

EGAN

EUGENIO AROZENA

Hiru antzerkigileen baratza jorratzen

IÑAKI ZUBELDIA

Hauteskunde literarioak

JUAN MARI LEKUONA

Nemesio Etxanizen olerkigintza.

**Bere poemarik onentxoena
gogoan**

Kritikak eta erreseinak

2000-1/2

AURKIBIDEA

AZTERKETA LITERARIOAK

Eugenio AROZENA, Hiru antzerkigileen baratza Jorratzen	5
Edurne GARDE, Hegazti errariak	39
Gillermo ETXEBERRIA, "Orixe"ren neurtitz eta melodi-unitateak.....	59
Jon KORTAZAR, Arantza Urretabizkalaren poe- siaren irakurketa	93
Juan Mari LEKUONA, Nemesio Etxanizen olerkigintza. Bere poemarik onentxo- nak gogoan.....	107
Mari Jose OLAZIREGI, Begirada eta orolmena mundua erromantizatzeke. Ramon Sal- zarbitoriaren nobelagintza.....	121
Larraitz GARMENDIA, Literatur kritika 90. ha- markadan.....	149

SORKUNTZA

Luis Mari MUJICA, Poema batzuen berrira- kurketa.....	191
IBAI-ERTZ, Hogeita bost errealetan.....	213
IBAI-ERTZ, Bizkarreko zama	223

HAUR ETA GAZTE LITERATURA

Iñaki ZUBELDIA, Hauteskunde literarioak.....	233
USARRABI, Axeriak oiltategian.....	239

ADABAKIAK

Juan SAN MARTIN, Historiaglleak historia ezagutu beharra.....	255
Juan SAN MARTIN, Salvador ZapiRAIN "Ataño" joan zaigu.....	259
Esther GARAIZABAL, Eskumako literatur kritiko baten aurreritziak.....	263
Juan Luis ZABALA, Euskal Literatur sorkuntza: 1999an argitaratutako liburuen zerrenda	267

EGAN

Mari, Salvador Carrera, 1911

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO "BOLETINA"-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euzko Leizola Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Salla
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
diruz lagundutako aldizkaria

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin.

ERREDAKZIO BATZORDEA

Zuzendaria:	Luis Mari Mujika
Zuzendariordea:	Iñaki Zumalde
Idazkaria:	Gillermo Etxeberria
Administraria:	Jesús Ferro Larequi
Bokalak:	Jose M ^a Urkia Juan Garmendia Larrañaga Abel Muniategi

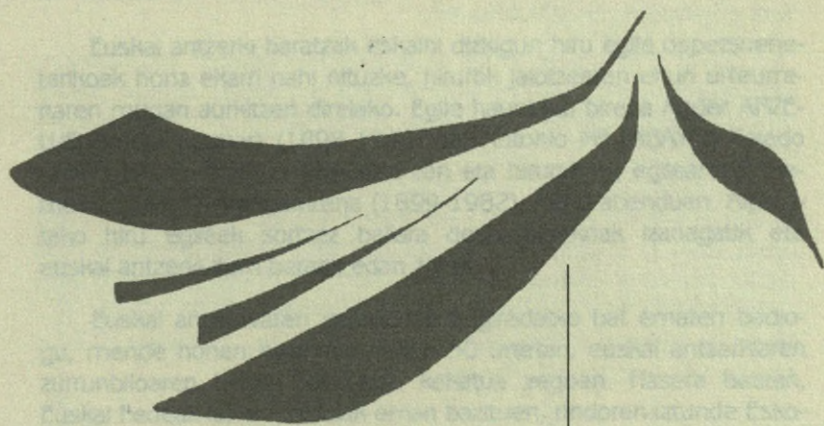
ISSN: 0422 - 7328. EGAN

Legezko Gordallua: S.S. 289/1958

Inprimategia: BIZKER, S.L. - Lasarte-Oria

Hiru antzerkigileen baratza jorratzen

9. SARRETA

AZTERKETA LITERARIOAK

Hiru antzerkigileen baratza jorratzen

Eugenio AROZENA EGIMENDIA

0.- SARRERA

Euskal antzerki baratzak eskalari dizkigun hiru egile ospetsueneraikoak hona ekarri nahi nituzke, hirurok jalotzearen ehun urteurrenaren muga aurkitzen direlako. Egile hauetako birena Ander ARZELUS Arrieta (Luzear) (1898-1949) eta Antonio Mª LABAYEN Toledo (1898-1994), orain bi urte izan zen eta hirugarren egilearena, Nemesio ETXANIZ Aranbarrirena (1899-1982), lazko abenduan. Alpatutako hiru egileek sortzez ballara desberdinekoak izanagatik ere euskal antzerki iturri beratik edan zuten.

Euskal antzerkiaren garapenari begiradatxo bat ematen badiegu, mende honen hasierako lehen 50 urtetan, euskal antzerkiaren zurrunbiloaren begia Donostian kokatua zegoen. Hasera batean, Euskal Fedeak lehen urratsak eman bazituen, ondoren Iztunde Eskola izan zen Euskal Herrietako euskal antzerkiaren eragile. Alpatutako hiru antzerkilari hauek euskal antzerkiaren muinarekin lotuta zeuden bertan une batean partaide ere izanik.

Donostiako antzerki mugimendua abertzalea zela dudarik ez dut. Alpatutako mende erdiko sasoi honen aurretik gartzelerazko antzerki emanaldiak eskaintzen ziren. Hor dugu lekuko "El Cubo" antzokia. 1863 urtean Donostian harresi zati handi bat botatzearekin batera antzoki hau eta berarekin batera zuen kafetegia ere botatzen dute. Antzoki honetan eskaintzen ziren ikuskizunak batetik bestera zebiltzan taldeenak ziren.

Bestalde, bitxikeri bezala bada ere, esan behar da euskal antzerkian lehen urratsak eman zituzten egileak, lehen antzerkiak gazteleraz idatzi zituztela, alpagarrienak ondorengoak dira: "Iriyarena" Soroak idatzia, "Petra xardin saltzalea" Iraolarena, eta "Martin Tiñacu" Alzagarena.

Euskal Herrian abertzale giroaren eztanda, ez zen Donostian gertatu, Bilbon balzik, eta gertakari horren dinamiteroa Sabino Arana izan zen 1895. urteko otsailaren 2an, Bilboko Langile Elkartean, Azkueren "Vizca'tik Bizka'i'ra" antzerkia ikusi ondoren Sabinok "Bizkaitarra" aldizkarian otsailaren 17an, "TEATRO NAZIONALA" aldarrikatuz idatzi bat agertu baitzuen. Ez gaur egun ulertzen den modura (Konpainia handi bat, Institutioek ordaindua) ez eta euskara lardaxka eta baldarrean eskainitakoa. Sabino Aranak ez zuen horrela ulertzen "Teatro Nazionala", harentzako euskaraz eta euskal gizartearen oinarrituz eskaintzen zen antzerkia zen.

Euskal antzerkiaren lehen pausoak eman zituzten egile arrakastatsuenak ondoko zerrenda honetan aipatzen dira: 1.-Baroja, Serafin (1840-1900); 2.-Iraola, Biktoriano (1841-1929); 3.- Soroa, Marzellino (1847-1904); 4.- Azkarate, Ramos (1847-1904); 5.- Zabala, Alfonso Maria (1847-1919). Hamarkada bat beranduago zenbait idazle gaztek antzerkiak sortu eta plazaratzen dituzte: 6.- Alzaga, Toribio (1861-1941); 7.- Uranga, Juan Ignazio (1863-1934); 8.-Artola, Jose (1864-1924); 9.- Azkue, R. Maria (1864-1951); 10.- Elizondo Jose (1865-1943); 11.- Bustintza, Ebaista -Kirikiño- (1866-1929); 12.- Decept, Etienne (1868-1930); 13.- Mokoroa, Baleriano (1871-1941); 14.-Illarramendi, Ramon (1880-1927).

1.- Hirukoteak idatzitako antzerki eta itzulpenak
 1.1.- Sormenezko antzerkiak

Ander Arzelus:

Obrak	Jokalariek	Ekidtia.	Egitura	Urtea	Argitalpena
Gibelaundi	2	I	Komedia	1929	Azpeltiako Antzerki Topaketa -1998
Neskamearen mairumaria	1	I	Komedia	1934	Antzerki N°31/Azpeltiako Antzerki Topaketa -1998
Gonagorritxo	7	I	Komedia	1930/36	Sabino Arana Fundazioa -1998
Marrakabarra	10	III	Komedia	1930/36	Sabino Arana Fundazioa -1998
Diru-gosea	17	III	Drama	1938-43	Argitaratu gabea

Nemesio Etxaniz

Obrak	Jokalariek	Ekidtia.	Egitura	Urtea	Teologikoak	Argitalpena
Irulearen negarra	20	III	Drama	1947	Bal	Montepio Diocesano -Gasteiz- 1952
Izoko aberatsa	38	III	Komedia	1951	Ez	Montepio Diocesano -Gasteiz-1952
*Gabak zekarren eguna	35	III	Drama	1956	Bal	Kulixka Sorta 27-28. 2. Zarautz-1958
Maite ere... neurritz	5	I	Drama	1957	Bal	Kulixka Sorta 27-28. 2. Zarautz-1958
Zotzean bizia	5	I	Komedia	1958	Bal	Kulixka Sorta 27-28. 2. Zarautz-1958
Gabon Zauria	16	I	Drama	1958	Bal	Kulixka Sorta 27-28. 2. Zarautz-1958

*Arantzazuko Amaren Urte Salinduren omenez ospatutako antzerki lehiaketan lehen saria irabazten du.

Antonio Mª Labayen

Obrak	Jokalariek	Ekitaldia	Editura	Urtea	Argitalpena
"Gizon bizarpeletu eta emazte bizarpeu"	7	II	Komedia	1920	Antzerki n ^o 43 / Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
(1)Txanparrata buruzagi	9	III	Komedia	1920	Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
Osteagun gaztea	9	I	Komedia	1930	Navarro del Teso y Cia. Tolosa -1930 / Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
Euskal eduna	13	III	Komedia	1931	L.Mendiakabal Tolosa -1931 / Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
Maya	8	I	Baleta	1932	Antzerki n ^o 23
Mateo Txistu	12	II	Komedia	1932	Antzerki n ^o 4
Iparagirre	15	II	Drama	1933	Antzerki n ^o 17-18 / Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
Inulxeme	11	III	Komedia	1936	Antzerki n ^o 53-54 / Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
Muga	8	II	Komedia	1951	Euzko Jakintza -1951/52 Teatro osoa Euzkeraz T.I
Lurrikara	13	IV	Drama	1955	Euzko Gogoa -1955 / Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
Jostuna	6	II	Komedia	1956	Euzko Gogoa -1956
Petrikilu	10	I	Komedia	1956	EGAI -1.3/1956 Teatro Osoa Euzkeraz T.I -1977
Jokua ez da errenta	13	III	Komedia	1960	Ibaropena -1960. Teatro Osoa Euzkeraz T.III-1977
Galtzaurdi	7	I	Komedia	1961	EGAI 4.6/1961. Teatro Osoa Euzkeraz T.II-1977
Milenko	8	III	Komedia	1962	Ibaropena, 1962. Teatro Osoa Euzkeraz T.II-1977
Domenjon de Andia	22	III	Tragedia	1965	Ibaropena, 1965. Teatro Osoa Euzkeraz T.II-1977
Pestaburu	8	I	Komedia	19	Teatro Osoa Euzkeraz T.III -1977
(2)Californa... Nu Kuli	10	III	Komedia	1967	Ibaropena, 1969. Teatro Osoa Euzkeraz T.III -1977
(3) Agar'en seme... Israel	15	III	Drama	1970	Teatrogintza eta Jakintza. Ibaropena, 1973. Teatro Osoa Euzkeraz T.III -1977
Mulagorri	14	IV	Tragedia	1978	Gipuzkoako Aurkezki Kubra Prohibitzaia, 1978

- (1) - 1920. urteko indar-neurketetan sartua.
- (2) - 1967. urtean "Agora"k eratuako Gipuzkoako-Teatro sarria irabazi zuen.
- (3) - 1970. urtean "Agora"k eratuako Gipuzkoako-Teatro sarria irabazi zuen. 1971. urtean martxoaren 28an Urrietako EGI-BILLA antzerki taldeak taularatu zuen.

Ander Arzelus

Obrak	Jokalariak	Ekitdia.	Egitura	Urtea	Argitalpena
"Klikir abestia" Ch. Dickens'en lana	10	III	Fresi-antzerkia.	1938-43	Sabino Arana Fundazioa - 1998
"Y ta ni inu" Foncelaren lana	7	II	Komedia	1948-43	Argitaratu gabea

Antonio Mª Labayen

Obrak	Jokalariak	Ekitdia.	Egitura	Urtea	Argitalpena
"Berezi"	2	I	Komedia	1934	Antzerki, Nº 31 H. Charasson'en "Seoraton" antzerkia
"Irri-Itzaldia"	1	I	Komedia	1934	Antzerki, Nº 31 Antzinako: Joyeux sermon de Mariage batetik euskarara itzulia.
"Bal esalea, Ez esalea"	12	I	Komedia	1963	Oleri, 1963 B. Brecht-en antzerki lana.
"Neskatalia ezkongal"	4	I	Komedia	1964	EGN 1-6, 1964 Eugène Ionesco-ren antzerki lana
"Su ta gar"	4	II	Drama	1966	EGN 1-6, 1966. Prantzesetik antolatua
"Su-eremalleak"	11	III	Komedia	1966	EGN, 1-6, 1966 Max frisch-en antzerki lana
"Perretxiko jatea"	7	I	Komedia	1967	EGN, 1-6, 1967. Alemanetik antolatua
"Lapikoa"	16	V	Komedia	1969	EGN, 1-6, 1967. Plautoren antzerki lana
"Agiareak maltemindu bear ez"	12	III	Komedia	1984	Antzerki, Nº 70 A. Casteaoren antzerki lana.

Nemesio Etxaniz

Obrak	Johariak	Ekitia.	Egitura	Urtea	Argitalpena
Ito edo...ezkondu	7	II	Komedia	1961	Ito edo...ezkondu (Ruiz Anibarran antzerkia) Aunamendi 60 -1968
Izarren bidetan	6	I	Komedia		Lur berri billa. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978
Ugazabala	11	I	Komedia	1961	Lur berri billa. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978. Nemesio Etxaniz teatro zaleen gogoan. Azpeltako Topaketak-1999
Alkartuak	8	I	Komedia	1961	Lur berri billa. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978
Amen	12	I	Komedia		Lur berri billa. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978
Doministiku	10	I	Komedia		Lur berri billa. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978. Nemesio Etxaniz teatro zaleen gogoan. Azpeltako Topaketak-1999
Bizirik zerraldo	9	I	Komedia		Lur berri billa. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978. Nemesio Etxaniz teatro zaleen gogoan. Azpeltako Topaketak-1999
Azeriaren zorla	6	I	Komedia		Lur berri billa. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978. Nemesio Etxaniz teatro zaleen gogoan. Azpeltako Topaketak-1999
Izarren bidetan	6	I	Komedia		Lur berri billa. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa-1978

2.- Euskal antzerki baratza

Euskal antzerki baratzak urtez-urte fruituak eman ditu. Euskal antzerkiaren lehen ibilbidea 1870-1920 artekoa izan zen eta euskal antzerki baratzaren esparrua egituratu ondorengo pausoak antzerkiari bide berriak eskaintzea izan zen. Euskal antzerki baratzan lehiatila bat ireki zen kanpoko antzerkientzat. Donostiarrek antzerki sonatuak taularatu zituzten, 1920. urtean Pierre Lotiren "Ramuntxo" eta 1924 urtean W. Shakespeareren (Macbeth). Esan behar dut antzerki hauek aurkeztu ziren moduan ez direla itzulpen solleko lanak bezala aztertu behar, —itzulpen lanak alpatutako daten aurretik eginak izan baitira— T. Alzagaren lana, dramaturgikoa izan zen *dramaturgia ulertuz iparraldeetan ematen dioten zentzuan*. Euskal antzerki baratzan bi antzerki hauen taularatzea errebultsiboa izan zen, eta garaiko egunkarrietan irizpide kontrajarriak agertu ziren. Han hemenka giro kontrajarrian gure hiru egileak hamarkada honetan lehen urratsak eman zituzten euskal antzerki baratzan 1920. urtean A.Mª Labayen "Gizon bizarpeltuti eta emazte bizartsuti" komedia idatziaz. 1926. urte inguruan Bergarako egonaldian N. Etxanizek, herri honetan zegoen "Eusko Batzokiko" antzerki taldeari laguntza ukatu gabe, talde berri bat "Zarrontzale Bazkuna" antzerki taldea sortzen laguntzen du. A. Arzelusek "Gibelaundi" komedia 1929. urtean idazten du eta Donostiako Iztundeak urte berean taularatzen du.

2.1. Aro osatzailea. 1930-1936

Euskal antzerki baratzaren hurrengo pausoa "Aro osatzailea"n murgiltzea izan zen. Aro honetan bi bide berri jorratzen dituzte, bata "Argitalpenak" eta bestea "Topaketak".

Argitalpenari buruz, alpatu behar da, aro honetara iritsi baino lehenagotik, "Euskal Erria" eta "Euskal Erriaren Alde" aldizkariak desagertu zirela, baina 1928. urtean "Yakintza" aldizkaria sortzen dute. Aldizkari honetan beste lan askoren artean ere antzerki lanak argitaratzen dira.

Argitalpen bati buruzko alpamen bat egin gabe ezin gara gelditu, eta hori "Antzerki" aldizkaria da. 1932 urtetik 1936. urteraino 50 en bat antzerki argitaratu zituen. Bestalde, aldizkari honetan euskal

antzerkiaren informazio zabala eskaintzen zen. Urte hauetan antzerki obren sariketak ere ospatzen ziren.

Topaketak, 1933. urtetik 1936. urteraino euskal antzerki taldeen topaketak Donostian ospatzen ziren, eta garaiko euskal talde garrantzitsuenak parte hartzen zuten. San Telmo eta Gran Kursaa-lean neguko igande eta jai guztietan euskal antzezkiak izaten ziren. Oraingoan euskal antzerkiaren gorputza ondo talutua zegoen, bihotza Donostian zuela gazte eta sendo. Alpatzen ari garen hiru antzerki egileak ere topaketa hauetan parte hartzen zuten: A. Arzelus Euskaltzaleko partaide bezala, A. Mª Labayen Antzertiko zuzendari bezala, eta N. Etxaniz Bergarako bi antzerki taldeak partaide zirenez, hauen bultzatzaile. Aro hau amaitzeko Arzelusek lau antzerki idatzi zituen eta Labayenek sormenezkoak zortzi eta itzulpen bi.

1925-1930. urte arteko euskal antzerkiaren produkzioaren bi herenetatik heren bat Alzagak idatzitako antzerki obrak dituzu eta beste bi herenak gainontzeko idazleak. Guzti honek gure maisu eta ikertzailea kezkatzen dute eta aurrerantzeko pausoak, etxeko egileak pizteko eman behar diren urratsak aurkitzearen bidetik abiatu zituen.

Labayen jaunaren zirikatzeak, argitalpenak, Alzagaren omenaldia, eta abarrek euskarazko antzerkia berriro idazleen eredu bihurtzen du. 1930-1936 urte artean antzerki alorrean bi antzerkitik gora idatzi zituzten idazleak hauek ditugu: Agirre J.M^a (Lizardi), Albisu A., Alzaga T., Amonarriz A., Arozena A., Barbier J., Barriola A., Eleizegi K., Labayen A.M^a, Lekuonatarak, Leon I., Mujika T., Urkiaga E., eta beste hainbat egile epe honetan antzerki obra bakarra idatzi zutenak.

Dudarik ez dago 1930-1936. urte arteko antzerki mugimendua berritatzaillea dugula, eta mugimendu honen bultzatzaileetako bat Labayen jauna da, ez bakarrik egile bezala baita ere kritikoa eta argitaratzaile bezala. Azken alor honetan euskal antzerkiari mesede handia egin zion. Labayenen eskutik "Antzerti" aldizkariaren 35 ale argitaratu ziren, bertan 45 antzerki obra azalduaz.

2.2. Sasoi honetan hirokotearen presentzia:

2.2.1 Ander Arzelus

Arzelusen antzerki produkzioa zazpi antzerkietara mugatzen da.

Produktzioaren murriztasunak azterketa laburtzen du. Amelek, Arzelusen alaba zaharrenak dioenez, antzerkiren bat gehiago ere bazen, baina zenbait etxealdaketa medio galdu egin zuten.

Arzelusek sasoi honetan idazten dituen antzerkiak sormenezkoak dira eta antzerkien egitura komediarena da: "Gibelaundi", "Neskamearen marmarrak", "Gonagorritxo", "Marrakatxarra", aurrenekoa elkarrizketa, bigarrena bakarriketa, hirugarrena eta laugarrena umeentzako idatzitako antzerkiak.

Arzelusen antzerkiaren estetika edo mamiak ez du zabaltasun handirik hartzen. Berak sortutako antzerkiak bost ditugu, beste biak "Kilkir abestia" Charles Dickens' en "Christmas books" eko ipui bate-tik sortua delako eta "I ta ni iru". Alpatu bezala, E. Poncelaren obra batean oinarritua.

Arzelus antzerkiari bezala hartzen badut, egile izateaz gain, zenbait lan egin dituelako da, eta digresio labur bat eginaz, Arzelusen alor hau ikutuko dut. Abertzaletasun grinak bultzaturik, eta euskarari zion maitasunak eraginda euskarazko alor gehienak ikutu zituen, antzerkia ere tartean zegoelarik. "Omendutako egileek xurgatutako antzerki giroa" atalaren amaieran Donostiako Euskal Antzerki eguna dela eta San Telmon bildu ziren euskal antzerkiari buruz mintzatzeko hainbat gizon ospetsu, eta haien artean alpatutako Arzelus. Donostiako Kurasaalaren azpiko aretoetan Laborda apezak gaztetxoentzat hainbat ekintza antolatzen zituen, eta hauetako bat antzerkia zen. Lan honetan A. Arzelusen laguntza izaten zuen. Bestalde esan behar da Anderrek adiskidetasuna zuela T. Alzaga teatrogilearekin biak auzokide baitziren, lehena San Jeronimo karrikan jaloa, eta bigarrena "31 de Agosto"n. Sasoi honetan ere idatzi zuen "Gibelaundi", eta 1929ko abenduaren 21ean Donostiako antzoki Zaharrea taularatu zuen Iztunde Eskolak. Beranduaxeago, baina beti ere euskal giro horretan, "Neskamearen marmarrak" idatzi zuen bere alaba Amelek antzez zezan. Sasoi berean "Gonagorritxo" eta "Marrakatxarra" ere idatzi zituen.

Antzerki lan hauen gatazkek giro alaitsua dute, hara nola, bikote baten maitasuna, mutilaren epeltasuna eta neskatxaren ezin egona; bigarrenak, berriz, neskame baten inbiria. Hirugarrena eta laugarrenak haur mundura zuzendutakoak dira, panpin animal irudiak eta haurtxoen ametsak hartuz.

Aurreneko bi antzerkietan kolorea eta erritmoa oso ondo era-
tuak daude nahiz eta lehenbiziko lanean, hasiberriaren hutsuneak
nabaritu; hala ere, hau ez da arazo handia gertatzen. Lau antzerki
lan hauetan modu erraz batean erabiltzen ditu antzirudiak; gaur egun
esaten den bezala "subtesto" bat aurki daiteke gure egile honen
antzerkietan. Bestalde, aurreneko bi antzerkiak irakurri eta ahozko
lana paperean ipinia izan dela dirudi, guzti honek eta bere diskurtso
laburrak erritmo bizia ematen baitio antzerkiari.

Ander Arzelusen lan guztiek oinarri sendo bat dute. eta hau
euskararen erabilera da. Honi buruz Alta Onaindiak bere "Euskal
literatura" IV (Etor-Bilbo, 1975. 256-58 or.) zera dio:

*NOLAKO EUSKERA?- "Neskamearen marmarrak", tamalez, lan
motza du, baiña bizi-bizi idatzia. Irakur zazu zatitxo hau; poliki bai
azaltzen duela egun osoan lan eta lan ari dan neskamearen
agoak, <señorita>-ren jarduna.*

*<Amarretan jeiki. Amaikaterdiak arte, bañua dala, gosaria dala,
ezpañak piper gorritz ta begiak zikulu-saltsa beltzez pintatzia dala,
arpegi autsez josi, gerria extutu, bere xanko politai (tanbor maki-
llak dirudite gero!), bere xanko politai begiratu, gonak pittin bat
goraxeago jaso, Ixpillu aurrean (Jesus, Ixpillu aurrean... oiek ko-
meriak) onera begiratu, ara begiratu, au ikutu, ura ikutu... atze-
koaldiak ematen dizkion lanak...I aunditxua iruditzen nunbait... ta
igurtzi ta igurtzi, igurtzi ta igurtzi, <Iimatu> naian bezela. <Li-
nea> ez galdu nai bai Orrenbeste fantasi gabe begiratzen zigu-
tenan beintzat guri mutil morrosko bapo askoak! Esango
nuke.....>>*

2.2.2. Antonio Mª Labayen

Antonio Mª Labayen Donostiako antzerki mugimenduari oso lo-
tua zegoen. Ikasketetako oporraldietan Donostiako Iztunde Eskolak
antzerkiak taularatzen zituenean bere zaletasuna izaten zen banball-
na artean egotea. Bestalde Altzaga maisutzat izan arrin, Labayen
jauna ez zen inola ere loxintxetara erortzen, eta honen lekuko dugu
Donostiako Iztunde Eskolak 1924. urteko abenduaren 21ean
"Irritza" Shakespeareren -Macbeth- itzulpena taularatu zuela medio
Labayenek idatzitakoa otsailaren 7an Euzkadi aldizkarian.

Epe honetan Labayenek 8 antzerki lan sortzen ditu, eta frantse-

setik bi antzerki obra itzultzen. Sormenezko antzerkiak: "Gizon bizarpeituti eta emazte bizartsuti", "Txinparta buruzagi", "Ostegun gizona", "Euskal eguna", "Maya", "Mateo txistu", "Iparragirre" eta "Irunxeme". Itzulpenak "Berezi" eta "Irri-Itzaldia"

"Txinparta Buruzagi" antzerkiarekin, 1920. urteko abenduan, Donostiako Iztunde Eskolako saria jasotzen du. A. mallakoa, hain zuzen. Sasoi hartan antzerki sariak hiru ataletan banatzen ziren, A. atalekoak, antzerki luzeak, bi eta hiru ekintzetako antzerkiak, B. atalekoak, ekintza bakarreko antzerki laburrak eta, azkenik, C. atalekoan bakarriketak sartzen ziren. Donostiako Iztunde Eskolak 1930. urtean "Euskal eguna" antzerkia taularatzen du.

Egitura:

Sasoi honetako antzerkiak komediak dira; "Euskal eguna" eta "Maya" nahiz eta komediak bezala kontsideratu, aurrenekoa kontaktizuna da eta bigarrena ballet modura antolatutako Ipuin bat. Epe honetako antzerkiak laburrak dira, hiru antzerki izan ezik, "Gizon bizarpeituti eta emazte bizartsuti" bi ekitaldikoa, eta "Irunxeme" eta "Txinparta buruzagi" hiru ekitaldietan antolatuak.

Estetika:

Zortzi antzerki hauen estetikak ez digu gauza berririk erakusten eta garaikideen eskolari darrale.

Gatazkak ere hainbat egileek aurrez erabilitakoak dira, adibidez, "ezkontza" lau antzerkietan erabiltzen du, "olgeta" beste bietan eta beste bi antzerkietan eztabaldarik ez da sortzen, gatazka alorrean sartzeko moduan ez behintzat.

Koloreari buruz lehen antzerkiak izanik, eta bereziki komedietan, desorekak ikusten dira, eta herrena agertzen zaigu. Atal bateko antzerkietan erru hau hobeto estaltzen da antzerkien laburtasunagatik, baina antzerki luzeetan kolorearen desoreka nabariago gelditzen da.

Erritmo bizikoak dira antzerkiak nahiz eta kolorearen desorekak herrenaren ibileran bihurtzen dituen zenbaitetan, eta bereziki antzerki luzeetan erritmoa; muturkatu egiten da nahasketa zenbait sortuaz.

2.2.3.-Nemesio Etxaniz

1926. urteko irailaren 14an, Bergarako Santa Marina parrokiara bidaltzen dute. Bertan hamar urte luzez egon zen, parroki honetan gaztetxo eta adinekoak hainbat ekintzetara bultzatu zituen, beti kristautasunaren branka agerian zela. Guri dagokiguna antzerki alorra denez, esan behar dut, sasoi hartan "Eusko Batzokija"ko antzerki taldeak antzeppenak eskaintzen zituela. Nemesiok "Zarronzale Bazkuna" antzerki taldea sortzen laguntzen du, besteari laguntza ukatu gabe. Bi antzerki talde hauek hainbat antzokitan beren lanak eskaini zituzten, eta adibide bezala hor daude Donostiako Poxpolin aretoan (Kursaal) eskainitako emanaldiak.

3.- ERRAUTSETAKO TXINPARTAK

1936.go uztailaren 18an guda hasi zen, eta gure hiru pertsonalak gurzupide neketsuari ekiten diote beste hainbat euskaldunek bezala.

3.1.-Ander Arzelus

Ander Arzelusek Euzko Alderdiko Uri Batzarrekoa zenez heriotzarainoko gurzupide neketsu bat hasi zuen. 1943. urteko urtarilaren 12an etxeratu zen. Berriro lanean hasi behar eta Donostian aurkitu zuen lana bertan hiruzpalau hilabetetan aritu ondoren agindua hartu zuen, gutxienez etxetik 250 kilometrotara erbesteratu beharra zeukala.

Hori bera zenbait aldiz gertatu zitzaion, poliziak ingurutik jarraitzen baitzituen abertzaleak. Azkenean hemen ezin bizia suertatu eta, 1946. urte inguruan beste aldera ihesi joan beharra izan zuen. 1949. urteko abuztuaren 15ean 51 urte bete zituen, eta hilabetearen 27an hiltzen da.

Sasoi honetan "Dirugosea" antzerkia idazten du eta bi itzulpen egiten, "Kilkir abestia" Ch. Dickens-en "Christmas books", eta "Y ta ni, Iru" Poncelaren "Tú y yo somos tres".

"Dirugosea", sormenezko antzerkia, expetxean idazten du, eta lehen mallako antzerkia da. Nagusi baten jauntxokeriak eta neskak

gazte bati egindako engainuek sendia banatzen dute. Gerlako giroa ere ukitzen du. Anderrek lan honetan antzerki trebatu baten gisako lana aurkezten digu, hiru unitateetan gatazka, kolorea eta erritmoan oreka lortuaz.

3.2. Antonio Mª Labayen:

1936ko gerlak guruzpidean lehen samina sortzen dio. Familiak zuen lantegian lana egiten zuen eta gerla sortzearekin Lapurdiko Sara herriskara joan zen bere sendiarekin. Zortzi urtez bertan bizitu zen. Gerla ostean berriro, egoera zer edo zer baretu zenean, Tolosara itzuli zen, eskuartean zenbait idazlan zituela, horien artean "Muga" deituriko antzerkia.

Bigarren epe honetan Labayen jaunak 9 antzerki sortzen ditu: "Muga", "Lurrikara", "Petrikillu", "Jostuna", "Jokua ez da errenta", "Malentxu alargun", "Galtzaundi" "Domenjon de Andia", eta "Su ta gar". Itzulpenak Frichs-en "Su-emalleak", Brecht-en "Bai esalea eta ez esalea", Ionesco-ren "Neskatilla ezkongal" eta Durretman-en "Gizona ta Kidea".

Sarako egonaldian orokorrean antzerki unibertsalean eta bereziki euskal antzerkian murgiltzen da. Labayen jaunaren ibilerak euskal antzerkian hobeto ulertzeko ez zaigu aski bere sormenezko edo itzulpen antzerkiak arakatzea edo ikertzea, ezin bestekoa da antzerkiari buruzko idatziak ere kontuan izatea. Labayen maisuak antzerkilari gazteel hainbat argibide ematen dizkie, beren buruak antzerki alorrean non eta nola jantzi, eta abarrez. Honen adibide dugu Antonio Mª Labayenek bere "Teatro euskaro" T.I liburuan "La lección de los maestros" (103 or.)

Labayen maisuak bere lanetan argibideak eskaintzen ditu, ez-balan aurkitzen den antzerkilariari hainbat bide erakutsiaz. Bestalde irakurleak jakin behar du Labayen jaunak iturri hauetatik jatorrizko hizkuntzan xurgatzen zuela; horrela, zuzenki, tartekorik gabe lurralde hauetako antzerkietan murgiltzen zen.

Egitura:

Atal honetako sormenezko antzerkien egiturak mota desberdi-

netakoak dira. Adibidez "Lurrikara" drama dugu, "Domenjon de Andia" drama historikoa, "Muga", "Jokoa ez da errenta" kupiberazko komediak eta "Petrikillu", "Jostuna", "Galtzaundi" eta "Su ta Gar" ohiturazko komediak.

Antzerki egituran Labayenek ez du buruhausterik izan; momentuak eta giroak agintzen zuten modura, hiru ekitaldiko antzerki serioak idazten ditu, eta aldiz antzerki labur farregarriak.

Estetika

Labayenek antzerkiak konbikzio serioak eraginda idazten zituen, eta berak nondik nora, eta norengana joan nahi zuen bazekien.

Labayen jaunak bazekien antzerkiak euskal gizartean izan behar zuen zeregina: idazle eta antzerki sortzaille zenez, euskal gizarteko zati bateko kontzientzia izatea, nahiz eta honek nahigabe asko ekarri. Haren pausoak antzerkian beti sendotasunez emanak izan dira, eta batzuen losintxak eta besteen maislatzeak ez zuten gure maisua bere bidetik baztertu.

Bigarren atal honetako antzerkien estetika aztertzerakoan lau bat antzerkietara mugatuko naiz, bestela aurreneko atala errepikatu beharko bainuke "Muga", "Jostuna", "Petrikillu", "Galtzaundi" eta "Su ta gar" antzerkiekin. Horrela bada, Labayenen antzerki-produkzioak aldakuntza nabaria jasaten du, ohituren komediak baztertzen eta dramak eratzen ditu. Alpatu nahi ditudan antzerkiak "Lurrikara", "Jokoa ez da errenta", "Malentxu alargun" eta "Domenjon de Andia" dira.

Nola nahi ere, laburki beste antzerki hauen gatazka hau da: "Muga" mugazainak dituzten burrukak kontrabandista batzuekin. "Jostuna" jostundegiko neska gazte talde baten ametsen nondik norakoak. "Petrikillu" petrikilo baten bulegoan zenbait gaisotuen pasadizuak. "Galtzaundi" Tolosako pasarte zenbait Ramus Azkarateren garaiakoak. "Su ta gar" seguru saltzaille bat da, eta bere bezeroen arteko pasadizuak azaltzen dira. Antzerki hauen kolore eta erritmoak aldakuntza nabariak ditu, eta bereziki pertsonaien kopuruaren bidez orekatzen ditu.

"Lurrikara" eta "Domenjon de Andia" historikoak dira. "Lurrikara" hiru ekintzetako dramaren 36eko gerla zitalaren pasarte bat kon-

tatzen da. Klausurako komentu bateko partaideak pasatzen dituzten ezbeharrak erreketeeek eta komunistek eraginda. Antzerki honen mizkatasuna ez da nolana hiko; gerla osteko belaunaldietako partaide garenok eta gerliako kontakizunak entzun ditugunok -inoiz idatzi gabekoak- hainbatetan entzundako espetxeetako bortxaketa, fusilamenduak, eta abarrak "Lurrikaran" agertzen dira. Drama honetako errealismoa gerliako paserteekin "klonikoa" gertatzen da, horregatik gaur egun antzerki hau antzezteak adineko jendeari malkoak ixurraziko lizkiokeen bezala, gazteei zaila zaie berau ulertzea. "Lurrikara" antzerkia ondo eraturia dago kolore aldetik eta hartzen duen erritmoa izugarria da, zenbait pasarteetan egokitasunez irakurlea lasaitzea lortuaz.

Nahiz eta "Domenjon de Andia" antzerkia ez hain mizkatza izan, badu bere mamia, hain zuzen, Ahaide-Nagusien gorrotoa eta Gaztelako errege zen Enrique IV.ren zitalkeria. Baita ere tolosarren matxinada kontatzen da Gaon Judu zerga —biltzaillearen diru gosearen aurka. Azken hau Tolosako plazan hiltzen dute, eta Domenjon de Andiak zuhurtasunez jokutzen du justiziaren aurrean.

Gaurko giroan, gure gatazkan, ez da batere gaizki eroriko antzerki hau. Obraren eraketa onak eta etengabeko erritmoak eragiten dute obra hau drama egokia dela esaterako garaian. Ez da erraza honelako antzerki lan historikoak antzezteak, baina badu mezua gaurko euskal gizartearentzat.

"Jokua ez da errenta" eta "Malentxu alargun" kupiberazko komediak hiru ekitaldietan antolatuta daude. Lehenengo antzerkiaren gatazka jokoa da, eta bigarrenarena hipoteka baten ordainketa. Bi antzerki hauen osaketarako beste gatazka pizgarria ere erabiltzen du kolore egoki bat eskainiaz bi antzerkiei. Erritmo aldetik ere oso ondo talutuak daude.

Bi antzerki hauek Labayenen antzerki produkzioko lanik egokienetarikoak dira, gure herrietako txoko gehienetan ikusitakoak, 60ko hamarkadan Errenteriko "Ereintza" eta Urrietako "Egi-billa" antzerki taldeek egokitasun handiz taularatu zituzten eta gero plazaz-plaza eskaini. Beste zenbait taldek ere Labayenen antzerkiak taularatu zituzten. Askotan entzun izan dut Labayen egile bezala intrantsigentea zela, baina geroak erakutsi dit ez zela horrela. Taldeetako zuzen-

darlek ez zuten inolako arazorik izan beralek uste zuten bezala antzerkiak taularatzeko.

3.3. Nemesio Etxaniz

1936. urtean, gerla hasi bezain azkar Burgos aldera joateko gomendioa egin zioten. Erabaki honek ez du zoriontsu egiten, baina beste bi apaiz lankideekin Burgosko bidea hartu beharrean izan zen. Denbora gutxi egin zuen, han azkar etxeko bidea hartu baitzuen, lehenik atsedena Gasteizen geratuz eta bigarren txangoa Deban bere anal medikuaren etxera etorriaz. Bi urte egin ondoren Zumaiara bidaltzen dute. Zumaiatik berriro bere anal medikuaren hurbilera -Debara- itzultzen da. Gertaera honen berri jakin bezain laster, Lauzirika Gasteizeko Elizbarrutiko Zuzendariak, Andoinera (Araba) joateko agindua ematen dio Nemesiori.

Nemesiok ez zuen batere ondo hartu agindu hau eta gogor erantzun zion Lauzirika Jaunari, esanaz Zumaiako gertaerak oso minduta utzi zuela eta ez zuela adorerik beste herriska batera joateko, eta eleiz kargurik ere ez zuela nahi. Honek adierazten zuen elizako soldatarik gabe gelditzen zela. Eztabaldaren amaiera Erromatik etorri zen, bi aldeei ulermena eskatuz. Bi aldeak lasaitu ziren, eta Nemesio denbora labur baterako Andoingo herriskara joan zen.

1940.go uztailaren 16an, Andoingo ardura hartu zuen eta egun gutxitara Deban zeukan anal medikuarengana itzuli zen berriro. Han hamarkada bat egiten du "Amillaga" zeritzan auzoan. Eguneroko meza Debako Ospitalean ematen zuen eta egun jakin batzutan delak izaten zituen inguruetakoa herri eta auzoetatik, eleizkizunak eskaini zitzen.

Gerlak euskal gizarteari eragindako zauriak, osteko urteetako frankismoaren tratamenduak ez zituen ixten, gaiztotzen balizik, herri zauritu honi eskaintzen zion tratamendu bakarra, enplatu espagnolista baitzen, eta honek gainetik kostra sortzen zuen eta azpian gaiztotutako haragi bizi-bizia zegoen. Zauriak zauri eta zola-zola Nemesio jaunak pentsatu zuen aski zela (eta oztopo guztien gainetik giza-eskubideak zeudela eta berriro euskalduntasuna ez zela galdua adierazteko), gazteen artean euskalgintzako zenbait alor jorratzen hasi

zen. Ekintza hauen artean "Alostorrea" antzerki taldearen sortzea dugu. 1947. urtean lehen lana eskaini zuten, "Gabon-gabonetan" Ziarzola Manuel "Abeletxe"ren (1902-1987) ekitaldi bateko komedia eta lehen emanaldi honetan izan zuten arrakastaz Nemesio berak honela dio:

1946.ean egoki iruditu zitzaidan euskaraz antzezteko saiakeraren bat egitea. Zentzu horretan "Alostorrea" antzerki taldea eratu nuen, kontu handiz pentsamolde politiko guztietariko gazteak aukeratu nituen eta ustegabeen 1947ko urtarrilaren 3an Abeletxe idazlearen "Gabon-gabonetan" jolas komiko-lirikoa antzestea lortu genuen.

Nahiz eta urte haietako deseskualduntze lan maltzurra, herriak zuen euskera gosea zela eta, Deba eta bertako Itziarko auzoa "Miramar saloiak" jendez gainez egin zezan ahalegindu ziren -Itzulpena-.

Debako egonaldia gogorra egiten ari zitzaion; elizaren egituratik at zegoenez diru-iturria murriztua zeukan; zituen diru etekinak Debako Ospitalean ematen zituen mezak ziren, eta hango eta hemengo frankisten zikoizkeriak Nemesioren euskaraz bizi nahia zapuzten zuen. Horrela Deba utzi eta beste bizileku bat aurkitzea hobe izango zela pentsatu zuen.

1947. urte inguruan "Irulearen negarra" trajedia "Alostorrea" antzerki taldearentzat egokitu zuen gaztelerazko "La hilandera de la Capilla" dramaren oinarrituz, dagoeneko prestatzen ari zirena eta horrela, agintarien eskakizunari erantzunaz, antzerki bat euskaraz eta bestea gazteleraz taularatuko zuten. Antzerki honi buruz berak honela dio:

Oharra:

Antzerki hau. Lendik eratua zuan Gorostidi ta Agirretxe'tar Juan E.. jaunak. Honen lana begien aurrean dedala egin det nere au. Asko aldatu ta geitu det lengoaren lana, baiña oraindik lenengo aitaren ikutu asko gelditu zaizkio. Orregatik bion izeneko bezela, jartzen dizut, antzerki au. Gure izkuntza indartzeko dedila nere aldaketa lana.

Gorostidi jaunak "La hilandera de la Capilla" antzerki lana gazteleraz idatzi zuen. T. Alzagak (1861-1941) "Eleizatxoko Ardaslea"

Izenarekin itzuli zuen, eta 1935. urteko urtarrilaren 20an "San Sebastian" egunez Donostiako Iztunde Eskolak Alzaga beraren zuzendaritzapean tulara eraman. "Eleizatxoko ardazlea" Antzerki-n 1935.ko Dagonilla-Agorra 44-45 zenbakian argitaratu zuten. -Argitalpen honen dioenez lan hau Oñatin saritua izan zen.

1950ko apirilean Debako Amillaga auzoa utzi eta Azkoitira abiatzen da. Nemesioren bizitzan Azkoitiako egonaldia oso garrantzitsua izan zen euskal sormenaren ezkaratza bilakatu baitzen. Bere jaioterriko herrian erdal giroa han eta hemen aurkitu zuen eta bereziki Ikastetxeetan, Irratietan, Udalean... Giro honetan euskal gazteria itota zegoela eta bera berpizteko beste ekintza zenbaiten artean herrian antzerki talde bat bultzatzea izan zen.

Nemesiok Azkoitira iritsi zenean ez zuen euskal giro aproposik aurkitu. Bazeuden han hemenka dantzari batzuk; San Martin auzokoak, besteak gerla aurretikoak, gerlan frankistek ikurriña eta dantzarako makilak herriko plazan erre zizklotenak eta honelako ekintzak ematen duen oroitzapen beldurtiaren ezkutuan zebiltzanak. Dantzari talde bat osatuaz hasi zirenean, Nemesiori hau ez zitzaion aski iruditzen, eta gazteak antzerkia egitera ere bultzatu zituen, 1951. urteko eguberritan "Abeletxe"ren "Gabon-Gabonetan" antzerkia Olimpia antzokian antzeztu zuten. Antzerki-Ekintzak gaztedia berpiztu zuen eta Olimplan bigarren antzerki bat ere antzeztu zuten; antzerki hau Nemesio beraren "Izoko aberatsa" izan zen.

"Izoko aberatsa" antzerkian bi pertsonaia protagonista ditugu: Antoni eta Xabier, Izekoaren ilobak. Bi pertsonaia hauek tularatu zituztenak, Antoni: Mertxe Juaristi Badiola eta Xabier: Jose Luis Elorza Elorzak. Antzerkian bi pertsonaiak ezkondu egin dira. Bizitza errealean ere gure bi azkoitiarrak ere ezkontzen dira eta bikote honi esker gaur nik Azkoitia eta Nemesiori buruz gehiago dakit. -Mila esker-.

1952ko urriaren 7an Gasteizen (8) bi antzerki argitaratzen dizkote. Bat "Izoko aberatsa" eta bestea "Irulearen negarra" Lehenen alpatutako antzerki hau 1951-1-29an idatzi zuen.

Nemesiok ez zuen berak nahi zuen bezain euskal girorik Izarraitz mendikatearen hegian aurkitzen, bereziki, erlijiosoen ikastetxeetan. Giro honek Nemesio nahigabetzen zuen, eta barruan egosten ari

zitzaion euskal-sormenaren zurrunbiloak ezinbesteko giro hobea izango zuen lekuren bat aurkitzera bultzatu zuen. Leku hau Donostia izango zen.

Nemesio 1953. urteko abenduan Donostiara dator, parrokiarik gabe balna eguneroko meza "Reparadoras"en komentuan eskaintzen du. Donostiako egonaldia Jainkoak bere altzora deitu arteraino egiten du, eta hau 1982ko urtarrilaren 27an gertatzen da.

Nemesioren dramak Irakurtzeak nire gaztetxotako oroimenetara narama: OIartzungo "Ospitale Zaharreko" (gaur egun On Manuel Lekuona liburutegia bezala ezagutzen dena) kapilan urteko sei hila-betetako igande arratsaldeetan bi orduz dotrina izaten genuen D. Jose Luis apaizaren eskutik. Handik ez zegoen ihes egiterik. Egun bateko hutsuneak, hurrengo igandeko irakurketa eta galdekizuna zure esku geratzea baitzekarren, eta hori sasoi hartan astuna iruditzen zitzaidan. Aspaldiko giro hura gogoratuz, Nemesioren antzerki dramatikoak dotrinako ikasgaiak dirudite, bost drama hauen sabelean bertute teologalak aurkitzen baitira: *Fedea, Esperantza eta Karitate*. Nemesioren antzerkiaren branka izango dira, horregatik, Nemesioren sei antzerkietatik bost teologi kontestuko antzerkiak dira. Alpatuko ditudan bost drama hauek ezin dira, hala ere, zaku berean sartu, "Irulearen negarra" eta "Gabak zekarren eguna" drama historikoak dira. Beraien egitura ere antzekoa da.

3.3.1.-Zorigaitza eta Zeru-Esperantza

Bi drama historiko hauetan agertzen dira, "ZORIGAITZA" eta "ZERU-ESPERANTZA". Bi indar hauen eredia bi jainkosen bidez bermatzen da: zorigaitzarena sorginetik, eta zeru-esperantzarena Ama Maria Birjinnarenetik.

Gaiztakeri, giroaren eragilea ilunpeko erreginen eskutik dator, eta tenporala da. Bitartean zeru-esperantza alderantzizkoa da, argiaren erreginak izanik gizon dohakabeen artean, gerora-animaren salbazioa eskaintzen du.

Bi drama historikoen zorigaitzaren zurrunbiloaren gurpilak pertsonalak ez ditu zurrupatzen; zurrunbiloaren ertzean ibiltzen dira dohakabeak balliran.

"Irulearen negarra" dramaren sorgin-amak honela dio alabari:

*Badakin, alaba, gure egitekoa zer dan. Geien maite gaituztenak
galtzea...*

Gaiztakeriaren zurrunbiloan jarraituz, Nemesiok honela plan-
telatzen du: arrantzale gazteek keXu dira itsas zabalean arrainik ha-
rrapatzen ez dutelako. Hizketa hau arrantzale zaharren belarrietara
Iristen da eta gazteei esaten diete beraien ere antzekoa gertatu
zitzalela, eta guztia aztikeri baten fruitua dela, "sorginkeria". Zaha-
rrek historia kontatzeari ekiten diote. Haien ere berdina gertatu
zitzaien, eguna pasa eta gaua Joan, eta sareetan arrainik erortzen ez.
Egun batean marinel bat ohartu zen arrantza untzia sorgindua zegoe-
la, eta itsas zabalera ateratzen ziren lehen egunean sorginek hondo-
ratuko zutela.

3.3.2.- *Bi drama historiko: "Irulearen negarra" eta "Gabak zekarren eguna"*

"Irulearen negarra" antzerkian lehen ekintzako pasarte nagusia
aztikeriari buruzkoa da, eta antzekoa aurkitzen dugu "Gabak zeka-
rren eguna" dramaren ere. Haseran antzinaren deia honela egiten du:

ANTZIÑAREN DEIA (Esanaz edo abestuz)

Ni naiz Antziña zaarra

Euskalerrikoa

Nere gain daukat Mari

Gaizto'ren besoa;

Errien ondarena,

Giza-gorrotoa,

Eta aztikirien

Illunpe-lañoa!

Lehen ekintzan aurrera jarraituz, Ibarretako ola zaharrean aur-
kitzen gara. Bertan daude, Ana, etxeko mirabe zaharra, eta Millia
hamairu urteko neskatila:

*(Aizea nasten dator: emakume biak azken-itzen oroipenetan ixil
eta geldirik lotzen dira. Aizea bolara bat arrotzen da.)*

*Ana.- Enel... Aizea au... Ederki gogoratzen naiz... Orrelakoxe
egualdia zan zure ama il-aurrez. Ta gaur hamasei urte ere,
Arrasate su ta gar erre zanean, aurrez orrolakoxe aizea jaiki
zan... Mari Gaizto!... Garagartza'ko kanpaiak geldituko al-du!*

Milia.- Zer ari zera, Ama?

Ana.- Ikusten al-dituzu laño aiek? Maiatzeko Gurutze-eguna Igaro degu. Agorreko gurutze-egunerarte Mari-Gaizto laño oien zai egoten da bereak egiteko. Gолko ta beko aizea burrukan asten diranean, an da bere aitz-zulotik atera nairik.

Milia.- Nor da Mari Gaizto?

Ana.- Andrazko sorgin gaizkille bat Amboto'n du bere gordeleku nagusia. Aitzulo aundi batean gordeta, an asmatzen ditu giza emakumeok galtzeko biurrekeri guziak. Ez al-dituzu uda-aldean Garagartza'ko kanpaiak sarri entzuten? Mari Gaizto bere zuloan lotzeko jotzen dituzte; baiña apaiza errian eztalako-edo, kanpai-jotzea aztutzen ba-dute, Mari Gaizto bere aitzolutik irtetzen da igesi, ta egundoko zorigaitzak bialtzen ditu lur ontara. Euskalerrri gaxoa, aren asmaketa txarren mende gorrian bizi da.

Bi antzerkietako lehen ekintzetan zorigaitzaren hazia ereiten da. Baina hurrengo ekintzek jarraipen desberdina dute. Adibidez "Irulearen negarra"n aztikeri-hazia itsasoaren antzutasunean datza. Ondoren itsas zabalean Debako arrantzaleek txalupa galdu batean Gazteluzarreko Gaston seme zauritua aurkitzen dute, eta, etsala denez, Debako plazara dakarte bertan urkatu edo erretzeko asmoz; Zubeltzuko andrearen karitatea Gaston dohakabearengana ere lirsten da. Karitatearen izenean eskutatik kentzen die arrantzaleei Gaston Gazteluzarko semea, eta Zubeltzuko gaztelura eramaten du.

Zorigaitzaren kolorea askotan agertzen da eta kasu honetan maitasun galaren inguruan. Bi gazteak, Gaston eta Kattalin, maitemindu egiten dira, Beronako bi gazteen antzera. Hemen ere, maitasunak ondorio berdina du. Hurbilagoko adibideetara joaz, hain sonatua zaigun markesaren alabaren kontakizunak. Mutrikuko Erdi aroko gertaera honek, non alpatu alaba mariñel batez maitemintzen den, badu antzik aztertzen ari garen antzerkiarekin. Gazteluzarreko jaunek ez dute onartzen bere semearen maitasuna, ez eta honek ekar dezakeen lotura ere. Etxera itzultzeko eskatzen diote gurasoek semeari. Hirugarren eszenan bi gazteak banantzen dituzte eta Gastonek etsipenak hartuta ingelesan aurkako borroka batetara joan eta, bertan heriotza aurkitzen du. Kattalinek, hau jakinik, penaz ondoko dio:

Izarrak eskuta dira.-
Goibelaren mende:
Zu berriz, lurpe otzean
Maite, or zaude.
Zora bearrean nabil
Beti zure galde.
Laster batuko nazaizu
Eriotz-bestalde.

Zubeltzuko gaztelua hankaz gora dago etxeko andre Magdale-
nak burua galdu duelako, Ingurukoel zeru esperantza eskatzea balzik
ez zale gelditzen.

"Gabak zekarren eguna" ez da aurreko antzerkian bezela ga-
ratzen, honek baditu berezitasunak, antzerki honetan kolorea askoz
egokiago erabiltzen da.

"Gabak zekarren eguna"ko lehen ekintzan argi gelditzen da Mari
Gaiztoren aztikeriak zer ondorio ekarri ohi dituen. Bigarren ekintzan
gizakumeek aztikerien ondorioak pairatzen dituzte. Alde batetik
lehorte izugarriak Euskal Herria astintzen du, eta bestetik Ahaide
Nagusien gorrotoa noiznahi azaleratzen da.

Ekintza aurrera doala azkenaurreneko agerraldian Baltzategiko
Errodrigo gazteak aurkikuntza egiten du, bere sendikoei honela adie-
raziz:

Errodrigo.-Arkitu dedan mirariak, neke guziak ederki ordaindu di-
zkit, Milla... Alaba batean, azkartza-aldeko sakon-une batetik
arran-otsa ote-zan, iruditi zitzaidan... Urruti zan zintzarri aren
otsa... Pauso batzuek... geroago ta biziago zekarren al-
zeak... Aloña maldan ta biziago dek, bada... Gure ardien
kanpai-otsa ote zitekean?... Banago, ez-nago... Aitz-mutur
eta sastraka, elorri ta arantza... Banoa bizi-bizi soñu aren
otsera... Andik dek, ba... Enel Ta zer da argi ori? Zintzarri-
otsa datorren aldetik dek gañera... Urrerago ta kezkatiago
ninjoan... Begiak igurtzika zokoratu naiz... Nun ari da soñu
ori?... Ontan, nere barru guzia ikara, lurrean josita gelditu
nintzan.... Elorri baten gañean, zeruko agerpen zoragarria
neukan nere aurrean. Andra Maria, arantza-gañean zeruko

argia zeriola, ta besoetan bere Seme Jesus zuala, begi gozoz neuri begira"...Elorri-oñean zintzilik kanpaitxo bat.

Aurrez alpatu bezela, hemen agertzen da zero-esperantzaren Jainkosa "Arantzazuko Ama Maria" Euskal Herriaren bakeratzea. Jainkosa honek ekarriko du, eta honen adierazgarri dugu, hirugarren ekintzaren hasera, lehenbizikoan bezela:

Aantziña'ren abotsa berriro:

Orra eliza jaso.

Hamalka aldiz eraso,

Zenbat leien arazoal

Biotz bakoitzan begira zazu

Ermitatxo eroso

Begira, Ama gozoa,

Zure esanera eloa.

Euskal-Kondaira osoal.

Pakea Ahalde Nagusien artera ere iristen da, honela mintzatzen direlarik Urrexula'ko Pedro eta Araoz'ko Joanes.

Pedro.- Ez al-deikizul Arrasate ta Oñati'ko jendea elkartuta auzo-lanean, alajañal Ta erri-barruan ikusten duguna? Arrasate'n Guraia ta Bañeztarrak alkarri eskuak emanda. Oñatin ere berebat, gaur arte ain etsai izan diran Murgia ta Garibaitarrak betiko lagunak izan ba-lira baño areago batuak.

Eta azken atalean erromesen mintzoa ondokoa da:

Aranz artean agertu zera, Euskaldunon Ama Maite;

Gaurtik aurrera gure Erregin Zu bakarrik izan zaite.

Honela bada, hainbat zorigaitza banatutako Mari Galzto sorgina betirako euskal herrietako koba zuloetan -lur barruetako eremueta-ko illunpean- bizitzera kondenatua gelditzen da. Baina, Irakurle, kontuz, eremu hauetan sartzen den gizakumea ez baita nolanañi handik aterako.

3.3.3. Antzerki trilogikoa:

Ondorengo hiru drama hauetan: "Maite ere... neurriz"; "Zotzean bizia" eta "Gabon zauria" Nemesiok familiaren batasuna, fedea eta

karitatean oinarritzen du, eta ikusmolde desberdinetik familiari begiratzuz antzerki-trilogikoa prestatzen du.

Hiru dramen denbora Iraupena Gabon-gaueko afari aurreko unea da. Gatazkaren korapiloaren aurretik datorren korapiloaren, askatzea gabon ilunabarrean gertatzen da.

Trilogi honetan Nemesiok kristau familietan aurkitu ditzakegun hiru aje ukitzen ditu: senar-emazte arteko konfidantza eza, familia haustura eta familiako batasun eza. Korapilo guzti hauen askatzea Gabon-gauean gertatzen da. Gabon-gaua, kristau famili batentzako eta bereziki euskaldunentzako, hain seinalatua dugun gaua. Urtean ez dugu beste egun bat euskaldunak hain maitekor familian ospatuko dugunik.

Antzerki hirukoi honetan hirurok egitura bat osatzen dute - ikuskizun baten batasuna-. "*Maite ere... neurriz*" eta "*Gabon zauriak*" antzerki gogorrak dira, edozein ikusleri malkoak ixurtzeko modukoak eta dramaren tentsioa baretzeko erdiko atalean "*Zotzean bizia*" irri-dramatikoa eskaintzen da. Azken antzerki honen zati handiena bakarriketa moduan eratua dago, antzerki honen sujetak bere buruaz beste egin nahi du, bainan hala ere ez zailo umorerik falta.

"*Maite ere... neurriz*" kristautasunean hezitako familia agertzen zaigu. Aita eta seme-alaba neskamearekin bizi dira. Aitak dioenez bere emaztea hila da, hori da semeel sinestarazi diena, baina ez da egia, semeak haurtxoak zirela gizonak zeloz itsutu eta emaztea etxetik bidali baitzuen; geroztik aitak ez du sosegurik izan. Urtez-urte zimelten ari da.

Hala eta guztiz ere, familiako betebeharrak, mandamenduek agintzen duten moduan betetzen ditu, batez ere, semeak heitzeko garaian. Begira alaba Anek zer motako jarrera duen, behartsu bat ate aurrera iristen denean:

*Gabon gaba da gaur, ta ama zanaren izenean barruan artzen
dugu gau ontan datorren eskekoa. Aurrera emakume.*

Ane, aurrexeagoko pasarte batean, honela mintzo zailo emakume eskalari:

Enel Gure amak bezelaxe. Banoa barrura berogarri zenbait zure-

*tzat ekartzera.... exeri zaitez ementxe, amarentzat jarri oi-dugun
alki onetan.*

Aitak, emaztea zitalkeriz etxetik bidall arren, ondorengo urteetan gabon gauean beti oroimenean zuen horren adierazgarria amarentzako aulkia jartzean dago, bere baitan esperantza zuen egun batez etxeratuko zela.

Eskalea etxetik ateratzen da, baina ez du kemenik eta etxetik hurbil elurraren besoetara erortzen da. Lore eskalea honela mintzo da:

*... Gaurkoa gelegi izan da... Ezin det gehiago... Gabon-gabean
etxetik jaurtikia; Gabon Gabean aituko da nere bizia.... Barka
Jauna....*

Familia gabon gauean afarirako mahaira hurbiltzen den unean Anek kontatzen du arratsaldeko pasarte Lore eskalearekin; haren senarra zeloek itsutu zutela eta etxean pakea izango bazen kanpora Joan beharra izango zuela. Aitak aulkitik altxatuaz, honela dio:

*Joakin.-Azkar, azkar! Billa zagun. Hamazazpi urte auetan emaku-
me orren billa ibilli naiz alperrik.*

Ane.- Zein da, ba, bera?

*Joakin.- Nik, ltxu onek, etxetik baldi nuen andra errukarria; zuen
amal*

Etxe aurrean lurrean heriotzaren besoetan aurkitzen dute eta hotzak eta arnasa ezin harturik etxe barrura sartzen dute; Lorek, heriotzaren besoetan lo hartu aurretik, pasarte batean, honela dio:

*Lore.- Oso pozik noa. Zeruak zuen besartean liltzeko zoria eman
dit azkenean.*

Antzerki honetan Loreren fedea eta esperantzak etxeko bidean jartzen du eta familiako karitateak, alabaren bidez, ama berrirori aurkitzea dakar, nahiz eta une gutxirako izan.

"Zotzean bizia" Irri-drama honek Nemesioren asmoak ondo betetzen ditu; ikusleel lasaitasuna eman behar zaie antzerki saioan gehiegi nekatu gabe, nahigabe. Horretarako erdiko ekintza bezala Irri-dramatikoa eskaintzen du, aurreko eta ondorengo familia eta gabon-gauekoa giroa hautsi gabe. "Zotzean bizia" antzerkiaren baka-

rizketaren izpiritua Nemesiok beste antzerkilari ospetsu batengan aurkitzen du, Antón Pavlovich CHEJOV (1860-1904), eta errusiarrak idatzitako "O Vrede Tabako" (Tabakoak egiten duen kaltea) dela-koan.

"Zotzean bizia" antzerkiko sujeta Anton dugu; antzerki honetan, Antonen bi parlamentu luze eskaintzen dira eta parlamentu hauekin bakarriketa bat osatzen da, bertan gatazkaren bi ertzak argi eta garbi agertuaz: "Bizi-mina" eta "Bizi-ditxa". Aurreneko atalean "Bizi-mina" alderdia jokutzen da; eta bigarrenean "Bizi-ditxa".

Aurreneko atalean Antonen parlamentua poema luze bat bailltz bezala eskaintzen du, erreflexio asko eta asko Antonen "Bizi-min"ari buruzkoak direla. Giroa ezin hobeto antolatzen du puru baten inguruan, purua bizitzaren erloju bihurtzen du; purua erretzen bukatzean, Antoni bizitza bukatuko zailo, bere buruaz beste egingo du.

Antonek purua erretzen duenean, eta lurrera botatzeko garaian, inguruko etxe batetik Eguerri kantu bat euskaraz entzutean —Pentsatu Argentinako Panpako herriska bateko etxetik ateratzen den kantua euskaraz izatea— Antonen barrua hankaz gora jartzen da, eta "Bizi-ditxa"k oroitzapenetara eramaten du: Euskal Herriko gaztetako elizkizunak, bere buruari galdetzen dio: noiztik ez dut eliz baten atea pasa. Euskaraz entzutea, eta, indartsuen, amaren oroitzapena dira. Ama zaharra! (ondoren ikusten den bezala)

Zer egiten ote-du nere ama zarrak?... An izango zan gaur ere gabeko errosarioan bere mantaliña burutik zuala... ta elizkizun-ondorenean, beste andratxo batzuekin eliz-atadian itzen bat trukatuko zuen.

-Egualdi onekin nola etorri zera, Joxepa?

-Esango zion lagunen batek. Eta beste batek: Anton'en berririk ba al-dezue?

-Ta gure ama xarrak, gezurren bat asmatuko zuen, bere semearen esker txarra estaltzearren.

Nemesiok, antzerkia nolabait amaitu behar zuenez, Zumaiako familia euskalduna sartzten du, baina esango nuke konponketa baino petatxo antza gehiago duela. Antzerkiaren hiru herenetatik bi bakarriketa dira, eta heren bat Zumaiako familiarekin topatzen den unea.

"*Gabon zauria*" Drama honetako senar-emaztearen fedea eta esperantzari esker ez dira kristau-bidetik irteten, nahiz eta zorigaitzak astindu. Gabon gau arratsaldean familia bateko egun batzutako haurtxoa gaisorik dago, medikuaren bisita ere jasotzen du; amak sehaska inguruan zaintzen dagoela lo hartzen du eta amesten nola Jaungoikoak, aingeruekin bildu eta, agintzen dien lurrera etorri eta zenbait aingerutxo zerura igotzeko. Amak esnatu eta, senarrari ametsaren berri ematen dio. Ordu batzutara haurtxoa hil egiten da, ametsak iragarri bezala. Gabon gaua denez familia honen ate-ondora gaztetxo talde bat agertzen da. Emaztea samindurik dago haurraren heriotzarekin eta etxe aurrean ez du kantu, ez eta zaratarik nahi, baina fedea eta esperantza ondo errotuak dauzkanez azkenean onartzen ditu.

3.3.4. *Eresi-antzerkia*

"*Izeko aberatsa*" Nemesiok berak dioen bezala: "*Iru egintzadun eres-antzerkia irrisua*". Aurrez beste bost antzerkiak teologi alorrean sartu baditugu, aztertzen ari garen antzerki hau, giro honetatik kanpo gelditzen da, nahiz eta Nemesiok eresi antzerki bezala aurkeztu; "katramil-komedia" bezala kontsideratzen dut. Antzerki honen fitxa ondokoa litzateke:

Gatazka: Hogel urtetako neska bati, eskutitza iristen zaila, -izeba hilzorian dagoela-eta lau milioien oinordeko izendatzen du baldin bere lehengusua baino lehenago Zeraingo izebaren etxera iristen bada.

Kolorea eta Erritmoa: Hiru ekintzaz osatua dagoenez, denbora eta espazioa hiru situazio ezberdinez osatua dago. Aurreneko eszena Neskamea dagoen tabernan gertatzen da. Orixek erakutsi digun hainbat herri kantuen antzera antolatutako ekintzak, ardoarena, ezkontzarena eta abar. Ondo osatua denez kolorez egoki dago, eta erritmoz bizitasun handia lortzen du. Bigarren ekintza Segurako ostatu batean gertatzen da, hemen lehenbiziko bost eszenak, eresi-dunak dira, baina azkeneko sei agerraldiak katramilazko eszena arruntak, kolorea mantendu arren erritmoaren aldetik jaisi egiten da aurrekoarekin konparatuz. Hirugarren ekintza, Zeraingo izebaren etxean gertatzen da, hemen kantu, dantza eta elkarrizketa arruntak

ematen dira, baina ez da eresia, ez eta baleta ere, halako poupurri txiki bat da tajutua baina bigarren ekintzaren erritmo antzekoarekin.

3.3.5. Eresi giroa

Eresi-giroa, Nemesioren antzerkietan gainbegirada bat egiteak badu bere xarma.

Nemesioren kantuarekiko zaletasuna ezaguna da, eta bere antzerki gehienak kutsatzen ditu; adibidez: "Irulearen negarra" eta "Gabak zekarren eguna" drama historikoen ekitaldien haserak kantuz ematen ditu, kantu hauek ekintzaren adierazgarri izaten dira. "Gabon zauria"n sehaska kantuak eta gabon gaueko kantuak nagusitzen dira; hala ere, eresi-antzerkiaren kutsurik gabe.

Egilearen baitan eresidun antzerkia "Izeko aberatsa" da. Eresi antzerkia izateko baldintza batzuk bete behar dira, eta ez da aski, kantuz, halako edo horrelako eszena eskaintzea. "Izeko aberatsa" antzerki eresidun egituratik baino gertuago aurkitzen da antzerki barruan delitzen den egituratik.

"Izeko aberatsa"ko lehen eta bigarren ekintzako lehen lau agerrialdiak errandoetan oinarritutako eszenak dira; festa giro honetatik kanpo ibiltzen dira antzerki honetako bi sujetak: Antoni eta Xabier. Dударik gabe eresi giroa sortzen da, aipatutako eszena hauetan, baina komediaren osagarri bezala agertuaz.

Bestalde, esan behar dut, kantuek antzerki astunak neurri batean arintzen dituztela, baina kantuak giroan sartzen badira alde-rantzizko jokoa egin dezakete; hori gerta ez dadin Nemesiok bitxiak bailliran kokatzen ditu antzerkietan eta berau jaztea lortzen du.

4. ANTZERKI SUA

Gerla osteko "errautsetako txinparta" modura han-hemenka euskal antzerkien txinpartak zalaparta handirik gabe ikusten dira, eta 60ko hamarkadaren haseran bere onera etortzen da.

Aipatzen ari garen hamarkada honen azken hiru urteak euskal gizartearentzat oso gogorak izan ziren, eta, nola ez, euskal antzerkiarentzat ere. 68ko exzepzio legeak, 69ko ondorioak eta

70ko Burgosko auzia medio, antzerki mugimendua ia desegina gelditu zen, han hemenka talde bat edo beste gelditu bazen ere; espainiarren zentsura ere gogortu egin zen; nik neronek antzerki obra baten baimena lortzeko urte t'erdi itxaron behar izan nuen. Bestalde esan behar da antzerki mugimenduaren osatzalleek nahiago izan zutela kalera irtetea frankismoaren aurka borrokatzeko.

60ko hamarkadaren haserako antzerki mugimenduaren oinarria Donostian kokatzen da. Mugimendu hau bi antzerki taldeetan oinarritzen da, talde bakoitza bere astoari arre eginaz ibili zen. Bakoitzak bere alorrak jorratzen zituen; "Jarral" antzerki taldearen oinarria "berritzatzearena" zen eta "tradizionalaren" alorrekoa Iztunde Eskola. Alorren banaketa mugimendu politikoaren eragina zen. Bakoitzaren berezitasunak alpatzen hasi beharrean, egokiago iruditu zait bakoitzaren lanen laukia, taularatutako antzerkien zerrenda azaltzea, irakurleak ikus dezan baten eta bestearen joerak nondik zihoazen.

JARRAI antzerki taldearen eskaintza

Antzerki Lana	Egilea	Urtea
Urtean sortzen da.		1957
Antzerkien irakurketak eskeintzen dituzte.		1958
Motza errian , Etxe aldaketa, Nor da erruduna	Artola, J. Karraskedo, J. Seca, M	1959
Ito edo...ezkondu	Ruiz de Añibarro, V.	1961
Kristalezko iruditxoak / Odol bidea / Menditarrak Ertzalina etxean	Williams, T. Monzon, Telesforo Priestley, J. B.	1962
Arresi latza / Udaberriko gau artan lorik ez.	Calvo S, J. Poncela, J.	1963
Bestelakoak / Nor Alkate Beste mundukoak eta zoro bat.,	O'Neill, E. Larzabal P. Aresti, G.	1964
Andere etxea / Historia triste bat	Ibsen, H./ Garmendia, X.	1965
Gizon zuzenak / Su iltzalleak /	Camus, A. Frisch, M.	1966
Denak ziren nere semeak Gizona ta kidea	Miller, Artur Durrenmant	1967
Azken maizterra	Ionesco, E.	1968

IZTUNDE ESKOLAREN eskaintza

Antzerki lana	Egilea	Urtea
Ramuntxo Loti, P.		1953
Andre Joxepa Tronpeta	Alzaga, T.	1954
Mutilzar	Alzaga, T.	1955
Bost urtian/ Ezer ez ta festa	Alzaga, T./ Soroa, M	1956
Lagun txar bat	Barriola, A.	1957
Lourdes'ko lorea / Au dek maltzurkeria	Gheon, H. Agirre M ^a D.	1958
Dollora / Goi argi	Elizondo, J. / Barriola, A.	1959
Eun dukat / Damu latza	Lekuona, A./ Larzabal, P.	1960
Zorigaitzoko eguna Beorraren ostikoa	Barriola, A./ Monzon, T.	1961
Amal / Etxahun	Tagore, R./Larzabal, P.	1962
Txalupak jaberik ez	Casona, A.	1963
Zurgin zarra / Garo usaia	Monzon, T./Karraskedo, J.	1964
Oriko txoria Orin	Lozano, A.	1965
Txapela bete euri / Inpernuko dirua / Irugarren itza	Gazzo, M.V. / Larzabal, P. / Casona, A.	1966
Errepertorioko antzerkiekin Ibill ziren		1967
Iturri agor /Etzan ate joka etorri	García L. F. / Calvo S. J.	1968

1968 eta 1969 izan ziren exzepzioko legeak zirela eta bi talde hauek "oporrak" hartu beharrean suertatu ziren.

Beste ertza	Lopez Rubio, J.	1970
Iparragirre	Guerrero, J.	1971
Illunpe gorritan		1972
Alzateko Jaun	Baroja, Pio	1979
Itzaltzuko koblaría	Campion, A.	1980

4.1. Antonio Mª Labayen:

Giro honetan ere Antonio Mª Labayenek lanean jarrailzen du. Beste bost antzerki obra sortzen ditu eta bi antzerki itzultzen. Sormenezko antzerkiak hauek ditugu: "Pestaburu", "California...Ku, Ku!", "Agar'en seme....Ismael", "Perretxiku jatea" eta "Muñagorri".

1967 eta 1971 urteetan, Agorak eraturako Gipuzkoako teatro sariak irabazi zituen; aurrenekoa "California...ku, ku"-rekin eta "Agar'en seme... Ismael"ekin bigarrena. Bi antzerki hauek Urrietako Egi-Billa antzerki taldeak taularatu zituen, eta ondoren herriz-herri ezagutzera eman.

Platon eta Castelaoren obren itzulpenak egin zituen; gaur egun ezagutzen ditugu "Lapikoa" aurrenekoa eta "Agureok maitemindu bear ez" bigarrena.

Egitura:

"California... ku, ku!" Eta "Agar'en seme... Ismael" kupiberazko komediak dira, aldiz, "Pestaburu" eta "Perretxiko jatea" ohiturazko komedia laburrak eta "Muñagorri" antzerkia drama historikoa.

Estetika:

Estetikari dagokionez ez du berri handirik eskaintzen. "Pestaburu" Orixeren ipuin batetik hartuta ballet modura antolatutako komedi laburra; "Perretxiko jatea" izenak berak dion bezala, gatazka perretxi-koak jan ondoren txarrak ala onak diren ez jakiteak sortzen du. "California...Ku, ku!"ren funtsa, ohituren deuseztatzea modismoen eraginaz, hau da, amerikanoen modako haize berrien eragina Europan. Eta "Agar'en seme...Ismael"en oinarria Lardizabalen "Testamendu" zar eta berriko kondairatik hartutako pasarteak ditugu. Nahiz lan batean nahiz bestean, bi antzerkiak ondo eratuak daude kolorez eta erritmoz; aurrenekoan gaurkotasuna bizi-bizian dagoen bezala, bigarrenean kondairan zehar bizitasunera iristen da. Garaiko antzezki-zunetan ikusleengana biziki iristen ziren.

"Pestaburu" eta "Perretxiko jatea", berriz, ohiturazko komedia laburrak dira, eta jostirudi hauek besteen bidetik doaz.

"Muñagorri" antzerkia lau ekitaldiko drama historikoa da, antzerki honen gatazkaren ardatza eskribaua, pakegile eta foru zalea zen Berastegiko Muñagorri da. Gizon honen azkena trajikoa da. Antzerki honen kolorea eta erritmoa ondo talutua dago eta lan egoki bat da, bere historizismoa galdu gabe drama beltz bat eskaintzen duelako.

Giroa.

"Muñagorri" antzerkia Labayen jaunaren azken antzerkia izan zen, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintzialak 1978. urtean argitaratuz. Hitzaurrean nekatutako gizona nabaritzen da.

Itsumenezko samina sufritzen du Labayen jaunari aurreneko samina gerlak ematen badio, bigarrenak min handiagoa egiten dio, hainbat eta hainbat lan egindako idazle bat baztertu nahia.

Atal honetako epea ez da erraza izan, ez Labayen jaunarentzat, ez eta gainontzeko antzerkilarientzat ere; mugimendu berrien sortzeak hainbat nahasketa eta inbidia ekarri digu eta buru hotzarekin talutu eta neurtu ditugu gauzak. Egina hor dago, eta horri ez dizkio begiak itxiko.

Epilogo.

Antonio Mª Labayen jaunaren sormenezko antzerkiaren estetikan ahultze bat sortzen duen birus baten eragina konstantea da. Antzerkietako pertsonalen karakterizazioak ez ditu gehiegi sakontzen eta arinkeria honetan pertsonalek "situazio" desberdinetan jokatzeko dute. Honek arinkeriazko dispertsioaren zurrundurora eramaten ditu. Aipatutako birusiak badu kontrako sendagaia, eragina taulartzeko sasoiari egin beharrekoa. Antidoto hori dramaturgia da. Bere eragina ikusi zen 1990. urtean Azpeitiako Topaketetan, Antxieta antzerki taldeak "Komedi Zaharrak" izenarekin zenbait antzerki labur taularatu zituenean, eta antzerki hauen artean Labayenen "Ostegun gizona" (antzerkia 1930. urtean idatzia eta 60. urte beranduago azpeltiarrek antzeztua). Antxieta antzerki taldeak geroztik ez du orduan adinako arrakastarik izan. Honek gauza bat adierazten du, antzerkia paperean irakurtzea eta taula gainean ikustea bi gauza desberdin direla; pertsonalen karakterizazioa eguneratzeaz, euskarari orrazkera bat emateaz, guzti hau dramaturgi teknikak erabiliaz, antzerkiak beste abiadura bat hartzen du.

Antonio Mª Labayenen bizitzako azken hamarkadan izan nuen berarekin harremanik, eta mintzatzen ginen bakoitzean ez zidan atzera begiratzeko biderik jartzen, ez gertaturikorik aipatzen, beti aurrera begira ipintzen ninduen. Gainera gauzak esateko bazuen esku-ezker bat, askori izatea gustatuko litzaldukeena.

A.Mª Labayenek ekintzak eta esaerak asko neurtzen zituen, batzuetan zuzenki, eta besteetan bide-ertzetik joanaz. Bada gertaera bat asko pentsarazi didana eta hau Labayenen itzulpena da. Labayen jaunak itzultako antzerkiak garrantzizkoak izan dira eta hauek 60ko hamarkadan izan ziran, euskal antzerki taldeen gatatzka gori-gorian zegoen unean. Labayenek idatzietan adierazten du ez dela aski itzulpen garrantzitsuak egitea, baldin eta ondoren taularatzeko malla berdinako antzezlariak, zuzendariak, eszenografoak... eta abar ez badaude. Ondorengo egileen zenbait obra itzuli zituen: M. Frisch, F. Durrenman, B. Bretch, E. Ionesco, Castelao eta Plauto. Donostiako gatazkalariak ohar zitezen lan egin zuen itzulpenak egitea baino zailagoa dela itzultako lanak taularatztea, obrak eskatzen duen mailan behintzat.

Labayenekin mintzatu nintzen bakoitzean, antzerkia herri batean osasuntsua izateko, izan behar zituen gutxiengo oinarriak agertzen zizkidan. Bizitzako azken urteetan samina, antzerkiari dagokionez Eusko Jaurlaritzatik zetorkion, abertzaleen esku egon eta euskal antzerkiak hartzen zuen tratamendua ez zen egokia; pentsatzen zuen euskal antzerkiak osasuntsuago egon behar zuela. Urteak pasa-seaz makaltzen zihoan, urruti ikusten zuen euskal antzerkiaren mintegi bat, zer esanik ez euskal talde amateurri eskaini behar zitzaizkien laguntzak, bai diruz, antolakuntzaz eta abar. Formakuntzari buruz unibertsitatean ikusten zuen irtenbidea, Europako herrialdeetan bezala goi-mallako ikastetxeetan antzerki ikastaroak egiten. Guzti honek urtetik urtera karramarroen antzera atzera-pausoak ematen ditu, eta horrek mintzen zuen.

A.Mª Labayenek mundu hau utzi zuela orain bost urte dira, 2000. urtean sartu gara eta oraindik ez da Euskal Antzerki mintegirik, ez antzerki amateurren arazoel irtenbiderik eman ezta ere Europako egituratan sartzeko pausorik gertatu. Unibertsitatean formakuntza pausoak eman arren, gaur egun hutsean utzi dute.

Antonio Mª Labayen, mende erdi luzez, euskal antzerkian murgildua egon da, eta ondorengo belaunaldia osatu dugunontzat maisu honen antzerki lanak eredugarriak izan zaizkigu.

4.2. Nemesio Etxaniz

Antzerki Sua. Sasolaren haseran Nemesio Donostian aurkitzen

denez, alpatutako bi antzerki talde hauek ondo ezagutzen zituen eta bere laguntza talde bati eskaini zion: Jarral taldeari. Honen arrazoletako bat egotzi behar zaio Irrati saioretan izandako zenbait arazori. Nemesio kanporatu zuten, laguntza haundirik ez zuen izan eta konportamendu txepel horrek harremanak hoztu zituen Iztunde Eskolako zenbaitekin.

1961. urtean Nemesiok Jarral antzerki taldeko kideei irakurtzeko komedia bat eskaini zien: "Mujeres en Berrigorriaga" Victor Ruíz Añibarrok idatzia, eta 1949. urtean Buenos Airesko Casal Catalán antzokian taularatua, Acción Vasca-ren babespean. Jarraikoei antzerki egokia iruditu zitzaizen eta Nemesiori eskatu zioten euskara zezan, baita honek egin ere. Jarral antzerki taldeak 1961eko abenduaren 24an Antzoki Zaharrean taularatzen du "Ito edo... ezkondu" izenarekin. Ondorengo egunetan hainbat herritan eskaini zuten. 1968. urtean Auñamendiren 60. zenbakian argitaratzen da.

Nemesio sasoiko antzerki girotik urruntzen joaten da, gazte mugimenduari muzin eginaz. Hala eta guztiz ere, bere lanak aurrera ateratzen saiatzen da eta horrela 1978. urtean "Lur berri" liburua Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintzialak Donostian 1978. urtean argitaratzen du bertan Irrati antzerki eta Irratirako zenbait ipui dramatizatuak eskainiaz. Lau urte beranduago Donostian Urtarrilaren 27an arratsaldeko zazpiretan hiltzen da.

Gure antzerkilarik ospetsu hauen uzta bildua dugu, eta hori antzerkizaleontzat pozgarria da. Uzta-bilketa ondorengo festa ospatzea merezi zuten gure hirukoteek. Antzerkizaleok orokorrean, eta Azpeitiako Topaketek bereziki, ez dute ahaztu, EGANek ahazten ez duen bezala.

Hegazti errariak

Eduarne GARDE

SARRERA

Antzerki lan baten azterketa egiten salatuko naiz eta esan behar nuke, ikasturteetan zehar, aztertzeo aukera izan dugun poesia eta narrazioen egiturazko azterketen parean, desberdintasun nabarmenak aurki daitezkeela antzerki lan baten ikerketa saloa egiterakoan. Beraz, proposatzen dudan azterketarekin hasi baino lehenago, sarre-gisa zenbait puntu teoriko jorratu nahi nituzke.

Antzerkia, hizkuntzaren komunikazio ekintza bezala har daiteke; hortaz, semiotikoki aztertzen saia gintezke. Horrela, antzerkiaren semiotika, analogiatik proposatu izan diren hizkuntzalaritzako metodoetatik aldenitu beharko litzateke.

Antzerkiaren zein beste edozein arteren espezifikotasuna bilatzea oso zaila da, antzerkigintzan *kodeak* aurkituko ditugu (denboraren kodea, solnuarena, ikusmenarena, espazioarena...). Kode hauetako bakoitza homogeneoa izango da eta multzo heteroegoetan konbinatuta ager dakiguke (zinean, irratan, antzerkian...).

Hortaz:

- Antzerkia gertakari komunikatibo bezala har daiteke.
- Egituralki, antzerkia aurkezpen bat da.
- Antzerkigintzan, "zeinuak" aurkituko ditugu eta "zeinu" hauek izango dira antzerki lanari esanahia gehituko diotenak. "Zeinuak" "zeinu egitura" baten menpe ageri dira. "Zeinu egiturari" dagokionez, antzerkiaren ekintzak oreka mantendu behar du, hots, bere prozeduretan ekonomia mantendu behar du. Puntu

hau hobe uler dezagun, hona hemen adibide bat: Antzerki lan bat ikusten ari gara eta aktoreari "gaua da" entzun diezalokegu, bidenabar, gauetan ohizkoak diren soinuk entzun ditzakegu, giro musika, gauean erabiltzeko arropa ikusi... Adlerazia, adierazle ugarien bidez ulertarazten zaigu. Honela, prozeduretan ekonomia ematea lor dezakegu.

- Antzerki lanari, zeinuen ezarpenak, antzerki lana beraren alderdi semantikoa indar dezake.

Antzerkilaritzan zeinuk, linguistikoak eta ez-linguistikoak, dira aztergai. Honek ez du esan nahi antzerki lan baten azterketa zeinu linguistiko eta ez-linguistikoen oposaketan definitu behar dugunik. Hala ere, gure lan honetan zeinu linguistikoak eta ez-linguistikoak banaturik ikertu izateak ez du esan nahi berbaldia aztertzeko elkarren arteko erlazioan aztertu ez ditugunik.

Hegazi errariak antzerki lana da aztertzen saiatuko naizena. Lan hau Juanjo Olasagarrek idatzi du. Bere lehen antzerki lana da. Olasagarrek, antzerki lan honen bidez mezu argi bat aditzera eman nahi digu, alegia, norberaren nortasunak zer nolako garrantzia daukan eta nortasun hori defendatzen eta mantentzen saiatu behar dugula.

Mezudun antzerki lanak talde independenteen eskutik etorri ziren Arestiren antzerkia eta gero.

"Tras el teatro de Aresti, las nuevas obras buscarán el mensaje. Es la época de los grupos de teatro independientes, que representarán el inconformismo y la protesta social." Kortazar, 1990: 177.

Juanjo Olasagarren lan honetan tradizioan jaiok baino tradizio horrek eskaini dienaren aurka borrokatzen duten bost pertsonalen bizipenak ditugu. Lagun talde honengan konformismo-eza eta kezka ugari nabari daiteke. Beraien ideiak defendatzeko eta beraien sinesmenetan jarduteko prest daude.

"Ilusioa eta porrotaren artean bizi diren pertsonaia guztiok badute idazleak bizi izan duen egoerarekin zerikusirik..." Kortazar, *Hegats*, 1997: 86.

Nik ezin izango nuke ziurtatu obra honek Olasagarren nortasunarekin zerikusirik daukan ala ez; bestalde, ziur nago, hemen ai-

patzen diren hainbat idelen defendatzaile amorratua dela; hala nola, hizkuntza eta kultura mantentzearen aldekoa.

ARGUDIOAK:

Gau zaharra da, Miren eta Patxi etxean daude afaria prestatzen. Haserre daude. Lourdes, Mirenen ahizpa, da lehena etxera ailegatzen, pozik dator eta hitz egiteko gogoz, baina Miren eta Patxiaren arteko haserreaz konturatzen da, une horretan arnas daitekeen tentsioa dela eta. Patxi sukaldetik aterarazten dute, bi ahizpak sukaldean bakarrik geratzen direlarik, baina biak bakarrik egon arren, ez dira eztabaldan baino aritzen, horrela, batak besteak dituen arazoak jakinminez geratzen da. Patxi sartzen da berriro sukaldean; dena den, Miren eta Lourdesen elkarrizketan ez du parterik. Telefonilloak jotzen du eta Patxi kalera irteten da telefonilloaren bestaldean dauden pertsonalekin trago bat hartzera. Miren eta Lourdes berriro bakarrik eta aurrez aurre gelditzen dira. Oraingoan ez dute elkarrekin eztabaidatuko. Azken denboraldiko gertakizunez mintzatzen dira: Euskal Herriko egoeraz, Joseanen (kuadrillako baten) arazoez, gizarte aurreratuez (Londresez hain zuzen),... Patxi, Jon eta Josean etxera etortzen dira eta sukaldean sartzen dira. Lourdesek Jon (Joseanen mutil laguna) ez du ezagutzen beraz, elkar aurkezten dute eta ondoren taldean hitz egiten dihardute bakoitzaren zer nolakoez (batez ere, Lourdes eta Joseanek, denbora nahikoa iragan baita elkarri ikusi gabe). Bat- batean, telefonoak jotzen du, Lourdesek bere lagunak sukaldetik aterarazten ditu, Teo, bere mutil lagunaren dela baita, Londresetik zuzenean. Lourdesi entzun diezalokegunagatik, kezkatu-rik dago, Teo azalez beltza denez, Euskal Herrira nola sartuko den ez baitaki. Teo, nigeriarra da, Londresen bizi da, baina, legez kanpoko emigrantea da, horrela, bere azalaren kolorea beltza denez, arrisku gehiago dago mugan edo aduanan; paperak eska diezaizkioke eta emigrantea dela konturatutakoan Nigeriara bueltan eraman. Egoera honen aurrean Lourdesek hainbat aholku ematen dizkio, zein arropa eraman, zein koloretakoa...

Gainontzeko lagunak jantokian daude mahala paratzen. Lourdes sartzen da. Momentu honetan inork ere ez du asko hitz egiten, afaltzen hasiko direnean jardungo dira arazoak banan banan jorratzen; amodioa (mutilek, Jonek ezik, ez dute amodioan sinesten),

arazoi ihes egitea (Mirenen ustetan arazoi aurre egin behar zale, ez bere ahizpak egin zuen bezala, Londresera alde egin baitzuen bere mutil laguna zena atxilotu zutenean, eta horrela E.H.an zituen arazoak alde batera utzi), homosexualitatea eta homosexuala izatearen arazoak bai herrian, bai hirian, drogak, eta Euskal Herriko egoera, besteak beste. Gai hauek jorrazten dituzten bitartean, hiru momentu jakinetan hiru "flash-back" ematen dira. "Flash-back" hauen funtsezko balioa da, pertsonalen arazoen abiapuntua gutxi gora behera zela litzatekeen ohartzea. Lehenengo "flash-back"ean Joseanek, Migel Mariri Ezpelgaineko taberna batean daudelarik, bere homosexualitatea aitortu egiten dio, eta honetaz gain, berarekin maiteminduta dagoela. Bigarren "flash-back" a, Lourdes eta Miguel Mari espetxeko bisita komunikazio lehiu batean ematen da, bakoitzaren bizimodu berriaz mintzatzeaz gaindi, elkarrekin bizirik izan zituzten momentuez, eta hartutako erabakiez ez eztabaidatzea erabakitzen dute, une eta leku hura ez baita aproposena. Hirugarren "flash back"ean Patxi eta Mirenen harreman arazotsuaren oinarria jakiteko aukera izango dugu. Miren jelskor agertzen da Patxi beste edozein neska begiratzen duenean. Harreman tradizionalen alde agertzen da, Patxi eskaini nahi zion "harreman irekiaren" aldean.

Bideo pantalla baten bidez, Teo mugan harrapatu eta Nigeriara eramaten dutela ikusi ahal izango dugu.

Afaldu eta gero, tarte batez hainbeste gai ezberdinez eztabaidatu eta gero, egongelan, bertako sofán, eseriko dira gorputzari "mar-txa" emateko gogoz. Monetarako, kokaina izango dute lagun, baina, pertsonaia denek ez dute kokaina hartu nahi (Patxi da kokaina hartuko ez duen pertsonaia bakarra, "droga gogorren" ondoan jarrera ezezkorra nabari zail). Joseanek afarlan zehar Jonekiko adierazi duen portaera zakarra adierazten jarraitzen du, Jon etxetik Joan dadin lortzen duelarik, baina alde egin baino lehenago, Jonek Joseani bere portaera aurpegiratzen dio, eta, halaber, erabat onartzen ez duen homosexualitatea onar dezan eskatzen dio. Ezpelgandarrak geratu dira etxean bakarrik. Josean eta Lourdes dantzatzen ari dira eta afaldu duten bitartean eztabaidatu dituzten gaiak konponbide bat bilatzen saiatzen dira. Patxi eta Mirenek, sofán eserita, bere arazoak konpontzen dituzte eta egongelatik ateratzen dira, Lourdesek eta Joseanek dantzatzen jarraitzen dutelarik. Azkenean Josean badoa, eta Lourdes bakar bakarrik geratzen da gelan.

GAIA ETA MOTIBOAK

Antzezanaren gai garrantzitsuena laguntalde honen herrira itzultzeko nahia litzateke, nere ustez. Dena den, herrira bueltatzeko nahai hau ez zaigu pertsonalen ahoetatik zuzenean jakinarazten, obra irakurri eta gero Ezpelgainen bizi zireneko nostalgiaz ohartu ahal izan garenean ondorioztatu daitekeena da. Pertsonalak urte zaharra elkarrekin igarotzeko altzakiaz, Patxi eta Mirenen etxean elkartzen dira. Pertsonaia bakoitzak bere arazoak ditu eta urte zaharreko afari honetan, berriro elkarrekin daudelarik, zenbait gai berriri buruz hitz egiteko aprobeztatzen dute, eta, bidenabar, bizi duten egoeraz jar-duteko. Norberak bere bizikerak plazaratzen ditu, bestalde, arazoak eta sentitzen duten barne egoera ez egonkorra, herritik alde egin zutenetik dela antzeman diezaleke. Pertsonaia hauen bilera Olasagarrrek zenbait azpigai izango direnak jorratzeko (gaintetik bada ere) erabiliko du. Azpigai hauek ez dute pertsonalen barne munduaren ez-egonkortasunaren errurik, baina zerikusirik bai. E.H.ko egoera (gertu duten arazoa, laguna espetxean dute eta), drogak, homosexualitatea, erlijioa eta tradizionaltasuna. Pertsonaia guztiengan, lehen esandako gai nagusi horrek, hots, Ezpelgainera itzultzeko nahiak, zer nolako eragina duen argi ikus daiteke, hortaz, oinarri gisa herria eta hiria aurkajarriz pertsonalen kontrajarpenak aztertu ahal izango ditugu.

Miren: Patxiarekin duen harreman aldakorren errua, Iruñean bizi direnetik gertatzen dela uste du. Une honetan "harreman irekien" alde ez badago ere, hasieran Patxiarekin harreman moeta honen alde agertzen zen. Orain, "harreman tradizionalak" eskaintzen dion egonkortasuna du gustokoago. "Harreman tradizionalak" herrietan dira ohizkoago (itxuraz behintzat), hirietan ordea, errazago genuke "harreman irekiak" planteatzen dituzten bikoteak aurkitzea.

Patxi: Patxiak harreman irekiaren aukera Iruñean aurki lezake, baina, Miren maite du eta Mirenek eskatzen dion fidelitasunari erantzun nahi lioke. Bestalde, hiriak eskaini diezaloken "aurrerapena" osoki ez du onartzen, droga kontuetan esate baterako, ez da agertzen hiri batean aurki daitekeen drogarren alde. Droga gogorrari, kokainari alegia, uko egiten dio eta droga ahulari, "txokolateari", aldiz, ez.

Josean: Josean litzateke pertsonalarik anbiguoena. Alde batetik, bere nortasuna adieraz dezakeen arlo bat, hots, homosexualitatea, ezin du bere herrian askatasunez adierazi, bai, ordea, hirian. Bestaldetik, momentu honetan, hirian ez dio amodioari inolako aukerarik eman nahi, nahiz eta gazte zen bitartean, Ezpelgainen bizi zenean, sentimendu hau bizirik iraun.

Jon: Iruñean bertan jaloa bada ere, herrira jo nahi du bizitzera.

Lourdes: Bere lehenengo amodioa, herriko amodioa, espetxeratu egin dute. Londresera alde egiten du arazoez ihes egiteko, Teorekin maitemintzen da, baina, bere betiko ohitura, kultura eta hizkuntza maite ditu. Prest dago Teorekin ezkontzeko eta Teorekin E.H.ra bizitzera etortzeko, nahiz eta herrietan ematen diren ohitura eta teoria arrazista zaharkitu horien aurka jo behar izango duen.

Pertsonaia hauen kontraesanak azalez ikusi baditugu ere, zera esan daiteke *ondorioz*:

- *Hiriaren* ezaugarri bereizgarrienetako bat *bakartasuna* da; beraz, ohar gaituzen ia bizitza osoan zehar Ezpelgainen herrian elkarrekin eta erabat batu eta babesturik bizi izan den lagun talde baten zati zela gogor egin zaien hiri horretara egokitzea.
- Denbora luzean elkar ikusi ez duten lagun talde baten bilera honek *adiskidetasuna* adieraz dezake, eta, honekin batera, *arazoak gainditzeko aukera* paregabe eta lagungarria.
- Elkarrekin denbora luzez egon gabe, hiriko egituraren barnean murgildurik, elkartzeko aitzaki bat aurrean dutelarik (kasu honetan afari bat) *komunikaziorako* beharra antzematen dute.
- Aurkezten zaien arazo bakoitzaren barnean, norberak dituen iritziak inolako beldurrik gabe aditzera ematen dituzte, *konfiantza* nabari da pertsonalen artean.
- Hasarre gogorrek daude elkarrizketan zehar, ez soilik ezadostasunak, baita elkarrenganako erantzun gogorrek ere. Agian hirietan gertatzen den *komunikazio eza* horrekin "kutsatu" egin direla pentsa daiteke.

Gaiaren zentzuaz ari garelarik, Olasagarrek pertsonalen izenekin zerbaiten berri eman nahi digulakoren susmoa daukat. Orain arte,

aztertu ahal izan dugunaren arabera herria eta hiria kontrajarri ditu, hots, "tradizionaltasuna" eta "aurrerapena". Izenei harreta jarritz, pertsonalek erabilera zaharragoa duten izenak, zein erabilera berriagoa dutenak dituztela kontura gaitezke; Lourdes, Migel Mari eta Josean (Jose Angel) erabilera zaharragoa duten bitartean, Miren eta Jonek euskal izenen artean erabilera berriagoa dute (nahiz izen hauen erdal erabilera oso zaharra izan). Izenen erabilera berri eta zaharrekin joko txiki bat baino ez da egin nahi, agian erabilera zaharreko izenak, herriarekin parekatu nahian, eta erabilera berria dutenak hiriarekin. Hori bai, Teo izen bereziak ezlik, gainontzezko izenek kristau kutsua daukate; E.H.ak kristau izaten jarraitzen duenaren adierazpide?

EGITURA

Obraren iraupena

Bederatziak aldera hasten da obra, eta gaueko ordu txikietan amaitzen da.

Olasagarrek antzezlanaren ekintza bost ataletan banatzen du. Mik ordea, egituralki hiru ataletan zatituko nuke, *hasiera*, *korapiloa* eta *konponketa*. **Hasieran**, lehenengo eta bigarren atalak bateratuko nituzke, bi atal hauetan pertsonaien aurkezpena gertatzen da, bakoitzaren azken urteko bizipenen berriak eta egoera bereziak. Hala-ber, norberaren arazoan gainean ezeztapena eta gainontzeko pertsonaien jakin nahien aurrean erantzunaren ukapena. **Korapiloan**, hirugarren atala izango genuke. Pertsonalek arazoak plazaratzen dituztenean, arazoez eztabaidatzen dute eta norberak dituen iritziak ematen ditu. Herrian bizi izandako uneak ere gogoragarrri dira atal honetan. **Konponketan**, lau eta bosgarren atalak sartuko nituzke, arazoak argitzen doazenean (nahiz eta gertakari denak ondo amaitu ez, Teo Nigeriara bueltan eramaten dute eta).

Barne egitura

Elementu formal baten errepikapena ematen da batez ere, hots, kontrajarpena; hau, pertsonalek jorratzen dituzten gai guztietan ikus dezakegu. Adibide bat ematearren, Patxi drogen aurka ageri zaigu, kokainaren aurka, alegia. Dirudienez, Patxiren ustez Ideia politikoak

(bere kasuan ezker abertzaleak eusten dituenak) defendatzea eta drogak hartzea ez datoz bat. Hala ere, Ezpelgainen bizi zenean "txokolatea" hartzen zuen, eta droga honen alde agertzen zen (bere idelak defendatzen zituen jendea "txokolatearen" alde ez zegoelarik).

ESPASIO ESZENIKOAK

Obran hiru espazio eszeniko aurki ditzakegu: sukaldea, jantokia eta egongela. Gainera, lehenago egituralki banatu ditudan hiru atalekin bat egiten dutela esatera ere ausartuko nintzateke; **hasiera** (lehenengo atala) sukaldean gertatzen da, antzerki lan honetan, sukaldea, denbora luzez elkar ikusi ez duten laguntalde baten bilkura-gunea genuke. **Korapiloa** (bigarren atala) jantokian ematen da, pertsonaia denek dituzten arazoak aditzera ematen dituztenean eta **konponketa**, (hirugarren atala), egongelan, pertsonalen arazoak hoberen eta lasaien konpon daitezkeen gunea.

Sukaldearen inguruan Olasagarrek bi idela biltzen dituelakoan nago:

- Herrietako etxeetan, normalean, ez da egongelarik egoten eta familiako kide guztiak sukaldean biltzeko ohitura dute, sukaldea familiako biltokia bihurtzen delarik. Honi gehitu beharko litzaloke, emakumeak direla momentuoro eta egunero sukaldean dabilzanak; hortaz, etxeko barne arazoak sukaldean planteatu eta argitzen dira.
- Antezelanaren lehenengo eszenan sukaldea daukagu, sukalde arrunt bat, eta bertan Miren afaria prestatzen ari da (gero bere ahizparekin eztabaldan arituko bada ere). Kontutan hartu beharko genuke, lagunak afaltzera datozela eta afaria prestatzen ari direla.

Nere ustez, Olasagarrek bi idela hauek bildu nahi ditu; alde batetik, arrunt suerta daitekeen lehenengo eszena sukaldean gertatzea, gure pertsonalek afaria prestatzen ari baitira, baina, bestetik, antezelanaren pertsonaia Miren eta Patxiren etxera allegatzen direnean, sukaldea izango dute arazoak bizi dituztelaren leku adierazgarria. Hauetaz ez dute sukaldean eztabaldatu, egongelan baizik. Ondorioz, herrietan sukaldea arazoan alpatze eta konpontze gunea biltzen, hirietan egongela dela esan dezakegu. Honekin batera, Ola-

sagarrek gizarte "aurreratua" zein "tradizionala" elkartzen dituela pentsa dezakegu (herria eta hiria).

Espazio eszenikoetan, elementu eszenografikoak ager daitezke, kontzeptu ezberdinak sinbolizatzeko edo esanahi ezberdinen adierazgarri gisa. Azken hauek espazio eszenikoetan bertan esanahia gehi dezakete.

Telefonoa:

Telefonoak intimitatea adierazten du, izan ere, honen bitartez bi pertsonak baino ezin dute hitz egin. Kasu honetan, Lourdes ari da telefonoz hitz egiten, eta bere kezka Teok soilik dakizki (baita guk ere), eta bere kuadrillako gainontzeko kideek ez dute elkarrizketa horretan sartzeko aukerarik.

Koloredun kolgadore (txaketaz beteta):

Bi pertsona bizi diren etxe batean kolgadore batek bi jaka edo bi beroki ager ditzake gehienez; bestalde, txaketaz betetako kolgadore batek, bi pertsona bizi diren etxe horretan jende gehiago dagoela adieraz lezake, lagunaren arteko bilera bat, alegia.

L forma duen sofa:

Zonalde neutroa eta gainera jende ugari elkartzeko balio duen leku lasaia. L formadun sofa batean jendea "elkartuago", "batuago" egon daiteke (sofak agertzen duen formagatik; hau da, L formadun sofa bat izan ordez, hiru eta bi plazako sofa bi izango bagenitu pertsonalak "banatuago" edo "bereiziago" egongo lirateke, distantzia gehiago egongo litzateke haien artean)

Mahal txikia:

Mahal gainean edozein gauza ager dezakegu; mahal gainean balego, izkatatu nahi ez denaren seinalea litzateke. Gure obran gertatzen den bezala, pertsonaiek bizi duten egoera ez egonkorrak, lagunel azaltzea kostatu bazale ere, azkenean barne egoera hori mahal gainean jarri dute. Lagunek horretan parte hartzerik izan dute.

Bideo pantalla:

Patxi eta Mirenen etxea ez den leku batean gertatzen ari dena

Ikus dezakegu; honetan, Teo Nigeriara eramaten dutela beha dezakegu. Bideo pantailaren bidez, etxe honetatik kanpo gertatzen ari denaz ohar gaitezke. Honekin, bidenabar, arrazismoaren kontua gizarte mailan Patxi eta Mirenen etxetik kanpo gertatzen dela adieraz dezake.

PERTSONAIEN ANALISIA

Pertsonaien analisi egiterakoan Olasagarrek emaniko datuak ditugu batetik, eta, obra irakurri eta ulertu ondoren nik pertsonala bakoitzari buruz ondorioztatu ahal izan dudana bestetik.

Badago ezaugarri bat Ezpelgaindar guztiengan nabarmen daitekena; herrian bizi zireneko melankolia agertzen dute, herrira bueltatzeko nahia ikus daiteke, balna, ezaugarri orokor holetaz gain, pertsonala bakoitzarengan nortasun ezaugarri ezberdinak aurkitu ditut.

Lourdes:

Hogelita hamahiru urte inguru ditu, Mirenen ahizpa da, eta Patxi eta Joseanen kuadrillakoa. Migel Mariren neska laguna izan zen, Miguel Mari espetxeratu arte. Londresen bizi izan da denbora luzez (urte bat baino gehiago), eta bertan beste pertsona batekin maitemindu da, Teorekin (azalez beltza delarik).

Nortasun datuak:

- Gizartearen *errealitatea ondo ezagutzen* du (arrazismo kontuak besteak beste), ez da bizi *zer esango dutenaren* zain, Teorekin ezkondu nahi du jakin badakielarik Ezpelgainen Lourdes eta "gizon beltz" baten ezkontza herritar guztien ahotan egongo dela, eta egoera hau bere gurasoentzat ere jasangarriegia ez dela izango.

Migel Mariren arazoa modu erreal batean ulertzen du. Migel Mari ez du inork eraman, Migel Marik, bere erabakia egin zuen; berea eta soilik berea zen konpromezu bat hartu zuen, konpromezu honen ondorio latzak ondo ezagutzen zituelarik

- *Arazoei ihes egiten die, horregatik, Migel Mari espetxeratu eta gero, egoera latz horri aurre egin ezinik, Londresera ihesi joatea erabakitzen du.*
- *Bere sentimenduetan atzera begiratzeak beldur ematen dio. Migel Marirekin espetxean izandako bisitan, blok elkarrekin bizi izandako harremanari buruzko gertakariak eta momentu erabakiorrak alpatzerakoan, Lourdes ez da ausartzen ere, igarotako momentu horiei buruz hitz egiten, ez eta Miguel Mariri aurpegira begiratzen.*

Miren:

Hogeita hamar urte ditu. Lourdesen ahizpa da. Ezpelgainen jaloa, baina Iruñean bizi da Patxirekin, bere betiko mutil laguna.

Nortasun datuak:

- Obran daukan portaera ikusita, *izaera edo "karakter" haundiko neska da.*
- Patxirekin ez dago ezkondurik, baina elkarrekin bizi dira; hala ere, *harreman kontuetan oso tradizionala da eta Patxik zeln Mirenek elkarrekin bizitzen hasi zirenean "harreman ireki" bat bezala planteatzen zuten harreman hau, ez du onartu nahi, izan ere; jelskor sentitzen da Patxik beste edozein neska begiratzen duenean.*
- Bere ahizparen ondoan, *arazoei ez die ihes egiten, komeni den momentuan eta lekuan egiten die aurre.*

Josean:

Hogeita hamar urte inguru ditu. Homosexuala da eta Migel Marirekin dago maiteminduta. Lourdes eta Patxiren kuadrillakoa da.

Nortasun datuak:

- Oso pertsonaia *ezegonkorra edo intsegurua da, eta horrela horrek eragin lezake maitasunean ez sinestea, politika arloan egoera politikoa objektiboki ezin aztertzea eta batez ere dituen*

arazoak (homosexualitatea litzateke nabargarriena) ezin onartzea, eta hauel aurre egitea.

- *Kontrajarpenez beterik bizi da.* Alde batetik, herrian ezin zuen bere homosexualitatea bizi; hirian, aldiz, bai. Bestaldetik, herrian, hirian loritzen ez dituen sentimentuak bizi ditu, maitasuna, mirespena.., baina, sentimendu hauek dira hain zuzen herriko tradizionalismoak eskaintzen dituenak, berak onartu nahi ez dituenak.
- Intseguritateak eta kontrajarpenak, gainerako jendearen aurrean *prepotentziarekin* azaltzea eragiten du, eta izaera "prepotente" honetaz jabe gaitezen, Jon, bere mutil lagunarekin duen portara gogorra ikustea nahikoa genūke.

Patxi:

Hogeita hamairu urte inguru ditu. Mirenekin bizi da Iruñean, eta Lourdes eta Joseanen koadrillakoa da.

Nortasun datuak:

- Abertzalea da, baina politikoki E.H.ko gertakari politikoak bere erara aztertzen ditu. Egoera politikoak ez dakl modu objektibo batean aztertzen.
- "Droga gogorren" (kokaina...) aurka ageri da, "droga gogorrak" hartzea ez baitator bat abertzale nortasunarekin.
- Mirenekin "Harreman Irekia bat" bizitzeko prest, bazegoen ere, maitasunagatik fideltasuna onartzeko gai da. Gainera, familia osatzearen aldekoa da.

Jon:

Hogeita bi urte inguru ditu. Homosexuala da, eta Joseanen mutil laguna. Iruñean jaloa eta Iruñean bizi da.

Nortasun datuak:

- Erromantikoa da.
- Euskaldun zaharrenganako lilura sentitzen du.

- Bere *homosexualitatea onartu* eta bizi egiten du.
- Oso pertsonala "*pazientea*" edo "*jasankorra*" dela dirudi; behintzat, hau da antzeman dezakedana Joseanek Jonengana-ko duen portaera azken honek nola jasaten duen ikusiz. Dena den, *bere mugak baditu*.

Pertsonalez ari garelarik, komentagarria iruditzen zait pertsonala denek, Jonek ezik, elkarri "hika" egiten diotela, Jonekin aldiz, "zuka" tratamendua gertatzen dela.

ESZENEN ANALISIA

Analisia, eszenaz eszena, aztertzen salatuko gara. Eszena bakoitza deskonposatuko da eta deskonposaketaren ostean atal bakoitzaren deskribapen eta azalpen bat ematen salatuko naiz.

I Atala

- Patxi eta Miren etxean daude. Lourdes dator.
- Hirurak hitz egiten dute.
- Patxi sukaldetik botatzen dute. Miren eta Lourdes hitz egiten jarraitzen dute.
- Patxi sukaldera sartu eta hirurak mintzatzen dira.
- Patxi etxetik ateratzen da, Lourdes eta Miren berriro bakarrik geratzen direlarik.
- Jon, Patxi eta Josean sukaldera sartzen dira.
- Telefonoak jotzen du eta denak sukaldetik ateratzen dira.

Eszena honetan urte batez banatuta egon diren bi ahizpa elkartzen dira, Miren eta Lourdes. Momentu txarrak igarotzen ari dituztela aipatzen dute, baina, une horretan ez dute arazoetan sakondu nahi. Bi ahizpa hauen arteko elkarriketan sortzen diren galak gainetik baino ez dituzte aipatzen. Hasiera batean nahiko urrunezko joera (joera "distantea") nabari zalela esango nuke, baina gal eztabaidagarrien inguruan ez dutela denbora luzez jardun nahi ere.

Bi pertsonala hauetaz gain, Patxi noizbehinka ere ageri da. Patxi eta Mirenek momentu larriak bizi dituzte, eta ez dituzte izkutatzen.

Patxik arazoa konpondu nahi du eta Mirenengana jotzen du behin baino gehiagotan. Lourdes aurrean egoteak ez zailo axola, baina Patxiren etengabeko insistenziak Mirenen "genioa" ateratzen lortzen du. Patxi eta Miren bere egoerari aurre egiteko prest daude, Lourdes ez bezela, honen ohitura arazoei ihes egitea baita.

II Atala

— Lourdesek telefonoz Teorekin hitz egiten du.

Bigarren atal honetan, Lourdesen bizimodu berriari buruz zerbait gehiago jakiteko aukera izan dugu, Lourdesen gogoel buruz, eta baita Lourdesek dituen beldurrei buruz ere. Londreseko lagun berrien izenak alpatu egiten dituzenez, bertako bizimoduari nahiko egokituta dagoela pentsa dezakegu. Teo E.H.ra bizitzera etorriko dela adierazten du, eta E.H.an sartzeko zer nolako arropa eraman behar duen gomendatzen dio; emigrantea delarik harrapatuko duten beldur da, mugan Teo "legez kanpoko" emigrantea dela konturatzekeotan Nigeriara bueltan eraman dezakete.

III Atala

— Denak komedorean daude eta Lourdes sartzten da. Denok mahaia paratzen ari dira.

— Mahaian eseriko dira afaltzeko.

— Migel Mari eta Joseanen arteko elkarrizketa, Ezpelgaineko herriko tabernan.

— Migel Mari eta Lourdesen arteko elkarrizketa espetxean.

— Patxi eta Mirenen artean lehenago izandako eztabaida.

(Azkeneko hiru egoera hauek flash-back-ak dira, eta pertsonaien arazoen abiapuntua zela litzatekeen argi diezaguke).

Pertsonalek afaltzen duten bitartean gaur egungo gai batzuk jorratzen dituzte, baina hauen arteko ezadostasunak eztabaida gogorretan eta erantzun zakarretan bihurtzen du afariko elkarrizketa.

Oroitzapenen bidez, herrian bizi zireneko sentimentuak ulertuko ditugu, tradizionalismoaren aurka joko dute oro har, herriko jende tradizionala "fatxa" zelako, eta halaber, erlijioaren menpe bizi zelako.

Pertsonalek inkonzienteki egiten dute jende tradizionalistaren, "fataxaren" eta erlijioaren pean, bizi zenaren arteko nolabaiteko parekotasuna. Gure pertsonalek ezker abertzalearen idelen inguruan jardundako herrian idelengatik borrokatzen hasiko ziren; Izaera edo pentsamolde "aurreratuagoa", "borrokalariagoa" zuen jendearekin elkartuko ziren; hala ere, gure pertsonalak, Izaeraz aipatu dugun herriko jende "progresista" hori baino "aurreratuagoak" sentitzen ziren. Bestalde, "ingurune aurreratu" horren barnean murgildurik, Joseanek bere homosexualitatea ezin zuen askatasunez adierazi; Patxi porroak erretzeagatik ezker abertzalearen inguruan biltzen zen jendeak berak gaizki begiratzen zuen, eta Migel Mari bere ideletan asko sinesten zuen azken mugaraino eramanez. Pertsonalek hirira alde egin zuten, baina, hiriak eskaintzen zien "aurrerapena" gehiegizkoa suertatu zitzaizkien; Patxi Ezpelgainen porroak erretzen zituen, eta bere inguruko jende ezkertiar horrek ez zuen ondo ikusten, baina Iruñeara bizitzera joaterakoan bera izango da, hain zuzen, ideia politikoetan izkutatuta "droga gogorak" onartuko ez dituen. Josean, Ezpelgainen maitemindurik bizi zen, hala ere, bere homosexualitatea askatasunez ezin zuen adierazi; Iruñean, aldiz, bere homosexualitatea askatasun osoz bizi zezakeen, ez ordea, maitasuna.

Flash-back-en bidez, hainbat arazoren zergatia ezagutu ahal izango dugu. Lourdesen Londreserako ihesa Migel Mari atxilotu eta espetxeratu ondoren, Joseanen homosexualitatearen onarpena eta Migel Marirenganako zuen maitasunaren aitormena. Mirenek eta Patxi harremana bizitzeko dituzten iritzi zein ikuspuntu desberdinak.

IV Atala

Bideo pantalla batetik Teo Nigeriara eramaten dutela ikus daiteke.

Arrazismoa gaur egun bizirik dirauelaren adibide argia dugu hau. Teo ondo jantzita agertzen da, Lourdesek gomendatu zion bezela, baina argi dago, azalez zuria ez den edozein pertsonari paperak eskatuko zaizkiola edozein muga (edozein lekutan).

V Atala

- Mahaia kentzen dute eta sofán esertzen dira.
- Kokaina atera eta hartzen dute.

- Jon, Joseanekin eztabalda gogor bat izan eta gero, badoa.
- Josean eta Lourdes dantzatzen duten bitartean Miren eta Patxi sofán eserita daude.
- Patxi eta Miren badoaz.
- Josean badoa. Miren bakarrik geratzen da.

Josean zakar portatzen da Jonekin, Joni *pazientzia amaitzen* zalolarik. Jon da hain zuzen Joseanen portaera zakarraren zergatia dakiena, eta bere homosexualitatea onar dezan eskatzen dio. Miren eta Patxiaren arteko arazoa konpondu egiten da, zonalde neutral batetan elkartzen direnean (sofán) eta biak bakarrik hitz egiteko aukera dutenean. Antzezlanean zehar elkarriketa lasala ikus daitekeen momentu bakarra hau da, Jon alde egiten duenetik antzezlanara amaitzen den arte.

ZEINU EZ LINGUISTIKOAK

Tonua

Tonuaren bidez Olasagarrek momentu horretan etxean dagoen egoera deskriba dezake. Orokorrean pertsonaia gehienek tonu gogorra erabiltzen dute, "lehor" "oso zakar" "erreguz" "zirika" bezalakoak, alegia. Horrelako tonua, distantziak sortu duen erantzun gisa gertatu delakoan nago. Edo eta, hiriak sortzen duen komunikazio ezaz "kutsatu" izan direla ere pentsa daiteke.

Mimika

"Etsipen keinua", "serio", "haserre", "Patxi ulertzen duenaren aurpegia paratuko du" bezalakoekin tonuaren bidez lortu nahi zuen efektu bera lortu nahi du, baina baita konfidantzaren adierazgarri gisa erabili daiteke ere. Pertsonaiei ez zaie axola keinuen bidez adierazten dutena, ez eta besteek zer pentsa dezaketen norberak aditzera eman nahi duenarekin.

Mugimendua

Ez da mugimendu haundirik nabarmentzen. Pertsonaia denak

Patxi eta Mirenen etxera allegatzen direnetik, ia obra osoan zehar elkarrekin mantentzen dira, arazoak kanporatu eta konpondu arte mugituko ez direnaren seinale. Alegia, Jon da etxetik alde egiten duen lehena, hori bai, etxetik haserre atera baino lehen, Joseanen portaera zakarraren zergatia argiki azaltzen du. Miren eta Patxi dira hurrengoak gelatik ateratzen, eta, dirudienez, bien arteko arazoa konpondu da, elkarrekin gerritik helduta ateratzen baitira.

Janzkera

Orokorrean janzkerak obran ez du paper garrantzitsuena jokatzen; janzkerak, pertsonaiek berek beste pertsonala bezala agertu behar dutenean (flash-back-etan, alegia) garrantzia duela ematen du, hots, pertsonaiek beste paper baten aurkezpena egiten ari direla adierazteko, janzkeraz aldatzen dira. Honetaz gain, janzkerak eta orrazkerak gizartearen barnean jokatzen duten paper garrantzitsuaz mintzatzen zaigu. Azken ideia hau arrazismoaren arazoarekin lotzen da. Olasagarrek ideia bi hauek obraren bi momentutan aipatzen ditu:

1- (32 orr) "Fokoaren azpira Josean eta Jon-en pertsonalaren antzezlanara egiten duten aktoreak agertuko dira, lehendabizikoa bere antzezlanara eginez, bigarrena Miguel Marirena, biak arropaz aldaturik "sospechoso" estiloa deituko genukeen moduan jantzita..."

2- (24 orr) "Teo erosi duzu arropa bidalarako....(...), Teo ilea moztu behar duzu....(...), Teo praka grisak eta ator arrosa eta eskatu Paull daukan txaketa urdin ilun hura..."

Argia

Eszenatokia ilun dago, baina argituz joango da, obraren atal bakoitza hasten den heinean. Horrela, argiak (iluminazioak) berak banatzen du obra hiru zatitan.

Eszenatokia ilun dago eta foko urdin batzuren bidez argitzen da eszenatokia; argitasun honekin flash-back-ak adierazten dira.

Osagaiak

Antzezlanean zehar agertu diren osagalen artean hiru aukeratu ditut; gaiaren hildotik adierazgarrien iruditu baitzalzkit:

Konpota: Ezpelgaineko tradizioaren adierazgarri.

Legatza: Gau zaharreko afaria da eta legatza dago afaltzeko. Legatza ez da, nire ustez, edozein gautan lagunen arteko afari batean eskaintzen den janaria; bai ordea afari berezietan.

Kokaina: Hirietan erraz aurki dezakegun bizioa.

Musika

Egoera ezberdinen berri izango dugu obran zehar eta egoera ezberdin bakoitzari oso ongi egokituko zaion abesti edo kanta bat entzungo dugu. Badirudi gertatuko denaren aurrerapen bat dela. Hona hemen adlibide batzuk:

- Hertzainen *Bi minutuero herrimina*, delakoa entzun dezakegu Lourdes urte osoan zehar Londresen bizi eta gero Patxi eta Mirenen etxera allegatzear dagoenean.
- *Too long in the exile* kanta adituko dutenean Migel Mariren arazoaz mintzatzen jarriko dira (dena den, kanta honekin ez da soilik guk "exilio" bezala ulertzen duguna adierazten, barne egoeraz ere hitz egin dezake, esaterako, Migel Mariren atxilokeitarekin Lourdesen Londreserako ihesa, edo eta Joseanen bere homosexualitatearen onartze-eza)
- *Eh, txo kanta*, Ezpelgain herriko taberna batean, Migel Mari eta Josean sospetxoso moduan jantzita agertzen direnean entzuten da.
- *Things go wrong...but I'm still in love with you*, Miren eta Patxi-
ren harremanaren egoeraren berri emateko. Harremana ez omen doa bide zuzenenetik, baina, maitemindurik daudenez, arazo horiek konpongarriak dira.
- Lou Reed-en *Vicious*-ekin batera kokaina agertzen da. Obran, sofan eseriko direnean, entzungo da kanta hau, eta badakigu sofan eseriko direla arazoez mintzatu eta gero, arazoak alde

batera uzteko eta gorputzari martxa emateko. Gure pertsonalek "martxa" hau lortzeko "bizioaz" balliatuko dira, kokainaz.

- R. Ordorikaren *Agurraren lezioa* Jon etxetik alde egiten duen bitartean entzun daiteke; noski, Joseani esan behar dizkionak esan eta ohar bi eman ondoren.
- *Hegazti Herarriak* beralek kantatzen dute. Nortasuna adieraz dezakeen kantu bat litzatekeelakoan nago

Soinua

Kontrajarren bortitza dago, hizketa eta bat batezko isiluneekin. Horrela lortzen baitute pertsonalek nahi ez duten galaz ihes egiteko bide bat.

Dekoratua

Antzerki lan honetan dekoratuak ez du esanahi haundirik. Gainera, dekoratua oso arrunta da. Lehenengo zatian dekoratu gisa sukaldea ageri zaigu. Bigarren zatian, egongela dena jantoki bihurtuko dute, sofa kenduz, eta mahaia ezarriz, eta hirugarrenean afaltzeko ezarri den mahaia alde batera utziz, L formadun sofa berragertuko da, zonalde hori berriro egongela bilakatuko delarik.

Ondorioak

Ezpelgain eta Iruñearen arteko ezberdintasuna ez da, soilik, antzematen dena obra honetan. "Aurrerapenak" suposa dezakeen giza harremanen atzerapausuaren idelaren gainean ari da Juanjo Olasagarre.

- Hirietako gizarte harremanak oso urriak dira, herrietan ez bezela, hemen denak elkar ezagutzen baitira.
- Hirietan bakardadearen sentimentua.
- Hirietan ez dira "zer esango dutenaren" beldur, herrietan bezala.

Hiria mota eta kultur ezberdinetako pertsonen elkargunea da, beraz; norberaren hizkuntza eta tradizioak galtzeko joera dago

(behintzat E.H.ko hiriburuetan antzeman daitekeen arazoa dugu). Adibide argi batekin aditzera ematen digu azken ideia hau Olasagarre; (42 orr) Pertsonalek, hirian denbora batez bizl ta gero, Ezpelgalnen bizitza osoan zehar abesten zuten herri kanta bat ezin dute gogoratu. Honi kontrajarririk, Iruñeako kaleetan ingelesezko kanta bat entzun daiteke, *Gingle bell* kanta hain zuzen. Gurea baino aurreratuagotzat hartzen den gizarte baten alpamen honekin geroari begirada bat botatzen da; ziur aski, gizarte horrek gugan izango duen eragin izugarria aurrerratu nahi da (gure herriak, hizkuntzak eta tradizioak arriskuan daudenaren adierazgarri ?).

Aztertu ahal izan dugunaren arabera, gure pertsonalek herriko bizimoduarekin konparatuz, adimen (mentalitate) aurreratuagoa dute; Miren eta Patxi ezkondu gabe elkarrekin bizl dira. Idelengatik borrokatu eta ideia hauek azken mugaraino eramaten dituzte (Migel Mariren kasua litzatekena), drogak hartzearen alde agertzen dira batzuk (nahiz eta azken kontu hau herriko ezkertiarrek onartu ez. Honela, ezkertiarra izatea eta moralki "aurreratua" izatea ez datoz bat). Bestalde, hiriak eskaintzen duen "aurrerapenarekin" ezin dute bizl, komunikazio eza, bakardadea dute...

BIBLIOGRAFIA

- GALAN, E (1996): *Mujeres frente al espejo*, S.G.A.E., Madrid.
- KORTAZAR, J (1997): "1996-ko kalera", *Hegats* 15/16: 83-98.
- TALENS, J (1980): *Elementos para una semiótica del texto artístico*, Cátedra, Madrid.
- KORTAZAR, J (1990): *Literatura vasca del siglo XX*, Etor, Donostia.
- OLASAGARRE, J (1996): *Hegazi errariak*, Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.

“Orixe”ren neurtitz eta melodi-unitateak

Gillermo ETXEBERRIA

0.- Sarrera

Orixek prosa zein poesietan azaltzen duen hizkuntzaren nagusitasuna eta erritmoak beti erakarri nau. Inor gutxiri topatzen dion autore honen trebetasun berezia erritmo konkretu bat adierazteko. Berak artikulu ugarien bidez adieraziko digu erritmo horren nolakotasuna: herritik jaso, herri mintzotik ezer aldatu gabe autorearen hitzak gogoratuaz.¹ Mintzo horren “tuntuna” izango da lan eta poesien oinarria. Berak uste duenez, bai bertsoan idazterakoan ere, herriaren prosodiaren nolakotasuna izan behar da gogoan, edozel in bertsoaren erritmoa baino askoz aberatsagoa eta aldatsuagoa baita.² Berak poesiak belarriarentzat atsegin eginak nahi zituen, mintzoa, batetik eta belarria bestetik.³

Hori gogoan izanik, atal honetan, neurtitz-unitate eta unitate melodikoaren artean sortzen diren egokierak eta desegokierak ditugu aztergai. Batzuetan berdinak izango dira eta ,bestetan, ez. Era horretan Orixe hain desatsegin duen lelo-errepika berdinetik aldentzen da. Bien arteko tenkan bortitzago nabariturako dugu erritmoaren joku aberatsa.

(1) ORMAETXEA, N.: “ORIXE”: *Euskaldunak poema eta olerki guziak*, Añamendi, Donostia, 1972, 429-30 or.

(2) ETXEBERRIA, G.: *Orixeren metrikaz*, I, EGAN, 1997, 39 or.

(3) *Ibid.* 40 or.

"Sel-etena" dute oinarri aztergai ditugun poesiek. "Hemistikiok"aren parekoak dira. Hitz-lauz erritmikoz egindakoetan ere "sel-etena" da oinarri duen mintzakatea, hau da, hauen "neurtitz-unitatea" eta poesietan egindakoa berdina da, eta tartean bost eta lau silaba-ko multzoak agertzen dira, baina beti ere "sel etena" da nagusi.

Poesia hauek aukeratzekoan, alde batera utzi ditugu estrofa ezagunetan egindakoak, hau da, bertsolaritza eredukoak, bai "sel-etena" oinarri ez duten guztiak ere. Berritzalleenak diren etara mugatu gara gure hautaketa hau egiterakoan. Eta denak etapa batekoak, hirugarren goak, hain zuzen. Uste dugu hor gauzatzen dela ongienik Orixeren berrikuntza nagusia.

Berak, 1950. urtean "Tankera berriko neurtitzak" izenpean poesia bat eman zuen argitara: "Baru mendian" hiru hemistikioko bertsulerroz osatua.⁴ Eta geroxeago urte berean beste bat "Oraingo Neurtitz Berriak. Argi eta margo", 1950. urtean.⁵ Ildo beretik "Pampa eta izar" eta "Lur ikara" 1950. enean.⁶ Hurrengo urteetan baditu lau poesia molde berdinetan eginak: "Itz eta mintzo" 1951. urtean,⁷ "Bolibliako zabal-dian" 1951. enean,⁸ "Azken-afaria", 1952,⁹ eta "Resurrexit", 1952. ean.¹⁰ Beraz guztiak 1950-1954 urteetan tolestuak. Denak sel-etena oinarri duten hiru hemistikiok osatuak, "Bolibliako zabal-dian" ez beste, hemen bi hemistikioko lerroak ere bai baitaude hirukoekin batera.

(4) ORMAETXEA, N.: "Baru-mendian....", 1. or.; ORMAETXEA, N., ORIXE: *Euskaldunak poema...*, 518 or.

(5) ORMAETXEA, N.: "Oraingo Neurtitz Berriak. Argi eta margo", in *Euzko Gogoa*, 1950, 9-10, 2-3 or. *Ibid.*, 520-523 or.

(6) ORMAETXEA, N.: "Pampaetan izar", "Lur ikara", in *Euzko Gogoa*, 1950, 11-12, 6 or. *Ibid.*, 526 or.

(7) ORMAETXEA, N.: "Itz eta mintzo", in *Euzko Gogoa*, 1951, 1-2, 1-2 or. *Ibid.*, 528-531 or.

(8) ORMAETXEA, N.: "Bolibli'ko zabal-dian", in *Euzko Gogoa*, 1951, 3-4, 1. or. *Ibid.*, 531-532 or.

(9) ORMAETXEA, N.: "Azken-afaria", in *Euzko Gogoa*, 1952, 9-10, 1. or. *Ibid.*, 536-538 or.

(10) ORMAETXEA, N.: "Resurrexit", in *Euzko Gogoa*, 1954, 5-8, 77. or. *Ibid.*, 551-552 or.

Baditu, bestalde, garai berean antzeko eskema erabillaz egindako poesiak, bi selko hemistikiotan adibidez. Horien artean "Egan", 1950. urtean¹¹, "Erodesenean", 1952.ean,¹² "Miramar", 1954an,¹³ bai eskema desberdinetan eginak ere. Hauek ere gure azterketa honetatik at geratu dira. Uste dugu hautatu ditugun horietan aski ongi gauzatua geratzen dela bere erritmoa.

Dena den, azterketa hauetan zenbait xehetasun azaldu beharrak agintzen digun neurrian, beste batzuk ere erabiliko ditugu osagarri gisan.

Horiez gain, prosa gisan egindako zortzi poesiak arakatuko ditugu, funtsean erritmo berbera mantentzen dutenak. Poesia hauek, Orixe zendu eta ondoren Aita Onaindiak argitara emanak, hain zuzen 1984. urtean: "Egona, beta beti, pakea", "Bukaera, betiraundea: "Aurrenean", "Asleran", "Arkaltzaren galñean", "Jainkoa, beregan", "Betidanik eta betiko", "Baru mendian.B", "Maitagarri".¹⁴

Beraz, hamasei poesia: "Tankera berrian" egindako zortzi eta "Nere eun oberenak", prosa gisan beste zortzi.

1.- Etenak eta neurtitz-unitateak eta unitate melodikoak

"Neurtitz etena", poesiaren erritmoaren pausari dagokio. Hauen tartean ematen den hitz hurrenkerari esaten diogu neurtitz-unitatea. "Eten melodikoa", ostera, irakurketa arrunt batean ematen diren pausel dagokie eta hauen tartean ematen dira unitate melodikoak. Gure autorearen erabileran, "neurtitz etenak", gehienetan, irakurketa arrunt batenaren berdina izanik ere, ez dute derrigorrez eten melodikoa izan behar. Horren arabera, "neurtitz-unitatea" bat etor

(11) ORMAETXEA, N.: "Egan", in *Euzko Gogoa*, 1950, 9-10 ,3. or. lbid., 524-525 or.

(12) ORMAETXEA, N.: "Erodesenean", in *Euzko Gogoa*, 1952, 7-8 ,2. or. lbid., 547-548 or.

(13) ORMAETXEA, N.: "Miramar", in *Euzko Gogoa*, 1955, 1-2 , 1. or. lbid., 556-557 or.

(14) ORMAETXEA, N.: "Nere eun...", 134-145 or.

daiteke "unitate melodikoarekin", edo ez, poesiaren erritmoari dago-kion askatasuna mantenduaz, Sarritan bien arteko tenka ematen da.

"Nere eun oberenak" izeneko poesietan irakurleagoari askatasu-na uzten dio bakoitzak, nahiz "sei etena oinarri" eginaz, nahiz prosa gisan irakur dezan.

Eskuartean ditugun poesietan, bai lerro laburretan, bai prosa bezala egindakoetan, neurtitz etena "sei etena oinarri" duela ba-natzen da. "Tuntunak" duen eten erritmiko hori, poesiaren neurkera alderdiari dagokio, baina, beste "tuntuna" irakurketa arruntari dago-kiona da, prosari hain zuzen. Irakurtzerakoan, bi eratara joka daiteke, beraz: poesia gisan irakurtzen duenak poesiaren erritmoa manten-duko du neurtitz etena eginaz eta prosarenak nahi duenak eten melodikoak egingo ditu.

Dakikegunez Orixeren periodoa ez da silaba berdintasun osoan oinarritzen, antzekotasunean baizik. Horren arabera ez du garrantzirik silaba bat gora, silaba bat behera izateak, belarriari ondo baderitzo, "etena"ren bidez mugatuaz. "Sei etena oinarri", euskarari ondo doa-kio autore berak esango digunez, baina beti ere bost silabako he-mistikioa tartekatuaz eta noizbehinba laukoa ere bai, gisa horretan erritmo zurruntasuna gailditu ahal izateko.

Argi eta garbi ikus daiteke bere jarreran logaediko latinoaren eragina, batik bat "asklepiadeo" eta "alkaioarena". Periodo laburren lehentasuna, baita esaldi luzeetan ere, labur eta errepikakortasuna-ren sentsazioa emanaz.

Eragin hori handia da bere poesia originaletan, baina baita ere antzeko zerbait nabari daiteke bere itzulpenetan, hala nola, Georgi-cas Itzuli zuenean, non erabili baitzuen 6/6 egiturako bertsoa estiki-koki errepikatua.

Gure autoreak erabilitako neurri hau originaltzat jotzen du Lei-zaola jaunak. Eta hein batean hala da Ruiz de Arzallus jaunak dioe-nez:

"Ciertamente no son populares, pero tampoco puede decirse que carezcan de tradición. Ya Oihenart utiliza, por ejemplo en su Maitenaren gal-kexua".¹⁵

(15) RUIZ DE ARZALLUS, I.: "El metro en las traducciones de los

Neurri hau aurki daiteke, aurreko autoreari jarraiki, ahozkotasu-
nez eskuratu ditugun poesietan ere. Hara hor Graclan Adema "Zal-
duby". Orobat erabilia izan da poeta kultoen artean, haranola Lizardi
eta Lauaxeta. Baina, ezin esan erabilia ugaría izan denik.

Orixeren helburu nagusienetarikoa bat monotoniatik urruntzea
zen. Berak esana da, bertsozik egokienez ere etengabe errepi-
katzean, zurruntasunera erortzeko arriskua dutela, prosa mintzoak ez
duen arriskua, bestalde. Horregatik, biderik egokienez hizkuntza
mintzatura hurbiltzea da, galdera/erantzuna gisakora edo honen idu-
rzkora.

Zurruntasun honen ihesi, sarritan ahalegintzen da bere hemisti-
kioa unitate melodikoaren desberdin gertatzen. Era horretan gerta
daiteke zangalatraba lerro barnean, hemistikioen edo lerroen artean.
Hauxe izango da, hain zuzen, hemen ikusten saiatuko garena.

2.- Navarro Tomás-en teoria

Navarro Tomás, gaztelaniaren erritmo azterketan, gallur-gallu-
rreko autoritatea da. Eskuartean dugun galaren harian, asko dira
berak utzi dizkigun lanak eta azterketak. Badu gipuzkerari buruz ere
lan bikain bat, gure arteko espezialistek gorailpatu izan dutena. Ho-
rien artean Mitxelena jauna bera. Berak esana utzi du "gipuzkerari
buruz": "en la frase, la acentuación de cada palabra se acomoda a la
estructura prosódica del conjunto", hau da, Orixek esandako berbe-
ra.

Autore honek berak zera esaten digu "unitate melodikoari" bu-
ruz:

"Es la porción mínima de discurso con sentido propio y con
forma musical determinada".¹⁶

Definizio hau osatuago azaltzen da beste lan batean:

clásicos latinos al Euskara. I. Metros dactílicos y yambo-trocaicos", in *ASJU*, XXI, Exma. Dip. de Guipúzcoa, 1987, 58 or.

(16) NAVARRO TOMÁS, T.: "El grupo fónico como unidad melódica",
in *Revista de Filología hispánica*, 1, 3-19 or.

"La unidad melódica es la porción mínima de discurso con forma musical determinada, siendo al propio tiempo una parte por sí misma significativa dentro del sentido total de la oración".¹⁷

Beraz, gure gorputzak, bere organu teinkaduren alderdi akustikoaren bidez solidarioki laguntzen dio pentsamenduaren artikulazio antzari. Blak batera ematen dira: "pentsamendua"ren erritmoa eta "mintzo"aren erritmoa.

Hitzak, oro har, unitate linguistiko bezala ez du nortasun propio-risk diskurtsuaren terro musikalean. Bestalde, esaldi batean, orokorrean unitate melodiko bat baino gehiago barneratzen dira bere esanahiaren arabera. Horregatik balezta daiteke jeneralean "unitate melodikoa" hitza baino luzeagoa dela batetik, baina esaldia baino laburragoa bestetik.

Unitate melodikoak bereizterakoan, zenbait faktoreen eragina ematen da, hala nola, hurrenkera logikoa, irakurlearen barne-eragina, multzo musikalaren armonia eta silaba multzo osaketa:

"Hurrenkera logikoa"k adierazle eta adieraziarekin du zerikusia. Mintzakateak orden eta armonia jatorra behar du eduki hizkuntzak ematen dion posibilitateen artean, orohar, elementu semantikoaren arabera banatuaz.¹⁸

"Barne eragina"ren alorrean, zerikusi zuzena du hizkuntzari buruz pertsona konkretuak egitura erritmikoari buruzko duen neurri eta konpasaren sentikizunak. Horregatik, besteak beste, perpausaren zatiketa ez da beti berdina izango. Bakoltzak duen barne-eraginaren arabera, egon daitezke desberdintasunak. Baina, Navarro Tomás jaunak esango digunez, uste baino desberdintasun gutxiago gertatzen dira zatiketa horretan pertsona desberdinen artean.

Gogoan izan behar da, bestalde, "Multzo musikalaren armonia". Hitzen disposizio lineal horrek, taju erritmiko bat hartzen du. Entonazio modu bat. Entonazio hori esparru musikai konkretu baten barnean ematen da. Norbanakoaren ñabardurak alde batera utzita, ohiko hizkuntzak bere "entonazio hesparru" propioa du. Ardatz nagusi

(17) NAVARRO TOMAS, T.: *Manual de entonación española*, Guadarrama, Madrid, 1974, 29 or.

(18) *Ibid.*, 24 or.

baten inguruan ematen diren gol-beheak dira. Hemen ere "barne-eragina" gogoan izatekoa da. Egitura erritmiko horiek etengabe jaulkitzen dira.

"Unitate melodiko" horiek ,ohiko silaba multzo barruan ematen dira. Hortan antzekotasun bat ematen da,beraz,prosan eta poesian, beti ere muga konkretu batzuren barnean . Bertso-lerro sinplea eta konposatuko hemistikio bakoitza, gehienetan, unitate melodiko dira.¹⁹

Orixerri dagokionez ere, "periodo"ak ahoskuntz bat du , entzumenarentzat dolnu propioa darama, sintaxi propioa eta pentsamendu erritmoaz osatua dago eta silabel buruz muga jakin batzutan ematen da . Horren arabera, poesia egiterakoan ere, Navarro Tomás-en "unitate melodikoa"ra hurbiltzen da hein handi batean.

Gure autoreari jarraiki, poesia, "mintzo-ebakera"ren hurbilen dabilena izango da, hizkuntzaren erritmoa mantenduko du eta ez da lerroka derrigorrezkoa izango erritmorako, aitzitik, "hemistikioa" edo "mintzo-ebakera" berdin edo antzekoen errepika izango da.

Navarro Tomás-ek, gaztelaniako unitate melodikoa gogorarazten digu sarritan.Horren nolakotasuna zein den jakiteko, bere iritzian,ez dago bide egokiagorik aspaldiko poesia zaharrak begiratzea baino.

Afirmazio hau funtsezkoa da, poesia tradizionalaren bitartez gaztelaniako unitate melodikoaren izakera ezagutu baitaiteke .Gogora dezagun erromantzeak eta horien neurriei buruz dioena:

"Los versos o hemistiquios de siete u ocho sílabas son, como se sabe, las unidades métricas predominantes en los antiguos poemas españoles de versificación Irregular. El verso octosílabo es el metro nacional del romancero...

.....
Lo extraño sería que en español o en cualquier otro idioma los metros propiamente populares apareciesen en desacuerdo con la medida básica de las unidades melódicas de la lengua respectiva".²⁰

(19) NAVARRO TOMAS, T.: *Manual de entonación española*, Guadarrama, Madrid, 1974, 30 or.

(20) *Ibid.*, 36 or.

3.- Euskararen unitate melodikoak

Gure helburua, garbi dagoen ez, ez da finkatzea zeintzu diratekeen euskararen unitate melodikoak. Baina aski da begirada bat botatzea kantutegi zaharrari, Navarro Tomásen arrazonamendua gogoan izanik, gurea, gehiengo handi batean, lau silaba gutxiengo eta hamahika gehiengo mugatan kokatzen dela, oro har, nahiz zenbait kasutan, bi mugetatik aparte ere gerta daitekeen unitate melodikorik.

Patxi Altunak bere tesian *Versificación de Dechepare*, 146-150 orrietan euskal "unitate melodiko"en azterketa bat egiten du. Azterketa horretan, ondorioak guztiz behin behinekoak direla esan ondoren, bi idatzi desberdinen analisia dago, bata Axularrena eta bestea Mitxelenarena eta esaten :

"Es la primacía de las unidades de siete sílabas, igualadas en Michelena por la de diez, al tiempo que éstas ocupan en Axular el cuarto lugar, compartido con las de nueve. Las de seis sílabas, que en Axular ocupan el segundo puesto, ocupan el tercero en Michelena, siendo en ambos las de nueve las que van en cuarta posición, empatadas en Michelena con las de ocho y en Axular con las de diez..... Coinciden también ambos autores en concentrar entre las unidades que van de cinco a once sílabas un porcentaje muy elevado de las mismas, que en Axular suman un total de 77,5% y en Michelena un 89,9 %....."²¹

Juan Mª Lekuonak, Billabonan "I. Herri Literatura Jardinaldiak", 1989, emandako hitzaldian Euskal Baladak liburuko poesia zaharrak izan zituen aztergai "Euskal kontapoesien modulu metrikoak" titulupean. Azterketa horretan argi eta garbi azaltzen dira bertso-lerroen mugak 5 eta 10 tartean.

Guzti hori gogoan izanik, ondorioztatu daiteke gaztelaniari buruz Navarro Tomás jaunak esandakoa egia baldin bada, gisa dela gure kasuan ere hala izatea.

(21) ALTUNA, Fco. M^a. - *Versificación de ...* , 146-150 or.

4.- "Neurtitz-unitateak" eta "unitate melodikoak"

Atal honetan, Orixeren bertso-lerroko hemistikioa, hau da "neurtitz-unitatea" eta prosako "unitate melodikoa" alderatuko ditugu eta ikusi bien artean sortzen den erritmo tenka. Hori nabari daiteke irakurketa arrunt batetik era neurtu batera aldatzen dugunean. Berak ere zilegi jotzen du era batera zein bestera irakurtzea. Egokiera-desegokiera hori garrantzitsutzat jotzen dugu Orixeren erritmoa aztertzerakoan.

Gure azterketan, garrantzi berezia eman dion irakurketari .ikus daitekeenez Orixek hemistikioen artean egiten dituen pausak, gehienetan, ez dira arbulagarri irakurteta arrunt batean. Baina, zenbaitean, desagokiera ematen da bien artean, erritmoaren aniztasunaren onuran.

Idatzikurrei ere bere garrantzia eman dion. Praktikan ikusiko dugunez, puntuak, puntu eta komak eta bi puntuek ere etena adierazten baitute. Gehienetan galdera ikurra eta harridurazkoa ere etekin bat datoz. Baita parentesiak ere . Horixe berbera adierazten du Navarro Tomásék idatzikurrei buruz:

"Lo seguro es que en todo caso el punto, el punto y coma y los dos puntos señalan división de unidades melódicas, aunque a veces no se haga verdadera pausa".²²

Idatzikur hauen etena garrantzitsua gertatuko da, zeren, hein handi batean, hemistikioaren etena eta unitate melodikoaren etenarekin bat baitatuz.

Komarena askoz labalngarriagoa da eta mugatzen zailagoa. Askotan egiten da, bestalde, hemistikio zein unitate melodiko zatiketa, inongo zeinu ortografikorik azaltzen ez den lekuan.

Normalki perpaus batean unitate bat baino gehiago barneratzen dira. Espresio beraren nolakotasunak eta luzeraren zenbatekotasunak adieraziko digu muga. Esaldi labur bat unitate izan daiteke neurria tamainakoa baldin badu, baina, gehienetan, bat baino gehiago azalduko da.

(22) NAVARRO TOMÁS, T.: *Manual de...*, 32 or.

4.1.- Azterketa honen aintzin-lana

"Hemistikio " eta "unitate sintaktiko"en arteko egokierak, desegokierak, Orixeri gagozkiolarik, badu azterketa arloan prezedente bat: "El metro en las traducciones de los clásicos al euskara.I. Metros dactílicos y yambo-trocaicos".²³ Lan horretan Orixek Virgilio-ren *Geórgicas*, hirugarren liburuko 75-88 bertso-lerroak itzultzean, autore honek erritmoa lortzeko izan zuen trebeziaz hitzegiten da, non ez balta normalki "hemistikioa bat etortzen unitate sintaktikoekin". Kasu honetan alpatu autoreak ongi aukeratutzat jotzen du desegokiera hori:

"Se trata de la falta de coincidencia entre grupos sintácticos y hemistiquios, que hace que los versos fluyan elegantemente sin mostrar un ritmo excesivamente machacón....."²⁴

Beste itzulpenei buruz, A. Prudencio-ren "Oillaritean" eta Goize-roko" itzulpenaz mintzatzen da, zinetan bertso-lerroak luzeagoak izanik ere, salbuespenen bat aparte, "sei etena oinarri" mantentzen baitu, balna kasu hauetan "unitate melodikoa" eta "unitate sintaktikoa" bat datoz lehen egin duenaren kontra:

"Se habrá observado que, a diferencia de lo que sucedía en la traducción de Virgilio, donde con una frecuencia relativamente alta los grupos sintácticos no coincidían con los miembros hexasílabos, en estas traducciones rara es la línea en que sucede esto, de modo que el ritmo se percibe con mayor claridad".²⁵

Gure azterketa honetan ere, bietatik aurkituko dugu , bata zeln bestearen egokiera-desegokiera nahasian, sei-bost-laukoak, beti ere seihoa nagusi dela.

Gisako desegokiera bat alpatzen du Aita Altunak Orixeren honako adibide hau jarriaz:

"Ardandegin lltzea da nere asmoa"²⁶

Neurtitz-unitatearen arabera hauxe lltzateke bertso-lerro honen

(23) RUIZ ARZALLUS, Inigo: "El metro en las traducciones..." , 41-79.

(24) Ibid., 59 or.

(25) Ibid., 73 or.

(26) ALTUNA, F.: *Versificación de ...*, 141 or.

egitura erritmikoa: "Ardandegin lltzea / da nere asmoa". Baina unitate melodikoari gagozkolarik beste hauxe: "Ardandegin lltzea da / nere asmoa".

Aztergal ditugun poesia hauetako "neurtitz-unitateak" eta "unitate melodikoak", bi eragin desberdin pean doaz abladan, batzuetan batera, gehienetan, bestetan bakoitza bere etenen tartean; zenbaitetan neurtitz-unitatea ez da unitate melodiko izatera iritsiko, bestetan alderantziz gertatuko da.

5.- "Tankera berriko poesiak". Sarrera

Orixeren hamasei poesia, zortzi estrofa moldetan landuak eta beste zortzi prosa gisan egindakoak aztertzerakoan, neurtitz-unitatea lehenengo, eta unitate melodikoa ondoren, honela adierazita daude: neurtitz-unitateen arteko etena bi lerroska okertxaz: //; unitate melodikoa, berriz, bi gidioen bidez:

Azterketa honetan honako bi oinarri izan ditugu nagusiki:

1.- Orixen ezagutzen zuten batzuri irakurrerazi dizklegu, bai prosa gisan, bai poesia gisan. Prosa gisan irakurtzerakoan, zenbait kasutan desberdin irakurri du gure irakurle goak. Gu, kasu horietan, gehien goaren iritzira jokatu dugu.

2.- Ondoren, idatzikurren posizioan jarri dugu ardura, honako hiru multzotan banatuaz: puntuak, puntu eta komak, galdera ikurrak, harridura ikurrak, parentesiak (A multzoa); komak (B multzoa) eta C multzoa, idatzikurrik gabekoak.²⁷

5.1.- "Neurtitz-unitate" eta "unitate melodiko"en arteko egokierak/desegokierak

Azterketa honetan argi eta garbi emanak daude hemistikloak

(27) Horra aztergal dugun poesi zerrenda: 1.- Baru mendian-1950, 2.- Argi eta margo- 1950, 3.- Panpaetan izar - 1950, 4.- Lur ikara- 1950, 5.- Itz eta mintzo-1951, 6.- Azken afaria- 1952, 7.- Resurrexit- 1954, 8.- Bolibliako zabaldian - 1951. Nere eun oberenak: 1.- Egona, beta, beti, pakea, 2.- Bukara, betiraundea, 3.- In principio. Asieran, 4.- Arkaltzaren gainean, 5.- Iainkoa beregan, 6.- Betidanik eta betiko, 7.- Baru mendian B, 8.- Maitagarriena.

eta hauen arteko etenak. Beraz, zilegi da era horretan irakurtzea, baina, beste aldetik, irakurketa arrunt bat eginez gero, prosa baltzian, ikus dezakegu zenbait egokiera/desegokiera bi irakurketen tartean.

Lehenengo, lerro amaierako etenak aztertuko ditugu. Eta, ondoren, lerro barnekoak.²⁸

5.1.1.- Bertso-lerro amaiera.Eman daitezkeen kasuak

Lehenengo esan dezagun, lerro amaiera guztiak "neurtitz etena" daramatela. Beraz, hemistikioaren amaiera gertatzen da beti. Eta ia beti "unitate melodiko"en amaiera ere hor ematen da. Beraz, poesia gisan irakurtzean, amaierako etena derrigorrezkoa den bezala, prosa gisan egindako irakurketa arrunt batean "unitate melodiko"ak ez du derrigorrez bat etorri behar neurtitz etenarekin, baina eskuarteko lerro amaieretan, ia beti, hala gertatzen dira.

Orotara 314 lerro dira tankera berriko zortzi poesia hauetan aztergai ditugunak honela bana daitezkeelarik:

poesiaren zkia.	zenbat lerro	A multzoko amaiera	B multzoko amaiera	C multzoko amaiera
1	33	31	2	0
2	66	61	0	5
3	30	25	4	1
4	27	26	1	0
5	60	42	3	15
6	45	38	5	2
7	24	18	1	5
8	29	22	6	1
	314	263	22	29

(28) Ez da gure helburuetan sartzten euskararen unitate melodikoaren luze-laburra adieraztea, gutxiagorik ere. Hori ondo egiteko, guk izan duguna baino muestreo zabalagoa behar da, batetik eta, batik bat, talde-lanean arituko direnak. Uste dugu aparailu berezien bahetik iragazi behar dela. Gainerantzeko ondorioak, aproximazio hutsak besterik ez baitira izango. Gure asmo bakarra da Orixeren erritmoaren aniztasun bitxia argi uztea.

1.- Bertso-lerro amaierako etena bat dator unitate melodikoarekin. A eta B idatzikurrak

Beraz, 314 lerroetatik 263 aldiz, hau da, %ko 84 kasutan A multzoko idatzikurretan amaitzen da. Hau da, arloan jakitun direnek "unitate melodiko" amaiera adierazten duten idatzikurretan. Horra zenbait adibide:

- (I.1.1/2) Hemen natorkizu // Baru mendira // zure oinetara.
Ezi ezazu bein // aur ezigaltz au // Zerorren gogara.
- (I.3.5) Zugandik zale // Jabal edatzen // barnean zirrara:
- (I.9.1) Aitaren altzoan, // Baratzeko ua // duzu otolzgala:
- (II.1.1) Egalak astinduz // oillarrak jo digu // argitu baiño len;
- (II.2.1) Argia jelki da; // gorputz-eragiñez // jautiz otzikara;

Lerro-amaierako erritmo egokiera hori, are eta balezatuagoa geratzen da oraindik ere, B multzoko idatzikurretan. 22 aldiz, hau da, %ko 7 aldiz ikus daiteke lerro amaieran koma delakoa (,). Orohar, koma batek (,) ez du derrigorrez "unitate melodiko" amaiera adierazten. Baina lerro amaiera hauen kasuan horrela gertatzen da ia beti. Beraz, hor ere bat datoz "hemistikioarekin". Horra adibide batzuk:

- (I.6.2.) Baita ni ere // Zure baimenaz // or eser nadin,
- (I. 11.1) Grinok ematzeko, // Baru mendian // luzaroan nagon,
- (III.2.2) Nere belarrien // betiko xixtua // ezin dut sumatu,
- (III.2. 3) Kolkoan arnasa //bakan, biotzean //pilpira larritsu,
- (III.2.9) Itzik ixillen au // blur ledi mintzo, // blur ledi oi,

2.- Bertso-lerro amaierako etena. C kasua, hau da, idatzikurrik ez dagoenean

Larriagoa da arazoa inongo idatzikurrik gabe amaitzen denean. Eta gisa da horrela izatea: 29 adibide ditugu honelakoak, hau da, %ko 9 aldiz.

Kasu hauetan neurtitz-unitatea eta unitate melodikoa, batzuetan, bat etortzen dira, eta besteetan ez:

a) Kasu batzutan lerro amaierako etena "unitate melodiko" amaiera da.

(II.17.1/2): zokotik egira //- - \rightarrow ²⁹ illunaren iges

(II.17.2/3): aren antzo gira //- - \rightarrow bi begidun oro

(II.21.1/2): baina golza dut nik//- - \rightarrow asmakizun aundi guzien garala.

B) Beste kasu batzutan "unitate melodiko" a ez dator bat lerro amaierarekin eta , zangalatraba egiten du lerro batetik bestera.³⁰

(II.21.2/3): Argiaren xintik \rightarrow \sim ez den bitartean,

(V.4.1/2): gatzaiñadi baten \rightarrow \sim goi aldera noa.

(V.13.1/2): etxeoak oro \rightarrow \sim jelki,

(V.13.3/4): Atzari ni beti \rightarrow \sim entzuteko;

(VII.5.2/3): Emen ere kuzkur \rightarrow \sim jendea³¹

5.1.2.-Bertso-lerro barneko etenak.Eman daitezkeen kasuak.

1.- A multzoko idatzikurrak.

Lerro barneko "hemistikio" eta "unitate melodiko"en arteko egokierak/desegokierak aztertzea, arlo bihurriagoa gertatzen da . Esan behar baita, bestalde, irakurlego guztiak ez datozela bat beti unitate melodikoen arteko etenetan.

Lerro barneko hemistikio eta unitate melodikoen artean, honako hiru kasuak gertatzen dira:

1.1.- "Neurtitz-unitateak" eta "unitate melodikoak" bat datoz.

(VII.6.1): Aral kukulutik //- - zerbait jalki zalo //- - Zer ote da? Luma?

(II.12.3): Aski da baratzez. //- - Eskuan makilla, //urbil dut aldatsa.

(29) (-): Ikur honekin lerro aldaketa adierazi nahi da.

(30) (~) Ikurrak zangalatraba adierazi nahi du.

(31) Zenbait irakurleren artean ez da egon adostasunik: III.2.5//6. "Balña nork atzitu (~) zer dion?"; V.5.1//2. "Ari zait burua (~) oarkabe; V.13.3//4. "Atzari ni beti (~) entzuteko"; VI.9.1//2. "Eglen Erregin (~) Fedea"; VI.13.2//3. "Argi, berri, balña (~) biak dira bear"; VII.2.1//2. "Zabala (~) zalapartan dute alden-alde laster".

- (I.10.3): Bi-blok gaude// otolitz ixlilean;//— ez da lekukorik.
 (II.2.1): Argia jeiki da ;//—gorputz eragiñez // jaurtiz otzikara;

1.2.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino laburragoa da.Kasu desberdinak.

Hurrengo adibideetan aurki dezakegu bien arteko desegokiera, nahiz orokorrean bat datozen.Zenbait kasutan, perpausa, bere laburrean ez da "hemistikio" izatera iristen:

- (V.13.1): Ez beti.- - Gerta zait //ostots bildurgarriz // etxeokak oro
 (V-3.1): Bi delak...—Bakarra.....//

Irakurketa arrunt batean derrigorrezko gertatzen da galdera ikurraren ondoren pausa egitea. Beraz, eta berez, unitate melodikoa izanik, Orixek errekurtsio hori erabiltzen du "hemistikio" barnean erritmo aniztasuna areagotzeko.

Argigarri honako adibidea:

- (II-7.1): Zer ote da? - Luma?//

Kasu honetan "unitate melodiko" bikoitz batek,laburrak izanik, "hemistikio" bakarra egiten du.

Aurreko ballabidea baino gehiago erabiltzen du Orixek bokatiboa eta esklamazioa. Bokatiboek, perpausaren haseran jartzen direnean, etena eskatzen dute, baina laburrak izanik ez dute hemistikiorik osatzen:

- (II-7.1): Illun I - Ago geldi I - - // Argil - - Ez iradul

Esklamazio asko ere laburregiak dira hemistikioa osatzeko:

- (VII.3.1): Eupl - Nik dakit zer dan!—//goizean mendian//
 esnatzeko poza!
 (VII.7.1): Au poza! - - Onekin.//naigabeak oro//estal dira gaitez,
 (VII.8.3): Betor egun ua//Jesus ikusteko.// Il bai I - - Pizten asil

1.3.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da:

Gerta daiteke "unitate melodikoa" zenbaitetan "hemistikio"aren mugatan ez sartzea silabaz luzeagoa delako. Beraz, derrigorrezkoa du hurrengora luzatzea. Hau hemistikio arteko zangalatrabaren pareko litzateke:

- (VI.13.1): Biotzez bizl da // gizona.—Biotzez// Jainkozale dana.

- (VIII.4.2): argiz aseago// ni bainon- -;ark are//zerbait nai ikasi.
 (VI.4.2): orobat ardoa // onetsiz:- - "uzute - -//,au nere odola.
 (II.6.2): elur garatua // dela diokezu:- -// ainbeste zuri da.

Zerbait kasutan unitate melodikoak zangalatraba egiten du lerro batetik bestera, hemistiklo tartean amaituz:

- (VII.5.3): Emen ere kuzkur^a ~
 jendea. —Zuretzat.
 (III.2.6): baina nork atzitu^a ~
 zer dion? - Berak, bai,
 (V.5.2): ari zait burua^a ~
 oarkabe;- -@TITULILLO = 2.-Bertso-lerro barneko etenak. B
 multzoko idatzikurrak.

Gure azterketaren harian, ikus ditzagun segidan "B multzoko" idatzikurra, hau da, koma (,) ageri denean, "neurtitz-unitate" eta "unitate erritmiko" en egokierak/desegokierak.

Horra eman daitezkeen zerbait kasu:

2.1.-"Neurtitz-unitateak" eta "unitate melodikoak" bat datoz.

- (I.2.2): Baiña nerau nalz,- -// gizagalxo au,—// eun auzitan nasi.
 (II.3.1): Gauak illak zitun,- -// argiaz batean,- -// margo bizi oro.
 (II.7.2): Ez doa zuzenka,- -//or emen asi da,- -// lore denen kuma.
 (II.8.3): Ertzean gelditu,- -//egalak ikara,—//urbilduz nigana.
 (II.16.3): Illundu baiño len, - - //, sartu nalz barnera.

2.2.- "Unitate melodikoak" "neurtitz-unitateak" baino laburra-
 goak dira.Kasu desberdinak.

Zerbait kasu desberdin alpa dezakegu honako desegokiera hau
 baleztatzeko.

Horra topa daitezkeen zerbait kasu:

1.- Enumeraketak.

Aurki daiteke zerbait enumeraketa labur, koma tartean ezarrita.
 Kasu hauetan, eten melodikoa ematen da, baina bere laburtasunean
 ez dira hemistikloaren neurriira iristen:

- (II.20.2): Elurrik,- -zerurik,—//
 (II.22.2): Argi,- -margo,- -lore.//
 (III.1.2): ,bat beltza,- - bat urdin.//

(III.2.8): ordu bat,- -bi ordu.//

(III.3.5): ,laister sogor,- - itsu;//

2.- Perpausen iustaposizioa.

Berdin gertatzen da molde berdineko perpaus zenbait segidan ematen direnean, hau da, perpausak iustaposizioan ematen direnean; zenbait kasutan, ez dira hemistikloak duen neurritira iristen:

(V.1.4): Jeiki nalz,- - jantzi nalz;—//

(V.2.4): I ba alz,- - ni ba nauk.- -//

(VI.3.2): , ogia zatituz, - - onetsiz,- -//

(VI.6.1): Ikusten,— ukitzen,- -// entzuten,- -usmatzen,- - //
//jastatzen,- -sinesten,- -//

3.- Esklamazioak.

Bokatiboak eta esklamazioak, aurretik ematen direnean, alboan daramaten koma, benetazko eten melodikoa dute:

(IV.9.1): Anal,- - elkarrekin //II bearrik ote?

Baina, ondoren doazenean, aurreko multzoarekin lotzen dira laburrak direnean bederen, gure irakurlego gehiengoaren arabera:

(IV.7.1): Ez bildur, arreba.//

(II.4.3): Zazpitan zazpi, bai, //³²

Aurretik doan unitatea, luzea denean, banatuta:

V.15.4.): Soinu denen soinu,- -// Jainkoa,—belarriz//
dezadan oiartzun.

4.-Inperatiboak:

(VI.4.2): orobat ardoa // onetsiz:- - "uzute —//,au nere odola.

5.- Aditzondoak.

Zenbait aditzondo esaldi hasieran unitate oso gertatzen dira:

(32) Gehiengo batek hala eginik ere, sarritan etena egin dute besteek.

(II.10.1): Ontan,- - ezkerretik // birunda bukatuz,

(V.1.3): Noizbait,—argi-xinta //

(VIII.1.3): , or,- - batez bat,—argi.//

6.- Adizlagunak.

Adizlagunak, esaldi hasieran egon eta ondoren koma dutenean, unitate oso bat egiten dute, nahiz ez diren sarritan hemistikioaren neurrira iristen:

(II.15.1): Atsaldean,- - biar// aza landatzeko//apaintzen dut lurra:

7.-Zenbait perpaus txertatu.

Zenbait perpaus txertatu, tartean, doanean, esaldi nagusia unitate melodiko desberdinetan banatzen da:

(VIII.5.3): Agur anal , - - blok,- -// jakin ez jakin,- -// batera goazi;

2.3.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da.

Hori gerta daiteke bai esaldi sinpletan, bai konposatueta:

(II.4.2): auspetik txingarra //bezala,—lainotik// sortua dirudi.- -//

(II.8.2): , nere sapallora // eldu zait,- -(otxana).//

(II.10.1): (Ontan,)- - ezkerretik // birunda bukatuz, - -//

(II.22.3): Argiak begitan // jo naunean, —Adibide hauetan garbi

ikus daiteke neurtitz-unitateari dagokion etena, unitate melodikoaren tartean gertatzen dela.

Zenbait kasutan, "unitate melodikoa" ikur desberdinen tartean ere joan daiteke, hala nola, koma (,) eta puntuaren (.) tartean, goiko zenbait adibidek baieztatzen dutenez.

3.- C kasuan, idatzikurrik gabe

C kasuan, hau da, idatzikurrik ez dagoenean unitateak mugatzea, gauza zailagoa gertatzen da, baina halere orohar esan daiteke unitate melodikoak bat datozela hemistikioekin eta era batera zein bestera irakurri, ez duela kasu gehienetan desegokierarik sortzen.

Halere, batzuetan, "neurtitz-unitatea" ,"unitate melodikoa" baino laburragoa da eta, besteetan, luzeagoa.

Hemen ere hiru kasuak gertatzen dira:

3.1.-"Neurtitz-unitatea" eta "unitate melodikoa" bat datoz.

- (VIII.6.1): Zer geigo bear dut - - // ikusiz Bolibi?
 (VIII.6.3): Nolzbat arki nezo - -// azkena lurrari.
 (VIII.1.2): Non da beglentzat - -// ikus bitarterik- -//
 zuga bezain aundi?
 (VIII. 1.6): Su gurdi aurretik - -// sorgiñ-argiz lurrak- - //
 Itxaso dirudi;

3.2.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino laburragoa da.

- (I.4.3): Eize ankerreri - - // orain zuk—arnas// diezu egiten.
 (II.20.3): ez dauka lañorik—// Egunoroz - - ordu//
 onen erpal nago.

3.3.- "Unitate melodikoa" neurtitz unitatea baino luzeagoa da:

- (I.3.2): Zugandik zale// jahal edatzen - -// barnean zirrara.
 (II.3.2): Egunero ditu// lurpera ; - -argiak // pizten egunoro
 (II.3.3): Illunak lo nauka // erio;- - argiak // pizten nau osoro.
 (II.6.3.): Eñur garatua// dala diokezu;- - // ainbeste zuri da.

Aniztasun handia topa daiteke, beraz, Orixeren hemistikioa eta unitate melodikoen tartean. Gure irakurlegoa, sarri bat etorri baldin bada ere, beste zenbait kasutan, era desberdinean irakurri digu. Zenbaitek, esaterakoan era batera egin digu eta irakurtzerakoan, beste erara, idatzikurren eraginez.

6.- "Nere eun oberenak". Sarrera

Uste dugu neurtitz-unitatea eta unitate melodikoen arteko azterketa honek, osagarri bat merezi duela eta horregatik ditugu aztergai "Nere eun oberenak" deitutako poesiak. Haletatik "Baru mendian A", lehen, hiru hemistikioen artean aztertua dago. Bestalde, poesia hau aipatzen bada ere, ez du autoreak idatzita ematen. Argitara emana dagoela adierazten da, besterik gabe.

Zergatik deitu zituen poesiok Orixek "Nere eun oberenak" ? Esan behar da ez daudela hauen artean zenbait poesia edozein

antologietan azal daitezkeenak. Gogora ditzagun une honetan : "J. S. Bachi elizan", 1950. "Berraondoko meza", 1950, "Bolibiko zabal-dian", 1951, Miramar, 1954, III.: "Gau Izar (1890-1900) Amona", 1954, "Barne-mulñetan", 1934, "Getsemani" 1951-2, "Illondo-koak. Igan beti nire lelo", 1954; eta gure azterketan aurretik ikusi ditugun zortzi poesiak. Guzti hauek ez dira Orixeren "Nere eun obere-nak" izendatukoetan sartzen. Gure iritzian, hauetako zenbait sartu behar zituela uste dugu estetika arlotik begiratzerakoan. Balna, izen-datze horretan, zerikusí handia izan zuen poesiaren galak, batetik, eta formak bestetik. "Nere eun obere-nak" izenekoetan denak Jain-kozko poesiak dira, salbuespenik gabe. Beraz ,gainerantzeko gal guztiak ez dute lekurik hauen artean.³³

Forma aldetik, bere bizí guztian aldarrikatu zuena ondorio guz-tiekin aurrera eramatera iristen da. Hau da,estrofismotik, errimatik eta neurri zehatzetik urrundurik , azken sintesira iristen da.

A. Xanti Onaindiak, "Oleri"n, 1984. urtean publikatu zituen olerkiok. Eta bere sarreran, besteak beste ,zera diosku:

"Etzion amaia ezarri bere asmoari, Jaunak aurretik berera dei egin ziolako. Nai zitun eun oietatik bederatzi utzi zizkigun".³⁴

6.1.- "Neurtitz-unitateak" eta "unitate melodikoak"

Poesia hauetan azaltzen diren eten arteko hitz-hurrenkerak, "sei etena oinarri" dute, tartean bostekoak eta , noizbehinka, laukoa ere barneratuaz.³⁵ Egia da hitz hurrenkera berdín berdínak ere ez dituela gogokoenak Orixek, aspergarri iruditzen baitzalzkie. Asperdura hori

(33) Gogora dezagun, Aita Xanti Onaindiarekin izan zuen solasaldi hura , non aitortu baitzión hauxe: "Lirikan be neu nauzu oberena" . Itxurazko apaltasun eza honen oinarrian zegoen Aranalde , bere llobaren iritzian, hark bere Jainkozko heldutasunean, gal mistikoari ematen zion aparteko ga-rantzia. Ikus "Orixe olerkari", in Orixe. Omenaldi,..., 125-164 or.

(34) "Nere eun..." , 133 or.

(35) Kasuren batean eman daiteke zalantzaren bat. Adibidez II. poe-sian, 3. lerroko azken periodoan:"ta bukatu balitez". Horrela balitz zazpi silabako unitatea litzateke. Balna kasu horretan ere "ta" aurreko unitatean sar dezakegu. Kasu horretan sei silaba litzuzke unitate honek.

gerta ez dadin, eta tonu zurrunik aldentzeko, egokiena periodo hauek elkarren artean nahastea dela uste du eta ,egin ere, hala egiten du. Baina , beti ere, sei-etena nagusi delarik. Lehen ere esana orain berriro aldarrikatzen du:

"Etena beti bat izate orrek, belarria aspertzen du".

.....

"Esan ditudan 4,5,6 naste, etena aldatsugo dute".³⁶

Hitz lauz daude, lerro luzetan idatziak. Parrafoa. Bitxikeria bezala adieraz dezagun , aurreko parrafoa amaitzen den puntu parean jarraitzen duela la beti hurrengo parrafoak. Hauek, bestalde, desberdinak dira beren artean. Badaude lerro batekoak eta seiakoak.

Parrafoetako lerroak berdinak ez diren bezala, lerro bakoitzeko "sei eten oinarri"ko hitz-hurrenkerak ere anitzak dira. Badaude batekoak eta bostekoak .

Sarritan, bestalde, etena ez da bat etortzen lerroaren amaiera-ekin. Horietan ere anitza da. Jakina da, bertso-lerroetan hori "zangalatraua" deitzen dugula, enkabalgamendua. Hemen lerro luzetan idatzia dagoenez gero, ez dugu adierazi besterik egiten.

Esan dezagun bestalde, parrafoen arteko "neurtitz-unitaterik" ez dagoela. Parrafoekin batera bukatzen da azken neurtitz-unitatea.

Eskuartearen ditugun zortzi poesia hauek, esan bezala, hitz lauz idatzita daude eta " sei etena oinarri" neurtitz-unitateetan egindako edozein poesiarren erritmoa mantentzen dute eta hauen joanetorria etengabe ematen da.³⁷

(36) "Nere eun ...", 135 or.

(37) Horra poesia horietan, banaka banaka hartuta, kontatu ditugun delako neurtitz-unitateak: 1.- Egona.35 lerro, 102 neurtitz-unitate, 2.- Bukaera. 38 lerro, 114 neurtitz-unitate, 3.- Betiraundea 23 lerro,77 neurtitz-unitate, 4.- A. galñean31 lerro, 100 neurtitz-unitate, 5.- J. beregan26 lerro, 93 neurtitz-unitate, 6.- B. eta betiko 24 lerro, 79 neurtitz-unitate, 7.- Baru mendian 20 lerro, 72 neurtitz-unitate, 8.- Maitagarri 10 lerro, 35 neurtitz-unitate.

6.2.- "Neurtitz-unitate"en banaketa.

Poesia guztiak jartzeak luze joko lukeenez, lehenengoa hautatu dugu "sei etena" oinarri hartuz ebakita:

1.- Egon, beta, beti, pakea.

Asieran dio/. Asiera zer da?/ Geldi egonetik /Ibillira pasa./ Egon,
berriz/, beti bat dirudi/. Ez ote beti bat /, laungoiko-antzera?

Ez; ba-du lena/, bai ere geroa./ Emen ez galtezke /noizkotik atera.

Lendanik ba-zan/. Len orrek ere/ gerora garama.

Aurrenetik edo?/ Aurren orrek ere/ urrengoa dakar/, atzerago
dana/. Emen ez galtezke/ nongotik atera/. laungoikoak, berriz/, nolz-
nongorik al du?

Asieran zer da?/ Zer da lendanik? / Aurrenetik zer da?/ Gauzarik
etzala?/ Ez al zan ezer?/ Ez al zan iñor?/- Bai, asieratik /iñoiz ez dun
ua.

Nere buru onek/

ezin du asmatu/ asi gabekorik/ noiza bezain garbi.

Gauzarik etzala/, ez ote zan utsa/, utsarte ta zulo/ ertzikan gabea?/ -
Ez; ba-zan norbait/ geldi-egon artan/: bat, bete ta beti /dan gure
lainkoa.

Lenbizia baiño /lenago zer zegon?/

Ila? Eriotza?/ Ez; lainko bizia/ bere betieran/, beta baiño/ betego dan
artan/, Bere Beregan/.

Betiera zer da?/ Nere buru onek/ ezin asmatu du / beta bezain garbi.

Oi, beta, beta! Onen bila dabil/ eziñegonena/. Bizitza zoroak/
aterze-rik ez du/. Gizon zoratila/, urduri, lo-galdu/, beta bila dabil/
lotarako beintzat/. Ain zoro ez danak/, egona, patxara/, astia nai luke/
atseden artzeko.

Oi atsedena! / Auxe da bizia.

Nere bizi ontan/ atsedena ederrak / ba-ditut artuak/, lain-koak emanik.

Tximisten ziztuan / Andes'etan gora/, (zazpi mila terdi)/, geldi-geldi
noa/, idi-begitik/ begiratu gabe/. Esan diteke/ egal-ontzia / geldirik
dago-la.

Eta ni, berriz/, erori ezker/ nora nindoake?/ Utsera? Zulora?/ - Bete dan Argana.

Ez dut inoiz ere/ orduan bezala/ auspoetan artu / ain lasal arnasa/. Bal atsedena/ Zuk emana, launa!

Atxitu dut beta,/ beti'ren aide /urbilenekoa/. Onela noa/, betaz, atsedenez/, pakearen eskuz/, bat, bete ta beti/ dan lainkoa-gana.

6.2.1.- Eman daitezkeen kasuak.

Goiko adibidean eta gainerakoetan neurtitz-unitateak, aski argi eta garbi adierazita daude Orixeren poesietan, autore berak ezartzen duen erritmoaren arabera. Ondoren, gure irakurlegoak nagusiki egindako eten nagusiak gogoan izanik, unitate melodikoen etenak eta multzoa eman ditugu.

6.3. "Unitate melodikoen" banaketa

Aurreko adibidea bera erabili dugu unitate melodikoak aztertzerakoan:

Asieran dio- - . Asiera zer da?- - Geldi egonetik -- ibillira pasa.- - Egona,³⁸ - berriz- -,beti bat dirudi- - . Ez ote beti bat- - , laungolkoantzera?- - Ez;- - ba-du lena- - , bal ere geroa- -.Emen ez galtezke —³⁹ noizkotik atera.- -Lendanik ba-zan- - . Len orrek ere- - gerora garama.- -Aurrenetik edo- - ? Aurren orrek ere- - urrengoa dakar- - , atzerago dana- - .

Emen ez galtezke - -⁴⁰ nongotik atera— . laungolkoak, - - berriz-⁴¹ noiz nongorik al du?- -Asieran zer da?- - Zer da lendanik? —Aurrenetik zer da?- - Gauzarik etzala?- - Ez al zan ezer?—Ez al zan inor?- - Bal,- - asieratik - -⁴² inoiz ez dun ua.- - .

(38) Gure irakurlegoak bi eratarira irakurri du "berriz" : etena eginaz eta etenik gabe.

(39) Bi eratarira irakurri arren, gehiengoak nahiago du etena egin.

(40) Ikus aurreko oharra.

(41) Ikus aurreko oharra.

Nere buru onek—ezin du asmatu- - asi gabekorik- - noiza bezain garbi.- - Gauzarik etzala- - , ez ote zan utsa- - , utsarte ta zulo- ertzikan gabea?- - Ez;— ba zan norbait- -geldi egon artan- - : bat,- - bete ta beti dan - - gure lankoa.- -⁴³

Lenbizia baiño lenago - - zer zegon?- -Ila?- - Eriotza?- - Ez;- - lainko bizia —⁴⁴ bere betieran—, beta baiño betego dan artan- - ,Bere Beregan- - .

Betiera zer da?- - Nere buru onek- - ezin asmatu du - - beta bezain garbi.- -Oi, - - beta,- - betal- - Onen bila dabil - -⁴⁵ eziñegone- na- - . Bizitza zoroak—aterterik ez du- - . Gizon zoratila- - , urdu- ri,—lo-galdu- - , beta bila dabil- -lotarako beintzat- - . Ain zoro ez danak

- - , egona,- - patxara- - , astia nai luke - -atseden artzeko.- -Oi atse-denal - - Auxe da bizia.- -Nere bizi ontan- - atsedeen ederrak - - ba ditut artuak- - , lain

koak emanik.- -Tximisten ziztuan - - Andes'etan gora- - , (zazpi mila terdi)- - , geldi

geldi noa- - , idi begitik begiratu gabe- - . Esan diteke—egal- ontzia - - geldirik dagola.- -Eta ni, - -berriz—,⁴⁶ erori ezkeru - - nora nindoake?- - Utsera?- - Zulora - - Bete dan Argana.- -Ez dut iñoz ere- - orduan bezala- -auspoetan artu - -ain lasal arnasa- - . Bai atsedena- - Zuk emana, - - launal- - Atxitu dut beta,- - beti'ren aide urbilenekoa- - . Onela noa- - , betaz,- - atsedenez- - , pakearen eskuz- - , bat,- - bete ta beti dan - -⁴⁷ lainkoagana.- -@TITULILLO = 6.3.1. Eman daitezkeen kasuak

Unitate melodiko hauetako zenbait, duda-mudakoak dira, gure irakurleagoak baieztatzen duen bezala. Gutxiengo batek etena egiten

(42) Multzo hau ere bi eratara irakurri du gure irakurleagoak: etenik gabe eta etenarekin.

(43) Hemen ere adostasun eza.

(44) Gehiengo batek, nahiz zenbaitetan eten arinagoa egin, nahiago du bi multzo desberdinetan irakurri

(45) Hemen ere ez dago adostasunik irakurtzerakoan.

(46) Ikus lehenengo oharra.

(47) Hemen ere adostasunik eza.

duenean, ez dugu ezarri eta gehiengo batek edo multzo beretsu-koak etena egin duenean, guk ere etena ezarri dugu.

Esan beharrean aurkitzen gara, halere, bat etorri dela gehiengo handi bat, gutxi batzuk besterik ez izanik duda-mudakoak edota ados etorri ez direnak.

Zenbait kasutan, gure irakurlegoa, idatzikurra ikusteak berak behartu du etena egitera.

Irakurlego batzuk enfasi berezia ezartzeko joera dute. Hauek unitate melodiko motzagoak egin dituzte zenbait kasutan. Desberdintasun horiek sarri eman dira bokatiboetan, esklamazioetan, inperatiiboetan eta gisakoetan.

Beste zenbait kasutan, ulermen-motak behartu du irakurlegoa etena era batera zela bestera egitera.

Dena den, gehiengoak dioenaren arabera azaltzea dagokigu, autore honen erritmoa argiago azaltzeko.

Neurtitz-unitate eta melodikoen artean egokitze handi bat egonik ere, ikus daitekeenez, badira unitate melodiko desberdinak, batzuk luzeagoak eta besteak laburragoak. Ikus ditzagun, beraz, hiru kasuak, idatzikurrak kontuan izanik.

1.-A multzoko idatzikurrak.

"A multzoko" idatzikurrei buruz (puntuak, puntu eta komak, bi puntuak, galdera ikurrak, harridura ikurrak, parentesiak), oro har errespetatzen dira eta berorietan etena egiten da. Beraz alor horretan adostasuna da nagusi, "neurtitz-unitatea" eta "unitate melodikoen" artean. Beraz, berdin litzateke poesia bezala zela prosa bezala irakurri. Baina berdintasun nagusi hori emanik ere, gertatzen dira bestelako kasuak. Ikus ditzagun ematen diren hiru kasuak:

1.1.- "Neurtitz-unitatea" eta "unitate melodikoa" bat datoz.

Esaldi laburretan, neurriaren arabera, sarri gertatzen da bien adostasuna.

- (l.1): Asieran dio.- // Asiera zer da? —//
 (l.7): Asieran zer da?- // Zer da lendanik?- //
 Aurrenetik zer da?- //

- (I.12): Gauzarik etzala? - // Ez al zan ezer? - // Ez al zan Inor?—//
 (I.5): Aurrenetik edo? - //
 (II.20): Eta gero, zer? - //

A multzoko idatzikurrak, ondo errespetatzen dira bai "neurtitz-unitateetan" eta bai "unitate melodikoetan" ere. Baina, badira desegokierak ere, ondoko adibideetan ikusi dezakegun bezala:

1.2.-Unitate melodikoa, "neurtitz-unitatea"
 baino laburragoa da.Kasu desberdinak.

1.- Ezeztapenak eta baleztapenak.

Ezeztapenak eta baleztapenak, bere horretan daudenean, ondoren eten melodikoa ematen du gure irakurleagoak. Baina, laburrak izanik, ez dira "sei-etena oinarri" izatera iristen; beraz, alboko katearekin elkartzen dira "neurtitz-unitate"aren neurrirra iristeko:

- (I. 3): Ez; - - badu lena.//
 (I. 8): Bai; - - asieratik // Inoiz ez dun ua.//
 (I. 13): Ez; - - bazan norbait//
 (I. 16): Ez; - - Jainko bizia.//
 (V.1/2): Inon ez;- - egonak// luze ta zabala,//

2.- Galdera laburrak.

- (I. 16): Ila? - - Eriotza? - //
 (I. 31): Utsera? - - Zulora? - //
 (II.25): Ipernuak? —Eztait//bururatzen ere.//

3.- Esklamazioak.

- (II.36): Ez arren ! - - Ez arren- -//

4.- Perpaus laburrak.

Gerta daiteke zenbait perpaus laburregi izatea sei-etena oinarri izateko:

- (IV.35): oso osoan: - - naitz// - - .

1.4.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da.

Kasu horretan unitate melodikoaren tartean doa neurtitz-unitatearen etena:

- (II.25): Ipernuak? - - Etzait // bururatzen ere.- -//
 (VI1/2): Zuregan nindagon // nolabait. - -
-

2.- B. multzoko idatzikurrak.

B multzoko idatzikurrak, komak alegia, (,) ez du, derrigorrez, etena adierazten. Idatzikur honekin ez da ematen aurrekoekin ikusi dugun egokiera, ez neurtitz etenetan, ez eten melodikoetan. Irakurle goen gehiengo bat etorri da, balna denetik ematen denez, ezar ditzagun denetikako adibideak:

2.1.- "Neurtitz-unitatea" eta "unitate melodikoa" bat datoz.

1.- Zenbait kasutan, hitz hurrenkera bera ondo egokitzen da koma tartean neurtitz-unitate eta melodikoekin.

- (I.35): Atxitu dut beta, - - //
 (I.2): Ez ote beti bat, - - //
 (II.1): Aurrenak urrena, - - // urrenak arago, - -//
 (III.3/4): Beso bat motza du, - -// asierarena, - - //

2.- Gure irakurle go gehienak, ondorengo aditzondoak, juntagalluak, aurreko mintzakatearekin bat irakurri dizkigute, beraz, unitate melodiko bakarrean.

- (II.27): Utsera, beinipeln,—//
 (VIII.10): Aingeruek, nonbait,- - //
 (VIII.12): oraingoan, beintzat - -//
 (I.22): Lotarako behintzat.—//
 (VI.8): Banintzan, beraz, - -//eta bizl nintzan.—//.

3.- Galderetan

- (I.5): Aurrenetik, edo?
 (II.22): Eta gero, zer?

2.2.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino laburragoa da.
Zenbait kasu.

- 1.- Enumeraketak, izenak, aditzak, esaldi laburrak eta gisakoak, koma tartean doazenean, bakoltzak bere nortasun propioa mantentzen du, baina sarritan, bere laburtasunean ez dira sei etena oinarrira iristen:

(I. 21): Gizon zoratila, - - // urduri, - - lo galdu, - - //

(I.22/3): Ain zoro ez danak, - - // egona, —patxara, - - // astia nai luke -//atseden artzeko. - - //

(I.36/7): Onela noa, - - // betaz, —atsedenez, - - //pakearen eskuz, - - // bat, - - bete ta beti// dan lainkoagana . - -// (II.6):
Ibilliz, —Ibilliz, - -

(II.13): ,txintxar, - - auts, - - // uts blurtzeraino//loango ote dira? - - //

- 2.- Esklamazioak, erregu hitzak, bokatiboak, harridurak, desberdin banatu dizkigute irakurleek sarritan. Kasu hauetan, askotan, unitate melodikoa neurtitz-unitatea baino laburragoa gertatzen da :

(II.26): Izan, beintzat, - - izan- -//; bizi, beintzat, - - bizi. - - //

(IV.19): Banaliz, —jauna, - - banaliz . - - //

(II.36): ez, arren, - - , ez arren! - - //

- 3.- Aditzondo hauek ,haseran ematen direnean, aparte doaz , segidako mintzakatearekin lotu gabe:

(II-35) Gero, - - bukaera

(VII.3): Ontan, - - basauntxume// bildurti bat dator. - - //

- 4.- Juntagailuak, perpaus haseran daudenean, aparte doaz. Ondoren doazenean, nahasketa handia gertatzen da irakurlegoaren arabera(Mingarri,ordea;maitagarri, baita; egona, berriz, etab.).

(VI.1): Beraz, - - betidanik // naizala ni ere? - - //

(VI.24): Beraz, - - lida ere - - //

- Ondoren Joanik, komarik ez dagoenean, etenik gabe:

(III.11/2): betarena baizik.

2.3.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da.

Koma tartean doazen zenbait unitateluzeezia gertatzen da "neurtitz-unitate"aren mugan sartzeko. Horra zenbait adibide:

(I-16/7): ,beta baiño betego dan artan,- -

(III-11): ,atseden osorik hartu gabe,- -

(V-3/4) : `muga gabeko biziaren jabe,- -

3.- C kasuan, idatzikurrik gabe

Arlo hau zailagoa gertatzen da, baina sarritan irakurketa arreta-tsu baten ondoren ikus daitezke honelako kasu desberdinak:

3.1 "Neurtitz-unitatea" eta "unitate melodikoa" bat datoz .
Zenbait kasu.

1.- Perpaus sinpleetako edozein sintagma, luze-laburrean neurtitz-unitatea eta unitate melodikoaren neurrikoa da:

(I.4): Len orrek ere - // urrengoa dakar,- -//

(I.5): Aurren orrek ere - // urrengoa dakar,- -//

(I.33): Ez dut inoiz ere - - //orduan bezala - -//

2. Perpaus konposatu txertatuetan, laburra ez bada, gutxienez bi unitate melodiko aurki ditzakegu. Unitate melodiko hauek, sarritan, bat datoz neurtitz-unitateekin.

(I,1) Geldi egonetik - // ibilira pasa.—//

(I.10/11) Nere buru onek- // ezin du asmatu - //
asi gabekorik- // noiza bezain garbi.—//

(I.29/30): Esan diteke - // egal ontzia - // geldirik dagola,- -//

(IV.29): Nora nindoake - // egon au utzita? - -//

3.2. "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino laburragoa da:

(III.1): Asiera baiño// lenago - - zer ote? - -//

(IV.3/4): Abrahan zan baiño// lenago - - ni banalz.- -//

(V.1/2): Inon ez. - - Egonak - -// luze ta zabala, - -//

3.3. "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da:

(III.1): Asiera zan // baiño lenago- -//

- (II.30/31): Hasi naiz lasaitzen - - // ez ote nauten//
 tiroz kallituko. - -//
- (V.20/21): uskeriz betetzen da// gure barrena- -//
- (I.15): Lenbizia baiño// lenago - - zer zegon? - -//
- (IV.3): Abraham zan baiño //lenago- - ni ba-naiz//
- (IV.15): Ontan eseririk // nagola - - ez naiz// zorabiatuko. - - //

4.- Unitate melodiko eta erritmikoen erkaketa

Ikus ditzagun, beraz, hautatuako poesian kontabilizatu ditugun neurtitz-unitateak eta unitate melodikoak, ondoren bien arteko gonbaraketa egin ahal izateko.

1.- Egona, beta, beti, pakea.

Poesia honetan azaltzen diren "neurtitz-unitateak" 102 dira:

. Selkoak	83
. Bostekoak	18
. Laukoak	1

102

"Unitate melodikoak", bestalde, beti ere irakurlego gehiengoaren arabera, 112 dira. Horra "unitate melodiko" hauen silaba neurria:

Hamaikakoak (11)	3
Hamarrekoak (10)	1
Bederatzikoak (9)	1
Selkoak (6)	68
Bostekoak (5)	17
Laukoak (4)	5
Hirukoak (3)	6
Bikoak (2)	5
Batekoak (1)	7

112

Poesia honetan, zein hurrengoetan, ikus daiteke selko neurtitz-unitate eta melodikoen arteko nagusitasuna.

5.- Ondorenak

"Neurtitz-unitate" eta "unitate melodiko"en arteko azterketa honen ondoren, zera laburbil dezakegu:

1.-Aztergai izan ditugun poesietan,"bertso-lerroetan", nahiz "prosa erritmiko bezala" idatzitakoetan, unitate nagusia "sei etena oinarri" dela. Berdintasun nagusi bat ematen baldin bada ere,"sei etena oinarri" hitz-hurrenkera, zenbaitetan "bostekoa"rekin nahasten da, eta nolzbehinka "lauko"arekin. Beraz, "neurtitz-unitatea"k ez datoz bat silaben kopuruan.

1.1.-"Bertso-lerroz" osatutako poesietan, lerro amalerako etena eta "unitate melodikoa"rena, bat datoz, bai "A multzo"ko edo "B multzo"ko idatzikurretan.

Aztergai izan ditugun bertso-lerroak 314 dira. Horietatik 263 lerroetan "A eta B multzoko" idatzikurretan amaitzen dira. Guztietan neurtitz etena eta eten melodikoa bat datoz, hau da, ehuneko 91 kasuetan.

Idatzikurrik gabe amaitutako lerroetan, (29), gehiengo batean amalerako etena bat dator "unitate melodikoa"ren etenarekin, baina, zenbait kasutan "zangalatraba" egiten du lerroz.

1.2.- Lerro barneko "neurtitz-unitate" eta "unitate melodiko"en artean, "A multzoko idatzikurra", neurtitz etena eta melodikoarekin, oro har, bat etorrikerik ere, sarri gertatzen dira desegokierak .

Horra lerro amalera eta lerro barneko desegokierak gertatzen direnean, eman daitezkeen beste bi kasuak:

"A multzoko" idatzikurretan.

1.2.1.- "Unitate melodikoa", "neurtitz-unitatea" baino laburragoa da. Honako kasuetan batik bat: Perpausa bere laburrean, hemistikio izatera iristen ez denean eta, besteak beste, galdera eta esklamazio laburretan.

1.2.2.- Beste zenbaitetan "unitate melodikoa", "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da, berez, "neurtitz-unitateen" mugan sartzen ez delako, edota, unitateak lerroz edo hemistikioz zangalatraba egin eta hurrengo lerro barnean edo "neurtitz-unitatea"n amaitzen da.

"B multzoko" idatzikurretan.

1.2.3.-"Unitate melodikoa" "unitate erritmikoa" baino laburragoa da; besteak beste, honako kasuetan: enumeraketak, zenbait multzoen iustaposizioak, esklamazioak, inperatiboak, zenbait aditzondo eta adizlagun haseran ematen direnean, perpaus txertatua tartean ezarri eta nagusia bi unitate egiten duenean.

1.2.4.-"Unitate melodikoa", "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da. Kasu honetan ere "unitate melodikoa" k "neurtitz-unitatea" ren muga gainditu eta hurrengoan amaitzen da.

1.2.5.- "C kasuan ere", hau da, idatzikurririk ez dagoenean, oro har bi unitateak bat etortzen baldin badira ere, ematen dira desegokierak, eta hemen ere beste bi kasuak eman daitezke, hau da, "unitate melodikoa", "unitate erritmikoa" baino laburragoa izatea eta "unitate melodikoa", "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa izatea. Hori gertatzen da "unitate melodikoa" ren "hitz-hurrenkera" k, "neurtitz-unitatea" ren neurrira iristen ez denean, edota gainditzen duenean.

2.- "Nere eun oberenak".

Prosa erritmikoan egindako poesiak, zortzi dira.

2.1.-"Neurtitz-unitateak, argi eta garbi emanak daude poesia guztietan, duda-mudako salbuespen batean ezik. "Neurtitz-unitatea" k, hauetxek dira: seikoa nagusiki, zenbaitetan bostekoa eta, nolizbehinka, laukoa.

Neurtitz-unitate nagusia sei silabakoa da, %eko 77a ematen duelarik, hala nola seiko "unitate melodikoa" k ere gehiengoak dira %eko 57rekin. Bost silabako "neurtitz-unitatea" ren presentzia ere aski zabala, %eko 22, hain zuzen. Orobat "unitate melodikoa" k, %eko 16 ematen dute. Lau silabako neurtitz-unitate oso gutxi da, %eko 1, hala nola "unitate melodikoa" k, %eko 3rekin.

Gainerantzeko unitate melodikorik ere badago gure tauletan ikusi dugunez.

Egokitze handi bat, beraz, neurtitz-unitate eta melodikoen artean. Baina badira desegokierak ere.

"A multzoko idatzikurretan":

2.1.1.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino laburragoa da. Besteak beste, honako kasuetan: ezeztapenak eta baleztapenak bere horretan azaltzean, galdera laburretan, esklamazioak eta perpaus laburrak ematen direnean.

2.1.2.-"Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da. Besteak beste, perpausa berez luzeegia denean.

"B multzoko idatzikurretan" :

2.1.3.-"Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino laburragoa da. Batik-bat enumeraketak, izenak, aditzak, esaldi laburrak ematen direnean, esklamazioak, erregu hitzak, bokatiboak, harridurak, zenbait aditzondo eta lotgailu hasieran ematen direnean .

2.1.4.-"Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa ere izan daiteke, berez "neurtitz-unitatea"ren mugak gainditzen ditue-nean.

Idatzikurrik ez dagoenean:

2.1.5.- Idatzikurrik gabe ere eman daitezke etenak. Kasu horretan ere , bien arteko egokiera nagusi bat eman bada ere, gerta daiteke, "unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino laburragoa izatea.

2.1.6.- Edota, "unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa izatea, gure irakurlegoak egin digunaren arabera.

Orixe poeta belarritararentzat arbuigarri gertatzen da lelo berdinen errepika etengabea. Neurtitzak, mintzoaren hurbileko izan behar duela esan zigun. Eta belarri iritiz jokatu behar zela, ez begi iritiz. Bere neurtizat ez du la prosaren erritmoa batere behartzen. Neurtitz hori, oro har, irakurketa arrunt batean ematen denarena izanik ere, zenbaitetan prosa/neurtitzaren arteko desegokierak ematen dira, bata bestea baino laburragoa edo luzeago egingez, bien arteko tenka emanez erritmoaren onuraz. "Orixek..., bertsoaren berezko ritmoa eta esankizunaren ritmoa banatu egiten ditu, bion artean teinka bizia sortuz".⁴⁸

Orixeren poesiak, herri euskarari eta poesiari, biel batera, itsasiak daude eta forma arkitektonikoz osatuak dirudite. Bere eskema metrikoak eta melodikoak, erabat zainduak, musikalitate berezi bat ematen diote.

(48) AZURMENDI, J.: *Zer dugu Orixeren alde,...*, 192 or.

Arantxa Urretabizkaiaren poesiaren irakurketa

Jon KORTAZAR

1. Zerbait esateko era erraz eta atsegina

Euskal literatura 72 liburuan argitaratu zuen A. Urretabizkaiak (bibliografia zaleentzako oharra, orduan: Urretavizcaya) bere lehen poema liburua: *San Pedro bezperakoen ondorenak*. Dirudienez, Gipuzkoa sarira aurkeztu eta irabazle gertatzen delarik, Urretabizkaiak berebiziko sona lortu zuen Euskal literaturan.

Lur argitaletxean ari zen lanean, Ibon Sarasola, R. Salzarbitoria eta Gabriel Arestirekin batera. Baina, poema liburua inori ezer esan gabe bidali zuen sarira, eta irabazi ondoren, Ibon Sarasolari esan zionean kazetan begiratzeko nori irabazi zuen saria, hark "Alba, ze kasualitatea beste batek zure izen bera" esan omen zion, saria beste norbaitek irabazi zuela pentsatuz, edo A. Urretabizkaiak poesiarik idazten ez zuela alpatuz.

Ezagutzen ditugun elkarrizketetan behin baino gehiagotan adierazi du idazleak bakardadean idazteko duen beharra:

Harrez gero, klandestinidadere hori behar dut nik idazteko. Ahal dela nik etxean bakarrik egon behar dut... Nik sekretuan idatzi behar dut (*Enselucarrean*, 10)

Baina, egia esan, idazteko ohituraz maiz hitz egin badu ere, poesiaren senaz ez da askotan aritu, jakina denez idazleak nahiago izan duelako poesia argitaratu ondoren, prosara berriz itzuli, eta berriz diot bere lehen lanak erdaraz idatzitako ipuinak izan omen zirelako.

Ez diogu, bada, poetikarik ezagutzen. Ez da, horratik, *Argiako* hark titulatu zuen moduan; "Gutxi erreflexionatzen dut literaturari buruz", literaturan eta poesian intuizio hutsez higitzen den pertsona. Egia da maiz agertu duela azalpenak emateko bere ezintasuna, txoriak eta ornitologoak alpatuz. Idazlearen iritziz badira idazleak beren idazketari buruz hausnarketak egiteko gal direnak, baina, bera ez omen da horrelakoa:

Nik beti pentsatu izan dut gauza bat dela txori izatea eta beste bat ornitologia, eta gure artean badira txori ornitologoak baina ez da nire kasua. (Letona, 1991)

Dena dela, poesiaz duen pentsakizunaz jabetzeko elkarrizketa bik berebiziko garrantzia dute, bere poesigintza kokatzeko, Haranburu Altunak eta Itxaro Bordak egindakoak, alegia, lehenak kutsu naïf alde ezina eta xelebrea badu ere.

Haranburu-Altunak honela galdetzen dio definizioaren bila:

– Poesiaren definizio bat eman behar bazenu, nola definituko zenuke poesia?

– Ba... ez dakit nola erantzun horri.

Zuretzako behinik behin, zer da poesia?

Niretzako... zerbait esateko era erraz eta atsegina.

Erraztasuna dela-eta, bitxiak dira garai hauetan A. Urretabizkaiak darabiltzan iritziak. Poesia egitea prosa egitea baino errazagoa egiten zala, baina, arrazolak ez dira inondik inora defendagarriak, edo arintasun nabarmenarekin adieraziak zeuden, txoriak ornitologia izan beharrik ez badu ere:

Poesia erraza da egitea: gal bat hartzen duzu, eta tirat, bukatzen denean, kitol. Baina prosak lan gehiegi eskatzen du.[...] Poema bat memento batetan burutzen da.. Prosa askoz ere gehiago landu behar da[...] errazago deritzat poesiari.[Lehen poema liburuan] Sentsibilitatea adierazten zelako eta garai hartan nik hori dena ez nuen jendearen aurrean azaldu nahi. (1979)

Jendeari buruz idaztea gustatzen zait, jende normalari buruz [...]

Eta jende horrek sentitzen edo pentsatzen duenari buruz (1995).

Istorio intimistetarako joera duzu...

Bai, bai, nik uste dut joera hori beti daukadala. Literatura egiten dudanean ez zait horrenbeste interesatzen jendeak zer egiten

duen baizik egiten ari den bitartean zer pentsatzen edo sentitzen duen (1991).

Sentipena eta pentsakizuna batera doazela azpimarratzea ez dago gaizki hain giro intimistan. Fokalizazioa barnean kokatzen da, barnetik adierazten du idazleak nitasun poetikoaren joera. Garbi dago sentimenduen gaia, bat-batean lotzen dutela emakume idazle izatearekin. Pello Lizarralde egiten dion elkarrizketan, adibidez, planteaturik dago gaia. Baina, planteaturik besterik ez, erantzunean Urretabizkaia susmoez ari da, ez omen zuen garbi emakumeen idazkeran berezitasunik dagoen ala ez. Zalantzan geratzen da arazoa, bada. Beste horrenbeste gertatzen da Itxaro Bordak gal horri buruz galdetzen dionean.

Dena dela, Arantxa Urretabizkairen poesiaren Iritzi emalle goiztiar izan den Luis Haraburu-Altunak hauxe idatzi zuen gal honen inguruan:

Arantzak emakumearen psikologia aberatsa agertzen dauku. Eta alderdi honetatik, Amaia Lasarekin badu paretasunik. Baina blek, bereziki landua dute emakumeren arima. Bai formaz eta bai mami-az. Amaia ekintzaren mailan mugitzen da, eta plastikaren ardurara gehiago du. Arantzak, berriz, barrunbe psikologikoa hatzematzen du, eta poemaren haria isuri bezala egiten du. (Haraburu-Altuna, 1972).

Poesiaren definizioaren bigarren aldea gauzak esateko era atseginari buruz ari da, irakurlearengana heltzeko bilatzen diren moduekin, komunikazio estrategia jokoarekin. Puntu honetan alde bi daude oso markatuak Arantxa Urretabizkairen poetikan. Lehenak, kantuarekin lotzen du bere poesia. Bigarrena, hizkeraren ulerkortasunaren, naturaltasunaren aldeko apustuan dago, nobelan ere age-rian utziko duen hizkera moldearen aldeko jokoera.

Lehen poema liburua argitaratzen duenean, garbi azaltzen du poesiari etorkizunik ez badio ikusten, kantuari, aldiz, zabala ikusten diola: "kantuak duela garrantzia, eta etorkizunik duen generoa dela". "Poesiaren bideak kantak liriteke"; esaldi biribilak kantuaren alde.

Hain zuzen ere, lehen poema liburuan Frantziako kantarien eragina nabarmena da, eta horrelaxe aitortzen du idazleak.

Poesian Frantziako zenbait abeslarien oihartzuna nabari dela

esaten dionean Haranburuk, horrela dela aitortzen du, Ferré kantaria alpatuz, eta Aragonen kutsadura garbi utziz. Liburuaren irakurleak bat-batean ikusi dezake liburuan egin den alpamen bakarria Louis Aragonena dela.

Poesia kantu bihurtzeko ahaleginetan erritmoa berebizikoa da. Eta inoliz egileak alpatu duenez, poesian gehien lantzen duen aldea da izan ere:

Erritmuia nuen helburutzat poema horik egin nituenean. Erritmuaz kezkatzen nintzen garai hartan eta... (Landa, 1979)

Hizkera dela-eta, ordea, ulerkorra nahi luke, irakurlearen arreta laster pizten duena, irakurterraza, zuzena; kontrajarpena egiten du euskara lantzeko eta gozatzeko asmoz irakurtzen dutenen artean:

Irakurketan fenomeno bitxi bat gertatzen da. Gozatzeko irakurtzen duen jende gutxi topatu dut. Gehienok euskara lantzeko irakurtzen dute, arrazoi extra-literarioengatik.[...] beno liburu gustatu zaizu ala ez, emozionatu zara ala ez. Hori ematen diot benetazko garrantzia. (Urederra, 1985)

Bide horretatik militantismoagatik soilik irakurtzen duen jendearen aurrean, hizkeraren normaltasuna goraipatzen du idazleak, zuzena gramatikan, klasikoel askorik erreparatu gabe, baina askatua. Kontzeptu guztiok ltxaro Bordarekin izandako elkarrizketan ageri dira zuzenen:

Hizkuntzak neretzat dauka guregan gehiegizko garrantzia. Nahi nuke jendeak nobela hori irakurtzia ze hizkuntzatan idatzia den pentsatu gabe.[...] Nik uste det idazten detela literaturzaleentzat, igande arratsalde batian liburu bat hartuta irakurtzen gustora egongo direnentzat. (Borda, 1986)

Alde batera utziko ditugu Iritziok sortuko lituzkeen arazoak eta ikuspuntu desberdinen agerpideak. Orain joera hori nobelan zein poesian gertatzen dela baieztatuz igaroko gara lehen liburuaren irakurketara.

2. Gertakariak Kantuetan

Aspaldiko elkarrizketa baten azaldu zuen idazleak zein zen *San*

Pedro bezperaren ondorenak (hemendik aurrera SPBO) liburuaren helburu nagusia, zerbait esateko era erraz eta atseginarene forma harturik beti ere.

Poema liburuxka hark ene adoleszentiaren bukaera adierazten du. Gal nagusia aita zen, eta erritmua nuen helburutzat poema horik egin nituenean. (Landa, 1979)

Esana bere neurrian hartu beharko litzateke, zeren, ene iritziz, nerabetasunaren gaiak, joan eta etorrian diren maitasun artean, galduz eta irabaziz doazenen itxaropenen artean, nagusitasuna hartzen du. Seme bat itxaroten zuen eta alaba jalo zitzaion aitaren irudia gutxiestera poema osoa eskaini dio egileak, adibidez, garbi, nik uste, lehen salteko bigarren poemari:

Zihur nago
harentzat
dezepzio bat izan nintzen
iraganaren garbitzaile zuhurra
presentearen arrazol esperantzagarria
etorkizunaren amets lausengatua. (SPBO, 30)

Dezepzio gisa jalo den gizakiak mundu bat sortu behar du aitaren irudiaren aurrean. Aitaren irudiak, patriarkalismoarekin hain lotua den izendapenak irakurketa bi uzten ditu zabalik. Lehenak tonu intimista osatuko luke, aitaren zentzua biografikoa izango litzateke eta alabaren eta aitaren artean sortzen den poemaren bukaerari aipatzen den loturak oinarrituko luke irakurketa hau:

Eta egun hartan jalo zen
betirako
betirako
lotzen gaitun gatea (SPBO, 31)

Kate horrek gogora dakar Artzek erabili zuen katea: zillbor heste, amak eta biek eten behar dutena, semearen askatasuna, bizitarako bidea ager dadin. Arantxa Urretabizkalaren bidean pausua estuagoa da emakume batek eman behar duelako aurrerako pausu hori. Eta hementxe hasiko litzateke bigarren irakurketa: irakurketa feminista, aitzak emakume baten heldu nahia, askatasuna oztopatzen du; aitzak gizonen mundua adieraziko luke.

Mendekuaren esku ar bortitza

ez da emakumea, eta dezepzioa sortu omen da. Emakumeak garal hartako "gazte gera gazte eta ez gaude konforme" esaldiko zentzua aldatuko luke: "emakume gera emakume" edo antzeko bategatik.

Aitaren irudiaren ideian irakurketa politikoa legokeela ere asma dezakegu. Aitaren metaforaren azpian ezkutatzen da agIntearen adierazpena eta zenbait bertsotan esperantzaren aipamenak ez du zentzu intimista hertsia soilik mantentzen. Intimismoa bada esanahi sare nagusia, interpretaziorako biderik ematen duen testurik bada-go.

Emakumeak, beraz, bere bizitzaren kronika estilizatua egin du poemategiaren lehen aldean, batez ere, lehen momentu batean, San Pedro bezperan, erlojua gelditu egiten da, eta poemategiaren lehen pertsonak:

zulo beltz
busti
hotz bat (SPBO, 25)

deitzen duen tokian aurkitzen du bere burua. Denbora gabeko denbora bat da, baina

geratutako denbora martxan jarri zuten (SPBO, 26)

Une horretan bukatzen zalo haurtzaroa:

Gaur (?) hartan dago haurtzaroaren
muga
hesia,
zorionaren azken esperantza
gau hartan hil zen ene
inozentzia.(SPBO, 26)

Eta nahiz eta gau hori madarikatzen duen egileak ("San Pedro bezpera batetako/ gau madarikatu hartan"), ordurik pertsonaiak mailte du babesik ez duen eta denborak aurrera egiten duen denbora:

zin egin nuen
inoiz
inon
inork

ez zuela ene denbora geratzeko boterea erdietsiko (SPBO, 28)

Luis Haranburu-Altunak idatzi du kronika zehatz baten aurrean gaudela:

Kronika bat dirudi [...]

Denboraren sinbologia darabil, gainera [...] poemaren barnean plano desberdinak bereiziz. Bereiziz eta oposatuz, eta hortik datorkio poemari bere dinamika historikoa. Plano hoik ziklo hertsiaik dira; baina, bata besteari oposatuz gero, egitura historiko bat konposatzen dute." (Haranburu-Altuna, 1972)

Kronika bat baina barne-kronika. Bukatu da haurtzarora, baina orduan hasten da orolmena: aitaren gabezia, maitearen bilakaera, esperantzaren indarra, etsipenaren tokia, pertsonalak bere burua eguneroko gauzeekin konparatzen duelarik, ametsen galera, ezintasunaren agerpena:

orduan ulertu nuen
ez nuela mendirik mugituko,
itsasorik erdlbituko,
eguzkirik itzalliko.

Tristezia, ametsaren etena, itxaropena, bukatzeko, lehen pertsona maitalearen irudirantz itzultzen delarik.

Poemategian bigarren zatia bost poema ditu. Lehena beldurra- inguruan, bigarrena orolmenari buruzkoa; bizipen zorlontsuel buruz hirugarrena; munduaren jabetza pertsonalez laugarrena eta heriotzaren ingurukoa bosgarrena.

Kronika izan liteke, baina, barneko egutegi pertsonalaren itxura ere badu, barne-munduan kokatzen duelako egileak poemategiaren joera. Gal berau ikusi zuen Haranburu-Altunak, lehenago zitatu dugun alpuan:

Arantzak emakumearen psikologia aberatsa agertzen dauku. Eta alderdi honetatik, Amaia Lasarekin badu paretasunik [...]. Amaia ekintzaren mailan mugitzen da, eta plastikaren ardura gehiago du. Arantzak, berriz, barrube psikologikoa hatzematen du, eta poemaren haria isuri bezala egiten du.

Barrunbe honen deskribapena erritmoa landuz egiten bada ere, badira beste joera batzuk alpagarriak direnak guztiz; kronika itxura du

azpian narrazio bat dagoelako, baina narrazioarekin batera barne gogoaren isla, bakarriketa askea, narrazioaren moldapeneko lana, zeharkako narrazioa, errealtatea eta ametsa, eta etorkizunerako gogo: forma desberdinak batera gertatzen dira espresioaren moldapen ugarian, eta tonu aldaketan legoke, agian poemategiaren idazkera aberatsaren moldeak.

Galeraren eta berreskurapenaren artean harat-honat darabilen estiloan erritmoak aginduko du, bai, baina joan-etorriko erritmoan ez da inoliz azaldu nola lotzen duen egileak erritmo hori testuaren gain nagusiarekin.

Joan-etorrian dabilen erritmoak bat egiten du hitzen aukeran agerturiko erritmoarekin; Haranburu-Altunak alipaturiko bereizketaren eta oposaketaren arteko joerarekin.

Poema liburuan alpu bakarra dago. L. Aragonen poemaren alpuak, eta honela dio:

Je ne sais ce qui me possède [...]
ni pour la pitié ni pour l'arde [...]
ce qui m'habite et qui m'obsède.

Harrapatzen nauena eta obsesionatzen nauena, batu eta banandu, elkartu eta urrundu, baleztapen eta kontraesan, horrela doa poemaren erritmoa, poemaren hitzen bilketa:

non,
azkenean,
egia eta asmazloa,
ernea eta loakartua,
zoroa eta zuhurra
nahasten baititut
sua espilka ez dezakedan bezala
suak miresten nauen bezala. (SPBO, 39)

Mikel Zaratek (1978) sintagma berdintsuen pilaketan ikusi zuen poemategi honen sena, eta agian, horixe da estilo aldetik ezaugarriarik nabarmenena. Baina azpimarratu zuen bakarriketaren teknikaren bidez, poemategi osoak esaldi nagusi baten itxura hartzen zuela.

Deskribapenok arrazoi handiz azaldu dute poemaren izaera. Hala ere, urrunago joateko modua ere badago: gunean ezezaguna, era berean, pozgarria eta beldurgarria den esperientzia dago, haur mun-

dua lixten den momentukoa. Poza eta beldurra, irudiak batuz eta bananduz sortu dezakegun erritmoa, joan-etorrian burutzen dena.

Baina esanahi honek eta erritmo horrek (Mikel Zaratek oso ondo ikusi zuen nolako lotura zuen joerak barne esperientziaren adierazpenarekin) badute lotura hertsia-hertsian itsasoaren joan-etorriarekin.

Eta alpamen horrek badu zentzurik kontuan hartzen badugu testuan zabaltzen den iruditeriak zerikusitua handia duela itsas munduarekin. Haurtzaroak, adibidez, antxetaren irudia du:

zu antxeta bat zara (SPBO, 56)
ni antxeta bat nintzen (SPBO, 58)

Eta hondartza amodio galduen eremua da.

zeren,
hondartza miragarri hartan,
jendeak dio,
amorio hilak
eguzkiren pean
hondar bilakatzen dira.(SPBO, 35)

Itsasoaren eta naturaren iruditeriek osatzen dute poemategiko hiztegiaren zati handia. Ez dira faltako egunen eta aroen izen sinbolikoak: arratsa eta udazkena. Ez eta ere sentipenen arlo semantiko ugari bezain aberatsa: nigar, malko, irribarre,...

Kanpo munduak (itsasoak, naturak) bat egiten du barne munduarekin (sentipenen azalpena) beti ere erritmoa esaldien joan-etorriarekin bat egiten duen heinean.

3. Maitasunaren magalean (1982)

1982. urtean eta *Zergatik panpox* (1979) eta *Aspaldian espero zaitudalako ez nago sekulan bakarrik* (1982) narratiba lanen argitarazioaren tartean Urretabizkaik *Maitasunaren magalean* bere bigarren poema liburua argitaratzen du, Irun Saria jaso zuena.

Bigarren poema liburu honek jeinu berriak jartzen dizkio lehena-gokoari, eta neurri handi batean, lehena baino helduagoa ematen du, nahiz eta ez den lehena bezain sakon aztertu.

Bost poema nagusiek osatzen dute maitasunaren eta pasioaren

historia kontatzen duen erlazio luzean. *San Pedro bezperaren ondo-
renak* batez ere lehen pertsonan idatzia bazen, beste honek bigarren
pertsonaren erreferentea hartu du, barne bakarrizketaren joerak
persona maitatua agerian duela uneoro. Lehen pertsona mintzo da,
baina bigarrena beti dago hurbilean.

Intimismotik erotismora egindako bidalan, formak mantenduko
du paralelismoa baina areago joango da hizkera sinestesiaren eta
koloreen argibidean. Esanguratsua da alderdi honetan poemaren
hasiera:

Mire mingainaz bilatuko ditut
lore urdinak zure gerrian [...]
gerritik ametseraino
lotura fluoresenteak hausten badituzu. (MM, 9)

Deskripzioarekin jarraituz, lehen poemak 10 zati nagusi ditu eta
maitaleari egiten zalon gonbitea dago, lehen-lehenik. Maitearen
erroa bilatu, sekretua kontatu, elkarrekin hondoratu, pasioa non ba-
besten den jakin, hondamendiaren eta bizitza berriren promesa bi-
hurtzen den maitasunaren pausu berriak adierazi dira poeman. Biga-
rrenak loak harturik dagoen maitalearen begiztapena egin du.
Hirugarrena "Memorial" deitu du egileak, eta maitalea urrun dagoe-
nean sentitukoari eskainia dago. Laugarrena zazpi atalez osatua dago
eta ahanzturaren aurkako joerak agertuko lituzke.

Bosgarren poemak, aldiz, ametsetara agertzen denean maita-
lea, sentitzen dena du gai nagusi.

Erotismoaren bidean, Mariasun Landak egindako elkarrizketan
alpatu zen emakumearen gorputzaren gala:

A.: Beste aldetik, badirudi zure liburuan [Zergatik Panpox-en] na-
barmentzen dela interes handi bat emakume batek bere gorpu-
tza sentitzen duen era aztertzeke.

A. U.: Bai arrazola duzu. Emakumea gorputz inguruan mugitzen
dela beti uste dut. Eta hori sakondu beharko genuke gehiago [...]
Dena dela, emakumeen sentsibilitatea, erotismoa azertzen ja-
rraitzea asko gustatuko litzaidake. Perspektiba berriak bilatu... eta
sakondu." (Landa, 1979)

Poemategi honen eta *Zergatik Panpoxen* artean badago, agian,

azpian eta ezkutuan kokatzen den lotura bat, bai gaiaren aldetik, emakumeen sentipena, eta pentsakizuna, barne mundu baten azalpena, eta bai hizkuntzaren aldetik, metaforizazio prozesuaren lanke-ta.

Erotismoaren agerpenak ez luke arazo handirik planteatuko, baina, hizkerarenak zerbait pisu izan zuela garbi antzean dago, hitz hauetatik uler dezakegunez:

Ametsaren deskribapenean eta beste momentu batzuetan pre-juiziorik gabeko hiztegia erabil duzu

Bai eta ez da batera erraza izan niretzat.[...] Beldur pixka bat banuen, baina azkenik gogoz eta konbentziturik egin dut. Batzuren ustetan zarpail xamarra izango da beharbada. (Lizarralde, 1979).

Poemategian erotismoaren forma estilizaturik agertzen dela esango genuke. Batetik, gorputzaren atalen izendapena agertu beharrean, sentipenen alpamena egin delako: pasio, exaltazio hitzak bezalakoak erabiliz, hau da, maitasun sentipenaren agerpena adierazten duten hitzen agerpenarekin.

Sinestesia izango litzateke bestea:

"bibolinaren zilarrezko usaina" (MM, 16)

bezalako esaldiek behin eta berriro aurki ditzake irakurleak testuan. Eta agian, kolorearen alpamen ugariarekin batera, sinestesiaren erabilpena izango litzateke elementurik garbiena.

Baina idazkera kontuetaz aparte, badira beste elementu bi astiroago tratatu beharrekoak: surrealismo xumearen erabilpena eta egunerokotasunaren hizkuntza.

1982. urterako surrealismoa onartua dago Euskal Herriko literaturan. 1973 da, adibidez, Juan Mari Lekuonaren *Muga beroak* liburua, eta Koldo Izagirrereren *Itsaso ahantzia* eta Atxagaren *Etiopia* 1978 eta 1979koak. Beraz, ez du irakurleak, garaiko irakurleak ere, ezer berririk aurkituko teknikaren erabilpenean.

Surrealismoa lotuta dago ametsarekin eta ametsak, gorago alpatu dugunez, osatzen du V. Poema liburua.

Nere ametsetara
etortzen zaran bakoltzean (MM, 47)

Eta joera onirikoa garbia da zenbait pasartetan, non ekintzak

bata bestearen atzetik datozen ia loturarik gabe. Baina surrealismoa mehetua da molde bitan. Batean, aditzaren errepikazioak –*San Pedro bezperaren gertatzen zen bezala*– ematen dielako poemel ardatza. Adibidez “Memorial” deitutakoan honela galderen inguruan sortzen da, aditzen inguruan:

Zer egin dezaket [...]
nora jo dezaket [...]
nola jakingo dut [...]
nork esango dit [...]
nun babestuko naiz [...] (MM, 33)

Batetik, kronika batean ez bagaude ere, narrazio kutsua ez da testutik desagertu. Beraz, surrealismoaren joera illogikoa erabili beharrean, poemategian diskurtso desberdinen pilaketa izango genuke, barne bakarrizketa, kontaketa zuzena, bakarrizketa askatua denetarik aurki dezakegu eta irudien moldapenaren gainetik diskurtsoaren moldapen ugari horrek emango lioke “simultaneitate” itxura testuari.

Egunerokotasunaren hizkerari buruz, adierazi beharko litzateke eguneroko gauzen alpamena etengabe egiten dela testuan. Bertso atsegin haietan bezala:

zure ispiluak
bueltatzen didan irudia
hain baitzait atsegin (MM, 43)

Baina, ezaugarri horren agerpena edonon gertatzen da testuan. Har dezagun “Memorial” adibidez. Hitzen hustuketa sinpleak garbi utziko luke zein neurritan agintzen duen egunerokotasunak: uda, arratsalde, eguzki, leiho, beldur, hosto, kanpai, tanta, haize, arbola...

Oso erreferentzia erabiliak dira poesian, arruntak. Horrela egunerokotasuna eta sinbolismoan ohikoak diren hitzen bidez osaturik dago A. Urretabizkairearen hizkera poetikoa.

Agian gehitu dezakegu beste ohar txikia hiztegia dela-eta. Aditzen edo esaldien errepikapenak osatzen badu ere poemaren batasuna, alpagarria da loreen arlo semantikoaren inguruan sortutakoa.

Azken ohar gisa, liburuaren izenburuak izan du euskal literaturan bere arrakasta, eta gaurko poesiaren ikuspegitik jarraitzaileak ere.

Poesia intimista malte duen Mirari García de Cortazarrek *Poesiaren magalean* deltu zuen bere liburu bat eta Xabier Olasok *Gauaren magalean*.

Bibliografia

- Aldalur, M. "Samina eta esperantza", *Egunkaria*, 1998-XII-26.
- Berasaluze, G.(1998): "Ibon Sarasola: 'Nobela honetan...'", *Egunkaria*, 1998-XII-19.
- Borda: (1986): "Berbatan: Arantxa Urretabizkala", *Maiatz*, 11.
- García-Ines, N. (1995): "Arantxa Urretabizkala: Egunerokotasunaren dama", *Deia*, 1995-VII-30.
- Haranburu-Altuna.(1972): "Arantxa Urretabizkala", *Anaitasuna*, 238.
- Landa, M: (1979): "Arantxa Urretabizkalarekin hizketan", *Anaitasuna*, 1979-V-1.
- Letona, L.:(1991): "Gutxi erreflexionatzen dut literaturari buruz", *Argia*, 1334, 1991-IV-14.
- Lizarralde, P.(1979): "Zergatik panpox, zergatik", *Zeruko Argia*, 828, 1979-V-6.
- Olaziregi, M.J.(1999): "Koaderno gorria", *El País*, 1999-VI-25
- Urederra (1985) "Arantxa Urretabizkala: 'Literatura ez da telebista bezain beharrekoa'", *Argia*, 1054-1055 zkoa, 1985-III-31.
- X.X.: "Idazte esperientziari buruz mahai-ingurua", *Enseiucarrenean*, 10.
- Zarate, M. (1978): *Euskal literatura II*, Leopoldo Zugaza, Durango.
- Lan hau Euskal Herriko unibertsitateak bultzatzen duen 139-99 lkerketa proiektuaren barnean kokatzen da.

Nemesio Etxanizen olerkigintza. Bere poemarik onentxoena gogoan

Juan Mari LEKUONA

Nemesio Etxaniz olerkaria

Lan honen abiapuntutzat har ditzakegu Koldo Mitxelena Nemesio Etxaniz poetari buruz esandako hitzak: *Probablemente una cierta falta de ambición artística ha sido la única causa de que no ocupe en la lírica vasca el puesto que por inspiración y recursos le correspondía.*¹ Esan nahi baitigu Etxanizi zertxobait falta zalola hobetze-grin artistikoa; eta hau dela arrazoi bakarra Don Nemesiok izan ez dezan berari legokiokeen lekua euskal lirikan, inspirazioaren eta ballabideen arabera.

Bide beretsutik doa Orixeren iritzia azkoitiar olerkariari buruzkoa: *lástima que no emprendiera una obra de gran envergadura; eta el Píndaro vasco deitzen omen dio Orexakoak azkoitiarrari.*² Tamalztat jotzen du Orixek arnas handiagoko lan bati -poemagintza bati, noski-Etxanizek ekin ez izana; eta euskal Pindaro deitzen omen dio, Etxanizen estiloak izendapen horretara daramalarik.

Ez dira edozein Mitxelena eta Orixe euskal literaturaren historiaz mintzatu diren autoreetan. Gainera, biok urte batzuetan Etxanizen lankide izanak dira euskal aldizkarietan. Horregatik, lehentasuna ematen diogu autoreok Etxanizi buruz orokorki diotenari. Bestalde,

(1) Mitxelena, K., *Historia de la Literatura Vasca*, 1960, Madrid.

(2) Azurza, M. J., Don Nemesio Etxaniz, "Muga" 4 (1982), 62. or.

Mitxelenak eta Orixek Don Nemesioz orohar esandakoa, xehetasunetan ere abiapuntu ona izan daiteke, gure urratsak nondik-nora bideratu jakiteko. Izan ere helburu jakina du gure lan honek, literatur historia egin duten horiei jarraituz: xehekiago ikustarazi zela diren Etxanizen ontasunak poesigintzan eta usmarazi zela azkoitiarraren hobetze-grinaren eskasiak, haren hutsuneak. Iritzi orokorrik ez dugu, noski, aldatuko, balna bai ikustarazi zela diren Nemesio Etxaniz olerkariaren dohainak eta gaitasunak.

Don Nemesioren etorria eta ballabideak bizi-biziak dira poesi alorrean, haren poetika distiranta gertatzen delarik irakurtzen edota kantatzen dugunean. Oro har, aukeratu ditugu, piezarik onenak bezala, autoreak, bere *Lur Berri Billa* liburuko Bigarren Salla deiturikoan aurkeztutako poemak. Etxanizek esango digu, "nere urrealdiko lanak dituzu, nere olerkirik onentxoena".⁵ Eta Azkoitiko poeta honek, bere kantarik txikienean, beti perlatxoren bat ipintzen badu ere, aukera bat egin behar eta, Bigarren Sallako horiek hartu ditugu aztergai. Poemok dira, hain zuzen, garantiarik hoberenak eskaintzen dizkigutenak Nemesio Etxanizen poemagintza ezagutzeko, beronen edertasunean eta disdiran ikusarazteko.

1. Genero zaharren harira ondutakoak

Hauek dira lehenik bereziko nituzkeen poemarik onentxuenak. Don Nemesio agertzen digu, batetik genero zaharren ezagutza, eta bestetik nortasun poetiko ezin ukatua, emaitza garatua eskaintzen digunez, ohiko ereduak zorrik eduki gabe, bereak aurkeztuz.

Zehazki esanik, aukeratu ditugu *Katalin*⁴ euskal baladen haritik gauzatua; *Iturri agortua*⁵ alerogizazio-eran landua; *Krixkitin-Kraixkitin*⁶ eguberri poesien harira Josia haur-literaturaren ballabideak erabiliz. Gehiago ere alpa zitezkeen eredu zaharrei jarraituz Etxanizek onduta-

(3) Etxaniz, N., *Lur berri billa*, 1967, "Izarra", Donostia, 225 or.

(4) Etxaniz, N., *Ibid.* 270 or. (letra) eta 404-405 or. (doinu eta letra).

(5) *Id.*, *Ibid.*, 257-259 or.

(6) *Id.*, *Ibid.*, 304 or.

ko poesiak. Hiruok aski dira esan nahi duguna nahiko garbi adierazteko.

1.1. Katalin

Euskal leienda zahar baten teknika dakar, kantuzko balada, Don Nemesiok pieza hunkigarria bihurtu duena. Itsas-herri bateko giro berezi eta jakina hartzen du kontestu modura. Bertan maitasuna eta heriotza kontrapuntoan armonizatzen dira: Katalin, itsasertzean jaso dute, gorputz jaso ere, eta herriko mutilek bizkarrean daramate herrira. Maitea zuen Itxaspeko Martin, baina honek ez zuen maitasun horren berririk izan, eta urrutira zuen aldegin. Baina bihotza lehertu zailo Katalini jakin duenean ontzitzo batean urruti galdu dela Itxaspeko Martin. Eta heriosuar itsasaurrera sartu da Igeri, delhadarka: "Nun haiz, Martin?". Eta honek: "Ator nerekin", erantzuten diola.⁷

Historia honek badu antzekotasunik *Brodutzen ari nintzen* baladarekin,⁸ *Markesaren alaba* bertso-sortarekin,⁹ eta beste euskal lelendekin, *Ana Juanixe*¹⁰ baladaren osagal ederrak ere islatzen dituela. Balada eta erromantze hauen ingurune tematikotik landutako poema dela esan behar, kanpo semantiko jakin honetan ondutako pieza. Neska-mutillak elkar maite dute, baina elkarren berri jakin gabe; itsasoak distantzia erraldoia beren artean ezarri die; eta urrutikoaren heriotza... Itsasoaren sinbolismo elkartzalea; hilaren bila neskak bere burua galtzeraino Igeri egitea; eta itsasoaren sabelean, herio-mugan, maiteen arteko elkarrizketa eskatologikoa: "Nun haiz, Martin;", eta honek, "Ator nerekin".

Teknika-aldeetik, hiru hamarreko handitan landua dago, lau errepika dituelarik: hiru, estrofa bakoitzaren hasieran, eta bat, amaiera-koan. Kantagarria dugu, doinua ere liburuan aurkezten zaigularik.

(7) Id., *Ibid.*, 271 or.

(8) Zavala, S., *Euskal erromantzak. Romancero Vasco*, (1984), "Auspoa liburutegia", 233-234 or.

(9) *Bertsolariya*, Octubre 1931 - Octubre 1932, 48-49 or.

(10) Lekuona, M., *Aozko Literatura*, 1978, "Idaz-lan Guztiak", 1 t., "Gráficas ESET", Vitoria-Gasteiz, 374-377 or.

Egia esateko, nahiko harrigarria gertatzen da, horrelako historia sentimental adierazteko Etxanizek hamarreko handia hartu izana molde metriko bezala hain egoki emanez historiaren hari nagusiak, sinboloak, sentimentu kolektiboak, zein pertsonalak. Errepika laburretan poetizatzen du neskaren ezkututzea sinbolikoki emana, eta azkenean azaltzen nor eraman duen Katalin, "abots aretxek", Martinen oihuak, itsasoko aldetik datorrenak.

Nemesio Etxanizek bazuen Itsaserrietako baladen berri; eta ego-ki ontzen ditu kantuan xehetasun tragikoak: zerraldoa, itsasoaren misterioa (urrutiratzea, heriotza, desesperazioa), maitasunaren tragedia eta itxaropen telurikoa... Lelenda sentimental, gaurkotasun estetiko landua.

1.2. Iturri agortua

Historiatxo alegorizatu honetan hiru pertsonai sinbolikoen artean gertatutakoa hartzen da kantugal.¹¹ Lehen pertsonaia iturritxoa da, bigarrena eguzkia eta hirugarrena lizarra. Iturritxoak, "maitale blurriak", maitale bat zuen isilik, eta bestea gorderik; eguzkia, -"ez lñori esan"-, iturrira zihoan isilik, maitale-jolasetan; eta lizarra, urondoan sasolko, Iturriaren maitetz galdua zegoen. Iturria, "eguzkiari musu ta / lizarri xirri"...Maitaleen arteko etsaigoa sortzen du: lizarrak adarrak luzatu, eguzkia gainetik kentzearen; eguzkiak, berriz, lurra kiskaldu, lizarra igertzeko asmoz. Bai eta egin ere! Baina, moraleja ekologikoa, lizar-ostoak erori zirenean, iturria ere hil zen; eta eguzkiak goizean pozik etorri zenean ez zuen mailterik aurkitu "lur soil elkorrean".

Iturria, maitale bihurria, hain zen iturri polit, arrisku handiko jokoa zegen: "eguzkiari musu, lizarri xirri". Eguzkia, garaiz goizero iturrira isilik, maitale-jolasetan. Eta ilunabarrean, gauero alde egiterakoan, malkoak zituen aurpegian. Lizarra, landare gaztea, indarrean sendo iturri-alboan, iturriaren maitetz galdurik baina. Gatazka sortzen da maitaleen artean, hauetako bakoitzak beretzat bakarrik nahi duenarik maitea. Lizarrak, ostoak ugarituz, ez dio eguzkiari uzten, maita-gana iristen. Eguzkiak, amorr, lurra kiskalduz, lizarra igartzen du.

(11) Etxaniz, N., *Ibid.*, 257-259 or.

Orduan, iturria ere hil zen harekin batean. Tamala: eguzkiak goizean etorri zenean ez zuen aurkitu mailerik, ez arerlorik, "lur soil elko-rraan".

Bi maitale ziren maite berataz maitemindurik. Pertsonal sinbolikoak, ongi karakterizatuak. Plantelamentua: maitale batek nahi eta besteak ere nahi. Irtenbide gatazkatsua: maitaleen arteko gerra. Azkenean, heriotza, bakardadea, bukaera tristea. Prozesu hau guztia euskara eder eta zehatzean, eta batez ere, asmazio ederrez landua. Tradiziozko generoa, historia alegorizatua, alegien eitez, mezu etikoa sugeritzen du.

1.3. Krixkitin-kraixkitin

Eguberri giroko haur-abestia.¹² Etxanizek sortua. Doinudun poesia hau R. M. Azkuek balada bati lotua dakar.¹³ Don Nemesiok, berriz, herri giroko gaia aukeratzen du, eta testugintzaren tratamendua aldatzen, estrofel forma paralelistikoa emanez, onomatopelak ere erantsiz, eta poema osoa monorrismo eginez. Etxanizek ez du historiarik kontatzen; pertsonalen alpamenak egiten ditu, soilik, iruditxo solteak, "naximentuetan" bezala, simetrikoki paratuak. Doinuak, onomatopelak, haurrentzat izateak, eta eguberrietako estanpatxoak, kidetasun nahiko nabaria ematen diote Manuel Lekuonarekin, batez ere *Yesu Aurraren bizitza*-ren egitura eta ballabideekin.¹⁴

Doinuak markatzen duen neurkera lauko txiki batena da, baina bigarren eta laugarren bertso-lerroak erreplikatzen direla. Erreplikatze horretan agertzen digu Don Nemesiok bere esku ona haur kantuetarako. Lehenengo erreplikan esaldia aldatzen ez duen onomatopela sartzen du, "krixkitin-kraixkitin", eta honi esanahi figuratiboa duen esaldia eransten. Adibidez,

"Belenen sortu zalgu,

(12) Id., *Ibid.*, 304 or.

(13) Azkue, R. M., *Cancionero Popular Vasco*, 1990, "Euskaltzalndia", 1.023-1.025 or. ("Orriak alrez alre").

(14) Lekuona, M., *Jesus Aurraren bizitza*, "Literatur Sorkari", 1985, "Idaz-lan Guztiak", 9 t., 41-62 or. (Doinu eta guzti).

Krixkitin-kraixkitin-
Jesustxo poxpolln.
Askatxoan etzanda,
Larrosa zirudin (bis)¹⁵

Doinuz berdina da lehenengo errepika, "la-si-do-sol-fa-mi", "la-si-do-sol-fa-mi"; ez hala letraz, lehenengoan "Krixkitin-kraixkitin" doalarik eta bigarreanean "Jesustxo poxpolln". Bigarrena, "do-mi-sol-mi-re-do", "larrosa zirudin", errepika soila da, doinuaz eta hitzez berdina. Horrelako jokoek agertzen dute ongienik Etxanizen asmamen ona haur poesla ontzeko, poesi sena dotorea isplilatuz.

Bai kontaezan, bai alegorizazioan, bai bilantzikoan esku egokia agertzen digu Don Nemesiok, poesi alorrean, gaiari dagozkion sentimenduak xehetasun artistiko finekin irakurleari edota entzuleari adieraziz eta komunikaraziz. Antzeko beste poemak ere badaude egon. Hiruok aski jotzen ditugu Etxanizen inspirazio eta ballabideak adierazteko. Eta Mitxelenak edo Orixek opa dioten goragoko lekua euskal lirikan, merezia duela frogatzeko.

2. Maite bizitzatik ondutakoak

Guk aukeratutako sailean, gal bat baino gehiago aipatzen ditu autoreak: maitasuna, sinismena, gizona, herria, zahartzarua eta abar. Baina lehenengoa du, maitasuna, gairik ugariena eta garrantzitsuenaren lirikaren alorrean. Poemok emakumearekiko maitasuna dute gal, berau berandukoa delarik, ilunabarrekia, etsipenezkoa, ekaiztua eta gorrotagarria. Sail honetakoak joko nituzke Etxanizen olerkirik onentsuenak, besteak beste, maitasuna delako don Nemesioren gairik delgarriena lirika alorrean, eta uste dugulako maite bizitzatik ondutakoetan azaltzen dituela ongienik bere esku ona, bere sentiberatasun fina eta bere hitzezko eskaintza estetikoak.

Poesigintza jakin hau aurkezteko prozedura izango da, poema bakoitza, bere laburrean, eskema batberaren barrutik ikustaraztea: poemaren asmoa, egiturazioa, ballabide teknikoak, espresio poeti-

(15) Etxaniz, N., *ibid.*, 304 or.

koak, metrika. Azterketa honek emango digu bide geure iritzimoldea poesiatik bertatik jendarteratzeko.

2.1. Argatik ¹⁶

- a) *Poemaren asmoa*: Ilunabar giroko maitasunaren bilakabidea agertzea.
- b) *Egiturazioa*: Poesia hau lau zatitan banatua dator: zeruaren lau uneak, gero eta ekaizsuagoak, markatzen dutelarik maitasun jakinaren porrota.
- c) *Baliabide teknikoak*: Lau zatiak era paralelistikoan landuak datoz, kausalezko perpausa, *argatik*, lau aldiz era anaforikoan agertzen dela.
- d) *Metrika*: Lau estrofatan banatzen da poema. Neurkera híbridoa dela esan daiteke, bertso libretik asko duenez eta bertsokera tradiziozkoa ere bistarazten denez. Puntuaren eskakizuna ongi gordetzen du, baina ez hala bertso-lerroen eta hauen silabena.
- e) *Espresio poetikoak*: Ilunabarreko sinbolopean emanik datoz maitasunaren erasoak:
- Ilunabar giroa: "eguzkitara zabaldutako /zapi urdin zan zerua"; "argia urrezko ogean / etzatera zihoan..." "Argatik alkar maite izan gendun inñular giroan".
 - "Eguzkia odol zan/arrats malkoetan;/lañoak gorritz ziran argi zotinñetan". "Argatik.../egun artan, leenengo miña"...
 - "Zerua auts kolore/ego-aldezik;/argia zikin zetorren/zeru-sapatik.... Argatik...atsalde artatik / ametsak lausotzen asi..."
 - Zerua goibel /alzea naasi; argia, ekaitz-bildur/hoan zan lgesl...Argatik... gau aretan maite-ustek ziran ausil".

(16) Id., ibid., 227 or.

2.2. Ezten atzokoa ¹⁷

- a) *Poemaren asmoa*: Maitasunaren malkoak, atzoko, gaurko eta betikoak; ezin kontahalakoak.
- b) *Egiturazioa*: Kontapoesiaren eittea hartzen du. Baditu leku-denborak eta protagonistak; badu planteiamendua eta irtenbidea.
- c) *Baliabide teknikoak*: Erreplika bat du, poemaren eta irtenbidearen hasieran ipinia: "ezten atzokoa / nere malkoa". Gero, konta-ezinen irudi bi aipatzen ditu, era biblikoan: "Ez zaidan galdetu.... zenbat ur-tanta ditun Itxasoak. Alperrik den / izarrak zenbat diran / kontatzen astea. Beti zegon zero beltzean / arutzago, / beste bat gordea".
- d) *Metrika*: Estrofismo finkotik kanpo dabil. Hala ere, dauden errima gutxiak, nahiko zehaztasunez uztartuak. Ez hala bertso-lerroetan (2,7,6,11 lerrotakoak); ez eta bertso-lerroen silabetan ere, edota errimek modulu desberdinetan daukaten kokalekuan.
- e) *Espresio poetikoak*: Konta-ezina, irudi erdi-biblikoetan landuak.

2.3. I llunabarra ¹⁸

- a) *Poemaren asmoa*: Poetak llunabarraren misterioa bere maiteari agertzea. "Biotzak negar egiteko / naiago din ezkutua".
- b) *Egiturazioa*: Sarrera : "Arratsaldearen negarra", eta poeta "aren aurrean... laino-lits bat.../beltzean urtua"; eta irakaspena: "utzion arratsari..."," biotzak negar egiteko , naiago din ezkutua".
- c) *Baliabide teknikoak*: Dudazko sententzi figura batekin hasten da, erakargarri eta hunkigarri. Bigarren moduluan, oi-hu-esaldi bat dakar, sinbolismoz —agertzen duelarik— llunabarra eta bere burua, mezua ere hortik aterez.
- d) *Metrika*: Molde hibridotan landua. Errimetan inolako eskakizunik gabe, eta hoskidetzak leku jakinik gabe kokatuz. Estrofismoaren simetriatik nahiko urruti.

(17) Id., ibid., 233 or.

(18) Id., ibid., 234 or.

e) *Espresio poetikoak*: Irudimen handiko eta sentiberatasun fineko agertzen zaigu Don Nemesio. Ilunabarrak, "laño gorrixken arre-bak" ezkuturen bat izan behar! Zerua da, "auspez dagon / kati-llu-barrua, /argi-intziritan / zijoan galdua". Autorea, "laño lits bat naun, /beltzean urtua". Azpimarratzekoa, Etxanizen gerrondoko giro hartan, metaforizazio hain indartsuak ondu izana.

2.4. *Ain urruti ta ain urbil!* ¹⁹

- a.- *Poemaren asmoa*: Bi jarrera simetriko, kontrajarriak gehienetan gertatzen dira: begiradak ezin gurutzatu, elkarrizketari ezin ekin, bihotzak azkenean hil.
- b.- *Egiturazioa*: Hiru aldiz errepikatzen du leit-motiva: sarreran, erdian eta poemaren azkenean. Errepiken arteko lehen eremuan, kontraeraz ballatzen da; bigarrenengan, berriz, elkarrizketaz. Kontakoesiazko egikera du, era xaloan alpatu eta garatua bada ere.
- c.- *Baliabide teknikoak*: Antonimiaren bidez adierazten du poetaren eta maitearen arteko komunikaziorik eza, nahiz eta hogeituzte elkarrekin ari izan lanean.
- "Nik ire gose/ik, nere egarri", egoera simetrikoa adieraziaz.
 - "Nik iri begiratu / ik bestera begiratu".
 - "Nik neri begiratu / nik begiak jetxi". Kontrako jokamoldeak.
 - Ik: "Gaixo al-ago? / Nik: "burua astun/ez diñat gehiago".
 - Ik: Hitzegin nahi, eta sorgin batek pentsamendua aldarazi. "Aldean lañoak zeudek"... komunikazioa hautsi egiten da.
- d) *Metrika*: Bigarren modulua izan ezik, poematxoa distikoetan egina dago. Errimak kantutegien arabekoak, maila onekoak. "Leit-motiv-aren puntuaz ballatzen da poemaren diskurtsuak aurrerapide egin dezan: "Au izan den gure gurpil", "Hogei urte onen ixil", "Orrek din gure blotza III".
- f) *Espresio poetikoak*: Simetriak markatzean datza poematxoaren adierazpenik funtsezkoena, antzekoak direnez simetrikoak, bien jokabideak. "Nik, ire gose...ik, nere egarri": antzeko metaforez

(19) Id., *ibid.*, 239 or.

ballatuaz esana. "Begiratu... bildurrez; ik, "bestera begiratu": aditz-lagunak hemen ere antzekoak, "bildurrez" eta "beste (alde)ra". Elkarrizketaz ballatuz, adierazten da hurbil daudela, hitzegiten dutenez; baina erantzunek diote elkarriz ez diotela esaten egia osorik, edota tokiz-kanpoko aterabide bat besterik ez dela.

2.5. Ekaitza²⁰

- a) *Poemaren asmoa*: Marik jolasean eta gezurretan dihardu poeta-rekin eta heno "zoratzerraino irakin"... "Itsas irakin ontan - ez ontzi eta ez erruki, /bakar-bakarrik.... burrukan ekaitza ta ni".
- b) *Egiturazioa*: Kontaeraz ballatzen da autorea sentipenak adierazteko.
- c) *Ballabide teknikoak*: Katua eta xagua bezala ibiliak ditugu: "I, nere katu; ni, ire xagu", poetak bihotza hustutzeraino. Poetak ekaitzaren deskripzioa egiten du, ondoren konparaketa baten bidez, bere egoera ekaitzak itsasoan utzitako ondorioekin erkatuz. Poema bukatzen da poetaren egoera lazarria bistaratzen duten zirkunstantziak metatuz: "Itxas irakin ontan", "ez ontzi ta ez erruki", "bakarrik", "burrukan", "ekaitza ta ni".
- d) *Metrika*: Estrofismotik urrun, batez ere modulu luzeenetan. Errimak tradiziozkoak ditu, kantutegitakoak. Bertso-lerroak libreki egituratu eta onduak. Modulagintza ere erabat askea.
- e) *Espresio poetikoak*: Espresio simetrikoak, laburrak: "I", "ni", "gaur", "bihar", "orain", "gero"... Antonimoak: "utzi", "artu", "negar", "poztu"... Alpagarria du ekaitzaren deskripzioa, eta honen aplikazioa, konparaketaren bidez egina.

2.6. Goiz eta berandu²¹

- a.- *Poemaren asmoa*: Emakume gaztearen eta gizonezko zaharraren

(20) Id., ibid., 240-241 or.

(21) Id., ibid., 243 or.

arteko topadizua. Adinak ezinezko bihurtu die elkar maitatu ahal izatea. Hori dela-ta, poeta zahartuaren hasbeherapena eta ezinaren etsipena.

- b.- *Egiturazioa*: Kontaera eta ondotiko poetaren galderak eta hotsak.
- c.- *Baliabide poetikoak*: Kontaeraz ballatzen da, simetrian aurkeztuz pertsonalak, era kontrajarrian.
- d.- *Metrika*: Estrofilkoak ditu azkeneko bi lauko nagusiak; gainerakoak, hibridoak: errimak bai, leku jakinik gabe; bertso-lerroak zenbakiz desberdinak: 10, 14, 14, 4, 4. Bertso askeak agintzen du poeman.
- e.- *Baliabide teknikoak*: Era simetrikoan aurkeztu ditu emakume gaztea eta poeta zaharra, bata "goraka zetorrenan", poetarena "beraka zijoanan". Meskatxa ("egun argi bi") poetaren "bide illa esnatzen", poeta ("antsi bi") "amets galdu bat urratzen". Azkenik, era paralelistikoan, poetaren kexu behartua: "Zergatik etorri ote-nintzan/onen goizo.../Zergatik agertu intzanan/orren berandu..."

"AII Ez euki bear ik
urte batzuk gehiagol...
AI, ez euki bear nik
Batzuek gutxiagol..."

3. Nemesio Etxanizen olerkigintza

Nemesio Etxanizen olerkigintza arakatzerakoan, aukera bat egin behar eta, Don Nemesiok berak ezarri digu bidea: bigarren saillekoak aukeratuko ditugu: "urrealdian" egin zituenak eta "olerkirik onen-txoenak" zirela uste zituenak. Poesiok dira azterketagai aukeratu ditugunak. Sail labur antzekoa, baina maila altukoa, lagin egokia gure asmoetarako.

Aukeratu ditugun bi sailetan - tradiziozko ereduen haritik onduak eta maitasun bizipenetik hartuak - ez daude azkoitiar poetaren alderdi guztiak, baina bai alderdi aukeratuenak oro-harreko iritzil bat eman dezagun.

Euskal tradiziozkoen ildoan landutakoek agertzen dizkigute Etxanizek ondo baino hobeto ezagutzen zituela euskal poesiazko eredu

zaharrak eta bazuela kemen estetikorik aski ohiko moldea maila altuan gaurkoratzeko, baladena, alegiena, eguberri kantuen. Ez da batere erraza atzoko ereduak sortzen duten zirrara eta ikultua gaurko bertsuekin lortzen, Etxanizek egiten duen bezala.

Bigarren multzoan, maite bizitzako eskarmentutik sortutakoetan, erakutsi digu Etxanizek bere esku ona poesigintzan. Maitasunaren gaia giro existentzialistan aurkeztua: ilunabar giroan, oinazepean malkoak, paradoxazkoa, ekaiztua, irtenbiderik gabea. Poemak egituratzeko orduan, Don Nemesiok badaki gaia era paralelistikoetan jasotzen; kontapoesiaren elitte hartzen; gogoeta eta pentsamenduaren konposizio xumea ematen; pertsonalak simetrikoki aurkezten; kontraerak elotzen.

Ballabide poetikoetan, autoreak galei ezarritakoetan, formen aniztasuna alpatuko nuke, eraskotasuna. Badaki modulu metrikoak era paralelistikoan lantzen; errepika eta kontraera nahasten eta irudi poetiko unibertsalak eskaintzen; sinbolismoaz ballatzen; antonimiarren bidez poetaren eta heno maite duenaren egoera simetrikoa zirriborrazten; datu ezkorak pilatzen, egoera lazgarriaren ezaugarri; emakume gaztearen eta poeta zaharraren arteko topadizua era simetrikotan aurkezten. Eta dena teknika bereziz, ugariz eta finez zizelkatua, modulu estrofikoetatik diskurtsu poetikoa urrunaraziaz.

Azkenik, metrika ere alpatu beharra dago. Modulutan idatzitako poesia duzu, baina ez estrofetan; gehienez ere estrofa hibridoak erabiltzeko joera esango genuke. Diskurtsu poetikoa, modulutan eraikiak, gordetzen du errima, baina hau ere era askean kokatua, nahiz eta kantutegiko errima aurkezten digun eskuarki, baita errima aberatsak ere. Bertso-lerroak ez dira zenbakiz berdinak, era askotako lerroak agertzen direnez. Beraz, Etxanizen, Lizardik hasitako eta ger-rondoan zenbait poetek markatutako aniztasunean eta askatasunean ikusten eta gauzatzen du bere poemen metrika arazoa. Askea da, estrofismoaren berdintasuna baino gehiago maite du poemen egiturari lotzea, ballabide teknikoekin markatzea diskurtsuaren eraikuntza. Olerkigintza modernoagoan, zenbait garalkide-rekin batean²², biderakusle dugu azkoitiar poeta.

(22) Antzeko sentipena utzi digute Lizardik, Onaindiak, Gandlagak, hauen olerkien metrika arakatzerakoan.

Begirada eta oroimena mundua erromantizatzeko. Ramon Saizarbitoriaren nobelagintza

Mari Jose OLAZIREGI ALUSTIZA

Novalis poetaren aburuz, Literaturak mundua erromantizatu egingen du. Alegia, munduan egoteko modu bat, mundua sentitu eta ikusteko era bat, iradokitzen digu. Edozein mezu esplizitoz haratago, hortxe kokatzen dute askok literatur irakurleok testuetan bilatzen dugunaren funtsa.

Gaurkoan, Ramon Saizarbitoriaren nobelak ditugu hizpide, gutako irakurle askorengan betiko geratu diren obrak, hain zuzen. Salo honi jarri diogun izenburuan adierazten denez, mundua erromantizatzeko modu hori *begiradan* (lehenengo hiru nobeletan) eta *oroimenean* (azkenengo bietan) oinarritu da, eta hauek izan dira, jarraian zehaztuko ditugun testu-estrategiekin batera, poetika desberdinak testuratzeko egileak eskura izan dituen abiapuntuak. Has gaitezen, hortaz, azterkizun ditugun nobelek eragin dizkiguten irakurketak azaltzen, egileari eta bere garalari buruzko hainbat datu eman ondoren.

1. Egilea: Ramon Saizarbitoria

Ramon Saizarbitoria Zabaleta Donostian jalo zen, 1944ko apirilaren 21ean. Batxilergo ikasketak Donostia eta Gasteizen burutu ondoren, Ekonomia eta Soziologia ikasi zuen Friburgon (Suitza). 1975

Inguruan Donostiako S/IS Informazio eta Dokumentazlogunean hasi zen lanean eta gaur egun bertan dihardu zuzendari. Horretaz gainera, *Gaur Soziologia Azterketa* taldean ere lan egin zuen. Gizarte-zerbitzuen inguruko argitalpen ugari kaleratu du (besteak beste, *Perinatalidad y prevención* liburu mardula 1981ean) eta ibilbide profesional honengatik Eusko Jaurlaritzak I. *Sustatu Saria* eman zion 1994an. Hala ere, bere ibilbide literarioa dugu, zalantzarik gabe, euskal nobela modernoaren zutabeak eraldatu dituena eta gure nobelagintza Europako korrante eta norabideetara errenditu duena. *Lur* eta *Kriselu* argitaletxeetako kidea izan zen eta *Ustela* edo *OH Euzkadil* aldizkarien sortzaileetakoa ere bai. Honetaz gain, egunkari (*Euskaldunon Egunkaria*, *El País*,...) eta aldizkari desberdinetarako ere (*Zeruko Argia*, *Jakin*,...) idatzi du.

2. Bere garaia.

R. Saizarbitoriaren belaunaldiari "64ko belaunaldia" deitu izan zala, urte horretan argitaratu baitzuen Gabriel Aresti poeta bilbotarrak (1933-1975) bere *Harri eta Herri* ezaguna eta euskararen batasuna bultzatu zuen Baionako Biltzarra ere urte horretan izan baitzen.

Jakina denez, 60ko hamarkada aldaketa eta gatazka ugariaren garaia da Euskal Herrian. Demografiari dagokionez, 1950etik 1960ra euskal biztanleen hazkunde-tasak % 2,07 egin zuen gora urtero. Ekonomia eta Industriak garapen handia izan zuten garai haletan. 1955-75 bitartean, gizarte industrializatu bat gorpuztu zela esan genezake. Horretarako, funtsezkoa gertatu zen emigrazioaren eragina (1950-1975 bitartean 484.420 pertsonak emigratu zuen Euskal Herrira). Honen guztiaren ondorioz, Barne Produktua % 270 lgo zen.

Guztiarekin ere, garai oso nahasia izan zela esan behar dugu eta horrela, 1956-1975 urteetan lan-gatazkatik frankismoaren aurkako borrokara pasa zirela euskal hiritarrak. Erregimenaren azken garaletan langile-mugimendua areagotu egin zen. Protesta hauek salaketa eta beste marko politiko baten aldeko aldarrikapena bihurtu ziren. Finean, Euskal Herriari nortasun kultural oro ukatzen zion erregimen frankistaren aurka joatea zen ekintza guztion xederik nagusia.

Badira zenbait gertakari garai honetan egin ziren aurrerapausoak laburbiltzen dituztenak:

- Urte horietan sendotu eta ugaritu ziren urte batzuk lehenago etxe partikularretan eta klandestinitatean sortu ziren ikastolak. 1960an 60 ikasle bakarrik bazebiltzan ikastoletan, 1978-9 ikasturterako 53.268ra igo zen kopurua.
- 60ko hamarkadan finkatu ziren (batez ere 1968ko Arantzazuko Bileraren ostean) euskara batuaren zutaberik nagusienak.
- Euskalduntze-Alfabetatze mugimendua ere garai horretantxe kaleratu eta indartu zen (1966an Euskaltzaindiari alfabetatze kanpaina martxan jartzeko eskatzen zala).
- Euskal kantagintza berria ere, *Ez dok amairu* bezalako taldeen eskutik, garai hartan indartu zen.
- 1959an ETA sortu zen.
- 1965ean egin zen lehenengoz Durangoko Euskal Liburuaren Azoka.
- Euskal liburugintzari dagokionez, 1960-75 urteetan argitaratzen zen % 41,50a literatura zen (lehenengoz liburu erlijiosoari protagonismoa kenduz). Datuok ikusita, euskal liburu funtzionalaren aldeko apustua egin zuten garaioko argitaletxeek eta bereziki, Irakaskuntzaren aldekoa. Guztia-rekin, ahula zen benetan garaioko argitaletxe egitura, eta momentuko kezka eta aldarrikapenen adibide ditugu 1969an R. Arregik argitalpen politika sendo baten beharraz esandakoak (Ik. *Jakin* 34, 1969, 7-8).¹

Ingurune honetan, euskal argitaletxe berriak (*Etor*, *Gero*, *Lur*,...) eta lehenago sortutako aldizkariak (*Jakin*, *Zeruko Argia*, *Anaitasuna*,...) sendotu egin ziren. Dakusagunez, berrikuntza-garaiak dira, besteak beste, lehenago aipatu dugun G. Arestiz gain, K. Mitxelena filologo ospetsuak (1915-1987) edo J. Oteiza (1908-) eskultore ezagunak eragindako berrikuntza urteak, hain zuzen.

R. Salzarbitoriak berak 1991n Iruñean egin zen VIII. *Galeuzcan* adierazl zuenez, bere belaunaldiak aurrekoen literatura berritzeko asmoarekin idatzi zuen. Besteren artean R. Salzarbitoria, X. Kintana,

(1) Ik. J.M. Torrealdai, 1983, "Gerraosteko liburugintzaz oharrak. Euskal liburuaren bide luzea", *RIEV* 28, 1983ko urtarrila-ekaina, 47-60

I. Sarasola, A. Urretabizkala, R. Arregi eta X. Lete biltzen zituen lagun-talde hau, ez zen soziologikoki euskalduna, hau da, euskara ez zen beren eguneroko jardunaren oinarria. Frankismoaren debekuak eta zapalkuntza-politikaren ondorioak jasaten zituen belaunaldiaz mintzo garela esan behar da. Hori dela eta, garaiko egoera eta gabeziek bultzatuta ekingo dio Salzarbitoriak idazteari. Egileak berak behin eta berriro adierazi duenez, "akzidentez" hasi zen euskaraz idazten, bere garaiko euskal literaturaren pobrezia eta beharrak gaurkotzeko asmoz.

Alabaina, egile hauen kasuan konpromezu literarioak ez zuen literatura konprometituaren aldeko apusturik ekarri. Konpromezua hizkuntza-aukeraketari zegokion, beren xederik nagusia garaiko irakurleen beharrei erantzungo zien literatura idaztea baitzen. 80ko hamarkadara arte itxaron beharko dugu, euskal literatura-irakurleria ugarituko duten lege-baldintzak bete daitezen. Aro demokratikoa deltu izan zalon honetan, 1979an onartu zen Autonomia Estatutuak eta 1982ko Elebitasun Dekretuak, euskararen koofizialtasuna erakarriko dute, eta irakaskuntzaren abaroan sortutako irakurleria gaztea ugalduko.

3. Euskal nobelaren bilakaera XX. mendean.

Salzarbitoriak gaur arte argitara eman dituen bost nobeletatik, lehenengo hirurek *-Egunero hasten delako* (1969), *Ehun metro* (1976) eta *Ene Jesus* (1976)- garaiko nobelagintzaren panorama errotik aldatu zuten. J. M. Lasagabaster irakasle eta kritikorearen esanak errepikatuz, Salzarbitoriaren nobelek euskal literatura modernitatearen atarian jarri zutela esango dugu.

Alabaina, zer esan nahi dugu Salzarbitoriaren nobelak modernoak direla esaten dugunean? Modernitatea, kasu honetan, nobela bera ulertzeko moduari dagokio. Laburki esanez, nobelaren idazketari garrantzia ematen dion ikuspuntu berriaz mintzo garela esango dugu. Jean Ricardou idazle frantsesaren esanak bere eginez, Salzarbitoriarentzat, nobela bat idaztea ez da abentura desberdinen kontaketa murgiltzea, idazketaren beraren abenturan barneratzea baizik.

Idazle donostiarraren nobelek, berritasun nabarmena ekarri zioten euskal nobelaren bilakaerari. Askotan esan denaren kontra, kon-

tua ez da Txillardegiren nobelek berritasun tematikoa eta Salzarbitoriarenek berritasun formalak ekarri zutela, gakoa nobelagintza bera ulertzeko moduan legoke. M. Butor-ek gogoratu bezala (ik. *Répertoire* (1964)), nobela egiteko modu bakoltzaren oinarrian, mundua ulertzeko modu bat ere badago. Alegia, idazmolde bakoltza hertsiki lotzen zaiola nobelan iradokitzen den munduari. Hori onartuz, literatura lan ororen ezaugarri formalak eta ezaugarri tematikoak elkarri lotuta agertzen dira, eta ez litzateke egokia izango testu bat malla batean modernoa dela esatea, eta beste batean (kontamoldeei dagokien mailan, esateko) ezetz.

Hori onartuz, zuzenagoa litzateke I. Aldekoak berriki iradoki duen moduan (1998), *Leturiaren egunkari ezkutua* (1957) nobelak euskal nobela modernoaren hasiera zedarritu zuela esatea, nobela existentzialistaren ildotik antolatutako testu horretan ordurartean indarrean zegoen ohiturazko euskal eleberria baztertzen baita. Txillardegiren nobela ez zen berria mundu urbanoa irudikatzen zuelako edo lehenengo heroe problematikoa testuratu zigulako bakarrik, nobelaren beraren egitura ere berritzailea zen, lehenago esandakoaren ildotik, *Leturiaren egunkari ezkutua*-ren oinarrian dagoen unibertso literario gatazkatsua molde berriz soilik adieraz baitzitekeen. Sartre-ren *La Nausée*-n (1938) erabilitako teknikak bere eginez, biltzailearen mozorropean ezkututzen den instantzia narratibo horrek istorioaren beraren denbora testuratzeko modu berria ere bazekarkigun. Pertsonaia nagusiaren arabera antolatutako gertakarien aurkezpen kronologikoa zen, finean, nobelak eskaintzen zigun emari berria. Urtaoen araberako denboraren antolaketa tradizionalaren oinarrian, igarotako denboraren testuratzeari Leturiari adierazgarriak zailkion bizikizunak soilik alpatuz egiten da. Horregatik, ez du gehiegi axola udari dagokion atalean gertatutakoen berri ez izatea edo epe hartan hiru hilabete baino gehiago igaro zirela jakitea. Pertsonaia antolatzen du nobelari dagokion aurkezpen kronologikoa, berarentzat garrantzia duten pasadizoak soilik azpimarratuz. Esan beharrik ere ez dago, planteamendu hau zein urruti dagoen nobelako gertakari guztiak Jainko baten moduan antolatzen zizkigun ohiturazko nobeletako narratzaile orojakilearengandik. Arrazionalismoaren eta positibismoaren itzalean mundua guztiz menderagarria zekusan, gizakiari kontamolde tradizionala, lineala, bazegokion, bi mundu-gerrak jasan dituen gizaki etsituak bere esistentziaz abiatuz egin beharko dio aurre ulergaitz eta krudela bilakatu zalon munduari.

Hori onartuz, eta egun W. Kryszynski-k² eta bestek diotenaren

lidotik, modernitate desberdinez mintzo gaitzake, XIX. mende erdialdetik gaur arte nobelak izan dituen berrikuntzaldi desberdinez. Nagusia, noski, XX. mende honen hasieran gailurrera iritsi zen *Modernism* europarraren emariek osatzen dutena izango litzateke. Alegia, Proust edo Woolf-ekin denbora kronologikoa gizakiaren barne denborarekin irauli zuena, edo Dostolevski eta Kafkarekin giza-esistentziaren absurdoa salatu zuena, edo kontaketa buruzko hausnarrak Flaubert-ekin hasi eta Joyce edo Beckettengaino hedatu zuena. Modernitate guztion artean, Saizarbitoriaren nobelagintzak mende honen erdialdera Frantzia sortu zen *Nouveau Roman* delakoarekin lotzen gaitu.

4. Saizarbitoriaren ibilbide literarioa.

Berriki egin dioten elkarrizketa batean (ik. Leer, 1999ko uztaila-abuztua), Vargas Llosa idazle hegoamerikarrak baleztapen delgarria egiten zuen: nobela bat idazteko anbizioso behar duela izan idazleak. Alegia, genero honek formari buruzko hausnarketa eskatzen duela eta unibertso literario guztia ongi lotzeko abilezia. Arrazola duela esango genuke eta hortik jarraituz, Saizarbitoria nobelagile anbizioso dela esatera ere ausartuko ginateke. Ondoren ikusiko dugun moduan, bere salo bakoitzaren oinarrian berrikuntza-ahalegin nabarmena egin du egile donostiarrek, eta esperimentatzeko joera honi atxekiz, poetikoki ausartak izan diren idazmoldeetan barneratu delakoan gaude.

Saizarbitoriarentzat nobela, ezer baino lehen, bilakuntza da, hau da, esperimentaziorako eta zerbait berria esateko ballagarria zaigun tresna literarioa. Hau dela eta, Frantziako *Nouveau Roman* deritzonaren abiapuntua egingo du bere. *Éditions de Minuit* argitaletxearen inguruan bildu ziren idazleok, istorioak kontatzearen ezintasuna defendatzen zuten. R.M. Albérès kritikoaren aburuz, *Nouveau Roman* delakoak 1954-1959 urteetan iraun zuen eta edukia/forma arteko bereizketa gaitzetsi zuen. Egile hauen iritziz, gizakia mundu absurduan bizirik da, gero eta ilunagoa eta ulergaitzagoa bihurtu zailen mun-

(2) ik. Krysinski, W., 1998, *La novela en sus modernidades. A favor y en contra de Bajtin*, Madrid, Ed. Iberoamericana.

duan. Horregatik, nobela bat idazten dugunean, ezinegon hori modu egokian adierazi behar dugu. Talde honetako partaldeentzat, kontamolde berriak probatzeko generorik aproposena bilakatu da nobela XX. mendean.

50eko hamarkadan bizitzaren zentzugabekeria bizil duen biztanle hiritarrak ingurune latzean kokatuta ikusten du bere burua. Behiala aurrerapenei esker menderagarria zeritzon mundua, bat-batean uler-galtza bihurtu zaila. Inguruan duena behatzen saiatuko da, eta hauxe da hain zuzen, nobelagintza berri hau gehien definituko duen alderdi teknikoa: etengabe objektu batetik bestera mugitzen den narratzailearen begirada. Ezaugarri honengatik, *Nouveau Roman*-i "begiradaren eskola" ere deitu izan zaila, eta talde honetako A. Robbe Grillet idazle ezagunak zioen bezala, "nire begiradaren subjektibotasunak munduan dudan egoera definitzen laguntzen dit" (Ik. *Por una novela nueva*, 1973, Seix Barral, 88.or.).

Plateamendu literario honetan sartuko genituzke Saizarbitoria-
ren aurreneko bi nobelak. Lehenengo euskal nobela modernoa del-
tua izan zen *Egunero hasten delako*-n (1969), etengabe txandakatuz
doazen bi plano desberdinetan aurkezten zaizkigu gertakariak. Bate-
tik, abortatu nahi duen ikasle gazte baten istorioa kontatzen zaigu
(Gisèle Sergier deritzonarena, hain zuzen) eta bestetik, pertsonala
ezezagun batek tren-geltoki batean nahiz telefono-kabina batean so-
laskide ezezagunekin dituen elkarrizketek osatzen duten planoak. Pla-
noen erabilera hau iraunkorra izango da egile donostiarren nobela
guztietan, eta honen ondorioz, plano desberdinak elkarrekin konbi-
natu eta lotzeko gai den irakurle gogotsua eskatzen dute testuok.
Irakurleak, filme muntatzaila bailitzan, narratzaileak eskaintzen di-
zklon plano desberdinak muntatu eta konbinatzen ahalegindu behar-
ko du.

Ezin esan, nobela honek barneratzen dituen hari tematikoei ere
berritasunik ekarri ez zutenik. Besteren artean, *Egunero hasten dela-*
ko-n, arrazakeria eta matxismoa ("Lehendabiziko aldiz, emakume
beltz bat Estatu Batuetako Kongresoan", 1997: 107) eta birjintasu-
naren inguruko eztabalda aipatzen dira (1997: 101), baina guztien
artean, dudarik gabe, abortoaren gaita da garrantzitsua dena. Nobelaren
148-152 orrialdeetan transkribatzen diren *Le Temps* aldizkariko pa-
sarteek, abortoak gizartearen eragiten zuen kezka irudikatu nahi digute
fikzioan. Honengatik guztiagatik, nobela hau argitaratu zen garaia

hertsiki lotuta dagoela esango dugu eta gorago alpatu dugun bezalako erreferentzia batek, 1942an desagertu zen *Le Temps* egunkariari baino gehiago, J.P. Sartrek, Simone de Beauvoir eta bestek 1945ean sortutako *Les Temps Modernes* aldizkaria gogorazi nahi digute. Feminismo garaikidearen altzindari jotzen den Beauvoir-en *Le deuxième sexe*-k (1949), emakume "egin" egiten garela baleztatu zuen, "jalo" ez, eta nobela honetan feminismoaren aldarrikapen nagusienetakoa, abortatzeko eskubidearena, da hizpide.

Beraz, abortoaren gaia 60ko hamarkadan puri-purian zegoen gaia da. Horren adibide dugu, J. Juaristik gogorazi bezala (1987:125), 1968ko udan kaleratu zen *Humanae Vitae* entzikilka polemikoa edo garal hartako filme berritzaileenetan arazoak zuen protagonismoa³. Horiekin batera, etengabe kaleratzen hasi ziren abortoaren aldeko manifestuak gogoratu nahiko genituzke, eta bereziki, 1971n 343 emakumek sinatu zutena. Emakumeok guztiok abortatu egin zutela aitortzen zuten eta zerrendakideen artean, lehenengoa, S. De Beauvoir bera izan zen. Abortoa Frantzian 1975 arte legezatu ez bazen ere (Espainian 1985 arte), guztiz esanguratsua izan zen 1972an Bobigny-n egin zen epalketa, zeinetan Gisèle Hallimi abokatu ospetsuak Michèle Chevallier gaztearen kasua defendatu baitzuen. Saizarbitoriaren nobelako protagonista hiru urte lehenagokoa bada ere, ezin esan irakurlearen begietara izenaren aukeraketa axalekoa suertatzen denik.

Alpatutako hari tematikoez gain, nobelan egiten diren erreferentzia literario eta filosofikoak azpimarratu nahiko genituzke. J. Prévert poeta surrealista (1997:67) edo A. Huxley (1997:143) idazlearekin batera, J.P. Sartre (1997:101) eta M. Heidegger (1997:104) filosofo existentzialistak alpatzen dira, 60ko hamarkada amaitzera zihuan urte haletan jarraitzaile ugari zituzten izenak, ezbairik gabe.

Baliabide teknikoel begiratzuz gero, bi planoetan kausi ditzakegun kontamoldeel egin nahiko genieke erreferentzia jarraian. Istorio nagusia, hau da, Gisèlerena ikuspuntu guztiz objektiboz dago kontatuta. C. E. Magny-k "kontaketa behaviorista" delitu zion honetan (cf. *L'âge du roman américain*, 1948) etengabe mugituz doan foko

(3) Ik. Monterde, J.E. & Riambau, E., *Historia general del cine. Nuevos Cines (Años 60)*, Cátedra, 1995, 163.

batek aurkezten dizkigu protagonista nagusiaren Joan-etorriak. Tren-geltokiko berritsuaren planoak, ordea, elkarrizketa moduan dator transkribatuta, baina oraingoan, A. Camus idazle frantsesak *La chute* (1956) nobelan egin zuen moduan, berritsuaren jarduna bakarrik begitantzen zaigu. Itxuraz inongo harremanik ez duten bi plano hauetan, garaiko ideologia eta ikuspuntuak aurkezten zaizkigula esango genuke. Bukatzeko, kontamoldeez gain, kronotopoaren, hau da, denbora-espazioaren tratamendu modernoak nabarmendu nahiko genuke. Istorioa gertatzen den fikziozko bi hiri nagusiak zinemaren eragina bere egin zuen J. Dos Passos-en *Paralelo 42* (1930) nobelan erabilitako estrategiaz deskribatzen zaizkigu: kaleetako dendak izenak, egunkarietako iragarkiak, ... zuzenean transkribatuz, inongo abisurik gabe. Baliabide bera darabil narratzaileak bederatzigarren kapituluaren iragaten den denbora aditzera emateko: "Roamer" erlojuan minutuak aurrera egiten duten heinean, protagonistaren irteerak irauten duena jakin dezakegu.

1976an argitara eman zuen *100 metro*-k aurreko nobelak sortu zituen igurikimenak bete zituen. Bigarren nobela honek aurrekoaren arrakasta gairiditu egin zuen eta honen frogagarri ditugu orain artean izan dituen lau itzulpenak (gaztelania, frantsesa, Ingelera eta italierara itzuli dute) eta kaleratu diren hamar argitalpenak.

Alabaina, nobelaren plano nagusia Donostiako Konstituzio plazan poliziarengandik iheska dabilen ETAKide baten azken ehun metroen kontaketa izateak, nobela honen irakurketak baldintzatu zituen. Jon Juaristi kritikariak esan duen bezala (1987), euskal literaturaren historian gaizki ulertutako nobelarik bada hau izan da, izan ere, nobelaren lehenengo argitalpena bahitu eta zentsuratu zuten poliziek eta nobela honetan euskal nobela abertzalea ikusi zuten irakurleek ez zuten, inondik ere, narratzaileak bertan egin zuen ahalegin objektiboa ulertu.

Gauzak horrela, horrelako interpretazioetan egilearen nobelagintzaren oinarrian dagoen poetikaren kontrakoa azaleratzen dela uste dugu, izan ere, R. Salzarbitoriaren ibilbide literarioan literatura ez baita zernahi mezu ideologiko defendatzeko gunea izan. Honek ez du esan nahi, noski, egilearentzat literaturak berehalako funtziorik ez duenik, eta halaxe azpimarratu nahi izan zuen Salzarbitoriak berak *Ene Jesus* (1976) nobelari egin zion epilogoan. Bere aburuz, literaturak ezer baino lehen, sentsibilitateak hezitzen ditu eta zentzu hone-

tan, bizitzari buruzko ikuspuntu berria da testuan azaleratzen zaiguna. Arazoa, seguraski, nobelari berezko zalon errealtatearen irakurketa literarioan legoke. Hau da, nobelak (gehienetan) ezinbesteko du errealtate batetik abiatzea ondoren bere adierazkotasun ahalmen osoa zabaltzeko. Alabaina, irakurlearen esku geratzen da, narratzaileak eskaintzen dizkion baliapide testualei esker, nobelaren oinarrian dagoen unibertsoa gaindituz horren gaineko begirada literarioa antzematea.

Baina irakurketa desegokien kontuez gain, bada bigarren nobela honen kasuan, azpimarratzea merezi duen beste ezaugarri bat, zinearen eraginari dagokiona, hain zuzen. Ez da kasualitatea nobela hau izatea Salzarbitoriaren nobelen artean zinera eraman den bakarra. 1985ean Alfonso Ungríak nobelan oinarritutako filmea plazaratu zuenean, askoz lehenagotik genekien gauza batez ohartarazi gintuen: *100 metro*, irakurri baino gehiago, ikusi egiten den nobela dela. Bertan aurkitzen ditugu ihesaldiaren plano *panoramikoak*, bertan iheslearen baitan gertatzen denaren *lehen planoak*, ... istorio nagusia bera *ralentí*-an kontatutako *travelling* luzetaz jo genezake. Eta guztiaren oinarrian, plano desberdinen txandaketa gisara antolatutako kapituluak. Salzarbitoriak muntatzaile bihurtu gintuen nobela honekin.

Egia esan, ezaugarriok guztiok ez dira inondik ere harritzekoak, baldin eta lehenago esan dugun moduan, *Nouveau Roman*-en oinarrian dagoen poetikari begiratzen badiogu. Mugimendu honetan barneratzen diren idazleek hizkuntza optiko eta guztiz deskribatzailea erabili zuten beraien nobeletan eta Fenomenologiaren ideiak bere eginez, gizakia eta mundua aldentzen duen oro deuseztatzea bilatzen zuten. Horregatik, ez da sinesgaitza suertatuko *Nouveau Roman*-eko egile asko 50eko hamarkadaren azken urteetan indartu zen *Nouvelle Vague* mugimendutik hurbil ibiltzea, eta hau horrela izanik, zenbait idazlek, A. Robbe-Grillet eta M. Duras-ek kasu, *ciné roman* direlakoak plazaratzea 60ko hamarkadan. Adibide gisara, hortxe dauzkagu Robbe-Grilletek *L'Année dernière à Marienbad* (1961) eta *L'Immortelle* (1963) nobelak, ekintza narratiboak ikuspuntu zinematografikoz aurkezten dituztenak.

Horretaz gain, *100 metro* nobelan hainbat baliabide literario aurkituko ditugu. Gaztelania eta euskararen erabileraz bat, denboraldaketak eta narratzailearen ikuspuntua izango dira, seguraski, no-

belaren ekarpenik nagusienak. Estrategia guztiok XX. mendean nobelagintzak urratutako aurrerapausuen adibide ditugu.

Ihesak irauten duen hiru minutuak testuratzeko, narratzaileak nobelaren lehenengo bost kapituluak erabiltzen baditu, protagonista-
ren heriotzaren ostean pasatzen diren 53 minutuak testuratzeko, nobelaren sei garren kapituluak bakarrik darabil kontalariak. Denbora kronologikoari denbora psikologikoa kontrajarriz (M. Proust-en lanen ostean "denbora proustiarra" deitua), errepikapen eta orotzape-
nekin eteten den denbora azaleratzen zaigu nobelan. Hala ere, aso-
ziazioaren teknikari esker lehenaldiarekin lotzen gaituzten elemen-
tuak (giltza, odola, heriotza), ez dira, M. Prousten kasuan bezala, zapo-
re eta usalmenarekin lotuta dauden sentsazioetan oinarritzen, objek-
tuen forma edo itxuretan baizik. Modu honetan, iheslearen iraga-
na berreskuratuz, heriotzera garamatzen denbora suntsitzaila gelditu egiten da nobelan.

Ikuspuntuari dagokionez, iheslearen plano nagusia istoriotik kanpo dagoen narratzaile batek fokalizatzen eta gertakariaren plano zabalak eskaintzen dizkigu. Ikusmira zabal hauek hirugarren pertsona narratiboa erabiliz garatzen den kontaketa lortzen ditugu. Gertakaria tragikoagoa bihurtuko luketen iheslearen izen-abizenak saihestu eta protagonisten desplazamenduak distantzia osoz aurkezten zaizkigu (ik. "ihesle", "jarratzaile", "pivot" hitzak). Ikuspuntu objektibo edo behaviorista deritzon hau protagonistaren kontzientziaren solas ezkutua azalera-
tu nahi digun bigarren pertsona gramatikalkaren erabilerak eteten du. M. Butor-en *La Modification* (1957) nobelaren ostean hedatu zen kontateknika honekin, heriotzaren ikuspuntu arras fisiologikoa aurkezten zaigu, baina hori bakarrik ez, irakurleok iheslearen solasaren hartzaile testualak bihurtu ere bai. Esan beharrik ez dago, bigarren pertsonan antolatutako kontaketa honek izugarritzko indar narratiboa duela, azken batean, iheslearen ezinegona barne-elkarrizketa gatazkatsuen bidez aurkezten baitzaigu. Horregatik dauka hainbesteko indarra iheslearen planoak, W. Faulkner edo J. Rulforen narrazio batzuetan bezala, bigarren pertsona horrek protagonista hil ondorenean ere "hor" egotera behartzen, gaituelako irakurleok.

Beraz, 100 metro "collage" moduan tartekatzen diren testu desberdinen batura baino zerbait gehiago da, koadro kubista bat ikuspuntu anitzen batura baino gehiago den bezala. Egilearen konta-

keta objektiboa eteten duten egunkari, gida turistiko, kanta edo kaleko iruzkinek, nobelaren ahoñs aberastasunaz haratago, garalko giro politiko bortitza gogorarazten digute. Ezin dugu ahaztu, euskararen egoera diglosikoa salatzen duten pasarteez gain, garalko errepresio politiko eta euskal izaera kultural oro ukatzen duen erregimena daudela oinarrian, eta horregatik, ezin da ukatu, nobela honetan ere garalko egoeraren oihartzun ugari kausi dezakegula. Horrela ulertu nahi genituzke, ikastolen hastapenak gogorarazten dizkigun *Xabierto* (1925) liburuari egindako erreferentziak edo nobelaren zenbait kapitulutan errepikatzen den kantak: "*It turns the earth, it turns with its trees, its gardens... its houses...*". Azken hau, J. Prévert poeta surrealistaren *Paroles* (1949) liburuko "*Le Chanson dans le sang*" (Odolezko kanta) izeneko kanta dugu. J. Kosmak jarri zion musika 1936an eta besteren artean, J. Guidonik edo Joan Baez-ek kantatu izan dute, kantagintza aldarrikapen politikoak egiteko bide garrantzitsua izan zen garai haletan. Kanta honetan iradokitzen den krudelkeriak eta basakeriak ihesleak bere patu tristearen aurrean duen bakardade tragikoa areagotzen dute. Azken batean, nobelako iheslea bakarrik dago eta inguruan duena, gizarte gogor eta indiferentea besterik ez da.

Salzarbitoriaren lehenengo bi nobelek irakurleen artean arrakasta izan bazuten, hirugarrenak, *Ène Jesus* (1976) nobelak, harridura sortu zuela esan genezake. Nobela honek *Kritika Saria* lortu zuen 1982an, baina, hala ere, 3 argitaraldi bakarrik izan ditu gaur arte. Honen guztiaren zergatia, nobelaren beraren nolakotasunean dagoela esan genezake, izan ere, nobela honekin aurrerapausoa eman baitzuen Salzarbitoriak bere bilakaera literarioan, aurrerapausu ausartegia garalko euskal irakurleentzat, egilearen eta irakurleen arteko itunak (ik. J.P. Sartre-k bere *Qu'est ce que la littérature?* (1948)) ez baitzuen oso ongi funtzionatu. *Ène Jesus*-ek aurreko nobelek baino partaidetza handiagoa eskatzen zion irakurleari, eta istorio osotu eta bukatua eskaini ordez, behin eta berriro eteten zen kontakizuna aurkezten zitzaion. Askoren iritziz, egilearen nobelarik trinko eta erakargarriena den honek, irakurle bat baino gehiago harritu du bertan inongo istoriorik ez zaiola kontatzen ikusi duenean. Ikuspuntutz aldatu behar da horrelako nobela bat irakurtzean, istorioen ezintasun horrek mende hasieratik Arte mailan egindako aldakuntzez oihartzunik ematen baitigute.

Nobelaren elementurik oinarritzkoenak (istorioa, espazioa, denbora, pertsonalak) nabarmen murriztu eta zehazgabeak suertatzen dira hirugarren nobela honetan. Bertan kontatzen zaiguna ohean datzan pertsonala batek denbora pasatzeko asmoz asmatzen dituen istorioez osatutakoa dela esango genuke. Pertsonaia honen izena ezezaguna zaigu, eta bere deskribapenek ez digute bere izaerari buruzko xehetasun handiegirik ematen. Dakigun gauza bakarra da eritetxe edo eroetxe bateko horma akoltxatudun gela batean datzala. Ez dakigu nobelan zenbat denbora pasatzen den eta espazioei dagokienez ere, zehazgabetasuna da nagusi. Pertsonaia desberdinekin etengabe asmatzen dituen istorioen erreplikapen etena da azkenean nobelaren istorio mallako edukia osatzen duena.

Kontaketa bera hizpide bihurtzen duen nobela-mota honi *meta-nobela* deritzo. Istorioak kontatzea ezinezkoa bihurtu da eta hauxe da, hain zuzen, nobela honetan aditzera eman nahi zaiguna. Protagonistak behin eta berriro egiten dituen ahaleginetan, hizkuntzak berak etengabe traizio egiten diola ikusten du, azkenean, nahi gabe ere, betiko istorioak erreplikatzu amaitzen baitu. Ezintasun honen ondorio literarioari *isiltasunaren poetika* deitu izan zailo eta nobela honen kasuan Samuel Beckett Irlandarraren *Malone meurt* (1951) nobelarekiko antzekotasunak dudagabeak dira. Berdin dio nobela idatzi zuenean Saizarbitoriak alpatutako nobela irakurri gabe izatea, bi testuen oinarrian dagoen poetika eta izpiritua bera baita. Irlandarraren nobelan bezala, Saizarbitoriarenean antiheroiak dira nagusi eta pertsonaien behin-betiko mututasuna bihurtzen da azkenean zilegizko irtenbide bakarra. Hortik aurrerakoak, egile bakoitzaren berezitasun literarioak izango lirerateke, eta dudarik ez dago, egile donostiarren nobela askozaz ere fragmentarioagoa, formalki berriagoa dela egile Irlandarrean baino.

Gaurtik begiratuta, benetan alpagarria deritzogu Saizarbitoriak urte gutxitan egindako bilakaera literarioari. Bere lehenengo hiru nobelak Flaubert-ekin hasten den idazketaren hausnarketa helburu duen nobelagintzarengandik gertu egon arren, bada jauzi estetiko nabarmenik *Egunero hasten delako* eta *Ene Jesus-en* artean. Kritikoek *modernitate* eta *posmodernitate* arteko lehia gisara definitutakoa dakusagu bertan. Alegia, Barth-ek eta bestek adierazi duten moduan, metaliteraturak ematen dio amaiera XX. mendeko erdialderainoko tradizio literarioari. Inguruko herrialdeetako literatura gehie-

netan 60ko hamarkadan ematen den hausturak (*Tel Quel* taldeko P. Sollers eta besterekin Frantzian edo 68ko belaunaldia deritzonarekin Espainian (J. M. Guelbenzu, L. Goytisolo,...) krisialdi poetiko berrian murgildu zuen literatura. Ordutik aurrera gailentzen joango den intrigaranzko itzulerak, esandako guztia esanda dagoela jakin arren, begogoratu egin behar egin dela iragarriko digu. U. Eco-ren adibide barregarria gogoratuz, posmodernitatea pertsona bati "maite zaitut" esan nahi diozunean "Corin Telladok esango lukeen moduan, maite zaitut" esan behar izatea da. Alegia, esaten/Idazten den oro testuar-teko tradizio unibertsalean sartzen dela ohartzea.

1995ean, 19 urteko isilaldiaren ondoren, Salzarbitoriak *Hamaika pauso* nobela argitaratu zuen (gazt.: *Los pasos incontables*, Espasa-Calpe, 1998). Gaztelaniara itzuli duen Jon Juaristi kritikari eta irakaslearen iritziz, nobela hau bere belaunaldiaren nobela handia da. *Kritika Saria* lortu zuen 1995ean eta gaurdaino hiru argitalpen izan ditu.

Nobelak barneratzen duen istorioa oso sinplea da itxuran: istorio barruko narratzaile batek, Iñaki Abaltua deritzonak, *Hamaika pauso* izeneko nobela idazteko egiten dituen ahaleginak kontatzen dizkigu. Alpatutako nobela honetan, Daniel Zabalegi protagonistaren fusilaketa da kontagai, eta testuan zehazten diren ezaugarri eta xehetasu-nengatik, 1975ean fusilatutako Anjel Otaegi ETAKidearen eraldatze literarioa soma daiteke bertan. Istorioa, beraz, 1973 inguruan hasten da eta 1984an ETAK Angel Casas senadorea hiltzen duenean amaitu. Harrigarria da nola, istorio nagusiak aurrera egiten duen heinean, Iñaki Abaltua protagonista esku artean duen *Hamaika pauso* nobelako Zabalegi protagonistaren patuarekin endredatzen doan. Finean, biek heriotza eta bakardadea ezagutuko dituzte beren bizitzen amaieran: bata fusilatuta hilko da, besteak, bere buruaz beste egingo du.

Alabaina, Salzarbitoriaren laugarren nobela honetaz esan dugunak ez du, inondik ere, testuaren beraren konplexutasuna aditzera ematen. Istorio mailan gertakari nagusienak lehenenago alpatu ditugunak badira ere (hau da, Iñaki Abaltua protagonistak *Hamaika pauso* izeneko nobela idazteko egiten dituen ahalegin eta saloak) egile donostiarraren testu honek izugarritzko aberastasuna du kontaketa mailan. Oraingoan ere, ez da gertakizunen kronologia errespetatzen eta istorioz kanpo dagoen narratzaile orojakileak etorkizunean gertatuko denaren iragarpen ugari ematen digu. Hau dela eta, nobela honetan, aurrekoetan bezala, atzeranzko/aurreranzko anakroniak dira

nagusi. M. Proust nobelagile frantseraren ekarpen nagusienetakotzat jotzen den denbora narratiboaren eraldatze eta erabilera honen ondorioz, barne-denbora, memoriari dagokiona beraz, da nagusi nobela honetan. Behin eta berriro alpatzen den Claude Simon idazleari egozten zalon "memoria plater hautsi bat da" baleztapenak ongi baino hobeki laburbiltzen du narratzailearen ahaleginek duten xedea. Modu honetan, belaunaldi baten iragana da, apurka-apurka testu honetan azaleratuz doakiguna.

Iragan hori testuratzeko, lotura gisara jokatzeko duten elementuez ballatzen da oraingoan ere narratzailea. Hala ere, nobela honetan elementu sinboliko horien berezotasuna (Danielen zapatak, erloju suizarra,...) ez datza dastamen, usalmen edo ukimen sentrazioetan, ezta objektuen ezaugarrietan ere (*100 metro* nobelan bezala). Hitzak beralek ditugu kasu honetan, iraganeranzko jauzi narratiboak balimentzen dituztenak. Azken batean, fusilatua izatera doanaren bakardade eta horrorea da nobelaren gune tematikoa bilbatzen duena, eta horretarako, heriotzaren gala azpimarratzeko, hainbat idazle, soziologo, filosofo edo musikaririk heriotzaz idatzitako obrak alpatzen dira hizkuntza desberdinetan. *Hamaika pauso*-k dituen testu arteko erreferentziok izugarri aberasten dute nobelaren horizonte literarioa eta *palimpsesto* harrigarria bihurtzen dute. Hortxe daude, ikuspuntu soziologikoz heriotzaz hitz egiten duten E. Morinen edo P. Ariés-en lanei egindako erreferentziak edo hainbat literaturgilek idatzitako lan ezagunak (besteak beste, Unamuno, Pavese, Camus edo Sartrerenak).

1996an bere azken nobela eman zuen argitara Saizarbitoriak: *Bihotz bi. Gerrako kronikak*, gaztelaniara *Amor y guerra* titulupean itzulia (Espasa-Calpe, 1999). Orain artean liburuak euskaraz izan dituen hiru argitalpenak eta 1997an Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak eman zion *Zabalkunde Saria*, bere arrakastaren lekuko ditugu. Arrakasta hori gaztelaniako itzulpenak jaso dituen laudorioetara ere heda genezake, izan ere, R. Senabreren iritziz, "La lectura de Amor y guerra es un oasis en medio de este desierto de frivolidades mercantiles que nos aflige." (ik. *La Razón*, 1999-6-6).

Titulutik bertatik iradokitzen zaigun modura, nobela honetan gizakia gertutik hunkitzen duten bi sentimenduez hitz egiten zaigu: amodioaz (*Bihotz bi*) eta gorrotoaz (*Gerrako Kronikak*). Bestalde, *Hamaika pauso*-n gertatzen zenaren antzera, hasieratik bertatik no-

belaren amaleraren jakitun gara oraingoan ere, narratzaile-protagonistak emaztearen adulterioa jakin ondoren leihotik botatzen duela esaten baitugu. Intriga oro hasieratik ezabatzeagatik, nobela hau aitortza bat dela esan genezake, irakurlearen konplizitatea bilatzen duen aitortza gainera.

Aitortza dela diogu, jakina denez, aitortza egon dadin beharrezkoa baita lehenago delitu edo arau hauste bat egotea, eta kasu honetan, Bibliaren agindurik oinarritzkoenak dira hausten direnak: "ez duzu inor hilko; ez duzu adulteriorik egingo". Nobelako senar koldararak, bikotearen arteko harremana amaituta dagoela onartu ordez, nahiago du mendeku hartu eta emaztea hil. Senar jeloskor hau dugu, hain zuzen, nobelaren narratzailea eta bere ahotik jakiten ditugu bikotearen harreman zail eta trumoltsuaren unerik bortitzeak. Aurreko nobeletan bezala, oraingoan ere gertakariak ez zaizkigu aurkezten gertatu ziren hurrenkeran, alderantziz, berriro ere denbora psikologikoa da gailentzen dena, eta honen ondorioz, aurreranzko eta atzeranzko jauziak etengabeak dira. Oroimenaren joan-etorri horietan, nobelaren oinarrian dauden bi gerrak dira hizpide. Batetik, Hanbre sagardotegian biltzen diren jubilatuek kontatzen dizkiguten Gerra Zibileko pasadizo desberdinak. Bestetik, bikote protagonistaren etxeko "gerren" xehetasunak. Narratzaileak berak aitortuko duenez "istorioaren narrazioa, kontaketa bera, istorioa baino interesgarriagoa da". Horregatik errepikatzen dira, behin eta berriro, eszena berak, borroka hauen nabarduren zehaztapenean gaitzea gogoko duelako narratzaileak.

Ene Jesus-eko protagonistaren antzera, kontatzeak libreago egingen duela pentsatzen du pertsonala honek. Alabaina, ezin dira bi nobela hauek konparatu, *Bihotz bi*-n ez baitago kontaketa berraren gaineko hausnarketarik. Beste hiltz batzuekin adierazteko, Saizarbitoriaren azken nobela ez da *metanobela*. *Hamaika pauso*-n bezala, oroimena da oraingoan ere nobelaren aitzakia narratiboa. Memoria honek puzzle bateko pieza guztiak berreraikitzen bazizkigun Iñaki Abaituaren kontakizunean, *Bihotz bi*-n behin eta berriro errepikatzen diren eszenen xehetasunak borobiltzeko balio du. Egile donostiarrentzat hain gustukoa den A. Robbe Grillet idazlearen esanak gogoratu "oroitzea beti imajinatzea dela" esango dugu.

Oroimenaren zutabe nagusia, eta nobelan adiera sinboliko izugarria duena 13arekin lotutako data-zerredak osatzen du: 1936ko

Irailaren 13an sartu ziren erreketek Donostian eta Ategorrieta gagnetik okupazioa burutu; ia hirurogel urte geroago, irailaren 13an, haserretu ziren protagonista eta bere emaztea azkenengoz eta egun berean ezagutu zuen senarrak Bioleta. 1936ko otsailaren 13koa da, halaber, Mikele de Abando eta protagonistaren alta azaltzen diren argazkia (eta gerora esango denez, Bioletaren ama egun horretako harremanen fruitu da); 1936ko uztailaren 13a da Calvo Sotelo hil zuten eguna,...

Guztiarekin ere, malsutasun handiz testuratzten den errepikapenaren teknika narratibo honen garrantzia istorioaren beraren nolokotasunak indartzen du, dudarik ez baitago, edozein irakurleren begietara arras erakargarriak suertatzen direla infidelitasun kontuok. Azken batean, bikoteen arteko inkomunikazioak, mixeriak, bakardadeak, obsesioak, dira nobela honetan kontatzen direnak, hurkoa zigortzeko erabiltzen diren estrategia pentsatu eta kalkulatuak.

Senar adardunaren obsesioa J. Joyceren *Ullises* (1922) edo *Finnegans wake* (1939) nobeletan iraunkorra bada ere, Irlandarraren Leopold Bloom protagonistak, Mollyren fideltasunik ezaren jakitun izanik ere, ez du bere emaztea akabatzen. Berak ere, *Bihotz bi*-ko protagonistak nobelako Donostia literarioan egiten duen antzera, amoranteak emazteari igorritako mezua tartean, adulteroen eszenak imajinatzen ditu Dublin literarioan barna. Hori gutxi balitz, Bloom Ingelesaren itzulpen kontsidera genezakeen *Flora* izena duen pertsonaia, musikazalea eta oparoa dugu, Molly bezala (etengabeak dira beraien ipurdi "naharoei" egiten zaizkien erreferentziak).

Hortik aurrera, ezin esan bikotearen arteko gatazkak tratamendu bera duenik Irlandarraren nobelan eta Salzarbitoriarenean. Hasieran esan dugun bezala, Salzarbitoriarena sentimendu-gerra baten kontaketa da, ikuspuntu bakarrez egituratua gainera, hau da, senar adardunaren ikuspuntik. Futbol eta boxeozale den gizon honek, "Love story" bezalako kantez hunkituta geratzen denak eta bere jokabide arrazionalistaren frogagarri "jakituria" kullinario dudaezinezkoaren jabe denak (hortxe daude, zehaztasun flaubertiarrez, arrautzak nola frijitu behar diren azaltzen dizkiguten pasarteak, edo entsalada edo lasagna gustagarriak egiteko prozedura zehaztuak, edo legatza frijitzean kontuan hartu beharreko aholkuak), emaztearen eta emakumeen topiko matxista guztien adibideak ematen dizkigu, *Tomate berde frijituak* bezalako filmeak gustatzen zaizkiela esanez edo "no-

bela lodikoteak" irakurtzen dituztela adieraziz. Hori gutxi balitz, Florarekin izandako eztabaida nagusiak "bere jakituria entziklopedikoaren aurrean" emaztearen nortasuna finkatu beharrak eragindakoak zirela aitortuko digu protagonistaitsu honek.

Ezin esan gizonezkoen irudi ona ematen denik nobelari. Nobelako protagonista Zhivago doktorea bezala sentitzen bada Bioleta autobusetik ikusten duenean (126) antz gutxi du gizonezko honek B. Pasternak-en nobelako protagonistarekin. Azken honek, Yuri Zhivagok, emakume batekin ezkondu ondoren beste batez maltemindu arren, ez du zitalkeriaz jokatu. Horregatik, Floraren ahotan jartzen diren "ona zaude" etengabeak eta Hopper-en *Hoteleko logela* (1931) koadroarekin egiten diren etengabeko konpareketak desolazioaren, abandonoaren erreferentzia plastikoak ditugu. Liburuaren lehenengo argitalpenaren azalean irudikatzen zen koadro honek J. Updike nobelagilearen poema bat merezi izan bazuen, gizakiaren bakardadea adierazteko duen indarrarengatik izan zen.

Izan ere, Flora, ezer sentitzen bada, emakume "abandonatua" sentitzen baita, hasieratik bertatik senarrari egozten dion abandonoa dela medio. Eta argi dago bikotearen indiferentzia hori dela emazteari jasangaitzena suertatzen zaiona. J. Ortega y Gasset-ek bere *Estudios sobre el amor* (1939) gogoangarrian zioskun bezala, maltemindutako emakume batek nahiago du bikoteak eragiten dizkion nahigabe eta sofrikarioak jasan, bere indiferentzia palratu baino. Horrik, Florak pianoz jotzen dituen piezetan aieratzen den irudi malde-rra, "Look at me, I am as helpless as a kitten up a tree" dioen kantari bezala.

Nobelako bi protagonista femeninoak, hau da, Flora eta Mikele de Abando, gizon koldar batek abandonatutako emakumeak ditugu. Lehenengoa, sasintelektuala den senar jeloskorra, bigarrena, senarraren aita antiheroikoak, haurdun utzi ondoren, frontetik desagertu zenak. Bi pertsonaia femenino hauen deskribapenak (dela fisikoak, dela psikikoak) emakume sendoaren irudia ematen dute: Florak Artetaren koadro batetik irtendakoa badirudi, Mikele *Emakume Abertzaleen Batza* zelakoaren kide aktiboa dugu, Lauaxeta, Aitzol edo Orixe tartean, Euskal Herrian zehar mitinak ematen dituena. Hogeita hamalau urtekin, lepoko orezta baten kausaz hiltzen den pertsonaia honen izenak, *Emakume Abertzaleen Batza* zelakoan ba-

zkide kopuru handiena izan zuenari, Abandokoari hain justu, egiten dio erreferentzia.

Biktimak izango dira bi emakumeok, gizonezko baten biktimak hain zuzen, eta narratiboki Floraren kasua suertatzen zaigu nobela honetan garrantzizkoena. Emazteak adarrak jarri dizkiola jakitun denetik, deliriora eramango duten obserbazio eta antsietatea areagotuz joango zaizkio. Desiratutako objektuak ihes egiten diola pentsatzeak beragan sortzen duen urrikaltasun eta ziurtasunik ezaren adierazle ditugu, bere buruaz dituen irudi penagarriak. Protagonistak kiratsa besterik ez dio somatzen bere buruari (linimento eta sardin-usainaren nahasketatik eratorria) eta zakur deslai baten modura abandonatzen du bere burua (121). Senar honen zeloek, A. Robbe-Grillet-en *La Jalousie* (1957) nobelako protagonistaren kasuan bezala, emaztearen eta amoranteen obserbazioa eragingo dute eta ezaugarri optikoz soilik transkribatzen diren eszenen errepikapena bultzatuko (Robbe-Grillet-en nobelan ehunzangoaren zapalketaren eszena zen etengabe errepikatzen zena). Dena dela, infidelitasun-gertakariak imajinatzen dituzten bi narratzaile hauen artean, A. Robbe-Grillet-en nobelakoa gela batean itxita dagoen bitartean, *Bihotz bi-n* pertsekuziozko lasterketa paranoikoen protagonista bihurtzen da.

M. Kunderak zioen moduan, maitasuna ez da sexu-desioan soilik nabarmentzen, norbaiten ondoan lo egiteko desioan ere bai, eta horregatik dago kondenatuta bikote hau asteetan bananduta lo egitera. Irtenbidea, nobelan adierazten denez, senarraren erabaki tragikoan egongo da eta berau behin eta berriro iragarriko da. Funtzio iragarle hori lukete, hortaz, dominan aurkitutako ile biloa Gustave Doré-ren "Jezabel leihotik jaurtikia" grabatua azaltzen den orrialdean gordetzeak edo hanbreko jubilatuek infidelitatea konpontzeko ematen dizkioten gomendioek.

Protagonistari alferrikakoa izango zailo sexu-harreman desiozkoek galdutako emaztearen "jabegoa" berreskuratzen salatzea. Berdin generrake Bioleta gaztearekin, sexu-fantasia guztien batura kontsidera daitekeenarekin, dituen sexu-harremanez, hauetan, bere grinak asetzeaz gain oraindik "gauza" dela frogatzen baitio bere buruari. Telefono-kabinako eszenan azaltzen den "Macho de Guerlain" iragarkiak, ongi baino hobeki irudikatzen digu protagonistaren ustezko errealtatea.

Azken batean, gezurra badirudi ere, Florarekiko desioa "de-

bekuzko" gisara interpretatzen du protagonistak, bere iloba datekeen Bioletarekikoa ez bezala. Bikotearen arteko harremanen gain-beheratzea bistakoa denean, eskuragarriagoa izango zaio Bioletarengana hurbiltzea emaztearengana baino. Horixe baita pertsonaia gazte honek nobelan irudikatzen duena: desioa, debekua eta abismoaren amaieran dagoen heriotza. Misterio edo fantasiazko narrazio askotan bezala, argazki baten azterketak erakutsiko dio protagonistari heriotzaren ikurra lepoan daramaten emakumeok debekatutako desioaren ikurrak direla. Ezin da ukatu nobela honek ikutu melodramatikoa dituen, David Lean-ek zineratutako *Zhivago Doktoea* hartan bezala, tentsioa areagotzeko trebetasunez erabiltzen direnak.

Seguraski, amaieran bere buruaren biktima suertatzen den senar honek, ezin du aitortu bere emaztea beharrezko zaiola bizitzen segitzeko, bere burua erabat ez suntsitzeko, eta Florak egindako aukera sinestezina iruditzen zaio.

Amodioa, gorrotoa, sexua eta heriotza,.... nobela honen indarra azpimarratzen duten osagalak dira, dudarik gabe. Bataillek noizbait esan zuen bezala, bada "sakratuaren erotismoa" deli dezakegun erotismo mota bat. Bertan, maitatzen dena suntsitu, akabatu egiten da eta horixe da, hain justu, maitatzeko modu bakarra. Aurreko nobeletan bezala, oraingoz azkenengoa den *Bihotz bi-n* ere, gure sentimendu ezkutu eta ilunenetan sakondu nahi izan du egileak.

Azkena:

Ramon Salzarbitoriaren nobelagintza guztia izan dugu hizpide lerro hauetan. Ikusi dugunez, nobela bakoitza aurrerapausu estetikoak da egilearen ibilbide literarioan. Hasiara batean, begiradaren babesean iradokitzen zitzaigun kontzientzia horrek mundua kanpotik ikusten bazuen, poliki poliki, barrurantz jotzen du, oroimena bihurtuz egilearen azken bi nobelen giltzarri.

Modu honetan, nobelen egitura bera gero eta gehiago ezkutatuz, kontaketa bera joan zaigu gailentzen. Alegia, *Bihotz bi-n* azalera-tu den moduan, narratzailearen solasa da oroimenaren kapritxoel erantzuten saiatuko dena. Desagertuz joan dira, maila eta atal desberdinetan antolatutako kapituluak, eskema esplizito baten arabera zehaztutako nobelak, eta azaleratzen,aldi berean, pertsonaia desberdinen ezinegon eta bizikizunak. Gero eta garrantzi handiagoa du kontagai denaren bilakaerak berak, eta horretarako irakurlearen ja-

kinmina piztu nahi duten estrategiak erabili behar badira (azpimarra-garria da *Bihotz bi*-ren azken orrietan kausi dezakegun *suspentsea*) narratzalleak erabili egiten ditu.

Aldatu ez dena, Saizarbitoriaren nobelen oinarrian dagoen giza-tasuna da. Bere pertsonaiak bakarrik sentitzen jarraitzen dute, heriotzaren aurrean beldurra izaten, ezinezko amodioak itxaroten,... Irakurlea hunkitzen. Egileak funtsezko zaizkigun galak ukitzen jarraitzen du, bizitzarekin duen konpromezuari erantzuten, gure errealitatea erromantizatzen, Novalis-ek esango lukeen moduan.

5. Bibliografia

5.1) Ramon Saizarbitoriaren bibliografia.

5.1.a) Nobelak:

- Saizarbitoria, R., (1969) 1997⁵, *Egunero hasten delako*, Donostia, Erein
 ———, (1976) 1997¹⁰, *100 metro*, Donostia, Erein
 ———, (1976) 1995², *Ene Jesus*, Donostia, Erein
 ———, (1995) 1997², *Hamaika pauso*, Donostia, Erein
 ———, (1996) 1997³, *Bihotz bi. Gerrako kronikak*, Donostia, Erein

5.1.b) Bestelakoak:

- Saizarbitoria, R., 1969, "Poesia banatua" [poemak] in ELKAR LANEAN, *Euskal elerti* 69, Donostia, Lur, 461-484
 ———, 1973, "Hitzaurre" in ARESTI, G., *Lau teatro arestiar* Lur, Donostia, 5-13
 ———, 1975, "Hitzaurre" in URKIZU, P., *Sekulorum sekulotan*, Kriselu, Donostia, 5-22
 ———, 1978, "Honez gero" in ELKAR LANEAN, *Agiriak Euskal poetak eta artistak G. Arestiren omenez*, Donostia, C.A.P.
 ———, 1991, "Hitzaurrea" in Agirre, J. *Gizon bat bilutsik pasiloan barrena*, Elkar, 7-22
 ———, 1991, "Aurkezpena" in *Galeuzca VIII jardunaldiak*, Euskal Idazleen elkarte, 103-105
 ———, 1992a, "Hitzaurrea" in Céline, L.F. *Gauaren muturrerainoko bidai*, Igel, Donostia, I-XV

- , 1994a, "Hitzaurrea" in Garzia, J., *Itzalen Itzal*, 2. arg., Donostia, Alberdania
- , 1994b, "Kortesiaren nostalgia", *Emakunde* 20, 4-5
- , 1998, "A vueltas con El Bucle", *Revista de Occidente* 200, 110-117, 1998ko urtarrila
- Saizarbitoria, R. eta Sarasola, I., 1979, "Rikardo, gidari", *Jakin* 10, 116

Horietaz gain:

- Kolaborazioak hainbat aldizkari eta egunkaritan. Besteak beste: *Zeruko Argia* (*Gazte naiz sallean*), *Oh Euzkadil*, *Ustela*, *Jakin* (1992-93) ... *Egunkaria*, *El País*, ...

5.2) R. Saizarbitoriaren obrari buruzko bibliografia:

- Agirre, J.A., 1983, "Ramon Saizarbitoria bere talentoaren tranpan", *Egin-Jaiegin*, 1983-VII-2, 12 (*Ene Jesus*-i buruzkoa)
- , 1995a, "Oraingo idazle belaunaldiari urte txarrak tokatu zaizkiola-koan nago", *Argia* 1557, 95-12-24, 43 (elkarrizketa)
- , 1995b, "Memoria txarrak egiten gaitik idazle", *Egin*, 95-12-8, 38 (Elkarrizketa)
- , 1996a, "Bi bihotzen arteko laberintoan", *Egin*, 96-12-6, 43 (*Bihotz bi*)
- , 1996b, "Saizarbitoriaren nobela gomendatuz", *Igandegin*, 96-12-15, 29 (*Bihotz bi*. Kritika)
- , 1998, "Saizarbitoria Gaztelaniaz", *Egin*, 98-2-20, 51 (*Los pasos incontables*. Egunkari-kronika)
- Agirre, L., 1994a, "Etorkizuneko exilliotik itzultzeko garaia. Saizarbitoriaren *Ene Jesus* berrargitaratu dute", *Egunkaria*, 94-12-23, 20 (Egunkari-kronika)
- , 1994b, "Saizarbitoria: "Literaturaren Literatura da gaur egun ere gehien interesatzen zaidana", *Egunkaria*, 94-12-23, 20 (Elkarrizketa)
- Aizarna, S., 1998, "Meandros de la memoria. (*Los pasos incontables*)", *El Diario Vasco*, 98-2-28, 17 (erreseina)
- Aja, X., 1998, "E.T.A. está matando el nacionalismo", *Deia*, 98-2-20, 53 (egunkari-kronika)
- Aldekoa, I., 1997a, "Euskal nobelaren zirrikitutik hiru begirada (III). Ramon

- Salzarbitoriaren nobelagintza. *Hamaika pauso*", *Bitarte* 11, 1997ko apirila, 131-161 (Kritika. Birmoldatua in Aldekoa, I., 1998, *Mendebaldea eta narraziogintza*, Donostia, Erein, 109-153)
- , 1997b, "Modernitatea euskal literaturan (1950-1996)", ELKAR LANEAN, *Lur Entziklopedia Tematikoa. Hizkuntza eta Literatura*, Lur, 1997 (besteren artean, R. Salzarbitoriaren nobelagintza aztertzen du)
- Alfaro, E., 1998, "Salzarbitoria se enfrenta con "Los pasos Incontables" a los lectores en castellano", *El País*, 98-2-20, 9 (egunkari-kronika)
- Argia, 1995, "*Hamaika pauso*", *Argia*, 95-12-17, 46, (Erreselna laburra),
- Amenabar, J., 1982, *Euskal nobelaren azterketa*, Azpeltia, Izarraizpe Irakaskuntza Kooperatiba (*Egunero hasten delako-ren azterketa*)
- Askoren artean, 1976, "100 metroko polemika", *Berriak* 2, 55
- , 1977, "Ramon Salzarbitoriarekin", *Berriak* 27, 26-27 (elkarrizketa)
- , 1977, "Ene Jesus. Ramon Salzarbitoria", *Berriak* 29, 35 (kritika)
- Camino, I., 1986, "R. Salzarbitoria: "Ni ez naiz idazle senditzen", *ARGIA* 1100, 27-32 (elkarrizketa)
- De la Peña, L., 1998, "El Alma del Miedo", *El País*. Babella, 98-8-15, 8 (*Los pasos incontables*. Kritika)
- , 1999, "Amor en la Guerra y Guerra en el Amor", *El País*, 99-6-26, 6 (Kritika)
- Diario Vasco, 1996, "Ramón Salzarbitoria gana el Premio de la Crítica en euskera con "*Hamaika pauso*", *El Diario Vasco*, 96-4-14 (Egunkari-kronika)
- Egunkaria, 1996a, "Salzarbitoria eta Otamendi Kritika Sarien jabe", *Egunkaria*, 96-4-14, 14 (Egunkari-kronika)
- , 1996b, "Salzarbitoriaren "*Hamaika pauso*" Espainiako Sari Nazionalen finalista", *Egunkaria*, 96-11-7, 7 (Egunkari-kronika)
- El País, 1999, "R. Salzarbitoria: Gai politikoak baztertea gizartearen eboluzioaren isla da", *El País*, 1999-5-22, 10 (elkarrizketa)
- Elustondo, M.A., 1998, "Nazionalista ez denak euskara bere egin behar du", *Argia* 1673, 1998-5-31, 20-23 (Elkarrizketa)
- Ereñaga, A., 1996, "Egunero gerran gaudelako", *Egin*, 96-12-1, 58 (Kronika. *Bihotz bi*)
- Esteban, I., 1998, "Salzarbitoria remueve en su libro la memoria de su generación", *El Correo*, 98-2-20, 52 (*Los pasos incontables*. Egunkari-kronika)
- Fernandez, J.L., 1997, "Bukaeratik hasiz", *Egunkaria*, 97-2-1, 33 (*Bihotz bi*. Kritika)

- Garmendia, X., 1996, "Bihotz bi situa a Saizarbitoria de nuevo delante del lector", *El Mundo*, 96-12-1, 15 (Rgunkari kronika)
- Garzia, J., 1994, "Egunero hasten delako", *Hegats* 8, 1994ko urtarrila, 11-17 (Kritika)
- , 1998, "Hamaika pauso alferrik", *Hegats* 17/18, 83-96 (Kritika)
- Golkoetxea, J., 1996, "Liburuan gizonetakoak salatzen dituz", *Egunkaria*, 96-12-1, 32-33 (elkarrizketa. *Bihotz bi*)
- Hernandez Abaltua, M., 1983, "Saizarbitoriaren '100 metro' ren semantikaz ohar batzu", *JAKIN* 29, 173-185 (Kritika. 100 metro nobelaren 7. argitalpenean errepikatua)
- , 1986, "Aitzin argibidea" in *100 metro*, 7. arg., Donostia, Erein
- , 1996, "Saizarbitoriaren bosgarren eleberria", *Egunkaria*, 96-12-13, 32 (*Bihotz bi*-ren aurkezpenean irakurritako testuaren zatia)
- , 1997, "Bihotz bi", *Egan* 1997 1-2, 158-261 (*Bihotz bi*-ren aurkezpenean irakurritako testua. Kritika)
- Iban, A., 1996, "Hemendik aurera ez diot neure buruari ukatuko idazlea naizela", *Egunkaria*, 96-12-9, 6-7 (Elkarrizketa. *Bihotz bi*)
- Ibargutxi, F., 1994, "Tras años de duda, Saizarbitoria decide publicar su nueva novela", *El Diario Vasco*, 94-12-23, 79 (*Ene Jesus*. Egunkari-kronika)
- , 1996, "Gizon-emakumeen arteko tirabirak kontatu ditu R. Saizarbitoriak", *El Correo*, 96-12-1, 64 (*Bihotz bi*-ren aurkezpenaren kronika) (ibid. *El Diario Vasco*, 96-12-1, 69)
- Iturbide, A., 1996, "Mosailko eta grabitazioa" (*Hamaika pauso*), *Egunkaria*, 96-2-3, 33 (Kritika)
- Iturrioz, P., 1988, "Jira bira eta itzala. Saizarbitoriaren 100 metro-ri buruzko interpretazioa", *Literatur Gazeta* 10, 14-16 (Kritika)
- Izagirre, K., 1976a, "Hitzaurrea" in SAIZARBITORIA, R., *100 metro*, Donostia, Kriselu
- , 1982, "Hitzaurrea" in SAIZARBITORIA, R., *Ene Jesus*, Donostia, Kriselu
- , 1986, "Argitalpen honen hitzaurrea" in SAIZARBITORIA, R. *100 metro*, 7. arg.,
- Izpiuz, K., 1987, "Euskal narratibaren antologia: simulakroaren hezur marmia", *Literatur gazeta* 5, 1 eta 20 (Kritika)
- Juaristi, F., 1996, "Oroimena gizakiona da" (*Hamaika pauso*), *El Diario Vasco*, 96-1-13 (Erreseina)
- Juaristi, J., 1987, "Antologia simulakro delarik", *El Diario Vasco*. Zabalik, 87-11-18, 2 (J.M.Lasgabasterrekin polemika kritikoa)

- Kortazar, J., 1980, "Ramon Salzarbitoriaren 100 metro", *JAKIN* 13 , 145-152 (Kritika)
- , 1982, "Gaurko narratiba eta euskal literatura" , *JAKIN* 25 , 86-93 (Kritika)
- , 1990, "La prosa moderna", *Literatura Vasca. Siglo XX*, Donostia, Etor, 120-138 (Besteren artean, Salzarbitoriaren nobelagintza aztertzenda)
- , 1995, "Adimena, zenbakia, musika", *Deia Igandea*, 95-12-3, 25 (*Hamaika pauso*, Kritika)
- Lasa, J.J, 1976, "Epilogo" in SAIZARBITORIA, R., *Ene Jesus*, Donostia, Erein
- Lasagabaster, J.M., 1980, "Literatura Vasca y Bilingüismo: vasco y castellano en la novela 100 metro de R.Salzarbitoria", *Actas del Séptimo Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas*, Erroma: Bulzoni Editore
- , 1982, "Bigarren edizioaren hitzaurrea" in SAIZARBITORIA, R., *Egunero hasten delako*, 2. arg.
- , 1986, "Funtzionatzen duen testua" in SAIZARBITORIA, R., *Ehun metro*, 7. arg., Donostia, Erein
- , 1989, "La novela vasca al borde de la realidad" in ASKOREN ARTEAN, *Congreso de Literatura. II. Congreso Mundial Vasco*, Madril, Castilla, 319-346 (*Ehun metro*. Kritika)
- , 1991, "La escritura como lugar de transgresión. A propósito de *Ene Jesus* de R.Salzarbitoria" in LAKARRA, J.A. & RUIZ, I., (Arg.), *Memoriae Luis Mitxelena Magistri Sacrum*, Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia
- Lertxundi, A., 1976, "100 metro, R. Salzarbitoria", *Zeruko Argia*, 684-685, 29-30 (Kritika)
- M.O., 1996, "La producción literaria se intensifica en la antesala de la XXXI Feria de Durango" (*Bihotz bi alpatua*), *Deia*, 96-12-1
- Mujika Iraola, I., 1996, "Once pasos", *El Diario Vasco*, 96-1-13, 3 (Itzulpen beharraz. Iritzi artikulua)
- Muñoz, J., 1995, "*Ene Jesus*", *Hegats* 12, 25-31, 1995eko azaroa (Kritika. Liburuaren aurkezpenean emandako hitzaldia)
- , 1999, "Bihotz bi", *El Diario Vasco*, 1999-6-20, 24 (Iruzkina kritikoa)
- Navarro, K., 1996, "Salzarbitoriaren azken nobela dela eta", *Egunkaria*, 96-2-16, 28 (Kritika)
- Olazabal, K., 1976, "100 metro. R.Salzarbitoria", *Zeruko Argia*, 683, 30
- Olaziregi, M.J., 1991, "Fokalizazioa 100 metro-n" in J.A. LAKARRA, & I. RUIZ ARZALLUZ (Arg.), *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum*, Anuario del

- Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo"-ren gehigarriak XIV, Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1991, 1217-1229
- , 1994a, "R. Saizarbitoriaren nobelagintza: Ixiltasunera daraman bi-dea", *Egan*, 37-55.
- , 1994b, "Ene Jesus nobelaren birrargitarapena dela eta" In Saizarbitoria, R., *Ene Jesus*, Donostia, Erein, 9-18
- , 1995, "Hamaika pauso: Irakurketarako gonbitea", *Jakin* 90, 49-67 (Kritika)
- , 1996, "Hamaika pauso. La última gran aventura literaria de Ramón Saizarbitoria", *Insula* 593, 14-15 (Kritika)
- , 1997, "100 metroren 10garren argitalpenari hitzaurrea" In Saizarbitoria, R., *100 metro*, Donostia, Erein
- , 1998a, "Bihotz bi. Gerrako kronikak", *Hegats* 17/18, 142-149. (Kritika)
- , 1998a, "La novela de Ramon Saizarbitoria", *Insula* 623, 1998ko abendua, 13-16
- , 1998b, *Ramon Saizarbitoria. Antologia*, Bilbo, Ibaizabal-Kriselu.
- , 1999, "Poetika desberdinak R. Saizarbitoriaren nobelagintzan", *Asmoz eta Jakitez* Graduondoko ikastaroan emandako hitzaldia. Argitaratzeaz.
- Oñederra, L., 1982, "Epilogo" in SAIZARBITORIA, R., *100 metro*, 4. arg., Donostia, Kriselu
- Osinalde, J., 1994, "Saizarbitoriarena, azkenik", *Egin*, 94-12-22, 43 (*Ene Jesus*. Egunkari-kronika)
- Rojo, J., 1996, "Ixiltasunaren ondoren", *El Correo. Territorios*, 96-5-16 (*Hamaika pauso*. Kritika)
- Sarasola, I., 1975, *Txillardegi eta Saizarbitoriaren nobelagintza*, Donostia, Kriselu (Kritika)
- , 1969, "Hitz aurre" in SAIZARBITORIA, R., *Egunero hasten delako*, Donostia, Lur
- , 1977, "Ene Jesus edo Jesus, Jesus, Jesus Maria eta Jose", *Jakin* 2, 123-124 (Kritika)
- , 1979, "Prólogo para el lector de lengua castellaña" In SAIZARBITORIA, R., *100 metros*, trad. Pilar Muñoa, Madrid, Ed. Nuestra Cultura
- Sarrionaindia, J., 1977, "Gizartearen Kronikaz eta euskal nobelagintzaz", *Zeruko Argia* 774, 30-31 (kritika)
- , 1979, "100 metro. Ramon Saizarbitoria", *Zeruko Argia* 829, 29 (Kritika)

- Senabre, R., 1999, "Amor y Guerra", *La Razón*, 1999-6-6 (Kritika)
- Sotillo, M., 1995, "Escribir en euskera ya no te libra de ser mal considerado por sectores abertzales", *El Diario Vasco*, 95-12-10, 56 (Elkarrizketa)
- , 1997, "Nik ez dut inor entretenitzeko idazten, neure arazoak konpontzeko balizk", *El Diario Vasco*, 97-1-4, 53 (Elkarrizketa)
- , 1998, "RS: Espero que "Los pasos Incontables" tenga una lectura política correcta fuera de aquí", *El Diario Vasco*, 98-2-20, 68 (Egunkari-kronika)
- Ubeda, J., 1996, "R. Salzarbitoriarekin batera, J.L. Otamendi Kritika Sariaren irabazle da", *Egunkaria*, 96-4-16, 27 (Egunkari-kronika)
- Zabala, J.I., 1995, "Aintzindarien Itzulera", *Egunkaria*, 95-12-3, 85 (*Hamaika pauso*. Egunkari kronika)
- Zaplain, M., 1998, "Oroimena eta eternitatea Proustenean Deleuzek azaldua. *Hamaika pauso*, Laura, Denbora galduaren bila", in *Elkar lanean*, 1998, *Erresistentziaren pentsamendua*, Bilbo, Besatari, 81-103
- Zubiria, P., & Zuazabeitia, A., 1995, "Hamalma pauso'ren historia eleberrri intimista eta abentura literarioa da", *Argia* 1514, 95-1-22 (Elkarrizketa)

Literatur kritika 90. hamarkadan

Larraitz GARMENDIA MUNDUATE

Garaikeidea zaigun literatura objektiboki aztertzeak dakartzan zailtasunak askotan aipatu izan dira. Badirudi perspektiba zabalago bat izateak interpretaziorako bideak errazten dizkigula. Hala ere, gai honi dagokionez, García Martinek dioenarekin bat gatoz:

¿Quiere ello decir que críticos y antólogos debemos abstenernos de considerar a los autores que emplezan? De ninguna manera: por muy falto de perspectiva que esté nuestro trabajo constituye la base imprescindible para el más distanciado análisis posterior. (1995: 29)¹

Beraz, bai gaur eguneko literatura hobe ulertu eta ezagutzeko, eta, bai aurrerantzean egin litezkeen lanen lagungarri izateko ballagarria izango delakoan, gai honi heltzea erabaki dugu: 90. hamarkadako narratibazko eta poesiazko lanen bilketa (lanaren edukia eta mugak zehatz adierazten dira hurrengo lerroetan). Honetan bakarrik gelditu gabe, interesgarria iruditu zaigu lan hauen buruz kritikak dioena biltzea, gaur eguneko literatur giroaren islapen zehatzagoa lortuko dugulakoan.

Nolabaiteko muga bat jartzearren, soilik 90. urtea baino lehen lanik argitaratu ez duten idazleak izango ditugu hizpide, idazle ezagunagoen lanek idazle berri hauen lanak isilpean egonazten baitituz-

(1) GARCÍA MARTIN, Jose Luis. 1995. *Selección nacional. Última poesía española*, Gijón, Universos.

te. Izan ere, hamarkada honetan argitaraturiko lan guztiak aintzat hartzea zabalegia iruditu zaigu, eta beraz, egokiagoa iruditu zaigu esparrua murriztu eta lan konkretu batzuei buruzko bilduma egitea. Hortaz, datozen orri hauetan azken hamarkada honetan ezagutzera eman diren idazleen lanen zerrenda eskaintzen zaizue urtez urte. Hala ere, 90. hamarkada baino lehen dagokien generoan lanik argitaratu ez dutenak hartu ditugu kontuan: honela, hurrengo zerrendan 90. urtea baino lehen beste genero batean arituriko zenbait idazle-zen izenak ikusi ahal izango dira: esate baterako, Luis Mari Mujikak, Iñigo Aranbarrik, Edorta Jimenezek, Manu Erzillak 90. urterako jada poesiazko lanak argitaraturik bazituzten ere, beraien lehen narratibazko lana urte honen ondoren argitaratu izanagatik sartu ditugu zerrenda honetan. Era berean, Pako Aristik 90. urterako narratibazko bere lehenengo lanak argitaratuak zituen, baina bere lehen poesia lana 96. urtekoa delako hartu dugu kontuan gure zerrendan.

Narratibari dagokionean, saiakera, haur literatura eta narrazio laburrak esparrutik kanpo utzi ditugu; izan ere, eleberriak eta ipuin-bildumak izango baititugu alpagai. Era berean, autore bakarreko lanak alpatzera mugatu gara. Poesiari dagokionean, berriz, alde batera utzi ditugu lehiaketan saritutako poema bildumak eta hemen ere autore bakarreko lanak hartu ditugu kontuan.

Bestalde, honako arrazoei bultzatu gaituzte 90. hamarkadan argitaratzen hasi ziren idazleen azterketari heltzera:

- (a) aurretik aipatu dugun bezala, lan hau beharrezkoa iruditzen zaigu gerora idatziko diren lanak osatzeko.
- (b) idazle ezagunagoen lanek idazle berri hauen lanak isilpean egonarazten dituzte.
- (c) kritikak lanen harrera asko baldintzatzen duenez, beharrezkoa iruditu zaigu kritikak erabiltzen dituen ikuspuntuak aztertuak izan daitezen hustuketa lan hau eskaintzea.

Kritikoei liburuaren harreran berebiziko garrantzia dute, eta gaur eguneko literaturaren egoera ulertzeko, funtsezkoa iruditu zaigu hauen lana aintzat hartzea. Ondorengo hitzekin azpimarratzen du Francisco Ayalak komunikabideen (hau da, kritikaren) eragina:

El libro es ahora (...) una mercancía quedando sujeto en su promoción comercial a las implacables leyes del marketing. Una imbatible propaganda astutamente calculada con vistas a las

grandes cifras está llegando a ser la verdadera mediación entre el libro y el público lector. (Víctor Moreno 1994: 22-23)²

Hortaz, lan hauek komunikabideetan (idatzietan) izan duten hareraren nondik-norakoa ikusi ahal izateko, literatur lan bakoltzari buruz idatzi dena biltzen salatu gara, hurrengo orriotan, hainbat egunkari zein aldizkaritan plazaraturiko erreselna eta alpamenak bilduz. Hartara, gaur eguneko kritika lanen berri izateko, besteak beste, honako egunkari eta aldizkariak begiztatu ditugu:

- . Aizu
- . Argia
- . Dela (Igandea eta Ortzadar)
- . Egan
- . Egin (Liburuak eta Igandegin)
- . Egunkaria
- . El Correo Español (Territorios)
- . El Diario Vasco (Focus)
- . El País
- . Enselukarrear
- . Ereinkaria
- . Gara (Mugalar)
- . Habe
- . Hegats
- . Hitzak eta Ideiak
- . Insula
- . Jakin
- . Malatz
- . Ostiela I
- . Pergola
- . Susa
- . Zurgai

Bukatzeko, eskerrak eman nahiko genizkioke, lehenik, Eusko Jauriaritzari proiektu hau burutu ahal izateko diru laguntza emateagatik; bigarrenik, Jon Kortazar Irakasleari 90. hamarkadako poesiaren inguruan bildurik zuena prestatzeagatik, bidearen nondik-norakoa zedarritzeagatik, eta eskaini digun konfidantzagatik; eta azkenik, Sancho El Sabio eta Koldo Mitxelena liburutegiko langileei, bere pazientzia gure eskariekin agortzeagatik. Mila esker.

(2) MORENO, Víctor. 1994. *De brumas y de veras. La crítica literaria en los periódicos*, Lizarra, Pamplona.

EUSKAL NARRATIBA 90. HAMARKADAN

1990

• **Eleberria:**

Belmonte Fdz. de Larrinoa, Joxe. Ez dira ilunak, Erein, Donostia.

- Aldabaldetretu, Gurutze. "Itsasoak Iluratu ninduen", *Egunkaria*, 1991-I-12.
- Gartzia, Myriam. "Joxe Belmonte: 'Nire euskara hobetzeko hasi nintzen idazten'", *Argia* 1318-19, 1990-XII-30, 42-43 orr.

• **Ipuinak:**

Jimenez, Edorta. *Atoiuntzia*, Susa, Donostia.

1991

• **Eleberria:**

Irazabalbeitia, Iñaki. *Arrotza paradisuan*, Elkar, Donostia.

- Ubeda, Garbiñe. "Espazioko *Estefania* denborapasan irakurtzeko nobela baizik ez da", *Argia* 1328, 1991-III-3, 56-57 orr.
- Gonzalez, Edorta. "Izar arteko merkatarí baten abenturak", *Egunkaria*, 1991-VI-1.

Jimenez, Edorta. *Speed gauak*, Susa, Donostia.

- Lizartza, Ritxi. "Edorta Jimenez: 'Literaturan mitoak desakralizatu nahi izan ditut'", *Argia* 1365, 1991-XII-15, 48-49 orr.
- Zamakola, Z. "Edorta Jimenez, kale gorriko kontalaria", *Egunkaria*, 1991-XII-7.

Mintegi, Mikel. *Udazkena (urtearen lehena eta azkena)*, Kutxa, Donostia.

- Sinatu gabea. "MIGEL. A. MINGE. *Udazkena*", *Egunkaria*, 1992-XI-22.

Montola, Xabier. *Non dago Stalin?*, Susa, Donostia.

- Zelaleta, A. "Montola, Xabier: *Non dago Stalin?*", *Aizul* 108, 1999-I, 6 orr.

• **Ipuinak:**

Linazasoro, Karlos. *Eldarnioak*, Erein, Donostia.

- Arrese, Gorka. "Ipuinetan zehaztasuna eta ekonomia gus-tatzen zaizkit", *Argia* 1345, 1991- VI-30, 42-43 orr.
- Iñarra, Aitxus. "LINAZASORO KARLOS. *Eldarnioak*", *Egan* 44, 1992, 214-216 or.
- Markuleta, Gerardo. "Fabulagile ahaltsua", *Egunkaria*, 1991-XI-30.

Unzueta, Jon. *Gauerokoak*, Elkar, Donostia.

- Goikoetxea, Joxi. "Gau ilunak lantzen diren testuak", *Argia* 1372, 1992-II-2, 42-43 orr.
- Lertxundi, Anjel. "Ardorik hoberena ere ozpin denean", *El Diario Vasco*, 1992-II-8.
- Otamendi, Jose Luis. "Herio eztei", *Argia* 1372, 1992-II-2, 63 orr.

1992

• **Eleberria:**

Gorrindo Etxeandia, Karlos. *Ni naizen hori*, Txalaparta, Tafalla.

- Belaunde, Itziar. "Nortasun bi", *Egunkaria*, 1992-X-9.
- Erauskin, J.G. "Karlos Gorrindo: *Ni naizen hori*", *Deia*, 1994-III-20.
- Jimenez, Edorta. "Ezohizko harremanak", *Egunkaria*, 1993-I-10.
- Zelaleta, Anjel & Edu Arnaiz. "Karlos Gorrindo: *Ni naizen hori*", *Aizul* 117, 1992-X, 54 orr.

• **Ipuinak:**

Iturbe, Arantxa. *Ezer baino lehen*, Elkar, Donostia.

- Agirre, Joxean. "Bi ordu Arantxarekin hondartzan", *Egin (Liburuak)*, 1992-V-26.
- Lertxundi, Anjel. "Autobusaren abiadura", *El Diario Vasco*, 1992-V-30.
- Loidi, Arantzazu. "Arantxa Iturbe: Ezer baino lehen", *Aizul* 163, 1996-II-1, 5 orr.
- Saizar, Joxemi. "Ipuin hauek Irakurtzeko garaian, sakontasun bila ez etorri inor", *Argia* 1389, 1992-V-31, 64-65 orr.
- Sinatu gabea. "Arantxa Iturbe: 'Ez dut uste arintasuna eta azpilliteratura batera doazenik'", *Habe* 219, 1992-X, 6-9 orr.
- Zelaleta, Anjel. "Arantxa Iturbe: Ezer baino lehen", *Aizul* 114-115, 1992-VII/VIII, 4 orr.

Montola, Xabier. *Emakume biboteduna*, Susa, Lasarte-Oria.

- Juaristi, Felipe. "Asetzen ez duten Ipuinak", *El Diario Vasco*, 1993-I-16.
- Jimenez, Edorta. "Hamalka", *Egunkaria*, 1992-XII-13.
- Zubizarreta, Patxi. "Indarra eta bizitasuna", *Egin (Ilgandegin)*, 1993-I-10.

1993

• **Eleberria:**

Jimenez, Edorta. *Azken fusila*, Susa, Lasarte-Oria.

- Erauskin, J.G. "Edorta Jimenez: *Azken fusila*", *Deia*, 1994-II-13.
- Juaristi, Felipe. "Errealismoa", *El Diario Vasco*, 1994-III-26.
- Zabala, Juan Luis. "Pasloz eta ofizloz", *Egunkaria*, 1994-I-16.
- E. Itzlar & Galtxagorri eta Tutsuri, "Edorta Jimenez: *Azken fusila*", *Aizul* 132, 1994-III, 46 orr.

Mujika, Luis Mari. *Loitzu herrian uda-partean*, Erein, Donostia.

- Etxeberria, Gillermo. "L.Mª MUJIKA. Loitzu Herrian uda-partean", *Egan* 46, 1994:1, 247-252 or.
- Zabala, Juan Luis. "Antigoalekoa", *Egunkaria*, 1994-II-13.
- Zelaleta, Anjel & Edu A. "Luis Mari Mujika: Loitzu herrian uda-partean", *Aizul* 131, 1994-II, 46 orr.

1994

• Eleberria:

Aranbarri, Iñigo. *Emon bihar yako*, Susa, Lasarte-Oria.

- Jimenez, Edorta. "Aroa", *Jakin* 105, 1998-III/IV, 128-129 orr.
- Juaristi, Felipe. "Poeta baten nobela", *El Diario Vasco*, 1995-IV-8.
- Otamendi, Jose Luis. "Iñigo Aranbarri: Emon bihar yako", *Aizul* 155, 1995-X-1, 5 orr.
- Petrikorena, J.J. "Liburua askatasunari buruzko erreflexiotzat jo daiteke", *Argia* 1504 (1994-XI-13), 40-41. orr.
- Zabala, Juan Luis. "Laino trinkoz zehatz zizelatua", *Egunkaria*, 1994- XII-18.

• Ipuinak:

Jimenez, Edorta. *Manhattan*, Elkar, Donostia.

- Juaristi, Felipe. "Alderdi ilunean zehar", *El Diario Vasco*, 1995-IV-1.
- Sinatu gabea. "Bederatzi istorio Manhattan-en", *Egin (Igan-degin)*, 1994-XII-31.
- Zabala, Juan Luis. "Walk on the wild side", *Egunkaria*, 1995-I-15.

Linazasoro, Karlos. *Zer gerta ere*, Alberdania, Irun.

- Iturbide, Amaia. "Zernahl gerta ere", *Egunkaria*, 1995-XII-16.

- Juaristi, Felipe. "Zer gerta ere", *Pergola* 37, 1995-I, 2 orr.
- Juaristi, Felipe. "Zer gerta ere", *El Diario Vasco*, 1994-XII-10.
- Zabala, Juan Luis. "Alderdirik laiotzenetan", *Egunkaria*, 1994-XI-20.

Ipuin arriskutsuak, Erein, Donostia.

- Etxaniz, Xabier. "Arrisku handikoak", *Egunkaria*, 1994-VII-10.
- García Inés, Nora. "Karlos Linazasoro: 'Euskal literaturari batzuk dioten harropuzkeria kenduko nioke'", *Deia*, 1994-V-15.
- Zabala, Juan Luis. "Sokaren Kontra", *Egunkaria*, 1994-VII-24.

1995

• *Eleberria:*

Alonso, Jon. *Katebegi galdua*, Susa, Zarautz.

- Jimenez, Edorta. "Apustu gogorra", *Egunkaria*, 1996-II-24.
- Larrion, Patxi. "Egun alferrik da eleberrri batekin bazterrak nahasi nahi izatea", *Argia* 1548, 1995-X-22, 42-43 orr.
- Zuberogoitia, Aitor. "Ikuspegi errealista konbentzijo bat da", *Argia* 1961, 1999-IV-18, 36-39 orr.

Arretxe, Jon. *Urrezko triangela*, Elkar, Donostia.

- Aramendi, Jaime. "Eleberria eta abentura, biak baten prezloan", *Argia* 1571, 1996-III-31, 45 orr.
- Iribarren, Ibon. "Gezurra antzeman", *Egunkaria*, 1996-IX-14.
- Olasagasti, Ramon. "Jon Arretxe: 'Fantastiko erotiko exotikoa da liburu hau'", *Egunkaria*, 1995-XII-6.
- Sinatu gabea. "Jon Arretxe: 'Bidaletan beti galdetzen didate ea ezkondata nagoen'", *Habe* 259, 1996-V, 6-9 orr.

- Sinatu gabea. "Joan Arretxe: *Urrezko triangelua*", *Aizul* 163, 1966-II-1, 5 orr.

Gorrindo, Karlos. *Amaren begietan*, Autoprodukzioa, Gernika.

- Zabala, Juan Luis. "Karlos Gorrindo: 'Emakumeen sentimendu unibertuala nahi izan dut isladatu nire azken liburuan'", *Egunkaria*, 1995-XI-5.

Irazabalbeitia, Iñaki. *Uda guztiak ezituk berdina*, Isi, R & B, Donostia.

- Olasagasti, Ramon. "Iñaki Irazabalbeitia: 'Mezua duen arren arina da irakurtzeko'", *Egunkaria*, 1995-XII-6.

Linazisoro, Abelin. *Axun*, Susa, Zarautz.

- Jimenez, Edorta. "Usaina eta zauria", *Egunkaria*, 1995-XI-18.
- Juaristi, Felipe. "Lehen amodioa", *El Diario Vasco*, 1995-X-28.
- Zabala, Juan Luis. "Abelin Linazisoro: 'Nobela lirrikoa da Axun'", *Egunkaria*, 1995-IX-28.

Mujika Urdangarin, Luis Mari. *Udarbe eta Urtuella lekuko*, R & B, Donostia.

- Grandes, Leticia. "MUJIKA, Luis Mari: *Udarbe eta Urtuella lekuko*", *Egan* 48, 1996:1, 188-191 or.
- Olasagasti, Ramon. "Luis Mari Mujika: 'Liburua bi plano zeharo ezberdinetan glrotzen da'", *Egunkaria*, 1995-XII-9.

• Ipuinak:

Cano, Harkaitz. *Radiografiak*, Elkar (Enbido Txikira), Donostia.

- Aldalur, Mikel. "Enbidoari eutsi, baina jokurik ez", *Egunkaria*, 1996-II-17.
- Zabala, Juan Luis. "Harkaitz Cano: 'Bilboko metroan irakurtzeko aproposa da liburu hau'", *Egunkaria*, 1995-XII-8.

Del Olmo, Karlos. *Innis fodhla. Amonak kontatutako ipuin irlandarrak*, R & B, Donostia.

Iturbe, Arantxa. *Lehenago zen berandu*, Alberdania, Irun.

- Iturbide, Amala. "Atrebertziarik ez bada", *Egunkaria*, 1995-IX-17.
- Muruaga, Begoña. "Bikoteen bakardadea berriro", *Egunkaria*, 1995-VII-30.
- Petrikorena, J.J. "Harreman mundu txiki hori distantzia motzetik begiratuta", *Argia* 1536, 1995-VI-25, 42-43 orr.

Muñoz, Jokin. *Hausturak*, Alberdania, Irun.

- Balentzia Tirapu, Joakin. "Bihar hilko haut...", *Egunkaria*, 1996-IV-27.
- Larrion, Patxi. "Nafar idazleek nahiko joera erredukzionista hartu dute", *Argia* 1561, 1996-I-21, 40-41 orr.
- Rojo Javier. "Hausturak-Ahazturak", *El Correo Español (Territorios)*, 1996-IV-11.
- Treku, Miren. "Norarik gabekoentzat", *Egunkaria*, 1996-X-19.
- Zabalegi, Jon. "Hausturak, Jokin Muñoz", *Habe* 272, 1997-VII, 16-17 orr.

1996

• Eleberria:

Cano, Harkaltz. *Beluna Jazz*, Susa, Zarautz.

- Apalategi, Ur. "Estiloaren garrantzia", *Maiatz* 27, 1996-XII, 24-25 orr.
- Aldai, Xabier. "Jozak berriro, Sam", *Egunkaria*, 1996-VI-1
- Aranberri, Josu. "Lau idazleren liburuak loretan", *Argia* 1571 (1996-III-31), 42-44 orr.
- Berasaluze, Garikoltz. "Harkaltz Cano: 'Nobela bat egitea bizkotxo bat egitea bezalakoa da'", *Egunkaria (Barkatu, ama)*, 1996-IV-24.

- Juaristi, Felipe. "Beluna Jazz. Harkaitz Cano", *El Diario Vasco*, 1996-V-25.
- Rojo Javier. "Be-bop erritmora", *El Correo Español (Territorios)*, 1996-VI-27.
- Ubeda, Joxi. "Harkaitz Cano eta Itxaro Bordak eleberri bana argitaratu dute", *Egunkaria*, 1996-V-24.
- Zuberogoitia, Aitor. "Harkaitz Cano: 'Ez dut presaka nabilen sentipenik'", *Argia* 1684, 1998-IX-20, 34-36 orr.

Gabiña, Juanjo. *Su xahutzaillea*, Prospektiber, Zarautz.

- Olasagasti, Ramon. "Juanjo Gabiña: 'Estilo berri bat asmatu du'", *Egunkaria*, 1996-XI-28.

Mintegi, Migel Anjel. *Esker mila*, Marlowe, Erein, Donostia.

- Elustondo, Miel Anjel. "Marlowe algeru guarda", *Egunkaria*, 1997-I-25.
- Grandes Mateos, Leticia. "MINTEGI, Migel Angel: *Esker mila, Marlowe*", *Egan* 49, 1997: 1-2, 255-257 or.
- Olasagasti, Ramon. "Migel Anjel Mintegi: 'Nobela beltza gutxi landu da euskaraz'", *Egunkaria*, 1996-XI-24.
- Rojo Javier. "Chandler imitatuz", *El Correo Español (Territorios)*, 1997-IV-24.

Mujika, Luis Mari. *Hiru egun Larburun*, BBK-Euskaltzaindia, Bilbo.

- Arregi, M. "Euskaltzaindia-BBK literatur sariketa irabazi duten lanak argitaratu dituzte", *Egunkaria*, 1996-VI-29.
- García Inés, Nora. "Luis Mari Mujikak seminarista baten bizipenak idazten ditu", *Deia*, 1996-VIII-18.
- Grandes Mateos, Leticia. "MUJIK A URDANGARIN, Luis Mari: *Hiru egun Larburun*", *Egan* 49, 1997: 1-2, 269-271 or.
- Rojo Javier. "Crolmenari astinaldixoa", *El Correo Español (Territorios)*, 1997-I-9.

• Ipuinak:

Fernandez, Luis. *Kontaktua*, Elkar (Enbido Txikira), Donostia.

- Aldalur, Mikel. "Donostia, urtarillaren 23a", *Egunkaria*, 1996-XII-14.

- Erredakzioa. "Enbido Txikira salleko beste sei liburu aurkeztu ditu Elkarrek", *Egunkaria*, 1996-XI-28.
- Iturregi, Patxi. *Haize kontra*, Elkar, Donostia.
- Cano, Markaitz. "Gasteizko hondartzak", *Jakin* 101, 1997-VII/VIII, 114-115 orr.
 - Egja, Lutxo. "*Haize Kontra*, Patxi Iturregi", *Deia (Ortzadar)*, 1998-V-1.
 - Rojo Javier. "Itsasoaren legea", *El Correo Español (Territorios)*, 1997-IV-17.
 - Sinatu gabea. "Patxi Iturregi: Haize kontra", *Aizul* 187, 1997-III-1,
 - Zabala, Juan Luis. "Lan handia behar du itsas giroko narrazioak nekagarri ez izateko", *Egunkaria*, 1996-XI-21.
- Jimenez, Edorta. *Laudanoa eta sutautsa*, Txalaparta, Tafalla.
- Aldalur, Mikel. "Itsasoa suzko hitzetan", *Egunkaria*, 1996-III-30.
- Barandiaran, Alberto. "Oploa eta bolbora", *Egunkaria*, 1996-III-14.
 - Juaristi, Felipe. "Itsasoaren mira", *Pergola* 53, 1996-VI.
 - Juaristi, Felipe. "Itsasoaren mira", *El Diario Vasco*, 1996-V-18.
 - Rojo Javier. "Historia asmatuz", *El Correo Español (Territorios)*, 1996-VIII-8.
 - Sinatu gabea. "*Laudanoa eta sutautsa*. Edorta Jimenez", *Argia* 1571, 1996-III-31, 45 orr.
- Muguruza, Jabier. *Bizitza pusketak*, Erein, Donostia.
- Aldal, Xabier. "Bizitza bera bainoago", *Egunkaria*, 1996-XI-23.
 - Olasagasti, Ramon. "Jabier Muguruza: 'Ditugun kezka eta beldur amankomunen inguruan polita da istorioak idaztea'", *Egunkaria*, 1996-XI-22.
 - Rojo Javier. "Bakartasunaren aurpegiak", *El Correo Español (Territorios)*, 1996-XII-26.
 - Ubeda, Joxi. "Aristiren eta Muguruzaren idazlan berriak ka-lean dira", *Egunkaria*, 1996-XI-13.

Mujika, Luis Mari. *Abuztuaren hamabosteko trenak*, Erein (Milabidal), Donostia.

- Arrizurieta, Irene. "Milabidal sallean sei liburuxka berri kale-ratu ditu Erein argitaletxeak", *Egunkaria*, 1996-VI-27.
- Juaristi, Felipe. "Zakurraren seta", *El Diario Vasco*, 1996-VII-13.
- Rojo Javier. "Galdutako trenak", *El Correo Español (Territorios)*, 1996-X-10.

Ipuin ubelak, R & B, Donostia.

- Aldal, Xabier. "Ubelak koloreetan", *Egunkaria*, 1997-III-15.
- Goikoetxea, Jakes. "Luis Mari Mujika: 'Bizpahiru autorek euskal literatura hipotekatu dute'", *Egunkaria*, 1996-XII-8.

Rekalde, Paddy. *Aizu, Paddy!*, Aizul, AEK, Bilbo.

- Sinatu gabea. "Aizu, Paddy!, Paddy Rekalde", *Ostielal* 5, 97ko udaberria, 37 orr.

1997

• Eleberria:

Apalategi, Ur. *Gauak eta hiriak*, Elkar, Donostia.

- A.A.A. "Ur Apalategi Idirin: Gauak eta hiriak", *Pergola* 66, 1997-VIII, 15 orr.
- Asurmendi, Mikel. "Ur Apalategi: 'Garala da obrak idazteko filologian pentsatu gabe'", *Argia* 1626 (1997-V-25), 44. orr.
- Berasaluze, Garikoitz. "Ur Apalategi: 'Gure belaunaldikoen obrak zapore ezberdina du'", *Egunkaria (Barkatu, ama)*, 1997-V-1.
- Cano, Harkaitz. "Gertuko planoak, plano orokorra", *Jakin* 100, 1997-VI, 137 orr.
- Fernandez, Jose Jabier. "Antierromantizismoa", *Egunkaria*, 1997-IV-12.

- Lasa, Irune. "Ur Apalategi: 'Nire errealtatearen zati txikia plazaratu nahi izan dut'", *Egunkaria*, 1997-IV-11.
- Rojo Javier. "Idazle gazte bat", *El Correo Español (Territorios)*, 1997-IX-4.
- Sinatu gabea. "Ur Apalategi: 'Gazteok ez gara aspertzen Iparraldean'", *Habe* 272, 1997-VII, 16-17 orr.
- Sinatu gabea. "Ur Apalategi: 'Gauak eta hiriak'", *Aizul* 191, 1997-V-1, 5 orr.

Jimenez, Edorta. *Baleen barbaroa*, Txalaparta, Tafalla.

- Aldalur, Mikel. "Itsasoak badu esperantzarik", *Egunkaria*, 1997-XI-15.
- Bengoa, Aitor. "Baleen barbaroa", *Hitzak eta Ideiak* 3, 1999ko uda, 29 orr.
- Berasaluze, Garikoltz. "Edorta Jimenez: 'Inbestigazio kriminal baten historia da Baleen barbaroa'", *Egunkaria*, 1997-X-3.
- Cano, Harkaitz. "Geopardo, dortoka eta baleen barbaroa", *Jakin* 102, 1997-IX/X, 117-118 orr.
- Zaplain, Markos. "Edorta Jimenez. Pirataren barbaroa", *Gara (Mugalaria)*, 1999-VI-5.
- Egia, Lutxo. "Baleen barbaroa", *Deia (Ortzadar)*, 1998-V-15.

Mujika, Luis Marl. *Bidean ihes...* Kutxa Fundazioa, Donostia.

- Artola, Maite. "L.M. Mujika: 'Euskaldungo zati handiena amorfoa da, ez da euskararen arazoez ohartu'", *Argia* 1602, 1996-XII-1, 34-35 orr.
- Erredakzioa. "Irun Hiria sariketako lazko lanak plazaratu ditu Kutxa Fundazioak", *Egunkaria*, 1997-XI-26.
- Fernandez, Jose Jabier. "Historia lezioa (II)", *Egunkaria*, 1998-V-2.
- Sinatu gabea. "Gerra garaiko abenturak", *Gara (Mugalaria)*, 1999-III-6.

Muñoz, Jokin. *Joan zaretenean*, Alberdania, Irun.

- Aldai, Xabier. "Itzulerak", *Egunkaria*, 1997-X-11.

- Cano, Harkaitz. "Ipuin berdeak, joaten zaretenerako", *Jakin* 102, 1997-IX/X, 119-120 orr.
- Eglia, Lutxo. "Joan zaretenean", *Deia (Ortzadar)*, 1998-I-9.
- Mujika, Luis Mari. "MUÑOZ, Jokin. Joan zaretenean", *Egan* 50, 1998: 1-2, 226-229 or.
- Ubeda, Joxi. "Harkaitz Cano: 'Idazlanetan askotan iristen naizen tokia absurdua da'", *Egunkaria*, 1997-X-3.

Urrujulegi, Jon. *Arragoa*, Txalaparta, Tafalla.

- Cano, Harkaitz. "Errealismoaren bidetik", *Jakin* 101, 1997-VII/VIII, 116-117 orr.
- Eglia, Lutxo. "Arragoa", *Deia (Ortzadar)*, 1997-I-31.
- Mujika, Luis Mari. "URRUJULEGI, Jon. Arragoa", *Egan* 49, 1997: 3-4, 263-266 orr.
- Rojo Javier. "Eleberri akastuna", *El Correo Español (Territorios)*, 1997-VIII-7.
- Ubeda, Joxi. "Jon Urrujulegi: 'Irakurle posiblea oso kontuan eduki dut obra hau idazterakoan'", *Egunkaria*, 1997-IV-22.

Ipuinak:

Arretxe, Jon. *Ostegunak*, Elkar, Donostia.

- Fernandez, Jose Jabier. "Umorea eta umoreak", *Egunkaria*, 1997-XII-27.
- Perdiguero, Bea. "Jon Arretxe: *Ostegunak*", *Aizul* 207, 1998-II-1, 4 orr.
- Sinatu gabea. "Ostegunak, Jon Arretxe, Elkar", *Ostielal* 8, 1997ko negua, 46 orr.
- Zabala, Juan Luis. "Idazle ganberro samar batek irakurle banberroentzat idatzia da liburu hau", *Egunkaria*, 1997-XI-26.
- Zaldúa, Iban. "Bost Ipuin", *Hegats* 19-20, 1998-VI, 144-146 orr.

Cano, Harkaitz. *Telefono kaiolatua*, Alberdania, Irun.

- Ubeda, Joxi. "Harkaitz Cano: 'Idazlanetan askotan iristen naizen tokia absurdua da'", *Egunkaria*, 1997-X-3.
- Eglia, Lutxo. "Telefono Kallotatua. Harkaitz Cano", *Deia (Ortzadar)*, 1998-I-2.

Gomez, Antxon. *Abere maradikatuak*, Susa, Zarautz.

- Cano, Harkaitz. "Geopardo, dortoka eta baleen barbaroa", *Jakin* 102, 1997-IX/X, 117-118 orr.
- Zabala, Juan Luis. "Antxon Gomez: 'Basapiztiak galtzearekin batera gure kulturaren zati bat galdu dugu'", *Egunkaria*, 1997-X-24.

Montola, Xabier. *Gasteizko hondartzak*, Susa, Zarautz.

- Cano, Harkaitz. "Gasteizko hondartzak", *Jakin* 101, 1997-VII/VIII, 114-115 orr.
- Fernandez, Jose Jabier. "Guztion hondartzak", *Egunkaria*, 1997-VI-21.
- Rojo Javier. "Hiri Itxia", *El Correo Español (Territorios)*, 1997-VII-17.

1998

• Eleberria:

Alonso, Jon. *Camenbert helburu*, Susa, Iruñea.

- Erauskin, Jaun Bau & Jon Arano. "Camenbert helburu, Jon Alonso, Susa", *Ostia! 13*, 1999ko udaberria, 43 orr.
- Fernandez, Jose Jabier. "Nork esan du artea aspergarria dela?", *Egunkaria*, 1999-I-30.
- Rojo Javier. "Eleberria eta artea", *El Correo Español (Territorios)*, 1999-I-6.
- Sinatu gabea. "Toulouse-Lautrec gogoan", *Egunkaria*, 1999-I-9.
- Sinatu gabea. "Toulouse-Lautrec, mende bat geroago", *Deia (Ortzadar)*, 1998-XI-27.

Arretxe, Jon. *Oroituz*, Elkarlanean, Donostia.

- Eskisabel, Jon. "Bidaiak leku mitikoeta mistikoetara", *Egunkaria*, 1998-XII-16.
- Fernandez, Jose Jabier. "Zaharrak zahar, berriak berri", *Egunkaria*, 1999-III-20.
- Sinatu gabea. "Oroituz. Jon Arretxe", *Argia*, 1999-I-17, 41 orr.
- Sinatu gabea. "Arretxe, Jon. Oroituz", *Egunkaria*, 1998-XI-15.
- Sinatu gabea. "Bidalarri baten egunkaria", *Gara (Mugalarri)*, 1999-II-6.
- Sinatu gabea. "Kaiera eskuan eta ibilli munduan", *Egunkaria*, 1998- XII-5.

Arrieta, Yolanda. *Jostorratza eta haria*, Kutxa Fundazioa, Donostia.

- Arrendondo Bilbao, Mikel. "Yolanda Arrietaren *Jostorratza eta haria*", *Aizul* 239, 7 orr.
- Erredakzioa. "Irun Hiria eta Donostia Hiria lehiaketetako iazko lan sarituak plazan dira", *Egunkaria*, 1998-VI-14.
- Fernandez, Jose Jabier. "Irakurketak eta patroiak (II)", *Egunkaria*, 1998-X-10.

Egaña, Andoni. *Pausoa noiz luzatu*, Alberdania, Irun.

- Berasaluze, Garikoitz. "Eleberrigile handi berria", *Gara (Mugalarri)*, 1999-II-6.
- Fernandez, Jose Jabier. "Argi argirik ez, itzal itzalik ere ez", *Egunkaria*, 1999-II-27.
- Iban, Amagola. "Liburu hau ez zaitz itsu-itsuan egindako jautzia iruditzen", *Egunkaria*, 1998-XI-27.
- Juaristi, Felipe. "Garairi garalkoa", *El Diario Vasco (Focus)*, 1998-XII-5.
- Mendiguren Elizegi, Xabier. "Bi anbizio", *Jakin* 111, 1999-III/IV, 110-111 orr.
- Mujika, Luis Mari. "Egaña, Andoni: *Pausoa noiz luzatu*", *Egan* 1999:1-2, 233-236 orr.

- Ortiz, Marta. "A. Egaña: 'Eleberri hau zen nire helburu nagusia'". *Deia (Ortzadar)*, 1998-XII-4.
- Rojo Javier. "Ahots desberdinak", *El Correo Español (Territorios)*, 1999-II-10.
- Zaldua, Iban. "A. Egaña, *Pausoa noiz luzatu*", *Hegats* 23/24, 1999-X, 138-142 orr.

Mujika, Luis Mari. *Ladix Petrirenekoa*, Erein, Donostia.

- Fernandez, Jose Jabier. "Gogorkeria estaltzen duen majikotasuna", *Egunkaria*, 1998-X-31.
- Iban, Amagola. "Hiru egile, hiru jenero, argialetxe bakarra", *Egunkaria*, 1998-IV-18.
- Iban, Amagola. "Luis Mari Mujika: 'Elizaren jarrera nahiko triunfalista hark amorr handia ematen zidan, bai'", *Egunkaria*, 1998-V-17.
- Rojo Javier. "Abenturen kontakizuna", *El Correo Español (Territorios)*, 1998-V-13.
- Sinatu gabea. "Luis Mari Mujika: *Ladix Petrirenekoa*", *Aizul* 216, 1998-VI-16, 4 orr.
- Sinatu gabea. "*Ladix Petrirenekoa*", *Ereinkaria* 3, 1998-XII.
- Zulaika, Maite. "Mujika, Luis Mari: *Ladix Petrirenekoa*", *Egan* 1999: 1-2, 249-253 orr.

Ipuinak:

Cano, Harkaitz. *Bizkarrean tatuaturiko mapak*, Elkarlanean, Donostia.

- Fernandez, Jose Jabier. "Cano bidaiak", *Egunkaria*, 1998-VI-20.
- Iban, Amagola. "Harkaitz Canoren Irrati testuak bilduta", *Egunkaria*, 1998-V-21.
- Mendizabal, Iñaki. "H. Cano: 'Bizitzaren funtzionariak gara neurri batean'", *Deia-Ortzadar* (1998-I-16), 7. orr.
- Sinatu gabea. "Hiri istorioak", *Gara (Mugalari)*, 1999-III-27.
- Rojo, Javier. "Oluak", *El Correo Español (Territorios)*, 1999-III-27.

Legorburu, Mallux. *Apoa eta beste*, Malatz, Balona.

- Fourcade, Lutxi. "Malatz-en uzta emankorra", *Egunkaria*, 1998-IV-10
- Fourcade, Lutxi. "Okzitanerazko literatura Malatz solasaldietan", *Egunkaria*, 1998-IV-24
- Jimenez, Edorta. "Malatzekoak", *Jakin* 106, 1998-V/VI, 114-115 orr.
- Juaristi, Felipe. "Izua eta beste", *El Diario Vasco*, 1998-VI-6.

Linazasoro, Karlos. *Gret*, Kutxa Fundazioa, Donostia.

- Juaristi, Felipe. "Itxaropenik eza", *El Diario Vasco (Focus)*, 1998-VI-27. *Egunkaria* 1999-I-24
- Zabala, Juan Luis. "Linazasoro eta Hirigara! garaila", *Egunkaria*, 1998-I-10.
- Sinatu gabea. "Idazle baten oinaze sakona", *Egunkaria*, 1999-III-13.

Luku, Antton. *Botolletan*, Malatz, Balona.

- Fourcade, Lutxi. "Malatz-en uzta emankorra", *Egunkaria*, 1998-IV-10
- Fourcade, Lutxi. "Okzitanerazko literatura Malatz solasaldietan", *Egunkaria*, 1998-IV-24
- Fourcade, Lutxi. "Uraren erreferentzia garrantzitsua da denboraren sinbolizatzeke gizartea", *Egunkaria*, 1998-V-3.
- Jimenez, Edorta. "Malatzekoak", *Jakin* 106, 1998-V/VI, 114-115 orr.

Oso, Jasone. *Tentazioak*, Elkarlanean, Donostia.

- Aldalur, Mikel. "Irakurriz astetzeko tentazioak", *Egunkaria*, 1998-IV-18.
- Berasaluze, Garikoitz. "Literatura gaztearen azken tentazioak", *Egunkaria (Barkatu, ama)*, 1998-IV-9.
- Erauskin, Jaunbau & Jon Arano. "Tentazioak, Jasone Oso, *Elkarlanean*", *Ostia* 13, 1999ko udaberria, 42 orr.
- Iban, Amagoia. "Gaurtik aurrera jende mordo bat tentazioan erortzea nahiko nuke", *Egunkaria*, 1998-III-25.

- Jimenez, Edorta. "Emakumeak tentazio", *Jakin* 106, 1998-VVI, 115-116 orr.
- Juaristi, Felipe. "Sorpresa txikiak", *El Diario Vasco*, 1999-IX-11.
- Rojo Javier. "Tentazio bitxiak", *El Correo Español*(Territorios), 1999-III-31.
- Sinatu gabea. "Jasone Osoro: Tentazioak", *Aizul* 212, 1998-IV-15, 4 orr.

Rikarte, Isidro. *Desioen hiria*, Pamiela, Iruñea.

- Elizondo, Eurne. "Isidro Rikarte: 'Desioen hiria da guztiok biziz garen hiria'", *Egunkaria* 1998-VI-24;
- Elizondo, Eurne. "Isidro, Rikarte: 'Literatura, batez ere, engainua da'", *Egunkaria*, 1998-VII-2.
- Rojo Javier. "Desioetan galduak", *El Correo Español* (Territorios), 1998-VIII-12.

1999

Cano, Harkaitz. *Pasala Blues*, Susa, Zarautz; Iruñea.

- Benito, Jon. "Blues?", *Gara* (*Mugalari*), 1999-XII-11.
- C. Saban, Peru, "H. Cano: 'Norberaren obsesioak nahitaez azaltzen dira'", *Argia* 1739, 1999-XI-28, 30-31 orr.
- Gutierrez, Iratxe. "Rotterdametik Pasalara", *El País*, 1999-XII.
- Mujika, Amagoia. "Harkaitz Cano: 'Pertsonaiei aurpegi eza-gun bat jarri ezean, ezin hitzik jarri haien ahotan'", *Egunkaria*, 1999-XI-24.

Erzilla, Manu. *Ez*, Alberdania, Irun.

- Aiestaran, A. "M. Erzilla, *Ez*", *Habe* 295, 1999-IX, 24 orr.
- Benito, Jon. "Ez, bain balna", *Gara* (*Mugalari*), 1999-VI-12.
- Fernandez, Jose Jabier. "Prospekzio bideak", *Egunkaria*, 1999-VII-31.
- Iban, Amagoia. "Manu Erzillaren lehen eleberria, 'Ez'", *Egunkaria*, 1999-V-27.

- Mendiguren Elizegi, Xabier. "Leizarraga gaurkotu bat", *Jakin* 113, 1999-VII/VIII, 122-123 orr.
- Sinatu gabea. "M. Erzilla, Ez", *Argia* 1719, 1999-VI-11, 46 orr.
- Sinatu gabea. "Thomas Benhardi erantzunez", *Egunkaria*, 1999-VI-5.

Iturriaga, Unai. *Berandu da gelditzeko*, Susa, Iruñea.

- Arregi, Montse. "Unai Iturriaga: 'Gauza asko esan ahal dira Irakurketa arina proposatuta ere'", *Egunkaria*, 1999-IV-23.
- Berasaluze, Garikoitz. "Beti geratuko zaigu Paris", *Gara (Mugalar)*, 1999-V-15.
- Berasaluze, Garikoitz. "Beti geratuko zaigu Paris", *Gara (Mugalar)*, 1999-V-15.
- Juaristi, Felipe. "Bilbo, Bilbao", *El Diario Vasco (Focus)*, 1999-IV-1.
- Juaristi, Jon. "Bilbori buruzko eleberria", *Pergola* 87, 1999-VII.
- Mendiguren Elizegi, Xabier. "Garaia zen abiatzeko", *Jakin* 112, 1999-VI, 109-110 orr.
- Sinatu gabea. "Berandu da gelditzeko, Unai Iturriaga", *Hitzak eta ideiak* 3, 1999ko udazkena, 28 orr.
- Sinatu gabea. "Hiriko istorioak", *Gara (Mugalar)*, 1999-IV-24.
- Sinatu gabea. "Parranda eta rock and rolla", *Egunkaria*, 1999-IV-24.
- Sinatu gabea. "Unai Iturriaga: 'Bizitzaren 'trenetik' jaiste oso zaila da'", *Argia*, 1999-V-23, 47 orr.
- Sinatu gabea. "Unai Iturriaga: *Berandu da gelditzeko*", *Aizul* 238, 7 orr.

Montola, Xabier. *Hezur gabeko hilak*, Susa, Zarautz; Iruñea.

- Amagola, Iban. "Xabier Montola: 'Literatura munduan gertatu den aldaketa ez zait batere gustatzen'", *Egunkaria (Bergia)*, 1999-X-23.
- Benlito, Jon. "Soberan", *Gara (Mugalar)*, 1999-X-30.

- Fernandez, Jose Jabier. "I. Mundu Gerran kokatu du Xabier Montoliak bere lehen eleberria", *Egunkaria (Begia)*, 1999-XI-6.
- Sinatu gabea. "Aurkezpenik behar/nahi ez duena", *Deia (Ortzadar)*, 2000-II-4.
- Sinatu gabea. "Gerla handiaren kontakizuna", *Gara (Mugalarri)*, 1999-X-16.
- Sinatu gabea. "Hezur gabeko hilak, Xabier Montola", *Hitzak eta ideiak* 5, 1999ko negua, 29 orr.
- Sinatu gabea. "Xabier Montola: Hezur gabeko hilak", *Aizul* 242, 1999-XII, 32 orr.

Oñederra, Lourdes. *Eta emakumeari sugeak esan zion*, Erein, Donostia.

- Elustondo, Miel. "Lourdes Oñederra: 'Zuri-beltzeko pelikula iruditzen zait nobela hau. Jakin nahian uzten zaituzten horietakoa.", *Ereinkaria* 4, 1999-XII.
- Iban, Amagola. "Bakardadea lagun", *Egunkaria (Begia)*, 1999-I-25.
- Jauregi, Mikel. "Lurdes Oñederra: 'Bibliaren paradisuko zatia izugarri sujerentea da'", *Egunkaria (Durangoko azoka)*, 1999-XII-5.
- Mala, Jon. "Lourdes Oñederra: 'Giza jendea nolakoa garen ikusteak harritzen nau'", *Gara (Mugalarri)*, 2000-I-29.

Rekalde, Paddy. *Whiskey koloreko gauak*, Txalaparta, Tafalla.

- Egibar, Itziar. "Paddy Rekalde: *Whiskey koloreko gauak*", *Aizul* 242, 1999-XII, 46 orr.
- Elizondo, Eurne. "*Whiskey koloreko gauak* idatzi du Paddy Rekaldek", *Egunkaria*, 1999-XI-10.
- Fernandez, Jose Jabier. "Alkoholetan bustitako gauak agertzen ditu Paddy Rekaldek", *Egunkaria (Begia)*, 1999-XII-4.
- Mujika, Amagola. "Rekalde: 'Gauean sortzen dira benetako istorioak, barreneko gogoak alreratzean'", *Egunkaria*, 1999-XI-24.

- Sinatu gabea. "Gauaren koloreaz idatziriko nobela", *Gara (Mugalari)*, 1999-XI-27.

• **Ipuinak:**

Arretxe, Jon. *Ostiralak*, Elkarlanean, Donostia.

- Fernandez, Jose Jabier. "Aste egunak eta umorea", *Egunkaria (Bedia)*, 2000-I-29.
- Mujika, Amagoia. "Jon Arretxe: 'Izugarría da hainbat gaztek nola lantzen duten irudimena lan mundua salhesteko'", *Egunkaria*, 1999-XI-30.
- Sinatu gabea. "J. Arretxe, *Ostiralak*", *Argia* 1742, 1999-XII-19. 44 orr.
- Sinatu gabea. "Bizitzarekiko zalantzak", *Gara (Mugalari)*, 1999-XII-11.
- Sinatu gabea. "Ikasle-garaiarekin batera amaitzen dira parrandak?", *Deia (Ortzadar)*, 2000-I-14.
- Sinatu gabea. "Jon Arretxe: *Ostiralak*", *Aizul* 243, 2000-I, 38 orr.

Begiristain, Xanti. *Barreak eta haserreak*, Txalaparta, Tafalla.

- Elizondo, Eburne. "Begiristainen lehenengo liburua kalean da", *Egunkaria*, 1999-VI-10.
- Sinatu gabea. "Herriko istorioak", *Gara (Mugalari)*, 1999-VI-19.
- Sinatu gabea. "Xanti Begiristain: Abere madarikatuak", *Aizul* 239, 7 orr.

Belmonte, Joxe. *Amodio zoroak*, Elkarlanean, Donostia.

- Aiestaran, Agurtzane. "Amodio zoroak. Joxe Belmonte", *Habe* 292, 1999-V, 24 orr.
- Fernandez, Jose Jabier. "Amodioa eta amodioak", *Egunkaria*, 1999-VI-19.
- Gutierrez, Iratxe. "Hamalka amodio, hamalka istorio", *Pergola* 92, 2000-I, 2 orr.
- Rojo Javier. "Amodioa eta sexua", *El Correo Español (Territorios)*, 1999-V-5.

- Sinatu gabea. "Joxe Belmonte: *Amodio zoroak*", *Aizul* 234, 7 orr.
- Sinatu gabea. "Bizitzaren azpildurak agerian", *Egunkaria*, 1999-III-20.
- Sinatu gabea. "Bizitzaren azpildurak", *Gara (Mugalari)*, 1999-III-20.

Cillero, Javier. *Hollywood eta biok*, Alberdania, Donostia.

- Aiestaran, A. "J. Cillero, *Hollywood eta biok*", *Habe* 296, 1999-X, 24 orr.
- Benito, Jon. "Trenetan zeluloideko ipuinak", *Gara (Mugalari)*, 1999-VII-24.
- Mendiguren Elizegi, Xabier. "Batetik bestera", *Jakin* 113, 1999-VII/VIII, 123-124 orr.
- Sinatu gabea, "J. Cillero, *Hollywood eta biok*", *Argia* 1722, 1999-VII-4, 38 orr.
- Rojo, Javier. "Narrazio sotila", *El Correo Español (Territorios)*, 1999-VIII-18.
- Sinatu gabea. "Narrazio urbanoak", *Egunkaria*, 1999-VI-26.
- Sinatu gabea. "Hiritako narrazioak", *Gara (Mugalari)*, 1999-VII-17.
- Ubeda, Joxi. "Javi Cillerok 'Hollywood eta biok' ipuin bilduma argitaratu berri du", *Egunkaria*, 1999-VI-16.

Gaztelumendi, Jon. *Haizea mindu gabe*, Susa, Zarautz.

- Abarzuza, Unai. "Jon Gaztelumendi. Zeru karratuaren arnasa", *Gara (Mugalari)*, 1999-VI-19.
- Alonso, Jon. "Espetxetik bildutako lana", *Egunkaria*, 1999-V-29.
- Carrere Zabala, Josemari. "Minduen mingabea", *Gara (Mugalari)*, 1999-VI-26.
- Iban, Amagoia. "Jon Gaztelumendi: 'datzi, bai, ari naiz, lehen bezala ari naiz orain ere'", *Egunkaria*, 1999-VI-27.
- Iban, Amagoia. "Presondegia geografía duen ipuin bilduma idatzi du Jon Gaztelumendik", *Egunkaria*, 1999-V-27.

- Mendiguren Elizegi, Xabier. "Har/hemen", *Jakin* 112, 1999 V/VI, 111-112 orr.
- Sinatu gabea. "Idatzl mezulariak", *Gara (Mugalaria)*, 1999-VI-29.
- Sinatu gabea. "J. Gaztelumendi, *Haizea mindu gabe*", *Argia* 1717, 1999-V-30, 38 orr.

Muguruza, Jabier. *Laura kanpoan da*, Erein, Donostia.

- Aiestaran, A. "J. Muguruza, *Laura kanpoan da*", *Habe* 296, 1996-X, 24 orr.
- Amagola, Iban. "Fermin Muguruza: 'Ez naiz ausartzen poesia idazten'", *Egunkaria(begia)*, 1999-XII-4.
- Carrere Zabala, Josemari. "Non ditugu barru mugak?", *Gara (Mugalaria)*, 1999-VII-17.
- Elizondo, Edurne. "Jabier Muguruza: 'Musika inportantea da nire literaturan, eta literatura nire musikan'", *Egunkaria*, 1999-VI-4.
- Mendizabal, Iñaki. "Begirale amorratua naiz", *Deia (Ortzadar)*, 1999-VI-11.
- Sinatu gabea. "Bizitzaren pusketak", *Gara (Mugalaria)*, 1999-VI-12.
- Sinatu gabea. "Lehen Bizitza pusketak eta orain hau...", *Deia (Ortzadar)*, 1999-VI-25.
- Sinatu gabea. "Jabier Muguruza: *Laura kanpoan da*", *Aizul* 239, 7 orr.
- Unanue, Ana. "Jabier Muguruza: 'Azkenean aurkitu dut nire tokia munduan'", *Aizul* 228, 1999-XI, 30 orr.
- Zapiain, Markos. "Kantu galduaren bila", *Egunkaria (Begia)*, 1999-X-9.

Otamendi, Jose Luis. *Euri kontuak*, Susa, Zarautz; Iruñea.

- Erostarbe, Gorka. "Jose Luis Otamendi: 'Gizarteko erretaguardiako paisalak islatu nahi izan ditut narrazio labur haue-tan'", *Egunkaria*, 1999-X-22.
- Fernandez, Jose Jabier. "Eguneroko kontuak Jose Luis Ota-

- mendiren lehen ipuin liburuan", *Egunkaria (Bergia)*, 1999-X-30.
- Mala, Jon. "J. L. Otamendi: 'Batalla handien atzeko egunerokotasunarekin jokatu dut'", *Gara (Mugalaria)*, 1999-X-30.
 - Mendizabal, Iñaki. "Ipuin hauek poesiatik gertuago daude kolpe bakarrekoak direlako", *Deia (Ortzadar)*, 1999-X-22.
 - Sinatu gabea. "Hogei ipuin labur", *Gara (Mugalaria)*, 1999-X-9.

Rius, Felipe. *Bi argazki eta hainbat polaroid*, Pamplona, Iruñea.

- Rojo, Javier. "Ihesi nahian", *El Correo Español (Territorios)*, 1999-XII-29.
- Sinatu gabea. "Argazkiak eta ipuinak, Felipe Riusen oroimenaren isla liburu honetan", *Egunkaria* 1999-XII-4.
- Sinatu gabea. "Oroimenak lotzen dituzten ipuinak", *Gara (Mugalaria)*, 2000-I-22.

Iratxe Gutierrez Retolaza

EUSKAL POESIA 90. HAMARKADAN

1990

Iriberrri, Jon (Gerardo Markuleta). *Larrosak, noizean behin*, Erein, Donostia.

- Petrikorena, J.J., "G. Markuleta: 'Paperen aurrean jartzen zaren azpian dagoena bakardadea dela konturatzen zara'", *Argia* 1303, 1990-IX-2, 48-49 orr.
- Zabala, J.L., "Poesia ximple eta Intimista argazkiarendako", *Argia*_1307, 1990-IX-30, 62 orr.

Rojo, Javier. *Arrodaren gunea*, Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo.

- Markuleta, G., "Zauriek odol-eztia isurtzen dutenekoa", *Argia* 1331, 1991-III-24, 62 orr.

Tolosa, Andoni. *Satorrak*, Susa, Lasarte-Oria.

- Agirre, L., "A. Tolosa: 'Itsua izatea gustatzen zaigu eta aldi

— berean argia ikusi nahi dugu", *Argia* 1292, 1990-V-20, 48 orr.

- Jimenez, E., "Satorraren paperezko aterpeak", *Egin*, 1990-VI-5.
- Sinatu gabea, "Morau kantari doa", *Ostlela* 15, 1997ko udaberria, 29 orr.

Urkijo, Joanes. *Berbak legezko aiztoak*, Susa, Lasarte-Oria.

- Camino, I., "Irudiaren bilakuntza poesiaren funts", *Argia* 1324, 1991-II-4, 50-51 orr.
- Juaristi, F., "Etiopiatik haruntzago bada mundurik", *Argia* 1323, 1991-I-27, 62 orr.
- Linazasoro, K., "Aiztoak eskasak dira horrelakoetan", *Egunkaria*, 1991-II-2.

1991

Linazasoro, Karlos. *Udazkeneko karabana urratua*, Elkar, Donostia.

- Zabala, J.L., "K.Linazasoro: 'Poema narratibo eta ulerterrazak egin nahi izan ditut'", *Egunkaria*, 1991-X-26.
- Zelaleta, A., "K.Linazasoro, *Udazkeneko karabana erratu*", *aizul* 108, 1992-I, 6 orr.

Olasagarre, Juanjo. *Gaupasak*, Susa, Lasarte-Oria

- Lizartza, R., "J.Olasagarre: 'Gaupasa bateko bizipenak atxakla, barne sentimenduak kanporatu ditut'", *Argia* 1363, 1991-XII-1, 48-49 orr.
- Lopez Gaseni, M., "Desioaren bila", *Egin (Liburuak)*, 1992-III-31.
- Zabala, J.L., "J.Olasagarre: 'Maltasunari ziria sartu diot neurri batean'", *Egunkaria*, 1991-XII-14.

1992

Etxeburua, Arantzazu. *Hitz hits: paperezko mihisetan lits*, Kutxa, Donostia.

- Agustin Aranzabal, "Itxaropenaren ahots hitsa", *Egunkaria*, 1993-II-14.

1993

Aldal, Xabier. *Bala zeru urdina*, Susa, Lasarte-Oria.

- Juaristi, F., "Poeta gazte baten ikuspegia", *El Diario Vasco*, 1993-XI-13.
- Ormaetxea, A., "Poeta gazte baten pentsakizunak", *Egunkaria*, 1993-XI-13.
- Petrikorena, J.J., "X.Aldal: 'Literaturak ihes egin dio hemengo errealitateari'", *Argia* 1456, 1993-XI-7, 48-49 orr.

Arkotxa, Aurelia. *Atari ahantziak*, Pamplena, Iruñea.

- Juaristi, F., "A.Arkotxa: *Atari ahantziak*", *Egan* 46, 1994eko urtarrila, 258-259 orr.
- Juaristi, F., "A.Arkotxa: *Atari ahantziak*" *Pergola* 30, 1994eko maiatza, 7 orr.

Arregi, Rikardo. *Hari hauskorak*, Erein, Donostia.

- Iturbide, A., "Urrats erromesak", *Egunkaria*, 1995-IX-3.
- Jimenez, E., "Dardara hori", *Egunkaria*, 1993-IV-25.
- Markuleta, G., "Jazz kantaria Greziako Jainkoen malloak xukatuz", *El Diario Vasco*, 1993-IV-28.
- Martinez, L., "R.Arregi: 'Ez zait inporta jende askori ez heltzea'", *El Correo*, 1994-V-1.
- Pastor, J.M., "R.Arregi: 'Poesiak ni ez uztea espero dut'", *Egunkaria*, 1994-IV-12.
- Petrikorena, J.J., "Poesia, irudimena eta errealitatea lotzen dituen hari hauskorra baita", *Argia* 1429, 1993-IV-4, 42-43 orr.

- Zelaleta, A., "Kriptogramatika eta hermetikoa", *Egunkaria*, 1993-VII-18.
- Zelaleta, A. eta Edu, A., "R. Arregi, *Hari hauskorrek*", *aizul* 125/126, 1993-VII/VIII, 54 orr.

Linazasoro, Karlos. *Apunte eta ahanzturak*, kutxa, Donostia.

- Erauskin, I. G., "K. Linazasoro, *Apunte eta ahanzturak*", *Deia*, 1994-I-16.
- Juaristi, F., "Transizioko poemak", *El Diario Vasco*, 1993-XII-11.
- Markuleta, G., "Neguko antzarrak(I): begiratu bat azkenaldi honetan argitara emandako poesi liburuetan", *El Diario Vasco*, 1994-VII-13.

1994

Cano, Harkaitz. *Kea behelainoan bezala*, Susa, Lasarte-Oria.

- Berasaluze, G., "Ke bafada bat baino gehiago", *Egunkaria*, 1994-V-15.
- Cano, H., "Galiziako olerki intsumisoak", *Argia* 1499, 44-45 orr.
- Garcia, N., "Bizitza ironiaz jazten duen mutila", *Deia*, 1994-II-6.
- Juaristi, F., "Sagar izan nahi zuen gerezia", *El Diario Vasco*, 1994-V-21.
- Kortazar, J., "Poeta gazte bi", *Deia*, 1994-VII-31.
- Pastor, J. M., "H. Cano: 'Euskal poesiak abstrakziara jo du azken urteotan, adarretatik ihesi'", *Egunkaria*, 1994-IV-23.
- Petrikorena, J. J., "H. Cano: 'Izenik gabeko hiria eraiki dut kaleak eta atariak Komunikatuz'", *Argia* 1480, 1994-IV-24, 48-49 orr.
- Ubeda, J., "Hurrengo urteetan kongresuak izango du jarraipena", *Egunkaria*, 1996-XII-10.
- Zelaleta, A., "Harkaitz Canoren simetriak", *Pergola* 36, 1994eko abendua.

- Zelaleta A., Galtxagorri eta Tutsuri, "H.Cano, Kea behelaino-
pean bezala, aizul 139, 1994ko azaroa, 46 orr.

Iriberry, Jon (Gerardo Markuleta). *Sagarraren hausterrea*, Erein, Do-
nostia.

- Aristi, P., "Kritikatik poesiara", *El Diario Vasco*, 1994-XI-30.
- Etxezaharreta, L., "Ederraren opari iheskorra. G. Markuleta",
Maiatz 24, 1995eko agorrilla, 2-4 orr.
- Iturbide, A., "Lilura eta aballdura", *Egunkaria*, 1995-IV-23.
- Kortazar, J., "Hausterrearen bidetik", *Deia*, 1995-II-5.
- Martínez, L., "G. Markuleta: 'Poesia genero enblematikoa da'",
El Correo, 1995-IX-17.
- Sinatu gabea, "G. Markuleta: 'Elkarren parean daude Otto
Pette eta Obabakoak'", *Habe* 239, 1994eko uztalla, 6-9
orr.

Lopez Mugartza, Juan karlos. *Garraren eta karroiaren margoak*,
Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.

- Erauskin, J. G., "Lopez Mugartza Garraren eta karroiaren mar-
goak", *Deia*, 1994-VIII-14.
- Iturbe, A., "Azalaren mintzoa", *Egunkaria*, 1995-V-28.
- Iturbe, A., "Azalaren mintzoa", *Pergola* 43, 1995eko uztalla,
2 orr.
- Kortazar, J., "Poeta gazte bi", *Deia*, 1994-VII-31.
- Uriarte, I., "Euskaltzaindiak saritutako liburuak kalean", *Egun-
karia*, 1994-V-27.

1995

Apalategi, Ur eta Golaskoetxea, Unai. *Erdi gunekak*, Maiatz, Baiona.

- Aldalur, M., "Idazle izatearen abentura", *Egunkaria*, 1996-II-
3.
- Kortazar, J., "Ur, Unai: *Erdi gunekak*", *Maiatz* 27, 1996ko
abendua, 26 orr.

García de Cortázar, Mirari *Poesiaren magalean*, Bermingham, Donostia.

_____ *Itzaleko hitzak*, Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.

- Kortázar, J., "Olerkari gazte baten poema liburu bi", *Deia*, 1995-IX-17.
- Mujika, L.M., "García de Cortázar, Mirari, *Itzaleko hitzak*", *Egan* 47, 224-226 orr.
- Sinatu gabea, "Kalean dira iaz Euskaltzaindia-BBK sariketak irabazitako lau liburuak", *Egunkaria*, 1995-VI-30.

Linazasoro, Karlos. *Euriaren eskuak*, Alberdania, Irun.

- Aldalur, M., "Poemak tristuraren mapetan", *Egunkaria*, 1996-II-10.
- Juaristi, F., "Begien zurrunbiloa", *El Diario Vasco*, 1996-I-27.
- Sinatu gabea, "K. Linazasoro: 'Gozamena sortarazteko nere baitan'", *Maiatz* 26, 1996ko otsaila, 23-24 orr.

1996

Aristi, Pako. *Castletown*, Erein, Donostia.

- Juaristi, F., "Bizitza eta Poesia", *El Diario Vasco*, 1996-XI-23.
- Kortázar, J., "Poeta bihurtu zen nobelagilea", *Pergola* 59, 1997ko urtarrila, 2 orr.
- Kortázar, J., "1996ko kalera", *Hegats* 15/16, 1997ko urria, 89-90 orr.
- Mendiguren, X., "Berriz ere poesiarekin adiskidetzeko liburua", *Argia* 1604, 1996-XII-15, 45 orr.
- Rojo, J., "Nostalgian galduta", *El Correo (Territorios)*, 1996-XII-12.
- Zabala, J.L., "P. Aristi: 'Orain ari naiz konturatzen zenbat indar kentzen zidan kazetaritzak'", *Egunkaria*, 1996-XI-19.

Azkona, Jose Felix. *Artius*, BBK-Euskaltzaindia, Bilbo.

- Egia, L., "J.F. Azkona: 'Poemak berak hitz egin behar du poetaren ordeztu'", *Deia*, 1996-VII-5.
- Kortazar, J., "1996ko kalera", *Hegats* 15/16, 1997ko urria, 83-84 orr.

Berasaluze, Garikoltz. *Azaro urrunetako intifadak*, Kalero-Elkar, Donostia.

- Apalategi, U., "Elkarrizketa G. Berasaluzerekin", *Maiatz* 28, 1997ko martxoa, 4-6 orr.
- Borda, I., "Mundua Intifada bat dea?", *Argia* 1608, 1997-I-12, 45 orr.
- Juaristi, F., "Tristuraren hitzak", *El Diario Vasco*, 1997-III-28.
- Kortazar, J., "1996ko kalera", *Hegats* 15/16, 1997ko urria, 91-95 orr.
- Kortazar, J., "Gaurko euskal poesiaren bidegurutza", *Pergola* 62, 1997ko apirila, 2 orr.
- Sinatu gabea, "Azaro urrunetako intifadak", *Argia* 1604, 1996-XII-15, 45 orr.
- Sinatu gabea, "G. Berasaluze, Azaro urrunetako intifadak" *aizul* 183, 1997-I-1, 5 orr.
- Zabala, J. L., "G. Berasaluze: 'Hasiak gara poesian Negu Gorriak-en herentzia jasotzen'", *Egunkaria (Barkatu, ama)*, 1996-XII-5.

Diaz, Isabel. *Ura badoa maldan behera*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz.

- Kortazar, J., "1996ko kalera", *Hegats* 15/16, 1997ko urria, 95-97 orr.
- Kortazar, J., "Sarriketak", *Pergola* 65, 1997ko uztaila, 2 orr.

Ibarguren, Mikel. *Hemen gauak lau ertz ditu*, Susa, Zarautz.

- Aldai, X., "Xumea baina garbia", *Egunkaria*, 1996-X-12.
- Artola, M., "M. Ibarguren: 'Nola edo hala maitatzen segitu behar eta poesia izan da modua'", *Argia* 1594, 1996-X-6, 37-38 orr.

- Iban,A., "M.Ibarguren: 'Niretzat poesia izan da ihesbiderik ederrenetakoa'", *Egunkaria*, 1996-X-16.
- Mendiguren,X., "Eta ez preso egon delako", *Argia* 1593, 1996-X-20, 45 orr.
- Kortazar,J., "1996ko kalera", *Hegats* 15/16, 1997ko urria, 84-85 orr.
- Rojo,J., "Poesiaren mugak", *El Correo*, 1997-V-8

Olasagarre, Juanjo. *Bizi puskak*, Susa, Zarautz.

- Aldalur,M., "Herri baten bizi puskak", *Egunkaria*, 1996-XII-7.
- Artola,M., "Poeta?, Hori iraina da", *Argia* 1599, 1996-XI-10, 37-39 orr.
- Barandiaran,A., "J.Olasagarre: 'Iraultzan sinetsi eta gero dena erori zaigu'", *Egunkaria*, 1996-XI-26.
- Kortazar,J., "J.Olasagarre", *Pergola* 60, 1997ko otsaila, 10 orr.
- Kortazar,J., "1996ko kalera", *Hegats* 15/16, 1997ko urria, 85-86 orr.
- Rojo,J., "Mundu zatikatua", *El Correo (Territorios)*, 1997-I-23
- Z.,J.L., "J.Olasagarre: 'Eguneroko bizitza dute nire poemek gaitzat'", *Egunkaria*, 1995-X-17.

Taberna, Mikel. *Mendearen ilunabarrean*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz.

- Kortazar,J., "1996ko kalera", *Hegats* 15/16, 1997ko urria, 83-97 orr.
- Kortazar,J., "Sariketak", *Pergola* 65, 1997ko uztaila, 2orr.

Urkia, Maite. *Gariaren usain horia*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz.

- Kortazar,J., "1996ko kalera", *Hegats* 15/16, 1997ko urria, 95-97orr.
- Kortazar,J., "Sariketak", *Pergola* 65, 1997ko uztaila, 2 orr.

1997

Alliet, Francois. *Kaiku haiku*, Maiatz, Baiona.

- Kortazar, J., "1997ko kalera. Poesia liburuak", *Hegats* 21/22, 98-100 orr.
- Kortazar, J., "Haikuak eta malkuak", *Pergola* 72, 1998ko martxoa, 2 orr.

García de Cortazar, Mirari eta Iruretagoiena, Iñigo. *Oroimen bizi eta margulduak/ Denboraren memoria*, Bermingham, Donostia.

- Aldalur, M., "Denboraren oroimenak", *Egunkaria*, 1997-IV-19.
- Kortazar, J., "Berrito sariketak", *Pergola* 67, 1997ko urria, 2 orr.
- Kortazar, J., "97ko kalera. Poesia liburuak", *Hegats* 21/22, 1998ko abendua, 90-92 orr.

Olaso, Xabier. *Gauaren magalean*, Bermingham, Donostia.

- Fernandez, J.J., "Malenkoniaren magalean", *Egunkaria*, 1997-V-10.
- Kortazar, J., "1997ko kalera. Poesia liburuak", *Hegats* 21/22, 1998ko abendua, 90 orr.

Serrano, Asier. *Bada hiri gorri bat*, Kalero-Elkar, Donostia.

- Arano, J., "Bada hiri gorri bat, A.Serrano", *Ostiaial* 6, 1997ko uda, 36 orr.
- Fernandez, J.J., "Sinesgarritasuna", *Egunkaria*, 1997-VI-14.
- Kortazar, J., "Hiri gorriak", *Pergola* 69, 1997ko abendua, 2 orr.
- Kortazar, J., "97ko kalera. Poesia liburuak", *Hegats* 21/22, 1998ko abendua, 95-97 orr.
- Markez, M., "A.Serrano: 'Kostako zait liburu mardullik ateratzea'", *Egunkaria*, 1999-XII-12.
- Rojo, J., "Gizartea aurka", *El Correo (Territorios)*, 1997-X-29.
- Sinatu gabea, "A.Serrano, *Bada hiri gorri bat*", *aizul* 195, 1997-VII-1, 4 orr.

- Ubeda, J., "A.Serrano: 'Norberak badauka buruan hiri gorria, aurkituta edo aurkitzeke'", *Egunkaria*, 1997-V-29.
- Z., A.A., "A.Serrano, Bada hiri gorri bat", *Pergola* 67, 1997ko urria, 15 orr.

Urrutikoetxea, Urtzi. *Borroka galduetatik gatoz*, Susa, Zarautz.

- Aldalur, M., "Gazte indarraz, gasolinazko poemak", *Egunkaria*, 1997-XI-29.
- Egia, L., "Borroka galduetatik gatoz, U.Urrutikoetxea", *Deia (Ortzadar)*, 1998-I-30.
- Gaztelumendi, P., "U.Urrutikoetxea. Gazteon errealtatearen argazki bat poemetan", *Egunkaria (Barkatu, ama)*, 1996-XI-27
- Jimenez, E., "Urrutikoetxea", *Jakin* 104, 1998ko urtarrila-otsalla, 97 orr.
- Juaristi, F., "Epika gure lur honetan", *Pergola* 70, 1998ko urtarrila, 2 orr.
- Juaristi, F., "Epika gure lur honetan", *El Diario Vasco*, 1997-XII-20.
- Kortazar, J., "97ko kalera. Poesia liburuak", *Hegats* 21/22, 100-105 orr.
- Mendizabal, I., "U.Urrutikoetxea: 'Belaunaldi baten kexak azaltzen ditut'", *Deia (Ortzadar)*, 1997-XI-28.
- Petxarroman, I., "Hautsa edo argia, literatur anonimoaren geroa", *Egunkaria (Barkatu, ama)*, 1996-XII-26.

1998

Aristi, Pako. *Oherako hitzak*, Erein, Donostia.

- Aldalur, M., "Taberna ireki zuenarena", *Egunkaria*, 1998-VI-6.
- Aristi, P., "Oherako hitzak", *Ereinkaria*, 1998ko abendua, 4orr.
- Estankona, I., "Idazle berri hori", *Gara (Mugalar)*, 1999-III-13.

- Iban,A., "Hiru egile, hiru jenero, argitaletxe bakarra", *Egunkaria*, 1998-IV-18.
- Iban,A., "P.Aristi: 'Momentuz bi lizaera ditut, eta nahikoa'", *Egunkaria*, 1998-IV-29
- Jimenez,E., "Egunen gurpilean", *Jakin* 106, 116-117 orr.
- Juaristi,F., "Poesia zentzuak", *El Diario Vasco*, 1998-V-30.
- Kortazar,J., "Oherako poemak", *Pergola* 77, 1998ko abuztua, 2 orr.
- Rojo,J., "Aukera galduak", *El Correo (Territorios)*, 1998-VI-10.

Arregi, Rikardo. *Kartografia*, Alberdania, Irun.

- Estankona,I., "Gure izatearen mapa", *Gara (Mugalar)*, 1999-III-20.
- Fernandez,J.J., "Poema liburu ederra", *Egunkaria*, 1999-I-16.
- Garcia,L.K., "Maparen metaforaren bidetik", *Egunkaria*, 1998-XI-26.
- Juaristi,F., "Espazioan barrena", *El Diario Vasco (Focus)*, 1999-XI-6.
- Mendiguren,X., "Zaharraren mapak, gaztearen haizeak", *Jakin* 110, 1999-I/II, 104-106 orr.
- Rojo,J., "Mugak galndituz", *El Correo (Territorios)*, 1999-IV-7.

Estankona, Igor. *Anemometroa*, Susa, Zarautz.

- Aldalur,M., "Hosto gratatuen liburua", *Egunkaria*, 1998-X-10.
- Arano,J., "Anemometroa", *Ostiela* 12, 1998ko negua, 45 orr.
- Arregi,M., "I.Estankona: 'Poesiarekin ahalik eta jende gehienarengana iritsi nahi nuke'", *Egunkaria*, 1998-X-8.
- Berasaluze,G., "Bihotzaren azpiko hitzak", *Hegats*, 118-119 orr.
- Gaztelumendi,P., "I.Estankona: 'Idatzitakoa literatura izateko irakurleak behar dira'", *Egunkaria*, 1998-X-29.

- Juaristi, F., "Barne aizearen Jira", *El Diario Vasco*, 1998-X-17.
- Kortazar, J., "Anima-metroa", *Pergola* 80, 1998ko abendua, 2 orr.
- Mendiguren, X., "Zaharraren mapak, gaztearen haizeak", *Jakin* 110, 1999-I/II, 104-106 orr.
- Mendizabal, I., "Esanahien airean nabigatzea aukeratu zuen mutila...", *Deia (Ortzadar)*, 1998-X-9.
- Rojo, J., "Ahotsaren", *El Correo (Territorios)*, 1999-III-24.
- Sinatu gabea, "Esanahien airean nabigatu", *Gara*, 1999-III-6.
- Sinatu gabea, "I.Estankona, Anemometroa", *aizul* 223, 1998-XI-1, 7 orr.
- Zuberogoitia, A., "I.Estankona: 'Ez dut segurtasun inpresiorik eman nahi'", *Argia* 1688, 1998-X-18, 34-35 orr.

García de Cortazar, Mirari. *Kea urruntzean*, Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.

- Rojo, J., "Malenkoniazko giroa", *El Correo (Territorios)*, 1998-VIII-26.

Izaga, Xabier. *Bart irakurtzeko gaur izkiriatura*, Susa, Zarautz.

- Aldalur, M., "Ilargia itzali ondorengo hegaberak", *Egunkaria*, 1998-XII-19.
- Blanco, G., "X, Izaga, *Bart irakurtzeko gaur izkiriatura*", *aizul* 241, 1999ko azaroa, 34 orr.
- Berasaluze, A.-Iban, A., "Umorea eta ironia, ballade literario ez ezik, jarrera bat ere badira", *Egunkaria*, 1998-XII-8.
- Estankona, I., "Irudi poetiko biolento barik", *Gara (Mugalar)*, 1999-II-13.
- Fernandez, J.J., "*Bart irakurtzeko gaur izkiriatura*", *Egunkaria*, 1998-XII-19.
- García, Luis Karlos, "Xabier Izaga, barrutik aterata", *Egunkaria*, 1998-XI-20.
- Sinatu gabea, "Gatibu dagoenaren mindura ezti zirikatzailea", *Deia (Ortzadar)*, 1998-XII-4

Olaso, Xabier. *Ariaren hariak*, Arabako Foru Aldundia, Gastelz.

Padron, Jose Luis. *Txori erratuen bilera*, Erein, Donostia.

- Aldalur, M., "Poesiaren biztanle bihurtzeko", *Egunkaria*, 1998-XII-5.
- Berasaluze, G., "J.L. Padron eta Concetto Probanza: 'Kulturaren aldeko langileak besterik ez gara'", *Egunkaria (Barkatu, ama)*, 1998-XI-26.
- Cano, H., "J.L. Padron: 'Umorea desesperatuen kortesia da'", *Egunkaria*, 1997-VIII-31.
- Errasti, A., "J.L. Padronen *Txori erratuen bilera* poemak kalean", *Egunkaria*, 1998-XI-20.
- Juaristi, F., "Poetika xumea", *El Diario Vasco*, 1999-I-2.
- Kortazar, J., "Txoria eta gizakia", *Pergola* 82, 1999ko otsaila, 2 orr.
- Kortazar, J., "1997ko kalera. Poesia liburuak", *Hegats* 21/22, 92 orr.
- Oliz, J., "J.L. Padron: 'Beharrezko bilakatu zait idazteko grina'", *Egunkaria*, 1992-IV-16.
- Rojo, J., "Etsipena dela eta", *El Correo (Territorios)*, 1999-II-3.
- Sinatu gabea, "Txori erratuen bilera", *Ereinkaria*, 1998ko abendua.

1999

Alasturi, Jon. *Nongoa nor*, Potxo argitalzuloa,

- Benito, J., "Bidaia luze eta laburra", *Gara*, 1999-XI-6.
- Sinatu gabea, "J. Alasturi, *Nongoa nor*", *Argia* 1725, 1999-VII-25, 40 orr.

Etxeberria, Martin. *Katiluaren ipurdia*, Alberdania, Irun.

- Eskisabel, J., "Egunerokotasunari atxikitako poesia", *Egunkaria*, 1999-X-29.
- Fernandez, J.J., "Egunerokoa poematu du Martin Etxeberria Garrok", *Egunkaria*, 1999-XI-6.

- Rojo, J., "Poesia herrenak", *El Correo (Territorios)*, 1999-IV-28.
- Sinatu gabea, "M.Etxeberria, katiluaren ipurdia", *Argia* 1736, 1999-XI-7, 46 orr.
- Sinatu gabea, "Egunerokotasunaren poesia", *Gara*, 1999-XI-13.
- Sinatu gabea, "Zerbait esatera datorren poeta...", *Deia*, 1999-XI-12.
- Sinatu gabea, "Poesia berria eta freskagarria", *Zabalik*, 1999-XII-11, 56 orr.

Kaltzada, Pili. *Ur-tximeletak*, Erein, Donostia.

- Anso, M., "P.Kaltzada: 'Poemak paperari eginiko altorpen intimoak dira'", *Gara*, 1999-III-21
- Fernandez, J.J., "Poesian barrena biluzik", *Egunkaria*, 1999-III-27.
- Kortazar, J., "Sentipen tximeletak", *Pergola* 88, 1999ko abuztua, 2 orr.

Markuleta, Gerardo. *Hauta lanerako poemategia*, Erein, Donostia.

- Arregi, M., "Bilboko literatura aztertzeo jardunaldiak", *Egunkaria*, 1999-XI-18.
- Carrere, J.M., "Gerardo ez da Li-Po", *Gara (Mugalar)*, 1999-XII-18
- Sinatu gabea, "G.Markuleta, Hautalanerako poemategia", *Gara* ("Durangoko azoka"), 1999-XII-2
- Sinatu gabea, "Poesigintzaren gaineko gogoeta", *Gara (Mugalar)*, 1999-XII-4.

Olaso, Xabier. *Datak eta postdatak*, Bermingham, Donostia.

- Juaristi, F., "Poesiaren bonsala", *El Diario Vasco (Focus)*, 1999-IX-18.

Padron, Jose Luis. *Ibaia euri-erasotan bezala*, Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.

- Juaristi, F., "Maitasun palsajea", *El Diario Vasco (Focus)*, 1999-VIII-21.

- Juaristi, F., "Maitasun paisajea", *Pergola* 90, 1999ko azaroa, 6 orr.

Tapia, Jon. *Gartzelatik*, Amnistiaren Aldeko Batzordeak (AAB).

- Sinatu gabea, "J. Tapia, *Gartzelatik*", *Gara* ("Durangoko azoka"), 1999-XII-2

Zabala, Juan Luis. *Hautsia natza*, Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.

- Arregi, M., "J.L. Zabala: 'Horretara eseri gabe osatu dut liburu'", *Egunkaria*, 1999-XII-17.

SORKUNTZA

Nire erotatik *

Luis Mari MUJICA URDANGARIN

Hiru amets

Amorea dut atzI,
maitasunaren antsi
(hain latza ez bazintez...)
bihurtu arrats gazI,
hiru amets
dolumina eman ez.

Hiru ele barrendik
maitea kalte itzuli
daitekela esanez
-halakorik ez bedil-,
hiru amets
dolumina eman ez.

Amorezko mandatu
golzez eman didazu,
gau ez, ordea, promes
bera niri ukatu,
hiru amets
dolumina eman ez.

(*) EGAN aldizkarian azken urteotan argitaratutako olerki batzuen berri-rakurketa -eta moldaketa- egiten da hurrengo orrietan.

Nork etsi

(Lizardiri)

Lizar eder, lizar malte,
arrastiak dizu kalte,
urrian gorritz
duzu hats anitz,
arratsak ustekabez
jarri dizu izu trakets...

Lehen gaztea zinaden,
egun zahar eta zimel
-bihotz, zer habil
beherantz amil-?,
ene barruak hondamen
aintzin orolen ondoren.

Hitzek naute populatzen

Hitzek naute populatzen ,
hitzek barrenbiltzen gozo,
gauzen ertzak goraldatzen
harriduraren erasoz
-haitzak, alorrak, mailloak,
garlisoak eta arto-,
behatua miretsiaz
nabil birkreatzen oro,
gauza isilen ederdurak
bihotzean kantu harro,
hitzek naute populatzen,
hitzek barrenbiltzen gozo.

Sagar geza jaten

Txoria adar xumean
 sagar geza jaten,
 txoria zuhaitzean
 morroi sagarraren,
 hura, hori ta bestea
 glizonak etsipen
 - bal, astintzen, kolpatzen,
 suntsitzen, zigortzen,
 goratzen ta eraisten
 nabli etengabe,
 txoria nagitu da
 limoi latza jaten
 - limoiaren mamiak
 mikaztura gailen -,
 jalo eta iraun behar
 txarto bizi arren,
 ezinbestekak leiho
 ta atek nabarmen,
 zaldan hau beste izaten
 nekeza gertatzen,
 txoria adar xumean
 sagar geza jaten.

Lur-amak hatsa lodia

Lur-amak hatsa lodia,
lurrak hazia goren,
arto ta gari helduek
margo ugarlen plazer
(gozamen larriagorik,
dasta ote daiteke?),
uztaren sukar altuak
odol bizkorren kolpe
-aleak hausten dabilta,
galburuak lehertzen-,
esperma tiranikoak
erauntsitan han-hemen,
goldearen zakil latzak
uzta ugari ondoren,
lurraren sabel bigunak
oinaze haziaren,
lur-amak hatsa lodia,
lurrak hazia goren.

Txalapartak gan-dan-ban

*Txalapartak gan-dan-ban,
txalapartak dan-ban-gan,
txalapartak ban-gan-dan.*

Herioa ta amorea
borroka gaizto zalzkit,
arratsak jalgi itagiak
oraindakian zintzilik,
herioa zoro dator
maite-hariak hautsiz,
kosmoa basapiztia
zezen beltzen erauntsiz,
azkazal damugabeak
setatiegi dabiltz
-ozpin suminduek ere
erasoaren bortitz-,
kolpeak ta zartakoak
ez ahitzen oraindak,
nik ekin, ekin gura dut
-ta ez jasan bakarrik-borroka, agonía, seta
baitut barnean antsiz,
Jo, hautsi, apurtu behar,
ah, hiltzeraino kasik.

*Txalapartak gan-dan-ban,
txalapartak dan-ban-gan,
txalapartak ban-gan-dan.*

Pikoketako pagadian

Kolore bizkorren sumin,
gorri basatiaren grin
-oro gorri eta karmin-,
nire biziak
goiztar antsiak
geldi-geldiro lito egin...

Haritzezko hilkutxa

Udazkena hurreratuz
adarrak geratzen biluts,
barren arratsa
- asper, narratsa - ortze gordinetik haruntz
egin nahiaz berriz bultz,
ezin gorantza
giza bizitza.

Enbor sendoa opari
haritzak zurginari
hiltzerakoan
zur-zerraldoan
ukan dezan harrigarri
gunea soinaren neurritz,
beherantz doan
noazu lldoan.

Poetaren goiargia

Hainbestean, hainbestean
nintzen alturara joan
-hegoak gorantz eroan- arrano adina airean
kasik urtzeralno ortzean,
ta hegaldi hain harroan
(zelako poza niregan!)
dena bildu nuen soan.

Ene poesi otzana,
hau hartu, bestea utzita
gailur garaletan barna
egin genuen elkar zita,
gozatuz halako bista
arin deritzait gaur dana
-pisurik ez duen zama-gola atsegin zait eta.

Poesia damari

Itxi nituen atetilak,
laga albora mila arazo
(gezurtia al naiz, akaso?),
hertsu ere leihatilak,
lehendiko olermen hila
zitzaidan berpiztu oso,
itzaltzean iskanbilak
senti berriz bere eraso.

Han geratu nintzen lotan
hitz ezti nagien gentzan
-ohe bigunean etzan-
dama onaren alboan,
bere ele solla orduan
(nik ez nion ezer esan)
hasi zitzaidan gogoan
gori bertsoa isur nezan.

Altzifrearen itzalak

Altzifrearen itzalak
gerizpe serioa,
altzifreak atzamarka
soroen aspergoa
(ez nazazue utz, arren,
bihurtzen minagoa),
berde mikatzak hozkatzen
pinuen arrastoa,
ortzean hilobi ilunak
berriz irensten noa,
isilgunea lagunmin
(ez al zait nahikoa?)
kanposantu ahantzien
bakardade geldoa,
pinudi berde hotzetan
galtzen ene bertsoa,
altzifrearen itzalak
gerizpe serioa.

Azaroa makaletan

Azaroa makaletan
gozo, kuttun, hori,
olibondo ta mahatsak
arratsaren zoriz
(zergatik itzuli nahi
bititza hilobi?),
udazkena gauza berak
esanez zait etorri, berrigorri,
Arga ibalaren ertzetan
mokoka zozo bi,
ah, urriaren nekeak
zenbat malenkonil

Gizon etsia

Sartu nintzaden izuti
bere begi-leihotara,
begi haletan belzkara
labana zegoen zutik,
ezten gaitz hura biluzik
ezin izan nun atera.

Laban beltza sabelean

Laban beltza sabelean
zitzaidan krudel etzan,
labana zergatik, esan,
geratu zutik bertan...?

Gaztelak bideak luze

Gaztelak bideak luze,
 Euskal Herriak hutsune,
 Gaztelaren luzamena
 etsipenezkoa dena,
 gaztelania burugoi
 -euskara apal eta morrol-,
 hamar hagin urra ta urra
 -gaztelania lapurral-
 benetako euskal hitzak
 (erdaldun motz, entzun itzakl)
 alferrikako patuan
 euskalduna utziz ondoan,
 Gaztelak bideak luze,
 Euskal Herriak hutsune.

Ene isiltasunez eta...

Ene isiltasunez eta
 bakardade hitsez ase
 gauaren ontzi ilunean
 (beltzatorik al daiteke?)
 itotzen naiz, ezkutatzen
 galdera alferren mirabe,
 ene eneari (nolatan?)
 berregiten diot galde,
 itaunak eta susmoak
 bata-bestearen oste
 (ausaz, Jainko izunak nitaz
 kezkaturik ote daude?),
 itzal zoroen gisara
 hitz eneak eragabe,
 "naiz, "ez naiz", "zertarako naiz?",
 "ez izan ere naiteke...",
 ene susmoen gurpila
 malda behera nerabe.

Urederra ibaia Amezkoan

(Gerardo Diegori)

Uraren ispluetan
galsoroen urrea,
ur hotzaren besoetan
onbera paisajea.

Urbasaren maldapean
ur garbizko zauria
(ah, ze bozkario dedan!),
dena margoz isuria.

Urbasatik Urederra
Amezkoetan zehar,
arrats naglak asperra
oroietan galtzear.

Neguz, udaz, udazkenez
hots gozoak errondan,
ur holek atsedetik ez
beti joan ta joan.

- "Arren, ez zazu urrunegi
lehen bidea eroan,
geratu zaitez nirekin
hizketa maitezkoan".

Esther-i

Aih, Esther, aih, Esther,
zure edertasunak
ez daduka muga
ez daduka bazter,
aurretik atzera
-atzetik aurrera- guztiz zara lerdin,
aih, Esther, aih, Esther,
Bai eskulin, bai ezker
-hortan ez dut duda,
horixe nik gura- zuk ez sobran ezer
hain zarela eder,
aih, Esther, aih, Esther.

Olerki hibridoak

Ay, ay, *mi amada* bihotzean,
 cuando te ví nire aldean
 qué es lo que sentí, aih, aih, ene,
 qué es lo que gusté, maite nere?
 Mi Esther, guztiz zinen eder,
 del todo eras airos ta lerden,
 tus brazos, sabela eta izter
 eran suaves fruta bat balzen,
 y tus pechos larru nerean
 nadaban arrainak bezelan,
 con tu amor gauean jostari
 bebimos sabroso edari,
 junto a mí - usoa bazendi - consentida zintudan senti,
 ay, ay, *mi amada*, aih, nire Esther,
 cuánto eres dulce eta eder...!

Nik ez zaituda...

Nik ez zaituda ordainetan maite,
 ezta zarelako noiz-noiz maitakor
 erraz baldaiteske maitasuna agor,
 maite zaitut zuk maitatu gabe.

Zure ederrak hartzen nau aldez alde,
 urrun ala gertu enegan zagoz
 nahizta nirekin ez egon ados,
 bihotz honek zugar betiko ase.

Minduratzen nauzu berriro, ordea,
 ze eskaintza hain biziaren ordain,
 aih, ez didazu zabaldu atea.

Arren, entzuidazu, arbuloen gain
 -nahiz ez izan hala on-legea-
 zurea nauzu lehen eta orain.

Ortze zuriko ilargi

Ortze zuriko ilargi,
bihotz gaitzak naragi,
ni beregana, aih.

Eguzkiaren gori,
zergatik sugar hori?,
ni beregana, aih.

Maitaleak hitz nagiz
husten sekretu anitz,
ni beregana, aih.

Maiteak bere zori
bihotz honetan hordi,
ni beregana, aih.

Josebak Mariari

Josebak Mariari,
aih, aih, aih,
Mariak Josebari,
aih, aih, aih,
maltasunaren handi,
begi oneko sari,
aih, aih, aih,
Josebak Mariari,
aih, aih, aih,
Mariak Josebari.

Bi gazte

Bi gazte malta-zoriz
bihotzeko su goriz
-“zure ondotik ihes
ez naiteke joan ez”,
mutilak neskaxari,
neskaxak mutilari.

Arren, ez zaitez etorri

Gogor didazu eragin,
erraiak ezarri irakin,
gogor didazu eragin,
arren, ez zaitez etorri.

Erraiak ezarri irakin
bainintzan lehen maitemin,
erraiak ezarri irakin,
arren, ez zaitez etorri.

Bainintzan zure maitemin
jarri goibel eta samin,
bainintzan zure maitemin,
arren, ez zaitez etorri.

Jarri goibel eta samin
-ah, hobe ez banuen jakin!-,
jarri goibel eta samin,
arren, ez zaitez etorri.

Ah, hobe ez banuen jakin
(beingoan isil nadin...),
ah, hobe ez banuen jakin,
arren, ez zaitez etorri.

Aih, aih, zintudan ikusi

*Aih, aih, zintudan ikusi,
hobe ez bazinen itzuli.*

Arboladian arbol bi,
arboladiak bi itzal,
beti lheskorra izan zinan,
nik ongi dakit hori.

*Aih, aih, zintudan ikusi,
hobe ez bazinen itzuli.*

Nik ongi dakida hori
- ausaz, hobe ez baneki... -,
jartzen nauzu goibelegi,
pena anitz bihotz honi.

Ah, aih, zintudan ikusi,
hobe ez bazinen itzuli.

Bai, pena anitz bihotz honi
zenidalako esan
behar nuela asko jasan,
bihotzak samin gori.

Aih, aih, zintudan ikusi,
hobe ez bazinen itzuli.

Ezkontza egunean

(Puntua hemistikioetan bakarrik)
Elosun (Gip.) 1990-V-30ean egina

"Senargala, non da, aih!", / eliz kanpaia dilindan,
eliz kanpaia alai, / ta Idoia bozkariotan
delarik ezkongai. / - "Ama, soinekoa non da,
non gerriko apain", / hamaika kolpe dorrean,
eguzkia garai, / Idolaren ezpain biak
bailliran anpolai, / bere bularren tontorra
usainez oro blai, / ah, bere izterren zuria
promes urdinen zain... / - "Ama, zapatak non dira,
bihotza dut ernal, / oraindik lore-korua
buruan falta zait", / lore-korua falta da
t'ezkontzeko garai, / - "Ekardazu lepokoa,
eraztuna be bai", / eliz kanpaia dilindan,
auzokideek jai, / bular zurien altura
promes urdinen zain, / hamaika kolpe dorrean,
eguzkiak dirdai, / - "Zuk ezkondu nahi baina
ez duzu senargail". / Eliz kanpaia dilindan...

Bazko egunez

(Puntua hemistikio eta amaieretan)

1991-III-31an

Udaberria etorri / zaigu, loretan zitori, /
 arrosak eta elorri / (indar nork dagio nori?), /
 ederra ederrez gori, / alai enarak ta txori. /
 - "Hil egin zaituzte, Jesus, / igurtzi olio-ukenduz, /
 infernua laga kexuz / hilobi hotza utzi biluts". /
 - "Hilobi hotzean, Mari, / esan, zer duzu Igarri?",
 - "Marik erantzuna garbi : / "Gorpua ez dugu aurki,
 mugitzerakoan harri / gaua egin zaigu argil".

Sufrimenduen ondoren

(Puntua hemistikio eta amaieretan)

Sufrimenduen ondoren / baretasuna nik gura, /
 bake ederra -ez mindura-, ezba! gabeko hats goren.
 Barne gelatan sartu naiz / oihartzun hobeen gose, /
 kanpoko zaraten orde / gurago nik zure ele gaitz.

Longida eta Artzibarko lurretan

(Puntua hemistikio eta amaieretan)

1991-III-28an

Agoltz aldean erromes / Nafarroa dut senti; /
 harriduraz ta susmoez/ -aintzinean banendi- /
 sumatzen dut zaharregi / hainbat oroipen trakets.
 Hemen Itoitz, harago Orbaitz, / Artozki eskuinera,/
 landa bilutsean Ezkal, / Gorritz mendi aldera /
 nork narama esatera / barnean dudala gaitz?

Eguberri

1991-XII-25

*Era, era, era, astotxo,
goazen Belenera
hautxoaren ikustera.*

Ullaren maldetatik
ni hondartza ikuskari,
uhina joan-etorritz
harkaitz beltza kolpari,
behean Monpas, Donosti,
ezkerrerantz Iradi,
urdin serio ta hotzak
itsasoak opari
(aih, eguberri dohatsu,
zara gogoragarri...),
harantzago Hondarribi,
Donibane, Getari,
uhinen marra xuria
itsas-ertzean garbi,
Belenen jalo da Jesus,
soil, umil, biluzkorri,
bonba ta lehergailuak
mazapan leun itzull,
bakea noiz iritsiko
den galdetzen gara ari,
Euskal Herriak hertsiko
ote gaur bere zauri,
astoak bide-pausua
astitsu eta nagl,
batzuetan, ordea (aih, aih!),
andana urduriegi,
elurraren mantxa aratzez
Adarra mendi handi
(aih, nik gaur desiratua
bihar egi baledi...),
Belengo ezkila-hotsak
-bihotz, hagokit adil-
Euskal Herrian behingoz
beza bakezko argi.

*Era, era, era, astotxo,
goazen belenera
hautxoaren ikustera.*

Eremuak

Eremuak, eremuak
 ta eremuen sare,
 Garestik harantz Obanos,
 Muruzabal, Eunate,
 Utergan Beriain Jauna
 euskararen maitale,
 Arnotegiko maldetan
 galsoroek udate
 (esan, zer azaldu guraz
 neurtitzok zabiltzate?),
 soroen geometrian
 laborezko uzta gazte,
 euskal izenen kerari
 erdarak egin kalte
 -ausaz, lotsetan al dabil
 Utergako abade?-,
 landa luze okreetan
 bazterrak mugagabe,
 soroei esker begiok
 margo ta libertate
 (esan, ene Nafarroa,
 oraindik lo al zaude?),
 mahastien ardoetan
 -Isil ote naiteke?-
 etsipen ta suminduraz
 paisalaren barrunbe,
 Euskal Herria etxean
 maizter eta desjabe,
 semeek etxea saltzen
 puskaka ta alez-alez,
 lerro okreen demasian
 paisajeak hondamen,
 egunak gau izan nahi,
 gozak, berriz, atsalde,
 bidean beti "lehena"
 ene zantzuen kate.

Tirol
1991-VIII-26

Aspaldiko Irrika gaitza
barnean zigorkari,
Austria txukun ta apaina
udaz naiz bisitari,
Verallberg, Brand, Lünersee
belardi leunen argiz,
Tirol garaieko oihanak
lits berdeen mirari,
ortze urdina lakuetan
abstraktu, biluts, nagl,
elurra ta aintzira aratzek
begi ona elkarrl
(esan, zeren susmoak nau
honetara ekarrl?),
haitzak, belarra, mendiak
margoetan nahasi,
hango paisala atzemanek
Euskadi gogangarri,
etxeak jostailu gisa
hornituta loradiz,
balkoietan zur landuak,
hormetan estria anitz,
lehen inon ez atzia
ustekabez nik kausi.

Aiako Harriak
1991-XII-12

Golan Txurumurru ta Errollbide,
haritz, zintzur ta erroitzen artean
ezker ta eskuin haitzak nik ahalde,
atsedena hartzen geldi naltean.

Gailurrean naiz arranoen kide,
noizpait, arnaska, goiko tontorrean
mendiarekin erraldol baninde
Ingurutara egiten dut hegan.

Aurrez Errenderi, Irun, Oiartzun,
harago Urruña, Endala, Miarritz,
edonon bihotzak hats eta osasun.

Atzean San Anton aintzira ur garbiz
kolore urdinak dituela lagun,
lamiak bertan intzirika dabiltz.

Ertzak, hitzak, ideiak

Ertzak, hitzak, idelak
ezarmen sendoez,
palsajeak dasalda
banaizela, zinez
(bidean dabiltzanak
ohardun balitez...),
margoen hats gaztea
hesietan trakets,
oraingo ederdura
ez nun aintzinan ez,
ederraren mozkorra
zentzunotan minez,
gauzak, haltzak, ametsak
ditzadala gorets
-noiz eginen zait zuri
behin nuena beltz?-,
berriro zalantzazko
idelak ta promes.

Zelain aldean

Leiho atzetik beltzura,
basoaren nahaspil,
negurantz doan naturan
aldatz behera nabil,
parajearen mindura
Aizkondietan samin
(saiatzen naiz udazken hau
ber-udaberri dadin),
azaro etsiezinak
negutea eranskin,
han-hemen orban ilunak
asper-giroan amil,
Zelaingo bide altuan
txori-habia zarpil
-ene bihotz, neguteaz
zahartuegi habil-,
linea iheskorren zehar
oroiak mila asmakin,
batzutan beltz -bestetan hits-
leihoak dolu gordin,
gelako kristalen barna
mindura nik ta samin.

Lizardiren bidean

Pinudiaren lo gaitza
 kezkek dute afari,
 udazkenaren damuak
 palsaian dolu nagl,
 garoak gorri-girotan
 (ez al nuen Igarri?)
 muino soil bilustueta
 sentimen-sofrikari,
 eza ta ezintasuna
 barruetan lokarri
 -aldaparen gainbeheraz
 zergatik naiz hain adi? -,
 adarren azkazal latzek
 garrasla golari,
 Lizardiren negutea
 bihotza zigorkari
 -nolatan zaitut hain hurbil,
 adiskide Lizardi?-,
 sagastiaren janzkia
 lotsakunezko zapi,
 orduen pena mamitzen
 olerkaria ta ni,
 ah, bizlaren aldapaz
 poeta blok adil

Hogeita bost errealetan... (Ipuina)

Ibai-ertz

Eleuteriok, zaldi-gurdiaren gidariak, Joxe Fermini:

- Gaur arinago ibil hadi, zeregin handia zeukagu eta. Errentaria, Hernani, Andoain, Tolosa eta inguruko herritatik haurrak bildu beharrean gaudek.

Gaueko hamaikak t'erdiak ziren San Markos galnean ilargiak esnezko argia isurtzen zuenean; Ibai ondoko haltzetan, kanposantuko gurutzen ostean, ermitaren baranoan Itzal erratiak zebiltzan. Txokil txakurrak zaunka zegien erneguz Itzalei, eta ilargia muino galnean jarri zenetik Txokilek ez zion zaunka egiteari utzi.

- Alual Egon hadi isilik, jendea esnatuko duk eta -ipurterre Eleuteriok.

Txakurra, ilargiaren argitara, bere isats propioaren itzala harrapatu nahian zebilen. Eleuteriok ostikoa eman zion Txokil eta erantsi:

- Isilik egoten ez bahaiz bizkarrezurra pitzatuko diat makila hone-taz. Txakur petrala!

Txokil, azkenean, Isatsa Jose Ferminen hanka tartean zuelarik isilik gelditu zen.

Joxe Ferminek, ermitara iritsi orduko, zapi zuritan bildurik zegoen haurtxo txiki bat negar-zotinka aurkitu zuen. Txakurrak haurrari aurpegia millikatu zion amoltsuki, bero pixka bat eskainiz.

Txokil, arin! Oraindik komentuko ataria eta kanposantua miatu behar dizkiagu.

Jose Ferminek bazekien gau hartan kanposantuan haurren bat

egon zitekeela, aurreko egunean, segetuaz, etxeko ezkaratzean poltsa batean hogelita bost zilarrezko erreal jaso baitzituen; dirutzaren arrazola paper-izkribu batean azaltzen zen.

Errentarian andere guztiek zekiten Eleuteriok eta Joxe Ferminek hilero Iruñeako Inklusa bidala egiten zutela abandonaturiko haurrak bilduz. Eleuteriok bi prezio zeuzkan Gipuzkoatik Iruñeako Inklusara eramateko: bata hogelita bost zilar-errealekoa, eta bestea hogelita hamabikoa; azken hau baldin eta haurra Iruñeara bizirik iristen zenekoa, ze bideko presak, hotzak, goseak eta beste baldintza deltora-garriek haur anitz destinora hilik allegatzea suposatzen zuten.

Eleuterio eta Jose Ferminek, gehienetan, haurra zein andere, ezkongabe, emagalduta edo Ijitoen seme izan zitekeen jakiten zuten emagin baten bitartez.

Kanposantura iristean Joxe Ferminek depositoko atea astiro ireki zuen; Txokil, berriro, zaunka hasi zen, balna inork ez zion jaramonik egin hildakoak, normalki, ongi hilda egon ohi baitira. Depositoan ez zegoen inork; ezta hilobi irekiaren zuloan. Gurutze eta zedroen artean ilargiaren geometria izutiagoa egin zen. Bat-batean, hormaren kontra zetzan bultza zuri batetik halako zinkurin bat ateratzen hasi zen. Txokilek zaunka eta Joxe Ferminek isiltzeko keinua... Azkenean, umea zegoen tokira hurbildu zen, eta bizkarreko saskira jaso arbi-buru bat gisako kaskoa zeukan haurra. Harantzago, hilobi baten ondoan, beste zerbait nabari zen zapiz bilduta; haurra zakurraren mihi beroa bere larruan sentitzean negarrez hasi zen. Joxe Ferminek gau hartan bigarren haurra biltzen zuen saskira.

Zeruan ilargi eta izarrek ager-ezkutaka ziharduten, zapaburuak askan bezala.

- Arranel Kostatu zaik etortzea —Eleuteriok Jose Fermini.
- Zer egingen nian? Hiru haur topatu ditiat; bat ermitan, beste bi kanposantuan.

Eleuteriok sudur zapala zuen, kasik leporik gabeko buru galanta, begiak nabar eta tipi, ezpainak aski haragitsu. Itsasoan grumete bezala ibilitako gizasemea zen. Behin, Ingalaterrako uretan, ekaitz-gatik untzia hondoratu behar zela eta, itsasora bere burua botata, marrazo handi batek besoa erauzi omen zion, eta ondoren ezkerreko belarria jan, aurpegian sekulako arrastoa utziz bekainetatik ezipainetaraino. Eleuterio gizon anker, odolbero, diruzalea zen.

Jose Fermin, aldiz, onberagoa zen, nahiz eta haur abandona-
tuak saskian trakeski jaso; begi beltzaran-handitan halako irri kupibe-
ra Isladatzen zitzaion; masallezur Irtenak eta ezpain lodiak zituen
kokospEAN haragi-multzo Ikaragarria; alafede, ume handi eta Inozo
baten Itxura zuen, eta begiak bi sagar gozo gisa sudur gorriaren
galnean.

Eleuteriok zigarroa piztu zuen; suak ilunean basakatu amorratu
baten begia zirudien; keada bota ondoren, Joxe Fermiñi:

- Pasatu al halz komentutik?
- Ez, oraindik ez.

Alferrontzial Mugi hadi! Gero Zamalbidetik Nafarrorantz igaro
beharko gaituk eta.

Joxe Ferminek, saskia bizkarrean, komentura jaitsi zen Txokil
alboan zuelarik. Gaua kristala baino gardenagoa bilakatzen ari zen,
Pasaiako itsaso aldera uraren koloreak bilutsak ziren, eta haur aban-
donatuen zinkurinak, emakumeen malenkonia, zillbor ebakien urra-
dura gorria gauaren segetuan biltzen ziren. Komentuko atarira Iris-
tean Ilargiaren errainutara bi begitxo —beltz eta erne— susmatu zituen
estalki batean. Haurrak, Joxe Fermin hurreratzean, ezpainak zabaldu
zizkion esnea edoskitzeko asmotan gizonaren eskuak amaren bula-
rrak bailliran. Zer gosea haur galxoarena! Joxe Fermiñi bihotzak tau-
padak eman zizkion haurra goserik ikustean. Haurrak, gainera, Inku-
sarako bidal-sariaren txanponak alboan zituen; Joxe Ferminek
zenbatu zituen: zilarrezko hogeita bost erreal ziren, prezeski, estipu-
latuta zegoen gisa. Haurra aurrekoak baino arduratsuago sartu zuen
saskira, eta besapean hartu. Haur muxugorriari bost millikaldi egiten
utzi zion Txokil zakurrari. Umeak, bi begi beltzetatik beherago,
masalla gorritzat zuen irri gozoz. Izarrak Oihartzun ibaian gauaren
kristalak puskatzen hasi ziren, eta igel gazteak potxingoetan dardal-
zoka.

Joxe Ferminek berekiko: "Noan, bada-ezpada, elizako atarira,
joan den hilean han ere haur bat aurkitu nuen eta". Susmatu bezala,
kalostrako ertz batean, zapi beltzean bilduta, haurtxo bat zegoen.
Joxe Ferminek arakatu zuen haurraren azpialdea eta hankatartea,
baina ez zuen txapon-multzorik topatu. Haurrak ez zuen negarrik
egiten; begiak zeruko Ilargia bezain fresko eta handiak zituen. Zer
eginen zuen Joxe Ferminek amak alboan dirurik utzi ez zion haur

harekin? Zer esanen zion Eleuterio diruzaleari? Haurrak, hala ere, bihotza erdiratzen zion. Zer eginen zuen? ("Beno, gezurra esanen zioat... Amak paper batean datorren asterako bide-saria ordainduko duela izkiribatu duela adieraziko zioat; horrela salbatuko duk haurra").

Joxe Ferminek haurra saskian sartu zueneko San Markos galneko ilargia biribilagoa egin zen, eta beste bi izar handi piztu Alako Harrien parean; Muganitx, Txurumurru eta Errollbide tontorrek nabarmenagoak ziren.

- Beranduegi ator, alfer hori! —Ikusi bezain agudo Eleuterio.
- Gaur naglago ibili dituk emakumeak ilargia dagoelako —Joxe Ferminek zerbait esategatik.
- Eta zer? Topatu al duk besterik?
- Bai, mutiko eder hau elizako kalostran.
- Benga, dirua!
- Dirua?
- Bai, inklusarako bide-saria.

Joxe Ferminek umil eta urduri papertxo atera zuen patrikatik.

- Datorren astean saria bikoizturik ordainduko digula dioen paper hau utzi dik amak.
- Nola? Datorren astean?
- Bai, datorrenean. To bermetzat urrezko bi txapon hauek.

Txanponek Joxe Ferminek bere patrikatik ezartzen zituen.

Eleuteriok halako so hotza eta susmatia bota zion. Arre! Oihu eginez, eta uhalak ongi astinduz, zaldi-gurdia bide behera gidatu zuen, mendian zehar, Hernani aldera abiatuz. Pago arteko paisala llunak zaldi-gurdiko haur-merkantzia bitxiagoa egiten zuen; bidean zapoen kantua entzungarria zen eta baita toki zingiratsuetan igelena ere; azeriak zaldi-gurdiari agur egitera irteten ziren.

Joxe Ferminek Eleuteriori:

- Ez hadi hain zalu joan, arren, haurrak bidean hilko dituk bestela eta.
- Hiri eta neri zer? —besteak zaldiak ziriaz lazki astinduz.—Daklan bezala, presa zeukagu Iruñeara Iristeko; bidean hiru geralditiagu, oraindik.

Joxe Fermini bihotza zulatzen zitzaion azken haurraren begirada dultzeaz oroitzean... Eleuterioren kalkuluetan haur bakoitzagatik zilarrezko hogelata bost erreal jasoko zituen, nahiz ume batzuk hilda iritsi; horregatik, hobe zuen ahalik eta haur ugarien eramatea... Zaldi-gurdiak, gutienez, Hernanin, Andoainen eta Tolosan zuen geraldia. Behin Hernani eta Andoaingoa eginda, Eleuteriok Tolosan lagunari:

- Pasa hadi San Frantzisko eta Santa Klara komentuetatik, han beti kausitzen duk haurren bat eta; gero Santa Maria elizako ataritik ere buelta egin ezak.

Alafede, egia zen; Tolosan beti haur-talde handi samarra aurkitzen zen, Inguruko herrisketakoez ere umeak uzten zituztelako.

Joxe Ferminek uzkur:

- Ez al duk gehiegi gaurkoz? Dagoeneko hamalau haur zeuzkagu zaldi-gurdian, eta ez zegok tokirik beste batentzat ere. Beste bost hartzen badizkiagu gehienak ito egingen dituk; datorren asterako utz dezagun Tolosaldeko txanda.

Eleuteriok biziki ernegatuta:

- Sandios! Alferrotzi alena! Hire betebeharra neri obeditzea duk; deskuidatzen bahaiz hire azkenego bidaia izanen duk gaukoa, egon hadi ziur!

Joxe Ferminek hatza pasatu zuen kokotseko bizar kizkurretatik hots latza ateraz. San Frantzisko komentura abiatu zen umil. Komentuko atezainak bazekien gau hartan Eleuterioren zaldi-gurdiak bidaia lruñeako Inklusara egingen zuela.

Fraidea zain zegoen aldaba noliz entzungo.

Joxe Ferminek komentuko atea jo ahala, Frai Bernardok dornuaren bestaldetik:

- Anala Bernardo, hemen naiz haur-lorretan.
- Joxe Fermin, gaur inoiz baino haur gehiago kausitu dut komentuko atean. Hiru haur dira, eta hona hemen haur baloitzaren bide-saria, eta baita bi ogi handi, babarrun-zakua, azukre kiloa, esne-marmita eta zerri-okela. Dena Inklusan, fraideen partetik, utzi.

Joxe Ferminek hiru haurrak dornutik arduraz hartu zituen. Babarrun-zakua, esne-marmitak eta beste fardelak hormaren kontra zeu-

den, hain zuzen. Arazoa, ordea, zaldigurdikoa zen, ezin baitzen dena sartu bertan.

- Anala Bernardo, babarruna, esnea, azukrea, zerri-okela eta besteak datorren astean eramanen ditugu, zaldigurdian lekurik ez dugu; oraindik Santa Klara eta Santa Maria elizatik igaro beharrean nago.
- Ongi da —Fral Bernardok—, jakin ezazu horko haur bat Lizartzakoa dela, eta bestea Altzokoa; hirugarrena, berriz, ezezaguna.
- Agur, Bernardo anala; datorren astean etorriko naiz.

Joxe Fermin Santa Klara eta Santa Mariatik pasatu zen ondoren, eta bertan beste lau haur jaso.

Tolosan zaldigurdira, bestetan bezala, Diputazioak ordaintzen zuen inude bat igo zen, haurrei bidean bularra eman ziezalzen. Joxepa deituriko inudeak zortzi bat haurrentzako esnea zuen, antza, bular galantetan.

Eleuterio, gurdiko haurtaldera so eginda, berehala konturatu zen hiru haur itota zeudela, eta hiritik pixka bat apartatuta, aitzurraz bide ondoan zuloa sakonduta, hirurak lurperatu beharko zituela.

- Zenbat dakrtzak oraingoan, Joxe Fermin?
- Zazpi, jauna. Hiru San Frantziskotik, beste hiru Santa Klaratik, eta azkenekoa Santa Maritik.
- Joan den ilean baino urriago dituk. Pasatu al haliz kanposantutik?
- Ez, jauna.
- Goazemak, lehenbaillehen hilerrira; han beti egon ohi duk haurren bat. —Hau jalgitzean Eleuteriok amorruzko ttua bota zuen lurrera.

Gaua, pixkana, egunabarrerantz murgiltzen hasia zen, nahiz eta oraindik goizeko hirurak izan; palsaian zuhaitzen eta harkaitzen ziluetak susmo huts ziren.

Kanposantuan ez zuten topatu haur abandonaturik, eta Eleuterioren ahotik biraoak, neguan elur-malutak bezala, oparo erortzen hasi ziren. Ondoren Berrobi, Eldualen eta Berastegi zehar, Nafarroako bideari ekin zioten Urtoko portutik; zaldiak, ziztu zaluan, lau bat ordutan Iruñean izanen ziren. Eleuteriok, batzuetan, zaldi gurdia

Iraultzeko arriskuan jartzen zuen aldapa behera gunetan, abereak basaki zigortzen zituelako ziriaz. Olagain Igaro, eta, Irurtzuna Iritsi ondoren, Izako lurretan menbriloa gisako eguzki berria egunsentian ortze-mugan errainu apalez, ekialdetik ateratzen, susmatu zuen.

Astirago Joan hadi –uzkur Joxe Ferminek.

- Zozoa! Zazpiak t'erdietarako Iruñeako inklusan egon beharra zeukagu, bederatzietarako Itzulia egiten hasteko.
- Haurrak trakatekoarekin ito zitezkek; pilatuegi zuedek.
- Memeloa! Ausaz, haurren ama al haiz? Abandonaturik utzi dituzten emakumeek bazekitek gu ez garela mojatxo batxuk. Sandios! Arre!

Zaldi-gurdia bihurgunetan, ezker-eskuinera, biziki makurtzen hasi zen zambuluka; Joxe Ferminek haurtxoen negar eta zinkurinak maluraz entzun bide zituen ("Mila urkamendi merezi ditik xoxagatik haurrak hain astoki tratatzen dituen gizon errukigabeak! Haur gaisoak!"). Haurren inudea ere zurbil zetorren.

Azkenean, Iruñeako harresien ziluetan garbiagoa ikusi zen paisalaren mugan, eta aldatz behera zaldien lasterra zaluagoa bihurtu. Gutxi falta zen, dagoeneko, inklusara allegatzeko; ekialdetik zetozen argi-errainuek gari eta garagar ebakizko galtzu-soroak urrezkoagoak egiten zituen; bide-ertzetan gainera, mitxoleta, ziaurri, malma, salbia, erromero eta mihiluen usain sarkorra sentitzen zen.

Halako batean:

- Sol –oihu Eleuteriok.

Zaldigurdia inklusa aitzinean zegoen, jada... Etxe galanta zen. Ate zaharrak giltzaburu beltzak zituen; sarraila astuna jiratuz kirrioz ireki zen. Zaldien ferrak harri-lauzetan, gurpilen hotsez batera, kexu metalikoz mugitu ziren.

Kolpean, Agustina deituriko inude gizona bi bularrak, marmitik baillan, balantzaka azaldu zen. Inudea, Tolosan Igotakoa bezala, haurrei bularra ematera zetorren. Eme galantak ezken bi egunetan ez zion beste inori esnerik eman, nonbait. Emakumeak kolpe-arrastoak zituen masaila eta paparretan. Upela gisa higitzen zen handik-hona. Dударик gabe, zortzi bat hurrentzat adinako esnea zuen bularretan. Gona luzea lurreraino, aurpegiko kolore arrosa nabarmenagoa egiten zitzaion janzki beltzen ondoan.

Eleuteriok, lukurreriazko Jarreraz, morrolari:

- Has hadi haurrak kontatzen!

Morroiak bazekien zaldigurdian sarturiko haurrak hogeita bat zirela; hala eta guztiz, bana-bana kontatuko zituen... Berehala ohartu zen haurretatik batzuk itota zeudela. Pixa eta kaka-usaina berealdikoa zen.

- Zazpi, zortzi, hamabi, hamalau, hamazazpi... —Joxe Ferminek azkenekoa zenbatzerekoan ahotsa altxatu zuen.

Eleuteriok harridurazko keinua.

- Hamazapi bakarrik?

- Ez, jauna, bat gehiago; haur bat estalita dago...

Halere, Joxe Ferminek, harriturik:

- Ez al hituan, bada, hogeita bat guztira?

- Tolosa arte hamalau, Tolosan beste zazpi, guztira hogeita bat...

Hogeita batetik hiru haur falta ziren. Orduantxe oroitu zen Eleuterio Tolosan hiru haur lurperatu zituela.

Bizkorregi etorri gaituk. Bidean haurren bat galdu diagu.

- Berdin ziok! —Orain kontatu itzak bizirik eta hilda deudenak.

Morroiari gorakoa eman zion lagunaren jarrera hain hotzak. Inoiz ez zuen aurkitu gizon hain zital, diruzale eta bihozkaberik. Joxe Ferminek kontuz haztatu zituen haur guztiak; batzuk bata bestearen zamaz itota zeuden, arnasarik gabe. Berehala:

- Hamaila haur bizirik; beste zazpi itota.

- Ongi zegok. Eleuteriok kontuak egiten hasten zela ("Hamaila haur bizirik, bakoitza hogeita hamabi zilar-errealetan = 352 erreal; zortzi haur itota, bakoitza hogeita bost errealetan = 200 erreal"). Inudearengana hurbilduta:

- Andere, haur hauen bide-saria errealetan jaso nahi dut. Datoren asterako prest eduki, hutsik egin gabe!

Inklusan bizirik sarturiko haur haietatik ez ziren, menturaz, lau ere bost urtetara iritsiko, gehienak zorritz, ezkabiak, izurritez, eta abarrez hilko baitziren. Inudeel, gainera, maiz zingiria sortzen zitzaizkien bularretan.

Eleuteriok 552 errealekin egiten zuen amets... Joxe Fermin, berriz, ez zen egun hartan Erreterira itzuliko, lruñean egin behar berezietarako geratuko baitzen.

Arre! Oihuka zitzu bizian atera zen zaldi-gurdia Eleuteriok inklu-sako patiotik, ze arratsalderako Zarautzen egon behar zuen kostal-deko haur abandonatuen partida jasotzeko; oraingoan, Berastegiko Urtotik orde, Azpirotz eta Betelutik zehar, Gipuzkoara Lizartzako herritik sartuko zen.

Zaldien uhalei ekin ondoren, ardoz zahatotik zintzurrera abileziaz hustu zuen Eleuteriok. Pasaian, Atallo Igarota, pagoek eta zihiek agurra egiten zioten gure gizonari mendiko karaitzen zuridura artean; Illarratsu parean zaldiei azken ura edanarazi zien. "Kostaldean beste bostehun bat erreale irabaziko dizkiat", eta zaldien uhalei bizkor eragin zien beste behin.

Araxes ibaiko amuarrainek eta zarboek jauziak zegizkiten ur-azaleko aguzki-izpiak irentsi nahian. Zaldigurdiaren itzala uren ispilutan lerdena zen. Mekauen! Mugi zaitzete, zaldio, Zarautzen bi ordu t'er-ditan egon beharrean gaudek etal

Zaldiei sorbalda eta Ipurtaldea kolore gorritzazko leunduraz luzatzen zitzairen, eta isatzeko ile-adatsak baldanki erortzen.

- Alto! Alto! —entzun zuen supitoan Eleuteriok Iraunzubi delturiko parajeon. Une batez zalantza ukan zuen; ez zekien gelditu ala aitzinera joan. Azkenean, gelditzea erabaki zuen.
- Zital hori, jaits hadi, oraintxe bertan, zaldi-gurditik! Benga, arin!
- Ni jaitsi? Zergatik? —alto bota zion gizonari Eleuteriok.

Gizon halek, lapurrak izaki, zapi beltz batez mozorrotuta zeuden, eta bidalariak, eta, batez ere, lineako diligentiak erasotzen zituzten.

- Eskuak bota atzeral Non duk dirua?
- Dirua?
- Ez egin zozarenal

Makilkada bat sentitu zuen lepoan Eleuteriok hurbilen zegoen lapurrak emana, eta, segidan, lurrera erori; besteak, zaldigurdira igota, miatzen hasi ziren, eta ertz batean aurreko astean Eleuteriok kobraturiko dirua sakeltxo batean topatu zuten.

-Diru hori hilabete bateko soldata da; gizon langile eta pobrea naiz; ez duzue eskubiderik horrelakorik egiteko.

Lapur haletako batek, mozorroa kenduta, Eleuteriorengana hurbildurik:

— Gizon hau, adiskideok, inklusarako haur itoak zaldigurditik botatzen ibili duk.

Saltzaillea lizartzatarra zen, eta, kasu, San Frantzisko komentuan haurra abandonaturik utzi zuen anderearen amorantea.

— Urkatu egin behar diagu!

— Ez, aski diagu, makillatu ondoren, txanponik gabe bidaltzea.

— Inolaz ere ez! Urkamendia merezi dik —errepikatu zuen lizartzatarrak- Lukurrero zerri honek ez dik besterik merezi!

Eleuteriok dardaizoz behatzen zion lurretik.

Orduantxe ibai ondoko zelaigunetxoan, Iraunzubi deituriko tokiari, bi enbor ezarrita, lapurren buru egiten zuenak urkamendi bat eratu zuen eta sokak altxatzeari ekin.

Eleuterio sokatan gelditu zen, bi hankak dilindan, ibaiko amuarrairekin eta zarbo inozoei, so; alafede, urkatuaren ziluetan ilunagoa egin zen gaua iristean; begi hotzetatik herloa haur itoen zinkurinetan bildur sartu zitzaion.

Kontakizun honen egileak, ustekabearen, paper zaharren artean, Zaragozako Ospitaleko haur euskaldunen egoera salatzen duen 1792 urteko hurrengo txostena topatu du:

“De las provincias de Gulpuzcoa y Vizcaya los acostumbran a enviar en cualquier estación y tiempo del año, sin preceder ningún aviso, embanastadas cuatro o seis criaturas en una caba- llería, como si fueran lechoncitos, con solo una mujer pr carga qe los alimente; y de esta manera ha habido ocasiones en que nos han llegado cuatro o cinco cargas de chiquillos... remitiendo los niños de parages remotos; muy mal cuidados por el camino y en los temporales mas rigurosos de calores y frios, o llegan muer- tos o con muy poca esperanza de vida, como lo acredita la certificación adjunta, pr la qe aparece qe de 394 niños qe han entrado desde el 1º de Enero de este año hasta el 1º de corte mes de Sepre han fallecido 302, incluso los que llegaban muer- tos o moribundos, como se verificó en dicho días 1º de este mes, qe trajeron siete de la ciudad de Calahorra y de ellos los tres muertos, otros tres sin esperanza de vida por maltratados o extenuados y solo 1 con confianza de que pueda escapar”.

Bizkarreko zama (Ipuina)

Ibai-ertz

Eufrasio Iturrietak eskua pasatu zuen, sudurtzuloak ongi irekita, ezpainenetan geldituriko listua kentzearren. *Xinko* txakurra usnaka zebilen latoizko tomate kaxan.

Añarbe herriko eskolakumeak harrika egiten zioten, maiz, txakur argal, erkin, milingari. Larrene zubiko zumetan arratoi-harrapaketan jardun ohi zuen. Ale bakaneko *Xinko* ñañoarroari zenbat harri ez zioten jautiki herriko mutikoei! *Xinkok*, gauero, etxe-atariletako zabor-kaxak, jaki-hondarrak, sukalde hondoetako leiho-ertzak uzkur miatu ohi zituen, zerbait jangarria aurkitzeko ustetan. Txakurra itsusia zen. Ilea bakan edukitzeaz gain, isatsa, asto batek hozkatuta, mozturik zeukan.

Eufrasio, otartetik aterata, tomate-xerra meheak ematen zizkion, noliz-noliz, txakurrari. *Xinko*, gehienetan, arkakusoak harraipatzen egon ohi zen nagusiaren ondoan.

Eufrasio eskale herrenari, *Ubillos* baserrian, ostegunetan, *Ximona* txorizo-muturra, aza hostoan bilduta, eman ohi zion. *Xinkok*, adi egon arren, ez zuen jasotzen txorizo-azalik ere nagusiaren eskuetatik.

Ardoa, bai, ardoa botilatik esku-ahurrera botatzen zion, animalia gosearen malura alkoholaren bozkarioz, nola-hala, engaina zezan. *Xinko*, nagusiaren ahurra miazkatzean, alegeragoa bihurtzen zen une batzuetarako.

Udazkenetan gaztain-aleak ez zitzaizkion inoiz faltatzen Eufrasio eskalari, eta *Xinkok*, ere parte zuen oturuntza hartan. Gaztainak jan

ondoren, Xinkok, berriro, arkakusoak ehizatzen jarri ohi zen, hortzak sabelpeko lletan zehazki sartuz.

Ilunabarreko Itzalak erortzear zeudela, jaxinto agoazila eskalea zegoen tokira azaldu zen. Une hartan, kasu, ziztu bizian auto nabar bat igaro zen, kea zeriola. Euria egin berria zelarik, potxingoetako urez sano zipristinduta gelditu ziren Eufrasio eta Xinko txakurra.

- Mekauen! Alu zikinal –oihu haserre Eufrasio, galtzetako ur-orbanak eskuz astintzen zituelarik.
- Kontu handiagoz ibili beharrean zaude maltzurki –agoazilak Eufrasiori paper zimurtu bat luzatzen ziola.
- Zertara zatoz gaurkoan? –erantzun zion Eufrasio etsipenezko soa botaz udaletxeko agenteari.

Une hartantxe txori-talde galanta iritsi zen errekatik makaletara, eta zalapartatsu gelditu abarretan. Eguzkiaren azken izpiak gorri eta ubel erortzen ziren uretara.

Xinkok muturra sartu zuen Malkarreta errekan, eta inguruko ur-ispilluak (oskorriren koloretan zikinduak) sabelera, bozkarioz eta oparo, murgildu.

- Xinko, ez ezak hainbeste edan, bestela arratsaren gorriaz mozkortuko haiz.

Eta ondoren, doinu burlosoz eta zigarroa astiro piztuz, eskaleak maltekiro agoazilari:

- Zer katramila duzu gaurkoan nire aurka?

Agoazilak paper bat utzi zion eskuetan mespretxuzko aire batez. Eta gero.

- Adlerazi beharrik ez dago zergatik igaro beharko duzun gaua gartzelan. Barrenetxeko Balerianak atzo baratzeko tomateak ostu zenizkiola salatu digu.
- Nik tomateak ostu?
- Zuk, noski...! Ask! duzu hemen dioena irakurtzea –harrosko agoazilak, bekainetan erlemandoa bezain galanta zuen garatxoak igurtziz.
- Ni ez nintzen atzo Barrenetxetik igaro. Salaketa hori gezurra da, gaur goizean iritsi balinaz herrira. Beste eskaleren bat izanen zen.

- Ez, Añarbeko herrian ibiltzen den ia eskale bakarra zeu zara —agoazilak oraingoan oinpetan zuen harri-mokorra bortizki kolpatzen zuela-. Zaude isilik. Tira, paraje hauetako lapur bakarra zeu zara.

Eufrasio odol-bizitan jarri zen agozilarena entzutean, zigarroa amorrazioz lurrera jaurtikiz. Xinko ohartu zen agoazilak nagusiarl iralnen bat edo ezbeharrezkoren bat esan ziola, eta hortzak erakutsi zizkion.

Agoazilak, ordea, supitoan eskua jaso zion txakur txaldan-malapartatuari. Xinkok belarriak makurtu zituen.

- Paper hau alkateak sinatua duzu. Nirekin udaletxepeko itzalera etorri beharrean zaude.

Xinkok zaunkari ekin zion, nahiz eta bere zaunkak aski lerdo eta etenak izan.

- Isilik egon hadi, txakur leloa, bestela bizkarrezurra okertuko diat eta!

Eufrasioek gerrian sokaz loturiko fraka lasak altxatu zituen, eta solaskidearen erretolikari erantzun;

- Kontu gehiago diozunarekin. Ni ez naiz lapurra, gizabidezko pertsona baino.
- Gura duzuna esan, baina nirekin etorri beharrean zaude, agentea naizelako.
- Zu agentea...? Bai, nik bezala, tripazorriak dituen agentea...
- Errespetu gehiago nirekin. Alkatearen ondorengoia nauzu. Niri ere fijo obeditu behar zait.
- Tira... Zu eta alkatea zoazte protrojorrara, koño!

Beste txori-saldo handia etorri zen inguruko haltzetara gaua lgarotzera. Hegada zalapartatsuen ondoren, paraje osoa isilik gelditu zen.

Eufrasioek ardo-botila astindu zuen, beste behin; eskaleak, zaka-zaka, edatean lurrera isuririko tantoetatik Xinkok ere bere partea izanen zuen.

- Hain harrosko jarri zarenez, ea, erakuts lezadazu zakutoan duzuna.

Zakutoak konkor berezia zuen... Auskalo, tomateak ez ezik, patata ostuak ere ezkuta zitzakeen bertan.

Agoazlari, ohartezean, Xinko zatak usnatzen hasi zitzaion. Txakurrak arratol baten hozkada ere zuen belarri ondoan, odolezko orbain tipia baillitza.

Eufraasiok eskuetako papera agoazlari Itzulliz:

- Esadazu agiriak dioena. Bi urte dira, gutienez, paperik ez dudala irakurtzen. Azkeneko gutun irakurria Joxepa emaztea Iruñeko ospitalean hil zela komunikatu zidatenekoa izan zen.
- Lehen ere adierazi dizut garbiro, alkatearen partetik, gaua gartzelan igaro beharrean zarela. Ez al duzu ulertzen?
- Ez. Zergatik salatzen nauten jakin nahi nuke, zehatz. Barrene txeko atsoaren salaketa gezur hutsa da.

Jaxinto Barberena Joankorena deitura zuen agoazila ukatu egiten zen paperean idatzia leitzera, gizajoak ez baitzekien irakurtzen.

- Alproja alena! Legea lege dela esan dizut! —agoazilak.

Ondoren, hontz baten ulua sei pago eta lau haritz zeuden basotoxoan entzun zen. Xinko txakurra Eufraasioren hanketan ezkutatu zen, bada-ezpada, bi gizonen artean zerbait deltoragarria gerta zitekeela eta.

- Orain hilabete bat esan nizun alkateak ez zinduela zubipean lo egiten ikusi nahi.
- Zergatik ez dit, horretaz, bere etxeko ezkaratzea aterpetzat uzten?
- Ez duzu guti eskatzen, ahogorri horreki Agintariel ez diezu inolako beglrunerik.
- Baliteke... —maltzurki eskale elbarrituak, makilazko hanka bideertzean apolatzen zuela.

Andresoro baserri parean bi izar piztu ziren, supitoan, ortzeari argizalolak ezarriz. Eufrasio udaletxeko gartzelan, zeru oskarbitsupean balna, epelago egonen zela pentsatzen hasi zen, okerragoen kontsolamendurako.

Eskaleak beste tragoska egin zuen botilatik. Xinkok, Eufraasioren hanka tartetik so, musajea botilarantz altxatu zuen, zinkurintxo apal batzuk ateraz.

- Nazkantea! Mozkorra! Ez nauzu hemen gau osoan zain egonen
—agoazilak erretxin, zangoaz bideko harri bat kolpatuz.
- Edaten ere debekatu behar al didazu? Zu al zara, ausaz, herriko
tabernaria?

Xinko txakurrak, berriro, hortzak erakutsi zizkion agoazilari.

- Nola? Mehatxuka jarraitzen al du txakur txankalapito honek?
Bere beldur naizela uste ote du?

Segidan agenteak ostiko galanta luzatu zion arratoin itxura zuen animalia gaisoari. Xinkok, ihes egin ordez, hortz ziurra sartu zion kolpean galtzetan, zarratada eginez.

- Arratoikumea! Xomorro nazkagarria! Oraintxe ikusiko duk nor
den Añarbeko agoazila... —Jaxintok, galtzarbean gorderiko maki-
la lodi-mozkotea ateraz, eta ongi apuntatuz, txakurra buruan
tinko jo zuen, hantxe bertan seko utziz.

Eufrasio Iturrieta eskaleak orduan:

- Astoal Xinko akabatu didazu, munduan ni bakarrik utziz. Ez
daukazu eskubiderik animalia era hain krudelean garbitzeko...

Eskale elbarrituaren begiak malkoz bete ziren, bihotzean malura sobera sentitzen baitzuen. Biziak aitzinerantz bakardadea eskainiko zion. Dударik gabe, Joxepa emaztea, itsututa, ospitalean hil zitzalotetik, Xinko zuen lagun bakarra Eufrasio. Joxepak ez zion semerik eman, medikuak haurdun zegoenean ebaketa baldarra egin ziolako. "Joxepa, semerik ez badidan eman ere, askatasuna ez zigun inor kenduko... Ze zoriona ilargia gauetan, haur-zotirik gabe, hire ondoan kontenplatzea!" esaten zion.

- Benga, alferrentzia! Zatoz nerekin! Txakur aluak merezi zuena hartu du! —agoazilak zakar eskale penatuari.
- Ez duzu eskubiderik zakurra horrela hiltzeko. Xinkok zarratada bat baino ez dizu egin.
- Zarratada bakarrik? Ikus ezazu galtzapetan dudan hozkada...
—Agoazilari odol-hari mehea zerion orkatilatik.

Eufrasio mendialdera jo egin zuen, tristeziak. Xinko bere oinetan ziplo ikustea ezin zuen etsi. Egun hartatik gerora palratu beharko zuen bakardade zurrean zuen pentsamena. Xinko desagerturik zer egiten zuen bakarrik mundu eskergabe eta anker honetan?

Kolore urdin hotzeko ortzean beste izar bat piztu zen, Ollarri muino aldera.

Agoazilak, segidan, tenore zakarrez:

— Udaletxera bizkarrean eraman beharko nauzu. Zure txakurrak eginiko hozkadaz ezin naiteke oinez ibil. Makur zaitetz!

Eufrasiok betazalak ireki zituen harriduraz, eta hatzak errepasatu bizar metalikoetatik, laztanka gisa.

— Ez ezazu ez adituarena egin... Zaurituta nago.

— Ni makurtu? Daukadan hanka bakarra txit ahula dut, solnaren pisu guztia berak daramakidalako. Elbarria naiz.

— Berdin da, koño! Agindua ematen dizut, ez erregua. Ez ezazu ahantz herri honetan alkatearen hurrengoa ni naizela.

Eufrasiok eskumuturra pasatu zuen sudurpetik, eta Xinko txakurrari etsipenezko azken soa bota. "Txakur honek gizabidez lurperatzea ez al du merezi? Esan zion agoazilari. Xinkoren begi zabalduel gauaren ihintza bizi hobe baten promesetan zerorkien...

Eufrasio, bide-ertzaren kontra ezarrita, makurtu egin zen Jaxinto agoazila bizkarrean zamatzearren. Agoazila zangalatraba bizkar konkorta jaso zuen.

Berrehun bat metro eginda, behekoak golkoari:

— Zer, ez al da ikusten orlandik herria?

— Ez, oraindik ez.

— Luzarloan eraman behar al zaitut asto moduan? Nire hezurrok pitzatuta daude?

— Noski, bide luzean.

— Mesedea eginda gero, gartzelan sartuko al nauzu herriko etxera allegatzean?

— Gartzelan, hain zuzen.

— Xinko txakurrari inork ez al dio lurrik emanen?

— Inork ez.

— Zuregatik mundu honetan bakarrik gelditu behar al dut?

— Bai, noski.

Behekoaren galderak eta golkoaren erantzun murrizak katean bezala zihoazen.

Ilargia lagunkide azaldu zen Altiturrietako borda ondoan. Ilargiaren argitara Eufrasioren begiek kalentura zuten Xinkoren herioa eta bideko zama gaitzegiak zitzaizkion.

Beste seihun bat metro ibilita, Eufrasiok bizkarrean zeramanari:

- Honezkero herritik hurbil egonen gara, ezta?
- Ez, oraindik ez.
- Nik ezin dut gehiago. Unatua, leher eginda nago, gizenegia zaudelako; gainera, zure oinek gaizki usaintzen dute.
- Ez ezazu hainbeste hitz egin.
- Zerria zara, zikinal
- Zuretzat okerrago –agoazilak doinu burlosoz.

Eskale gizajoa berealdiko esesak egiten hasi zen, bizkarreko zama eraman ezinez. Intant batez "Mando baten gañian Domingo Kanpaña, azpian dijoana mandoa dek baña, gainera ere badek azpikoa aña" bertsoaz oroitu zen. Bordaren ondotik igarotzean, asto bat atera zen zalapartatsu arrapaladan. "Ah, ni laguntzera baldin behator nolako mesedea! Pentsatu zuen. Astoa, ordea, ospa joan zen, eta orain basoa eta bide estratako harri zuriak soilik ikusten zituen.

- Lagun, ez al zintezke jaitz ene bizkarretik, une batez, pattarra edateko? Oin makaloi indar apur bat eskaini nahi nieke...

Agoazilak goitik lehor:

- Inolaz ere ezi Mozkortzea legearen aurka dago.
- Ze kristo legearen kontral Ez naiz sekula mozkortu. Kemen pixka bat behar dut zuzen jarraitzeko.
- Zure eginkizuna orain ni udaletxera eramatea da –agoazilak maltzur.

Hontza orduantxe igaro zen uluak, algarak bailliran, bi bidalarien alboan botaz. Eufrasiok argi-xirrinta batzuk ikusi zituen herri aldera. Ezin zuen gehiago.

- Honezkero eliz dorrea ikusiko duzu, ezta? –galdera bizkarrean nekoso zeramanari.
- Ez, oraindik ez.
- Eta udaletxeko balkoi gainera erlojua?

- Ezta ere.
- Eta herriaren sarrera dagoen zubia?
- Gutxiago...

Dagoeneko, Xinkoren aurretik, Eufrasio eskaleak eduki zuen *Lixta* zakurra itoriko presa ondora hurbiltzen ari ziren biak. Arbillun zuen izena presa sakonak, Sasiola errotaren aldaparoa izanikoak. Eufrasio pentsatu zuen "Bizkarrean dudan alu honek, txakurra hila eta bizkarra hondatzeaz gain, gartzelan sartu nahi zidak... Orain diat aukera onena guztiaren ordainak eskatzeko".

Presako uretan ilargia dizdiz zegoen, Malkarreta errearen aza-lean bezala. Igel bat kantari hasi zen. Eufrasio *Lixta* zakur itoaren begiak ikusi bide zituen, oraindik, uretan. Kurioski, irripar geldo bat atera zitzaion ezpainenetan, nekearen akabera susmatuko bailuan.

- Zer? Orain ikusten al duzu elizako dorrea?
- Ez —erantzun murrizta golkoak.
- Eta udaletxeko erlojua?
- Ezta.
- Eta herriko zubia?
- Ezta ere...

Eskaleak, agoazilaren azken erantzuna jasotzeko astirik hartu gabe, bizkarra ezkerretara makurtu zuen, eta goiko zama presa sakonera zaku astuna baillitza bota erabat, agoazila ur beltzetan ezkututzen zela. Presaren sabelean gur-gur hotsa entzun zen istant labur batez. Igela isildu zen eta ilargiaren islada zazpi zatitan puskatu... Eufrasio gau hartan, behintzat, gartzelatik libratuko zen.

HAUR ETA GAZTE
LITERATURA

Hauteskunde literarioak

Iñaki Zubeldia

Sarrera

Hauteskundeak eta Literatura aurkakoak dela dirudien arren, Nafarroako ikastoletan biak lotu zituzten eta emaitza interesgarriak irten ziren uztartze horretatik. Zenbaitek esango du ezkontza "anti natura" bat egin zela eta hortik ezin dela ondorio jatorriki atera, baina ikusiko duzuen ezagutzeko moduko ondorioak lortu zituen Irene Lopez Goñi, Ideia bitxi honen bultzatzaile eta ama pontekoak. "Juul" izeneko hezkuntz egitasmo baten barruan burutu zuen prozesu luze hau, ez baitzen egun bateko hauteskunde egun soila izan, hilabete eta hilabetetako prozesu luze baten ondorioa baizik.

Baina nondik nora sortzen da "Juul" izeneko egitasmo hau? Gregje de Maeyer idazle flandestar (belgikar) batengandik dator kiola izena. Idazle hau, haur eta gazte literaturako egile eta ilustratzaile ospetsua, hil berri samarra zen eta bere pertsonalen artean Juul mutikoa zen protagonista garrantzitsuenetakoa. Juul izeneko mutikoa honen istorioekin nazioarteko zenbait sari ere irabazi zituen Gregje de Maeyer-ek. Horregatik, idazle flandestarraren omenez, izen hori jarri zitzaion programa bitxi honi.

Zenbait gogoeta

Eta egia esan behar bada, inork ez zituen halako emaitzak espero. Haurrak literatur kritiko bihurtu ziren, eta kritika hori zerbaitean oinarritu behar zuten, arrazoitu egin behar zuten, lagunak liburu baten ontasunaz konbentzitu... Gaur egun, literaturaren inguruan

hainbeste interes "ez zintzo eta ez garbi" mugitzen den garai hone-
tan, haurrek beren hitza eta beren gustua aldarrikatzea ezinbesteko
jotzen dut, liburuak eta egileak merezi duten tokia irabaz dezaten.
Egia da argitaletxeek beren interesak dituztela eta bakoitzak bere
produktua babesten eta promozionatzen duela. Egia da kritika gutxi
dagoela liburuaren inguruan eta are gutxiago kritika zintzoa. Egia da
autore batzuk goraiatzeko eta aldare gainean jartzeko eta beste
batzuk baztertzeko eta gutxienesteko ohitura dugula. Egia da interes
pertsonalak, kamarillak, fobiak eta filliak... denak gogoan edukitzen
ditugula halako liburu edo obra kritikatzeko. Egia da euskal
prentsan ere akats edo bizio hauek denak nahiko modu nabarian
ageri direla. Egia da zenbait kritikok eta zenbait mediok irakurleen
gustuak markatu nahi izaten dituztela. Egia da gai edo tematika
aldetik izugarritzko presioak dauzkatela idazleek halako gaiak edo
halako baloreak edo halako munduaren ikuspegia isla dezaten beren
liburuetan, abangoardiaren edo modernismoaren edo pedagogia be-
rri baten, azken batean, "dotriña" berri baten izenean.

Eta idazlearentzat oso interesgarriak dira honelako ekintzak eta
ekimen hauetatik ateratzen diren ondorioak. Pentsatzen dut irakas-
learentzat ere interesgarri izan behar duela, umeak inolako presio
edo interes berezirik gabe ematen baitu bere iritzia eta bere botoa.
Haurra zintzoa da eta gustatzen zaila bezalaxe, gustatzen ez zaila
ere, argi eta garbi azalduko dizu. Eta gainera bere arrazola emango
dizu, batzuetan arrazoi sinplea guretzat, baina beretzat arrazoi jatorra
eta benetakoa, sentitzen duenaren ondorioa.

Horregatik esanahi berezia dute Irene Lopez Gofiren hitzek:
"haurrak bihurtu nahi izan ditugu literatur kritiko". Haurrak baitira
beren gustuak ongien ezagutzen dituztenak, eta ez kritiko helduak,
sarritan interesatuak eta halako modaren, dotrinaren edo autoreren
aldeko borroka ezkutuan dihardutenak.

Hala eta guztiz ere, akats txiki bat topatzen diot nik —erraz
konpon daitekeen akatsa eta hurrengo ekitaldietan zuzenduko dena
nire ustez— lehenengo "literatur hauteskunde" honi: hauteskun-
deen emaitzak eskaintzerakoan, sail bakoitzean hiru edo lau liburu
bakarrik azaltzen dira eta gainera ez da esaten liburu bakoitzak zen-
bat boto izan dituen. (Ikusi artikulua bukaeran bozketaren ondo-
ria eta liburuaren sailkapena.) Idazleontzat oso interesgarria da gure
liburuak zenbat boto jaso dituzten eta sailkapen osoan non geratu

diren jakitea, zenbatgarren, alegia. Ona litzateke baita ere sailkapen hori horrela geratzeko eman diren arrazoi nagusiak ezagutzea. Horrela idazle bakoitzak jakingo luke bere liburu batzuk asko edo dexente gustatu direla eta beste batzuk, berriz, ez horrenbeste. Gerorako ballagarri izango zala idazleari zehaztasun horiek ezagutzea.

"Juul" egitasmoaren ezaugarriak

- "Juul" izeneko egitasmo hau Nafarroako ikastoletan gauzatu zen eta bertan 4.141 ikasle hartu zuten parte.
- Ikasle bakoitzak ipuin edo libururik gustukoena aukeratu behar zuen. Liburu hauek euskaraz nahiz gaztelaniaz idatzitakoak izan zitezkeen.
- 1999ko martxoaren 23an eta 24an egin ziren bozketak. Horretarako urnak, lehendakaria, idazkaria eta laguntzalleak edo begiraleak prestatu eta egon ziren mahaletan.

Egitasmoaren helburua

Egitasmoaren helburua irakurzaletasuna sustatzea zen, ikasleak literatura irakurtzera bultzatzea, helburu pedagogiko edo didaktikorik gabe. Sarritan liburuak hiztegia aberasteko ematen dira, hizkuntzako zenbait atal lantzeko edo genero literarioak aztertzeko, eta literaturazaletasuna eta gustua suspertu ordez, uste baino gehiagotan beronenganako gorrotoa eta arbuloa sortzen eta eragiten dugu.

Kanpaina honen asmoa literaturarekiko harreman gozo, pertsonal, intimoagoa sortzea zen eta esan liteke, neurri handi batean, lortu zela helburu hori. Ikasleek liburuak azertu, marrazkiak lasai begiztatu, lagunekin liburuaren eta bertako pertsonalen eta ekintzen komentarioak egin zituzten askatasun osoz. Elkarri liburu interesgarrienen gomendioak egin zizkieten, informazioa eta ilusioa elkarrekin trukatu zuten eta irakurtzeko illura eta grina sortu zuten ikasleen arteko multzo handi batean.

Burutze prozesua

Egitasmo honen lehen pausoak 1998ko azaroan eman ziren. Helburua garbia zen: ez zen botoa ematea bakarrik, liburuak aztertu, baloratu eta ondorio ongi hausnartu batera iristeoa baizik.

Horregatik ikasleek ikastolako liburutegia arakatu zuten lehenbizi. Beren adinari zegozkien liburuak irakurri zituzten, baina ez irakurri bakarrik: aztertu, ezagutzen zituzten beste liburuekin konparatu, marrazkiak ikusi eta apreziatu, liburuak baloratu eta beronen kalitatea lagunekin komentatu... Eta gustuko liburuen kasuan, hauen defentsa egin behar zuten era guztietako arrazoiak emanaz. Lan aberatsa izan zen benetan.

Ondoren, gauza bera egin zuten etxean zeuzkaten liburuekin. Baina, interesgarriena beren gurasoekin herriko liburutegi publikora joatea izan zen. Ikasle eta guraso asko sekula herriko liburutegira sartu gabe zeuden eta egitasmo hau zela eta, liburutegiko bidea ikasi zuten. Han ere bilaketa lana egin behar izan zuten eta herriko liburutegiaren funtzionamendua gertutik ezagutu zuten.

Argi dago prozesua bera ondorioak bezain interesgarria izan zela, dudarik gabe. Ekimen honek sortu zuen dinamika zaila da baloratzen, baina zalantza izpirik gabe aitor genezake oso positiboa izan zela eta oso pedagogikoa, bai ikasleentzat eta baita gurasoentzat ere. Eta kontuan hartzen badugu urtez urte egitasmo honen jarraitzeko asmoa dagoela, balorazioa askoz ere positiboagoa izango da oraindik, ohitura on hauek ikasle eta guraso askorengan txertatzen joango baitira poliki-poliki, oharkabean. Aurtengo "literatur hauteskundearen" bozketa apirilaren 4ean egingo da, hau da, aldizkari hau publikatu baino lehen seguru asko. Eta, beharbada, artikulua irakurtzen ari zaren horrek dagoeneko badakizu zeintzuk izan diren bozketa horretako emaitzak.

Prozesu guzti honetan bada beste puntu bat garrantzi handikoa eta agian lehenengo esperientzian oso ondo bete ez dena: irakasleak edo tutoreak ikasleek irakurtzen dituzten liburu guztiak irakurrita edukitzea. Aholkuak emateko eta ikaslearen pausoak ongi bideratzeko irakasleak liburu horiek ezagutu egin behar ditu eta irakurrita eduki behar ditu. Hau oso erraza da esaten, baina ez hain samurra egiten. Horregatik, ona izango litzateke zentru bakoltzeko irakasle desberdinen artean liburu horiek denak irakurri eta balorazio bat

eginda edukitzea. Talde lanean errazago beteko dute helburu ideal hau, banaka baino. Ondoren irakaslearen lana ez da izango ikaslearen botoa alde batera edo bestera bideratzea, liburuen aukeran eta ateratzen dituzten ondorioetan laguntzea eta kontraste kritikoa jartzea baino.

Gurasoen parte hartzea, arestian ikusi dugun bezala, oso garrantzitsua izan zen. Ikasle askok eta askok beren gurasoak guztiz inplikaturik ikusi zituzten ekimen honetan eta hori oso lagungarria suertatzen da umearen ohitura on eta positiboaren finkapenerako. Guraso askok umeen bitartez deskubritu dute literatur munduan dagoen xarma eta lilura ezkutu hori. Eta beren umeekin batera bizirik izan dute liburu on batek sortzen duen emozioa eta barne zirrara. Eta guraso eta umeen artean sortzen den "feedback" emozional hau da "humus"ik aberatsena literaturzaletasunaren hazia erne eta haz dadin indarrean euren gogo eta zaletasunen erresuman.

Bozketaren antolaketa

Kontuan hartu behar da ikasle gehienek lehenengo aldiz parte hartzen zutela benetakoa bozketan, batean, urna, lehendakari, idazkari eta guzti.

Sentsazio berezia nabaritzen zen ikasleen artean: urduritasuna, emozioa, erresponsabilitatea, gauzak ongi egin nahia...

Hauteskundeak aurrera eramateko, lehenbiziko errolda egin behar izan zen ikastolaz ikastola, hautesle kopurua zehaztuz eta hauek zerrendetan izendatuz. Ondoren mahaiburuak edo lehendakariak eta laguntzalleak edo begiraleak aukeratu ziren. Botoak eman ondoren papertxo guztiak kontatu eta sailkatu egin behar izan ziren. Lan konplexua eta nekeza umeen artean egiteko, baina denek nahiko gogo onez egin zutena.

Gertaera bitxi bat ere alpatu nahi nuke hemen hauteskunde hauen jatorriasunaz denok jabe galtezen. Etxarri Aranatzek gertatu zen: 5 urteko ikasle bati suertatu zitzaion bere ikastolako mahaiburu edo lehendakari izatea. Ordu bete pasatakoan pentsatu zuten nekaketa egongo zela ume kolttadua eta txanda egitea nahi al zuen galdetzera Joan zitzaizkion. Haserre jarri omen zen umea gutxietsi zutelako. Berak ba omen zekien mahaian egotea tokatu zitzaioela eta

bere eginbeharra bete egingo zuela esan omen zien galdezka joan zitzaizkienei. Gertakizun honek argi eta garbi adierazten du zenbaterainoko kontzientziatz hartu zuten ikasleek bozketa hau.

Ondorengo bozketak hobeak izango al dira oraindik! Eta enbidotxo bat hartu nahi duenarentzat: zergatik ez dira honelako hauteskundeak Euskal Herri osoan egiten?

Bozketaren emaitzak

A maila: 3 urtetik 6 urtera

Hautesleak: 774 Emandako botuak: 588 % 75,97

Libururik gustukoena

1. Teo bilduma

2. Edurne Zuri

3. Txanogorritxo

Egileak

Violeta Desnou

Klasikoa

Klasikoa

B maila: 6 urtetik 9 urtera

Hautesleak: 1.287 Emandako botuak: 1.271 % 98,76

Libururik gustukoena

1. Miru eta Mara

2. Kikillikon

3. Midasen eraztuna

4. Patxi Errementaria

Egileak

Iñaki Zubeldia eta Joxean Ormazabal

Anjel Lertxundi eta beste batzuk

Patxi Zubizarreta

J. M. Barandiaran

C maila: 9 urtetik 12 urtera

Hautesleak: 1.327 Emandako botuak: 1.299 % 97,89

Libururik gustukoena

1. Banbulo

2. Fernando amezketarra

3. Manolito Gafotas

4. Hotzikarak

Egileak

Bernardo Atxaga

Joxean Ormazabal

Elvira Lindo

R. L. Stine

D maila: 12 urtetik 16 urtera

Hautesleak: 1.155 Emandako botoak: 983 % 85,10

Libururik gustukoena

1. Irakasle alu bat

2. Rebeldes

3. Kittano

Egileak

Xabier Mendiguren Elizegi

Susan Hinton

Joxean Ormazabal

Axeriak oíategian

Usarrabi

Julianen etxeko oíategian egunero herriak behar zuen arraultzen erdiak erruten ziren. Etxapean zegoen oíategia, aurreko lur-esparru hesituan.

Oilo, oíanda, txita eta...oílar pare bat, tantaiak eta gandor-harroak.

Julian Agerreren emaztea Xexill zen, andre lerden eta gaztea, etxekoandrea, garal bateko estilo guztia bere gain zuena. Etxeko lanetan egun osoa pasatzeko gauza zena Irrifarrik galdu gabe. Egia esan, langilea bezain berritsua, gehiegiskoa batzuetan.....

Oíategiko lanak Xexillik egiten zituen. Julianek, oítera, harategikoak. Auzokoek ziotenez, gizon atsegin eta leiala zen, sekulan tranpa bat egiteko gauza ez zena, balna balta ere zuhurra, zekena, diruzalea, gehiegitxo neurtzen zuen horietakoa pixuaren azken gramoá. Horregatik jende askok, Julian Agerreren ordeá, Julian Agarra deitzen zion, xuhurra balna fina, txukuna jatorra.

Bero egiten zuen uda hartan, sargori. Desertuko hegoalze guztiak bateratu zirela zirudien eguzkiaren galda astunarekin batera. "Upazane" herriko alkatea patxara handiko gizona zen, pauso bat eman aurretik bi aldiz pentsatzen zuena, pausatua, lasaia eta zuhurra, mila batallatan aritu ondoren edozer gauzarekin urduri jartzen ez zen horietakoa. Gizon tantala, batetik, eta, bestetik kilotan sartutakoa.

Horregatik ez zen harritzekoa bere haserrea, ezen sliestan zegoela, beroaren ihes, Julian etorri zitzaion sekulako txantxa zirudien albiste kurioso batekin: axerikumeak ikusi omen zituen, alegia, oíla-

tegian, non eta oillategian, oillo tartean eta, dirudienez, inongo kalte-rik egiten ez duten axerikume alai eta jostariak. Zenbat esan ez badio ere, ez daki Julian zenbat axerikume dauden bere oillategian. Egia esan, Xexili izan da arratsaldeko bero-galda hartan ikusi dituen, eta unean sentitu duen izuaren ihes zalapartan, ez daki zenbat kume ote diren, bi, agian hiru? Eta oilloak, inguruan lasai, txitak, oilarra eta guztiak, ipulnetan beren etsai handiena diren animalia hauen presentziaz konturatuko ez bailiran. Hara hor gakoa, gako latza eta Julian alkatea ohetik jalkiarazi et amorrarazi duen albiste kurioso horietakoa.

Ez dirudi oso albiste egiantzekoa, beraz. edozein etorri izan balitzalo gisako berri bat emtera, ez zukeen hainbesteko kasurik egingo eta albistaria burutik ondo ote zegoen pentsatzen ere jarriko zen. Baina zer esan Julianen ahotik albiste arraro hura entzun duenean: axeriak, axerikumeak oillategian? Posible al da, edota gure Julian ere "sapaitik" nobedadean izaten hasia da?

- Axerikumeak oillategian? Nondik sartu dira?, noiztik daude han?, zer egiten dute?, oilloen lagun al dira?, zer esan duzu?, axerikumeak? Benetan?

Eta horra Joxanton, herriko alkatea, Julianen betidaniko gizalrudia eta buruirudia dudan jartzen. Txantxa piska bat egiteko gogoa ere eman baitio albisteak Joxanton alkateari. Umore onekoa izaki, sari ez du aitzaki handirik behar izaten kanporatzeko. Oraingoan, ordean, Julian zen tartean, harrigarria benetan. Albistea ere halakoa izanik, zeinek esan.... Julian eta Xexili, herrian diren bi pertsona kabalenak, serioenak, langileenak, horra nondik nora datozen adieraztera beren oillo tartean axerikumeak azaldu direla, inork nondik sortu ote diren jakin gabe.

Julian ere konturatu da, ondo hala ere, Joxentanoek humore fin horren azpian gordetzn duen Ironoaz eta hala diotsa:

- Ez duzu sinisten, ezta? Agian, ez da sinisteko moduko albistea. Nik ere haseran ez diot emazteari sinistu, baina berak hainbat aldiz esan eta ikultura Joan naizenean hantxe ikusi ditut bazterrik bazterrenean, axerikumeak edo antzekoak jolasean, nahiz ni azaltzerakoan ezkutatu egin diren ormazuloan. edo, nola esan, ikullu bazterreko iluntasunean.

Julianen esanetara, alkateak zer esan behar eta "bale" diotsa,

bera pertsonalki joango dela ikustera ea nondik nora dabilzan axerikumeak. "Nondik sartu ote diren ba ote dakien" galdetzekotan ere egon da, baina isiltzea erabaki du, ez baititu Julian eta Xexilli mindu nahi. Berak, alkate denez, garai batean mendietan zehar izan ohi ziren axeri-ehiza ikaragarriak ditu gogoan. Animaliarik pertsekutatue-na, non ikusi han xehakatzeko prest joan ohi ziren kuadrila osoak, egnetan eta egunetan, harik eta haren susmoa nondik nora zebilen ikustatu eta ehizatzen zuten arte. Ondoren, haga puntan lau hankak lotu, bizkarrean atxiki eta baserriz-baserri ibili ohi ziren animalia hura ehizatzerakoan herriari egindako mesedea jaki eta dirutan etxez-etxe kobratzen.

Axerien ollategiko bixitak, gauzez eta oso noizbehinka izan ohi ziren herrian, inoiz halakorik gertatzean, sekulako sarraskiak izaten zirelarik, hala nola oilo eta olanda mordoia ito eta triskatuak gertatzen ziren, ollategi osoa desegiteraino. Hortik Xexilli eta Julianek ikusitako zera horiek axerikumeak zirela esatea, badago aldea.... Ez ote ziren txakurkumeak? Baina Joxantonen ez dio galdera bat ere egin nahi izan.

— "Onena bertara joatea izango da" , "goazen" esan dio Juliani, bada ez bada ere, pistola handikotea zorroan sartuta. Ez daki zertarako baina, tira, Julian eta Xexilliri atsegín emateagatik bakkarik bada ere han doa gure alkatea delako axeriak ollategian nola bizi diren ikustera.

Hamar minutu dira Julianen etxera, ez da asko, nahiz etxea herriaren mutur batean egon, hain herri txikia izanik Upazane , berhalako batean iristeko modukoa. Julianen ondoan bizi da bere koinadua Pedro Errekondo, ehiztari eta animaliazale amorratua.

Etxean daude Julian eta Xexilliren seme-alabak ere, "istudiante onak", hala dio aitak eta amak zer esanik ez, beraz, horra etxean gurasoak, hiru seme-alabak, Joseba, Idurre eta Ander eta Joxanton alkatea. Haserako harridura eta irriduraren ondoren, seme-alabek ere guztiz harrituta daude zer ikusi ote duen lehenengo bere amak ikulluan eta, ondoren, bere aitak, honek normalki amak ikusten duen berbera begizatzen baitu, hainbestekoa baita hari dion fidelitate edo, nola esan, era berdinean gauzak ikusteko grina.

Xexillik, gisa den bezala, kafetxo bat atera dio Joxantoni:

— Joxanton, txikitandik ezagutzen dugu elkar eta lehenago lepotik

dudala orain ere ez ezazu egin dudarik eta gaurko mandatua, aski bitxia iruditzen baldin bazaizu ere, ziurtzat jo ezazu nik neure begiekin ikusi ditudala axerikumeak ollategian.

Besterik gabe, eta irrinoa disimulaturik, "goazen" diotsa Xexilliri, "Ikustagun delako axerikume horien gorabehera zertan den".

Ollategira zihoazen heinean, harrigarriena iruditzen zitzaion alkatari nola oloak ez ziren axerikumeen presentziarekin bat ere aztoratzen. Orain ere, hurbiltzen zihoazen heinean, leihotik ollategiaren aurreko esparrura begiratzean, pozik mokoka eta aztarrika ikusi zituen bai oilo loka, nola txita, olanda, oilo eta oillarrik. Itxura ederra huraxe han hurbil eta ollategi barnean axerikumeak egon behar zutela pentsatzeko ere. Halakorik!

Xexilli bera ere, hurbiltzen zihoazen heinean, hasi zen pentsatzen, berak benetak axerikumeak ikusi arren, hala nola Julianek ere, gizon sano bat baldin bada Upazanen hura baitzen, agian, bai batak nola besteak ilurak izan ote zituzten, periodikoetan sarritan agertzen direnen modukoak, nola esan, espejismoak edota fantasma ikusle bihurtu ote ziren egun batetik bestera. Ollategietako etsarrik amorratuena, bat-batean, bertako egoiliar bihurtu ote zen bada. Hitz gutxitan, mundua hankaz gora. Ez arre eta ez so....

Hara bada, aurretik Joxanton, pistola handia eskuetan, non axerikumeak ikusiko eta preziso izanez gero, instantean tirokatzeko ere. Eta atzeraxeago, Julian, lepezama jaltsita, larridura-harridura biak batera txandakatuaz, noiz axerikumeak ikusi eta alkateak tirokatuko ote zituen edota tartean ez ote zituen alboko oilo, oilo-luma eta arba bazterretan txikizloak egingo.

Ireki zuen Joxantonen ikulluko atea eta luzatu zuen lepoa, ia hango zokoko ilunpeko kotapeko egurtzar eta kajatzar tartean axerikumerik ba ote zen. Lehenengo unean, hain iluna egonik ez zen ezer askorik ikusten, ez axeri eta ez oilo. Baina bazterrak argitzen hasi zirenean eta begiak ere hartara jartzerakoan, begiratu zuen Joxantonen esandako bazterrera, tentuz eta arretaz, zirin artean edo ba ote zen hegatziz kanpoko animaliarik edota almainarik. Hamar segundu eta begiratu oster, beste minutu erdi bat. Ez zegoen ez axeri, ez oilo eta ez arraio. Hegazti guztiak kanpoan zeuden berotan pozik eta barneko gorabeheren arretarik gabe. Barrutik atera zitzaion madarikazloa gingila parean ito ondoren, pauso bat eman zuen aurrera,

ausarki, Julian eta Xexillri ere beste hainbeste egin zezaten gonbidatuaz. Haiek ere hala egin zuten, nahiz hasierako beldurra-harridura lotsakizun bihurtzeko beldur ziren. Eta hala, bizpahiru minuturen buruan hirurak ziren ollategian harri eta zur begira, non ez baitzen ez oilo, ez axeri eta ez arraiorik ageri.

Alkatearen bekoskoa ere ikusi zuten. Bero hartan mezu txundigarriak zentzurik ez zuenez, alkateari gingilatik gora joan zitzaion bere kexua:

— Hurrengoan hobeto begiratu.

Julian eta Xexilli, biak, zein baino zein gehiago, zur eta lur zeuden. Ziurtasun osoz esan zezaketen beren bizitzako urte, hilabete, aste, egun, ordu, minutu eta segundu guztietan, ez zutela ilurarik izan eta ikusitakoa eta entzundakoa beti izan zirela errealitatearen islada erreala. Oraingoan, ordea, komeria zen haiei gertatutakoa. Halako mezu kuriosoarekin joan alkatearengana, etorrarazi, eduki behar da barrua, eta gero, lotsakizun hartan gertatu. Arraioa, baina nondik nora ollategi batean bizl daitezke axerikumeak? Seme-alabak ere konturatu ziren gurasoen lotsaren handiaz eta, ez bat eta ez bi, ollategira joan ziren, baina lehen bisita hartan ez zen eguneroko nobedadetik areago ezertxo ere. Gutxienez, bisitaldi bakoitza errutako arraultz pilarekin itzultzea ere ez zen alperiana. Gaitzerdi. Baina axerikumeak oiloen tartean.... Ez, ez, halakorik ez!

Geroko egunetan, ia ez zen gehiago Xexilli ollategira jaitsi, seme-alabak bidaltzen zituen, zein zegoen libre joan zedila hura, bai artoa, nola pentsua, edota dena delakoa ematera, arraultzak jasotzera, axeriak ikustera edota antzarrak perratzerara. Ollategiko gogoak zeharo agortu zitzaion, ez hainbeste Juliani, baina, aukeran, nahiago zuen handik zehar ez ibili. Seme-alabak, gazteak, sasoikoak, kuriosoak eta balentriaz betetakoak egin zezatela ollategiko lana.

Baina barruko harra han zegoen bere karraska gaiztoan. Horregatik, Xexilliren gogoak poto eginik ere seme-alabak sarri joaten ziren bertara delako axerikume haiek zertan ote ziren begiztatzerara. Batez ere alaba Idurre.

Ohiko bisitaldi haletako batean, Idurre, auskalo zer sasi-doinu xuxuriatzen zihoan ia axeriak munduan ba ote ziren ere bururatu gabe. Eta hara haren harridura: lehenengo zarata jolastia entzun

zuen eta begiak ilunarekin ados jarri zirenean, non ikusten dituen bi axerikume elkarren jolasean, malgu eta lerdanak, mutur eta belarri zorrotzak, buruzabal eta begi handi oblikuoak eta betazal eliptikoekin, hemen hozka eta han hazka beren habiarik maiteenean bezain alai eta jolasti. Odola izoztu zitzaion, zertara zihoan ahaztu eta zalaparta batean izutu zen eta izutu zituen animala jolastien isats gorri luzeak. Han igo zen barandilari heldu eta aurpegia zurbil anaien bila, halek ere berak ikusitako berbera begiztatzeko gauza ote ziren, ala berak ere gurasoen antzeko illuraren bat izan ote zuen. Anaiak, beroak jota, lo-xuxtan zeuden.

Gazteena Ander, mutil bizia eta geldirik egoteko gauza ez zen horietakoa, han doa zalaparta batean oillategira Idurrek ikusitakoa berak ere begiztatzeko ote zuen. Arrebak, "hago Ander" diotsa, "uxatu egin ditudala uste diat eta itxaron ezak piska bat, ezkutalekutik irten daitezen". Hala, Idurre eta haren ondoan Ander kukutu dira oillategiko sareko ate ondoan, zalapartarik egin gabe eta axerikumeak noloz ostera jolas-solas hasiko zain. Edota zer mamu klase zitekeen etxeko guztiak oillategi bedeinkatu hartan begiztatzeko zutena. Isilune misteriozua berehala hautsi zen, berriro bi axerikumeak txokoko kaxa eta egur txotx tartean zalaparta jolastian hasi ziren arte. Tentuz atea ireki, zama luzatu eta.....hara bada.....egiaztatu lehenengo Xexillik, gero Julianen eta hurrena Idurrek ikusitakoa: bi axerikume zeuden oillategian, zein baino zein zoriontsuago, adoretz eta kontentuz beteta elkarren hazka eta mazka, korrika txiki urduritsuak egiten. Sartu zen poliki Ander, ondoren, Idurre, ez zirudien bi animaliak inoren giza-presentziak larritu zirenik eta han jarrailu zuten beren arteko txantxak egiten. "Bai Joxanton jauna, bai, ez dira illurak, bi axerikume daude gure oillategian eta badirudi batidanik bertatlar direla halen lasaitasuna ikusiaz". Baina nola joan berriro "Joxanton" engana? Oraingoan, ez zuen sinetsiko eta "utz mesedez pakean" esango zuen, batez ere garal haletan edozein urtzeko moduko eguzki galdaren etsal baitziren alkatearen sabelalde gehiegiak.

Uztailiko 13a zen. Egun horretan Julianen gutxien nahi zuen berria zabaldu zen egunkarietan, gutxien nahi zuena eta Xexilliren lotsakizun gehien ematen ziona, nahiz seme-alabel ez zitzaion gehiegi axola: "Upazaneko "Garal-enea" etxeko oillategian axeriak agertu dira". Egunkaria ez zen berria ematera mugatu, haren ondoren zihoazen idaz-lerroak komentario ironiatsu, isekatsu eta irri-trufa-

tsuak aldarrikatu zituzten. Gauza jakina da, sorginak eta mamuak eguneroko ogia ziren leku askotan, baina zeinek esan "Garai-enea"n halakorik gertatu behar zenik! Isilik eduki nahi eta alferrik.

Egunkariak berria eman bezain pronto hasi zen "Garai-enea"ko telefonoa jotasu, "Kaixo, mesedez, etxekoandrearekin hitzegi nahi nuke", "nagusia hor al dago?", "etxekoren batekin mintzatu nahi nuke". Betiko kazetariak, zer esan jakin ez eta gisako albisteak puztu, handitu, irritu, trufatu eta edozertarako prestatzen zirenak. Halen artean herritar bat izan zen nabarmena eta pentsa dezakegunez alkatearen ahotsa izan zen ozenki hariaren beste muturrean, zer arraloka trumoltsuan, aldarte txarrean aritu zena. Itxurarik gabeko berri horren aztarrena nondik sortu ote zen amorrailoz itsututa. "Harritzekoa duk bero sargori honek sortarazten dituen gisako berri surrealista". Ondoren ia bada zer itxurako "axerikumeak ote diren" galdetzen dio Xexiliri telefonoz:

- Gizona, gizona, ni ez naiz zu izan zinen geroztik ollategian azaldu eta alaba Idurrek esango dizu, ez neri galdetu, gazteagoek dakite horren berri nik baino hobeto.

Idurre hasi zailo ikusi dituen azalpen guztiak xehe eta mehe egiten:

- Entzun ditudan txiki geratzen dira, haragijaleak direla, hegaztien etsairik bortitzenak, itsusiak, maliziosoak eta arriskutsuak. Gure honetan dauden axerikume hauek, txakur otzanak baino otzanagoak dira, ikusteko paregabeak, bere muttur-txorrotx, ilaje leun, begirada leial, belarri tente eta buztan ernekoak.

Joxanton alkatea ez zen Idurreren aurka ezer esaten hasi.

- Zenbat urte dituzu, Idurre?

Idurrek, ordea, galderaren azpikoa ikusi uste zuen eta bazuela gauzak ziren bezala ikusi eta esateko adina eta, "mesedez, Joxanton, ez naiz zure galderaren azpian nabari zaizun tuntun-iztila" - erantzun zion lotsagabe.

- Zeinek gehiago ikusi ditu?
- Amak, aitak, neuk eta anaiak, sarritan gainera, eta zeuk ere isilik eta arretaz etortzen baldin bazara, adiskideki eta ez pistolatzar hori disparatzeko sherif aurpegiarekin, lasai asko ikusiko dituzu jolasean, sarritan aritzen diren bezala.

Joxanton serio geratu zen eta neskaren erantzun Irmo eta luzeari jira eman nahi izan zion ahal zuen moduan, oiloak aztoratzen ote ziren ala lasai bizi ote ziren beren etsai edo alima-a hauen tartean.

— Gure oiloek beti bezala erruten dute, arraultz gorri eta handia, konpuesto gutxi eta arto asko jaten duten oiloel dagokien bezala.

Amaren partez eskumuinak bidali zizkion Idurrek eta Joxantonek egunean bertan libratu bezain azkar azalduko zela adierazi zion .

Serio jarri zela ere Iruditu zitzaion Idurreri eta hala esan zion amari, bazetorrela alkatea eta kafe beroa prestatzeko.

Bitartean axerikumeak jolas edota lozorroan ote zeuden ikustera jaitsti zen Idurre. Anai Ander eta Joseba ere etxean ziren, beraz, animalien bisita bere horretan uztea erabaki zuten harik eta alkatea etorri eta bere begiez ikus zitzaion axerikumeak.

Bazkalondoa ondo sartuta zen iadanik, laurak, bostak aldea, Xexilli kafea eiho eta telebistari begira zegoen, bertan ageri ziren axerikumeak ollategikoekin gonbaratuaz. Izan ere, azkenik, axerikume haiek oiloak beralek baino maitagarriagoak bihurtzen ari ziren. Baina, nondik atera zuten albiste hura kazetariak, hoska eta hoska, argazki bat egin al zezaketen eta noliz, nola, nondik eta erretolika luzean, amalezinean.

Joxanton alegatu zen etxera, galtzarbeak izerdi patsetan eta sorbaldatik bular tartean ere alkandorari gisako inguramendu busti bat zuela. Ez zen txantxetako beroa egun hartakoa ere.

Kafea hartu, gaur pastelxo txikiekin, Xexilliren gaurko detailea eta, nolabait, agian, azalpen batzuk gehiago egiteko gogoa ere ollategira jaitsti baino lehen. Idurre ere han zen eta "Joxanton, utz, mesedez, pistola hori mahain gainean" esan zion, nahiz honek ez zuen amore eman nahi izan.

Ollategira inguratu zeneko entzun zuen axerikumeen jolas-zalaparta, bero hartan egonezin nabaria baitzuten zirudienez.

Harri eta zur geratu zen gisa hartako animalia pertsekutatuak oiloen gazteluan nola zitezkeen hain zoriontsu . Nondik sartu ziren, nondik etorri, non egiten zuten lo, non izkutatzen ziren, zer jaten zuten. Eta izkutatze hura misterioa zen etxetarrentzat, areago Joxan-

tonentzat. Nondik etorri ziren jakitea zail bazen, ezkutalekua oraindik ere misterioitsuagoa baitzen.

Harri eta zur zeuden, zer esan, zer pentsatu, zer egin jakin gabe. Oillatgian Joxanton, Idurre, Joseba eta Ander. Xexilli, ordea, salan geratu zen, belarria erno balna behera jaitsi gabe. Begi galduak telebistari begira, non jotzen duen ateko txirrina birritan eta Xexilli galdezkarri jartzen da zein izan daitekeen gisako orduetan etxeko atarian.

Xexillik aspaldi ikusi gabe zuen Pedro bere kolnatua. Izan ere, ibiltari eta egonezin handiko gizona zen eta ez zen erraz gertatzen haren norakoa jakitea. Areago, ehiza garaia edota arrantza egunak allegatzen zirenean. Ehiza edota arrantza ez bazen ere, izaten zuen aski lan ikulluan zeuzkan animalia bitxi guztiekin hezi-lanetan. Zail zen esatea zer animalia klase zituen berak ikulluan, eta ez nolana hiri jarriak, txukun eta kurioso baizik. "Aspaldiko Pedro" eta "Zer moduz Xexilli?", agurren ondoren, solasean aritu ziren puska batean transzendentziarik gabeko kottak esaten. Julian eta, seme-alabak, harategia, Pedoren zereginak, famillakoak, auzokoak. Bero-bero ari ziren, beraz, tertulian, non Pedrok entzun zuen Joxanton-en ahotsa eta ordurarte buruan zuen kezka azaltzea deliberatu zuen. Zera, alegia, nolatan herri guztiaren esamesa zen Xexilli eta Julianen etxeko oillategian azaldu edo bizi ziren axerikumeak, berak ere bazituela bere ikulluan bi axerikume udaberrian ekarriak, apirillean edo maiatzean. Jalo zirenetik begiztatu zituela eta geroztik berak hain maite duen animalien kolekziokoak zirela eta "ez dakizu zein politak eta alaiak diren, egun osoa jostatzen aritzen dira, balna zarata bereziren bat entzutean bazterreko zuloan ezkututzen zirela, alegia. Xexilli harri eta zur zegoen haren azalpenaren aurrean, zeren "Pedro, motel, gure oillategian azaldu diren axerikumeak ere berdin-berdinak dituk" diotsa, azaltzen zirenean jolasten aritzen zirela eta noizbehinka atseden hartzeko ere lo-kuluskak edo gisakoak egiten zituztela. "Nik, egia esan, ez ditiat aspaldian ikusi, alkatearen bekoskoa ikusi nuenetik eta lotsarazi ninduenetik, nahiago diat besteek diotena esan".

- Baina, Xexilli, nolakoak ditun, seguru ume txikiak direla?
- Nere seme-alabak dituk sarri ikusi dituztenak. Esaten dutenez, sekulako animalia ederrak dituk, larru fina eta serosoa, suabea eta ugaria, ilaje gorria bizkarrean eta bular eta sabel aldean arre argia. Isats luze gorria, puntta beltza eta zuriz hornitua.

Pedro harri eta zur zegoen Xexilliren deskribapenaren arre-taz. Hala zioen barruan, "bada neska, nereak ere holakoxeak ditun" eta esan ere esan zion, "holakoxeak ditun nereak ere". "Holakoxeak? Axerikume guztiak berdinak al ditun bada?". "Neri zer esaten didak, nik ez diat gisako gauzetaz ulertzen". "Nerek ere - Pedrok - diferentzia bat zeukana, alegia: ez ditun batere zapuztiak, agian ekarri nituenean hatzaparrak lixatu nizkielako eta, areago, hamabost egunen buruan "hortz ferinoak" ere zeharo amusten eta lixatzen aritu nindunan". "Horiek guztiak egin al dituk, motel?". "Bai, albaite-roak esan bezala egin ninan. Geroztik mantsoagoak eta alaiagoak ditun, ia eskuan hartzeko modukoak". "Etzak esajeratu, Pedro!". "Bueno, hainbeste ez, balna, egia esan, edozein ikuilutan edukitzeko modukoak".

Gisa horretan ari zireka, igo ziren gora Joxanton, Julian, Idurre, Joseba eta Ander. IBai, ama, bai, oraingoan ez du alkateak trasstor-natuta gaudenik esango, berak ere ikusi ditu, harritzekoa baldin bada ere. Joxantonek ere, hori berbera esan zion: "Egia Xexilli, han zeude-nan lasai asko, harik eta zarata egin eta ez zekinak non izkutatu diren arte".

Bien bitartean telefonuak jo zuen eta galdetu ere bai norbaitek, ez dakit nongo kazetari bezala berri horren azalpen gehiago nahi zuela eta gisakoak. Idurrek esan zion, "mesedez, ez dago berririk eta direnak ere ez zaizkio inori xola".

Pedro, berriz, aho-zabalik azalpen haiek guztiak bere axeriku-meenak zirela baitziruditen. "Nere ikuiluko axerikumeak ere horrela-koxeak dituk, eguna jolasean pasatzen ditek eta zuen deskribapena halena dela esango nikek".

"Moskeoa" gailurrera iritsi zen alkatearen sabelean, Idurreren betartean, Julianen buru-sollean, Joseba eta Anderren eziegonean.

- Beraz, hik ere badituk ikulluan axerikumeak? eta gisa honeta-koak eta jolastiak eta ilaje gorrikoak eta buztan luze beltz-txurik, eta begiak... eta bizkarra eta... gainerakoa?
- Bai, bai, malatzen jalo eta astebetara ekarri nitian etxera, eta etxekotuta zaudek guztiz, batere ez erasokorrak, alaiak eta....motel, horrelakoxeak.

Alkateak Igurtzi zuen eskuineko masalla, Xexillik zimiko egin zion

itzarrari, Julianek bere lau ileak xeratu zituen eta seme-alabak zutitu ziren urduri.

— Pedro —esan zion alkateak— goazemak hire ikullura eta ikus ditzagun axerikumeak.

Besterik gabe, denak batera, Xexilli ezlik, abiatu ziren Pedoren ikullura, ia zertan ziren haren axerikumeak ikustera. "Ez uste ikusiko ditugunik, agian lo-kuluskan zaudek eta orduan, hobe duk pakean uztea". "Bueno, bainan, saia gaitezen" —Idurrek. "Bai, horixe"— Julianen, Josebak eta Anderrek.

Jaitsi ziren kalera eta ladanik atean zeuden kazetariel muzin eginik, abiatu ziren Pedro Agerri-ren ikullura. Ez zen egiatan erraza hainbeste animallaren artean axeriak berelztea: usoak, sugeak, dortokak, kardantxiloak, beleak, zozoak eta birigarroak, papagaloak. Han zokorago, zenbait animall kurioso, zeinek deskribatu hango "zoo"aren ikuskizuna. Barruan, oso txokoak, Pedrok zioen bezala, "axerikumeen" egoitza. Baina ezkutuan zeuden zirudienez. Pedrok, ohi zuen era janari usaintsu piska bat jaurti zuen halen kaiolan. Isiltasunik urduriena egin zen. Pedrok uste baitzuen jan usainera laster etorriko zirela ezkutalekua utzita.

Ez ziren bost minutu baino gehiago igaro, non axerikumeak azaldu ziren bazkara gisa zuten moduan saltarin eta alaiki. Guztien harridurarako, berdin-berdinak ziren ollategilko eta Pedro Agerriren ikullukoak. "Motel, motel, berdinak dituk". "Horixe bada, igual-igualak, mutur, larru, bizkar eta buztan". Harriduraz ikusi zituzten axerikumeak jaten, patxaran, gustora, pozik eta, noizbehinka, jauzi txikiak eginez.

Berehalako batean, "Idurre"ri bururatu zitzaion: "Aizu, Pedro, zure ikullu hau gure ollategiaren parean dagoela esango nuke". "Ez dakit, baliteke" - Pedrok. "Mekauen - esan zuen alkateak- adi ezak Pedro, axeri hauek non ezkututzen dira lotarako?". Ba, egia esanda, mendian bizi direnean zuhaitz handien sustrai artean edota lur-azpiko gordeguan egiten diate lo. Gauetz irteten dituk ehizara eta xaguak harrapatzera".

- Esango niake hemen ere horrelako misterioen bat dagoela.
- Zer misterio?
- Bada, hire axerikume hauek bere izkutalekua egiterakoan, bi etheen ormazuloan hartzen dutela atsedena.

— Eta....?

— Bada, posible duk, posible, zer esango diat nik, zulo hori aldameneko ollategirainokoa izatea.

Denak jarri eta zur begiratu zioten alkateari, "Kauen, posible duk". "Eglatan, kapaz dira orma bat zulatzeke?" eta "badakik etxe hauen ormatzarrak ere ez dituk masaz eginak, garai bateko ormak bezala buztin asko diate tartean, oinarrian ere bai".

Eta hara nondik nora denek ireki zituzten begiak bi eguzki baino arago eta misterioaren giltzean jo zutela uste izan zuten.

Berriro ere Julian eta Xexilliren etxera itzuli ziren eta zer gerta pentsatu gabe, ollategiko bazterreko kajatzar, oilo zirin, ohol hausi eta gainerakoak baztertzeari ekin zioten ahalik eta isilen eta arreta handiz. Zokorik zokoenean, lurra mugituta zegoela iruditu zitzairen. Idurrek ez zuen hainbesteko ausardiarik izan, alkateak ere seme gazteen esku utzi zuen lana. Egun hartan zetzan sargoria ez baitzen txantxetako eta, horrez gain, beldurak ere hartara behartu zuen.

Mugitutako lur inguruan tunel txo edo antzeko hasiera zela esan zitekeen. Aurkikuntzaz pozturik, berriro hurbildu ziren Joseba eta Ander alkate eta etxetarren ingurura.

— Nik esango nuke baletz, hor tunel bat edo zulo bat edo gisako zerbait dagoela alderik alde".

Sekulako garalpen bat izan bailitzan poztu ziren denak, nahiz "moskeoa" han zegoen erralak karraskatzen. "Jar dezagon zulo, tunel eta delakoaren kontra traba bat, la pasatzen diren".

Zorionez, baratzeke "ustel-zuloa", etxeko ur zikinen depositoa hutsa zegoen herrian egindako obrak zirela eta hauek obi nagusi batera isurtzen baitziren. Ez bat eta ez bi, gaineko porlanezko tapa altxa zuten gizonezkoen artean eta tentuz eta arretaz eraman zuten zokoraino, non uste zuten egon zitekeela ikullu eta ollategiaren arteko komunikazioa.

Ostera itzuli ziren Pedro Agerriren ikullura Pedro bera eta alkatea, ollategian gazteak gelditu zirelarik Julianekin batera. Axerikumeel janaria irentsi zutenean, jolasgurea areagotu zitzairen. Baina alkateak eta Pedrok zarata egin zutenean, berriro ezkutalekura sartu ziren. Ez zuten, ordea, ollategiko bidea topatu eta Julian, Joseba, Ander eta Idurre alperrik egon ziren haien zain. Ez zuten axerikumeen berririk

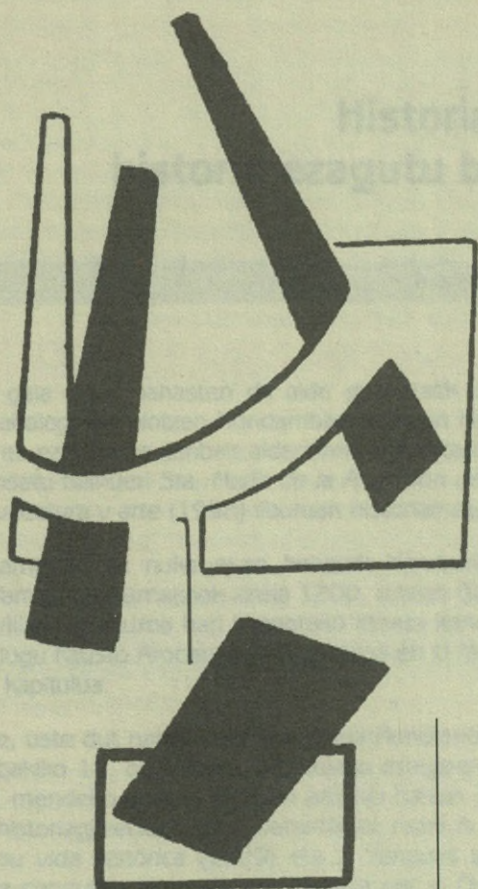
Izan. Idurrek zioenez, zalaparta edota karraskaldia edo gisako zerbait entzun bide zen.

Geroztik bukatu ziren ollategiko axerikumeen bisitak eta ez zuten olo tartean jolas egiteko aukerarik izan.

Horra misterioaren amaiera. Julian eta Xexili, poztearekin batera tristetu ziren gaztek, batez ere Idurre. Izan ere, ia etxeko bezala baitzituzten axerikumeen bisitaldiak. Gerora halek ikusi nahi zituzte-nean, Pedroren ikullura joaten ziren. Baina Idurreri ez zitzaion iruditzen ollategian bezain pozik bizi zirenik. Irudimena, akaso? Edota penak eragindako ondorioa? "Berriro ere tunel hori irekitzeko gogoa ematen zidak" esan zion Josebari. Baina Julianek eta Xexilik isiltzeko esan zitoten, "pakea behar dinagu, ez horrelako larriadirik".

Egun hura pozik bukatu zuen Joxanton alkateak, baita Julian eta Xexilik ere. "Zer?, pentsatu ere egin zenuen Joxanton, txorutzen edo hasiak ginela, lillura txarrak, ezta?" Alkateak ez zuen erantzun, baina bai egin irrifarre:

- Hi, Pedro, zaindu ondo animaliak eta ez lezaguk berriro honelako sustorik eman!".

ADABAKIAK

Historiagileak historia ezagutu beharra

Juan SAN MARTIN

Historia gaila erraz nahasten da alde guztietatik begiratu ezik. Uste hortaz ahalegindu nintzen Hondarribiko elizaren historiagintzan, alde batetik ez ezik beste zenbait alderdiren lekukotasunak ere ikusiz, horrela osatu bainuen *Sta. María de la Asunción de Hondarribia. Historia, arquitectura y arte* (1998) liburuan historiari zegokiona.

Hor oinarriturik, ez nuke esan beharrik Hondarribia eta bere inguruak Nafarroa erresumakoak zirela 1200. urtean Gaztelako errege Alfonso VIII.ak erresuma hari itsasorako irteera kendu arte. Ikusi besterik ez dugu Fausto Arocenaren *Guipúzcoa en la Historia* (1964) liburuko VIII. kapitulua.

Bestalde, uste dut nahiko argi utzi nuela *Hondarribia* aldizkaria-ren 74. zenbakiko 18. orrialdean: "Gaztelako erregeen menperatze hura eta XVI. mendeko gudua" zeritzan artikulua hartan. Horrez gainera, egiazko historiagileentzat esan beharrik ez nuke A. Campión-en *Navarra en su vida histórica* (1929) eta J. Yanguas y Miranda-ren *Historia de la conquista del reino de Navarra por el Duque de Alba* (1843) ezagutu beharrezkoak direla gail hauek zerbait jakin nahal duenarentzat. Horietan lekukotasun zehatzez irakur ditzakegu zein sartu zen indarrez, su eta gar, hainbat herritan heriotzak eginaz.

Nork politizatu du gure hizkuntza? Hori galde niezaloke Carlos Rilova Gericó historiagileari, Hondarribiko historiaz gatazkak jarri dituelako. "Luis de Urantz Kultur Taldea-k argitaratzen duen *Boletín de Estudios del Bidasoa*-ren 17. zenbakiko "Del euskera y sus usos en la Edad Moderna" lanaren hasieran, 63. orrialdean, agertzen duena-

gatik. Hor dakarrenez, Euskal Herriko abertzaleak omen pöllitizatze horren errudun.

Gainera, une hori adieraztean, *Euskararen ostarreak* (1998) deritzan nire liburua ere alpatzen du. Baina ezer ulertu ote du? Edonork ikus dezala nire liburu horren 102. orrialdean nioen honako hau: "Zehazki, *Real Cédula de 23 de Junio de 1768*, Carlos III.ak agindua-ren arabera, lehenengo eta bigarren mailako irakaskintzak (enseñanza primaria y secundaria) Estatuko eskola guztietan egin zitzatela "únicamente en lengua castellana". Baina lehenago ere, maisu-maestrei isilpean, era horretako aginduak emanak zituzten Espainiako erregeek, gaztelarari bakarrik bidea emanaz. Adibidez, begira 1717an Felipe V.aren agindua Soldevilaren *Historia de España*-ren bosgarren tomoak 333. orrialdean dakarrena".

C. Rilova Jericó-k, horrez gainera, 87. orrialdean, dio gure hizkuntzaren antzinatasuna "vasco-iberismo" mito hartan oinarriturikoa dela. Baina, uste hori ez ote zen sortu aspaldiko gaztelar ikertzaileengandik? Iturriak behar bezala erabili izan balitu jakingo zuen, bai horixe, Antonio Gómez Moreno ikertzaile bikainak egoki eman zuela horren berri; baina, Gómez Moreno, Antonio Tovar eta Koldo Mitxelena-rekin mintzatua zen euskararekikoan. Gainera, ikus Mitxelenaren "Comentarios en torno a la lengua ibérica" deritzan lana *Zephyrus* aldizkariaren XII. aleko 5-23. orrialdeetan (Salamanca, 1961). Eta gure hizkuntzalari handia zen hontaz beste, zenbait agiri *Textos arcáicos vascos* (Madrid, 1964) liburuan agertu zuenetakoa.

Lekukoak jartzean, gai bakoitzean horietan ongi jakiteaz beraien nortasuna irabazi dutenak izan behar dira.

Harrigarria baderitzogu ere, "Marte Cristianísimo" *Guerra y paz en la frontera del Bidasoa (1661-1714)*", "*Luis de Uránzu*" *Kultur Taldearen Aldizkaria*" (Irailaren 1999koan) berriz ere, gatazka sortuz, sarrerakoan (ikus 20.or.) antzerako iritzi berdintsuetan oinarritzen da.

Erdi Aro garaian Nafarroa eta Gaztelania erresumen artean piztu ziren guduak Bizkaiko jauna noraezean jarriz eta, nolabait baketzeko, elkarren arteko mugak jarri zituzten. Baina, gogoan izan Aragoi eta Gaztelako Erregetza blok, edonork dakienez, XI. mende hasieran, Nafarroako Santxo III. Handia zeritzanak sortu zituela arabeel kendu zizkien lurraldeetan eta bere semeen artean zatitu zituela: Gaztelako erregetza sortuz Fernando I.arekin eta Aragoikoa Ramiro I.arekin. Nork uste izango zuen horien ondokoek izango zirenik Nafarroako erregetza hondatuko zutenak? Egia esan, feudal garaiko eredu haiek

ez zuten zaintzen etikarik eta jatorriz senideak izan arren, ezin elkarri amore eman; eta, nor gehiagoka, guduz ballatzen ziren.

Ez ahaztu, Nafarroako errege García Sánchez V., "Maxerakoak", 1051ean eman zuela Bizkai aldeko monastegiei Privilegio berezia. Eta Santxo VI. errege "Jakitun" hark Durangoko nekazariei foruak. Hala ere, aldi hartan bi erregetzak bakeak egin ezinik zebiltzan.

Horrek eraman zituen XII. mendearen azken aldera, bakebiderako mugatzat marka jarriz erabakiak hartzera, elkarren artean hitzarmen bat onartuz, 1179. urtean: karolingioen erara jarri zuten muga "*inter Bizcariam et Ipuciam*". Hau zen marka Itziartik Durangoraino eta Araba barnera arte. Tarte muga horregatik datorkigu Debarrua-ren barrenaldea eta Artibai herriek osatzen zuten Markina: Elgoibar (Mendaro edo Astigarribiara arte), Eibar, Plaentzia (Soraluze-Erlaibia), Xemein (oraingo Markina) eta Etxebarria.

Hala ere Gaztelako errege Alfonso VIII.a ausartu zen 1200. urtean ekintzak aurrerago eramatera eta Araba eta Gipuzkoa bereganatzean marka hortaz jabetu zen, Debarrua Gipuzkoako probintzi honi itsatsiz. Handik hamalau urte geroago Durangaldea Bizkalko jaunari eman zion, nolabaiteko adiskidetasuna sortarazi nahirik. Eta zehaztasun handirik ez izan arren, uste dut, Artibai aldea ere orduan pasatu zuela Bizkaira.

Abertzaletasunak berez ez du eramaten herri bat bere burujabetzaren alde inperialista erako beste aberri batek hortara bultzatuz behartzen ez badu.

Hala ere, esan beharra dut, Gaztelaniako lehen errege haiek gure probintzietan Batzar Nagusiak aspalditik zituzten foruak errespetatuz, elkarren artean aski ongi konpondu zirela. Baita ere 1812. urtean Cadizko Konstituzioa onartzean partalde izan zirela. Baina, esan beharra dut, 1820. urtetik, hiru urtez, liberalak nagusituz eta Frantziako politikaren arauak jarriz Batzar Nagusiak kentzen hastetik hasi zirela elkarren arteko iskanbilak.

Baina, ordurako ohartua zen M. Larramendi, gure Argien-aldiko edo ilustrazioaren sarrera ekarri zuena gizon argi bezain zorrotza. Hortaz irakurgarria da J. Ig. Tellechea Idígoras-ek bere sarreraz, oharrez eta atzizkiz argitaratu zuen Larramendiren *Sobre los Fueros de Guipúzcoa* (1983) liburua. Eta argitaratzalleak bere sarrerakoaren XLIV-XLV orrialdeetan dioena kontutan hartzekoa da.

Larramendi berberak zioen, 275. orrialdean agertzen denez:

"Errege-kontseju nagusiaren buruak agin-dezan, ta hau ere debeka-dezan, Hiriak elkarganatzea ta behar zan bezala biltzea, ahalik balu ta iñolz izandu baleu bezala, Fuero gureak ematen digun eskua kentzeko eta itxitzeko bidea? Baña zergatik horrela dabilzan, berak dakite; baita beste guztiok ere badakigul halabaiñan agerian zebiltzan. Eztali behar, ez behar; eztali nahi, ezkuta ezin zitekeena ta Gipuzkoari zekarrena bidegaberik latzena ta miñena". Horrez gainera, 276. orr. berriz: "Badakite bada horrelako aginteak eskatzea, ta erakartea, dala goitikan behera gure fueroa haustea: eta eztirala egin beharrak, baizik hutsetsik obeditu beharrak. Badakite, ez gobernarriak ezen ez eta harekin batean bere bilguma osoak ere, ezin kendu digula fueroak ematen digun eskua, libertatea ta bidea."

Irakurgarria, baita ere, liburu hortaz J. Antonio Ayestarán Lekuonak diona. Irakurri besterik ez dugu 1984an Eusko Ikaskuntzaren *RIEV* aldizkarian XXIX. zenbakiko 107-113. orrialdeetan idatzi zuena.

Bidasoaren bi alderdietako euskaldunok elkarrengandik zatitua gu utzi gaitu Gaztelako erregea Irun eta Hondarribiaz jabetu zenetik.

Eta hizkuntzarekikoan zer esan? Gure euskara hor zen oraingo talde politiko guziak sortu baino lehenagotik. Eta XVII. mendera arte, Europako mendebaldean, latina zen hizkuntza unibertsala eta Unibertsitate guztietan ikasketak egiteko baliagarria zen, oraingo Estatuak beraien hizkuntzak indarrez beharturik sartu arte. Gai hortaz, historiagile denak, beharrezkoa du M.S. Anderson-ek Oxford-eko Unibertsitatean burutu zuen tesi hura: *18th Century Europe 1713-1789* izenburuz 1966an agertua. Gaur, gaztelera irakurri ezinik ez dugu, zeren Ricardo Haas-ek itzulia 1968. urtean México-n argitaratu baitzuen. Anderson-ek garai hartako jokabideak ongi estudiatuak zituen.

Hala ere, Espainian, 1978ko Konstituzioak ez zuen Jarrailu Suitzakoaren bide eredarria, ezta ere ONUK 1948. Urtean giza eskubideez agertu zuen ageriaren 2. artikulua bere orokortasunean adierazten duena. Baina oroiagarriagoa dugu oraindik Unesco erakundearen *L'emploi des langues vernaculaires dans l'enseignement* (1953) guziontzat hain gomendagarria dena. Unibertsalki horiek kontutan harturik idatzi nuen Euskararen ostarreak liburuko lehen partean VI. kapitulua (ikus 60-69. orrialdeetan). Nire liburu honen alpamen soliak ez du ezertarako balio, bertan agertzen nuena ulertu ezik.

Hizkuntza guziak dira errespetagarriak eta normalena da gu guretik joatea besteak errespetatu eta gure errespetaraziz.

Salbador Zapirain "Ataño" joan zaigu

Juan SAN MARTIN

Errenteriko Bordazar baserrian sortua zen Salbador Zapirain Ezeiza, bere idazkietan "Ataño" bezala hain ezaguna genuen idazlea. Bere azken urteak igaro dituen Hondarribian hila da, 87 urte zituela, 2000. urteko urtarilaren 2an.

Joxe bere aita eta osaba Juan Kruz bertsolariak zituen eta, berak ere, bere lehen ekintzak bertsolari gisa eman zituen. Hala ere, berandu baina oso kementsu hasi zen euskaraz hizlaur idazten eta etenik gabe jarraitu du heriotzara arte.

Gaztetxo zelarrik sartu zen Saturraranen eta Gasteizko seminarioan jarraituz apezgal. Han ezagutu zituen M. Lekuona eta J.M. Barandiaran irakasleak. Baina Filosofia ikasketen bigarren urtean utzi zuen seminarioa.

Zortzi anal zituen eta 1936an gerra-zibila hasi zelarrik, bi anal gudariek in joan zirelako, Bordazar baserriko famill guzia atxilotu zuten. Lehenik San Markosen eta gero Ondarretan egon zen Ataño. Han ezagutu zituen bere lehen ezbeharrak, abertzaleak zirelako bi anal fusilatu zituztenean, eta bera ere noliz hilko zuten zal. Gero Iruñeko San Kristobalen jarraitu behar izan zuen, eta bertatik ihes egitea gertatu zenean ere heriotzatik hurbil ikusi zuen bere burua. Zenbait urte presondeglan egin ondotik Itzull zen baserrira.

Ez zuen inorentzat gorrotorik eta handik laster, gogozko zuen fede zintzoari jarraituz, Kaputxinoen ordena hautatu zuen eta Donostian, Lekarotzen eta Hondarribiko komentuetan, lego mailan, oso apal emango zuen bere bizitza eredugarria.

Hautzaro eta gaztaroaren oroltzapenetan bere aitaren berriak ere idatzi zituen *Txantxangorri kantaria* (1979) deritzan liburuan eta ondotik zetorren *Txori* (1981), hitzaurrean Antonio Zabalak zioen bezala, "Txori esaten zioten mutil gazte baten gertaerak eta ibillerak eskeintzen dizkigu. Gai ori nundik duan, lenengo atalean ederdi adierazten digu: txikitari su' ondoan entzuna omen du, garai artan euskal sukaldeetan olako asko kontatzen zan eta".

Gero, presondegiko urte ilun bezain tristeetan oinarriturik *Espetxeko negarrak* (1984) eta *Zigorpean* (1985). Bi liburu hauen erreseinak eskaini nituen *Egan* aldizkarian, 1986ko 3-4 zenbakia 210-213. orrialdeetan. Han nioen bezala: "Ataño", liburu hauen egilea, maleziarik gabeko gizona nonbait, eta esperientzia izugarriak bizitzera liritzi zena. Heriotzara kondenaturik. Berak zioenez: "... utziak izan ginalako, al zutenen partetik. Nai zutenak, berriz, ezin ziteken". Gauero atea noliz joko, patoria atera eta paretaren kontra afusillatuak izateko. Gauero, hots berdina: "*Está usted liberado, prepárese*", esaldi maltzurra entzuteko beldurrez, gezurrezko dei horren ondorena baitzen heriotza. Sineskaitz zaio hiltzaileak katolikoak izatea, eta salatzailea auzoa edo ahaldekkoa: "*Homo homini lupus* esan zuenak, bazekien, nik orain arte ez bezala, gizonen grinaren berri. Neri ere ederki erakutsi zidatek orain". Eta horrela joango zen ilusioak galduz. Zeren, berak aitortzen duenez: "Beren sasolrik onean, hogel ta zortzi eta ogeita bederatziz uterekin, joan itun erru gabeko nere bi anak". Bigarren liburu horregatik nioen: Gerrateko kronika gisa idatzi direnetan, berrogei urtetan, alde batekoak baizik ez dute izan zerbait idazteko aukera eta diktadura bukatzean ongi zela bestaldekoengandik ere kontatzeko bizi direnak zerbait esatea. Eta hau izan da Atañoen betebeharra.

Han zen, San Kristobalen, 1938ko maiatzaren 22ko ihesa gertatu zenean. Kapitulu hori du bizienetakoa. Hori eta horren ondorioz datozen eraso eta ihesaren biharamuna. Ihesaren ondotik, afusilamentuez gainera neurri gogorak hartu zituzten. Hortaz zerbait bage nekien, han ziren zenbaiti ahoz entzuna. Oroitzen naiz, besteak beste, Fernando Zuloaga eibartar medikua (Inazio pintorearen iloba) han preso zelarik bere ofizioa nolabait betetzen zuela preso eta eri zirenen alde. Hala ere, zeldan zituen liburu guztiak kendu zizkiotela. Bat baizik ezin omen zuen eduki eta hauta zezala. Berak, eskuartean beharrezko zitzaion *Consultorio médico*-ren bi tomoak eskatu eta

bat bakarrik eman, "*cuando lea el primero ya le daremos el segundo*" esanaz. Halakoak ziren beren ustez zibillizazioa zekartenak. Ongi zioen Atañok: "Militar alien joera, jolasean dabiltzan umetxo batzuen uan. Zoritzarrez, umekeri galxtoa".

Handik Orduñako presondegira aldatu zuten "Ataño". Liberta-tean jartzeak etorri ziren garaiak ere politak dira bere kontaearak, gallego bakar soil hura atera zenekoa, adibidez, hainbeste denbora kartzelan eman ondorean nora joan ez zekiela: "Nora joango nauk? Emaztea bi aurrekin utzita sartu niñun; geroztik beste bi jaio dituk". Edo kartzelako bikario hark uste zuena, San Pedrotan askatasuna izango zutela agintzeaz, zeruko atezaina bazen kartzelakoan ere ikustekorik izango zuelakoan. Maila horretara jeisten baltzuten apostolua ere.

Kartzelatik irtetzean Orduñako geltokian artzal karlista bati entzuna ere ez zen txarra: "Zuek eta gu, beste katolikorik etzegok España'n". Pentsa, hilda gero, salda bero.

Horien ondotik bizitzaren oroitzapenezko beste hauek argitaratu zituen, *Eltzaorra* (1985) eta *Odol-kutsua* (1986).

Gero, aurreko liburuokin ikustekorik duten eleberrigintzari eman zion, lehena Hondarribian oinarritua da, nekazari eta arrantzale giroan, izenburuz *Maitasunaren lanak* (1988) deritzana. Ondotik, gorrotoen aurka, *Maite itzazute etsaiak* (1989) bere kristautasun garbiaren lekuko, *Aztia usnari* (1990) eta *Azkeneko saskigileak* (1991). Gure jatorriaren etorkizunez berakin zituen zalantzak eta, galderazko izenburuz, beste honako hau eman zuen, *Nora goaz?* (1994), honako bertso honekin hasten zuena:

*Lurraren pujak bideak itxi
Orain iñor ez baidabil,
Garai bateko gurdibidea
Ezin igarorik nabil.
Endalar, sasi ta piñupean
Baserri xar bat or urbil,
Ez txakur-zaunka, ez aur-jolasik,
ez bei marru, ez iskanbil,
bakar ta utsa nere sortetxe
maitea ain dago ixil.*

Baina, 1994ko urtarillaren 14an berebiziko omenez Hondarribi-

ko Udalak seme-kutun gisa hartu zuen, ohorerik ez zitzalon faltatu, eta Juan Antonio Letamendiak urte bereko maiatzean egin zion elkarriketa bikain bat argitaratu zuen *Hondarribia* aldizkari honen 53. zenbakia 25-27. orrialdeetan.

Lotsaren iges (1995) deritzan eleberrian ordea, ezkongaberik haurdun gelditu zen neska gaztearen zoritxar errugarria du gai.

Hor ez ziren bukatzen bere lanak, zeren horien ondotik datoz beste batzuk ere : *Askatasun billa* (1999) eta, agian, liburugintzan hainbeste lagundu dion Antonio Zabalari esker, laster izango omen dugu *Gorrotoa ondareztat* deritzan idazlana ere. Horrez gainera, Ebanjelioen arabera eginiko Jesusen bizitzazko bertsoak ere laster izango omen ditugu.

Denok dugu zer ikasirik hain bihotz oneko idazlearengandik. Eraitza oparoa benetan gure gizonak utzi diguna, bere hizkera herriko jatorrez da eta kontaera bikainerako trebeziaren jabe zen. Bere liburuetan hainbeste lekukotasun utzi digun Ataño nekez ahaztuko zaigu euskaldunon bihotzetan.

Ondo erakutsi du bake-bidez zenbat egin genezaken. Eta ondo merezia zuen urtarril honen 3an Amuteko kaputxinoek bere arimaren alde hain egoki eskaini zituzten hiletak.

Golan bego.

Eskumako literatur kritiko baten aurreritziak

Esther GARAIZABAL

"El Correo Español"eko Javier Rojo literatur kritikoak bere bela-
rria erakutsi du euskal liburu bati egindako kritika gogorrean. Iñaki
Zubeldiaren *Bizitzaren oihanean galdurik* da liburua eta hona hemen
Javier Rojok jaurtitzen dituen perla: "Honela laburbil liteke (liburua):
haurtzaroko mundu zoriontsutik urruntzen garen neurrian... sortzen
dira konfliktuak. Liburu honek duen arazorik larriena, nire ustez, tesi
hau klane politiko-ideologikoan ere emanda dagoela da." (Eta zure
kritika ez ala, Rojo jauna?)

"Izan ere, haurtzaroko mundu zoriontsua baserriko bizitza tradi-
zionalarekin parekatuta dago kontakizun hauetan, eta bizitza tradizio-
nal hau aldatzean sortzen dira era guztietako konfliktuak. Mundu
ikuskerara oso sinplea eskaintzen du liburu honek, bikoiztasunak
agintzen duena, zeren mundua, funtsean, ona eta txarra, gu eta
etsalak, baserria eta modernitatea bezalako kontrajarpenen arabera
ulertzen baita..."

Hemen esaten duzun guztia ez da egia, bigarren narrazioan
bakarrik gertatzen baita zuk diozun honen antzeko zerbait eta ez
preseski baserria eta modernitatea, baizik eta haurtzaro zoriontsua
eta gaztaroan Tuteran Gladys del Estal-en heriotza pairatu beharra
manifestazio antinuklear batean, ez baserria eta modernitatea, bai-
zik eta haurtzaro zoriontsua eta bizitzako piztiekin dakarten samina eta
atsekabea, pobreen zoriona eta aberatsek eta handizkiekin (zuk defen-
ditzen dituzunak, agian?) dakarten desgrazia itzela.

Baina arrazoiak ematen hasi aurretik, Xabier Izagak GARAn egi-

ten zuen hausnarketa ekarri nahi dut hona: <(…) Hainbat kritikok *millitantte*, *politiko* eta *gisako adjektiboak* darabiltzate zenbait idazlearen lanen izaera literarioa ukatzeko. Izan ere, obra barik idazlearen pentsamoldea epaitzen baitute. (...) Beti ere ezkerreko idazleei aurkitzen diete delako morrontza beren idazlanetan. Beraz, agi danean, ezkerreko ideologiak baizik ez dira literaturarentzat kaltegarriak. (...)>

Neure poltsikotik beste zerbait ere erantsi nahi diot gogoeta honi: *Baserrri giroa*, *ruralismoa*, *mundu tradizionala* larregi erabiltzen dira zenbait literatur lan kritikatzeko. Zer gertatzen da, nik ezin dudala Gatikako nire haurtzaroko oroimenik islatu nire literatur lanetan? Burotzeoko gazteluak sortzen zigun lilura berezia, inguruko baso eta zelaietako oroimen gozoak ezin ditut birgogoratu nire sorkuntza lan batean? Ala Bilboko labe garaiak, San Mames eta gabarran Athletic-ek egindako bidaiak, San Francisco kalea, Guggenheim eta antzeko gauzak gomutatu behar ditut derrigor?

Baina itzul nadin harira. *Bizitzaren oihanean galdurik* liburuan hiru kontakizun datoz, erabat desberdinak Javier Rojok hala ikusi ez baditu ere.

Lehenengoan, *Erromatarren esklabo*, erromatarren garaiko istorio bat kontatzen du, Gipuzkoako Goierri aldean kokatua, eta derrigorrez izan behar rurala, garai hartan ia denak artzain edo nekazari baitziren. Bahituta Erromara eramaten duten mutil gazte baten hermina da gai zentrala eta maitasun istorio xume bat azaltzen da zeharka. Sarrionaindiaren eragina nabaria da *Enperadore eroan* gertatzen denaren antzeko zerbait gertatzen baita kontakizun honetan ere, nahiz eta idazleak beste lrtzenbide bat ematen du kontakizun honetan ez dut inondik inora ikusten Javier Rojok dioen "ona eta txarra", "gu eta etsalak", "baserrria eta modernitatea", ezta "klabe politiko-ideologikorik" ere.

Bigarren kontakizuna da Javier Rojori neuronak astindu dizkiona. *Bizitzak harrapatu nau* da honen izenburua eta kontakizun inizatiko modura antolatuta dago, planteamendua oso konplexua eta sakona ez baldin bada ere. Narratzaileak baserrri giroko haurtzaro zoriontsua gomutatzen du eta bere aitak esaten zizkion zenbait berba eta esaldi klabe: *bizitzako piztiak*, *bizitzak erakutsiko dizue bai...* Eta narratzaileak bizitza hori, piztien eragin hori, Tuteran sentitu du manifestazio antinuklear baketsu batean, guardia zibilek neska gazte bat (Gladys

del Estal donostiarra) hil eta jendea bortizki erasotzen dutenean. Narratzaileak honela bukatzen du: "bizitzak harrapatu nau", baina, gero, "ai ihes egiterik baneuka haurtzaroko paradísura..." Nik honela interpretatu dut: Salatu egin behar dugu denok, bizitzako unerik latzenetan ere, haurtzaroko zorion inozente haren bila, mundua garbiagoa eta ederragoa izango bailitzateke. Amets kimerikoa nahi bada, baina zer litzateke mundu hau amets egiten duten ONG, ekologista, medicus mundi eta Madre Teresa de Calcuta-rik ez balego...?

Hirugarren narrazioa, *Kolorezko aingeruak ere badira*, ume baten heriotzaren inguruko gogoeta eta une larriak kontatzera dator, errealismo mingarri eta zulatzaile batekin. Familiaren, eta batez ere amaren, samina eta etsipena modu bortitzez adierazita dago. Hemen ere ez dago "gu eta etsaiak", "baserria eta modernitatea" edo "klabe ideologiko-politikorik", ez bada etxe atarian itzi dieten ume beltz abandonatua. Pixka bat behartuta lez sartuta badago ere narrazioaren barruan, ume beltzaren konponbideak gozotasuna aurreritzi arrazisten aurrean maitasun unibertsala, gizakion alde on eta positiboa dakarkio narrazioari, bukaera leunduz.

Beraz, Javier Rojo, eskumakoa izatea ondo dago, baina zure aurreritziak tinteroak laga itzazu hurrengoan, literatur kritika serio bat egin gura baduzu.

Euskal literatur sorkuntza: 1999an argitaratutako liburuen zerrenda

Juan Luis ZABALA

Oharrak:

- 1.- Parentesi artean ageri den data *Euskaldunon Egunkaria*-n liburuaren berri eman zenekoa da. Ezer aipatzen ez denean, *Kultura* sailean eman zen liburuaren berri; gainerakoetan, zehaztuta dago zein sailetan eman zen berria; D.A.dioenean, aipamena Durangoko Azokako gehigarrian egina dela adierazi nahi da. *Nafarkaria*-ko aipamenen berri ez da ematen.
- 2.- (*): Idazleak erdaraz idatzia izan arren beste ezein hizkuntzatan baino lehen euskaraz argitaratutako liburua.
- 3.- Testu zahar, berrargitalpen, bilduma eta antologiaren sailean ez da liburuaren aurreko argitalpenaren agortzearen ondoriozko berrargitalpen arrunten berri ematen.
- 4.- Litekeena da aipatutako liburuetakoz batzuk, *Saiakera*, *kazetaritza* eta beste sailean aipatuak batik bat, ez izatea berez, *stricto sensu*, literatur sorkuntzakotzat jotzeko modukoak, eta litekeena da, halaber, literatur sorkuntzatik hemen aipatutako batzuk baino gertuago dauden beste liburu batzuk kanpoan geratu izana. Mugak ez baltira beti oso garbi ageri.
- 5.- Aurreko urteetako zerrendetan agertzen ez ziren hainbat argitalpenen berri ematen da aurtengoan, zerrendan izatea egoki izango delakoan: Tene Mujika lehiaketako Ipuin sarituen bilduma eta *Jakin* aldizkaria adibidez.

6.- Zerrenda hau ez da oso-osea, literatur sorkuntzako hainbat liburu-
ruren alpamenak falta dira: hainbat lehiaketatako lan saridunak
biltzen dituzten liburu kolektiboak, saiakeratzaletzako moduko
doktorego tesi batzuk, herri edo eskualde jakin batean baino
zabaldurik ez diren liburuak, zabalkunde eta promozio eska-
sekoak...

1. Eleberria

- BARANDIARAN, Bizente: *Tratabideak*. OIartzun, Sendoa, 1999
(1999-XII-8 D.A.).
- CANO, Harkaitz: *Pasaia blues*. Zarautz, Susa, 1999 (1999-XI-25).
- ERZILLA, Manu: *Ez*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-V-27).
- ETXEBERRIA, Hasier: *Arrainak ura baino*. Donostia, Kutxa Fundazioa,
1999 (1999-VI-2; 1999-X-17).
- ITURRIAGA, Unai: *Berandu da gelditzeko*. Zarautz, Susa, 1999
(1999-IV-23; 1999-V-6 *Barkatu, ama gehigarrian*; 1999-VI-9
Ikasmendi gehigarrian).
- IZAGIRRE, Koldo: *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak*. Donostia, El-
karlanean, 1999 (1999-IV-22; 1999-V-30).
- LANDART, Daniel: *Anaiaren azken hitzak*. Donostia, Elkarlanean,
1999 (1999-III-26; 1999-III-31).
- LUGARESARETI, Joseba Imanol: *24 ordu euskal ekologiaren ara-
zoetan*. Legutio, Infomart, 1999 (1999-IV-4).
- MENDIGUREN, Iñaki: *Ilunkerako xuxurlak*. Donostia, Kutxa Fundazioa,
1999 (1999-XI-1).
- MONTOIA, Xabier: *Hezur gabeko hilak*. Zarautz, Susa, 1999. (1999-
X-22; 1999-X-23 *Begia gehigarrian*).
- MUJIKA IRAOLA, Inazio: *Gerezi denbora*. Irun, Alberdania, 1999.
(1999-X-29).
- OÑEDERRA, Lourdes: *Eta emakumeari sugeak esan zion*. Donostia,
Erein, 1999 (1999-XII-5 D.A.).
- TXILLARDEGI: *Putzu*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-VI-5; 1999-
VI-19).

2. Ipuina

- ARRETXE, Jon: *Ostiralak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XI-30).
- ASKOREN ARTEAN: *Tene Lehiaketa* 1999. Donostia, Debako Udala Elkarlanean, 1999 (1999-VI-9).
- BELMONTE, Joxe: *Amodio zoroak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-III-13).
- CANO, Harkaitz: *Jon Mirandek balada idazten du Jim Morrisonen omenez*. Gastelz, Arabako Foru Aldundia, 1999.
- CILLERO, Javi: *Hoollywood eta biok*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-VI-16).
- GAZTELUMENDI, Jon: *Haizea mindu gabe*. Zarautz, Susa, 1999 (1999-V-27; 1999-VI-27).
- HARANBURU ALTUNA, Luis: *Bestiario bat*. Alegia, Hiria, 1999 (1999-XI-23; 1999-XII-7 D.A.).
- IRAZABALBEITIA, Inaki: *Ipuin deslataik*. Bilbao, Gero-Mensajero, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- MARKULETA, Gerardo - ZALDUA, Iban: *Ipuin euskaldunak*. Donostia, Erein, 1999 (1999-IV-21).
- MORILLO, Fernando: *Gudaoste ametsak*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 1999 (1999-I-24; 2000-I-30).
- MUGURUZA, Jabi: *Laura kanpoan da*. Donostia, Erein, 1999 (1999-VI-4).
- OTAMENDI, Jose Luis: *Euri kontuak*. Zarautz, Susa, 1999. (1999-X-22).
- REKALDE, Paddy: *Whiskey koloreko gauak*. Tafalla, Txalaparta, 1999 (1999-XI-10; 1999-XI-24).
- RIUS, Felipe: *Bi argazki eta hainbat polaroid*. Iruñea, Pamiela, 1999 (1999-XI-25).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *Hontzaren orduak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-II-27).

3. Poesia

- AIASTUI, Jon: *Mongo nor. Oñati, Potxo argitalzuloa*, 1999 (1999-VIII-5 *Barkatu, ama gehigarrian*).
- ASKOREN ARTEAN: *Hatsaren poema, Olerki bilduma* 1999. Senpere, Hata elkarte, 1999; apallatzailea: Auxtin Zamora (1999-III-18).
- DIAZ LOPEZ, Isabel: *Ontzi iluna*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 1999 (1999-X-17).
- ETXEBERRIA GARRO, Martin: *Katiluaren ipurdia*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-X-29; 1999-XI-26).
- EZKIAGA, Patxi: *Udazkenerako hamar kantu*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 1999 (1999-XI-1).
- KALTZADA, Pili: *Ur-tximeletak*. Donostia, Erein, 1999 (1999-III-25).
- MARKULETA, Gerardo: *Hauta-lanerako poemategia*. Donostia, Erein, 1999 (1999-XII-7 D.A.).
- OTXOTEKO, Pello: *Haraindiko begiradaren bila*. Donostia, Bermingham, 1999.
- PADRON, Jose Luis: *Ibaia euri-erasotan bezala*. Bilbao, Euskaltzaindia - BBK Fundazioa, 1999 (1999-VI-19).
- ZABALA, Miren: *Bisaia ezagunek aurkeztuko zaituzte*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 1999.

4. Saiakera, kazetaritza eta beste

- AGIRRE, Jose: *Jesusen argira*. Euba, Ibaizabal, 1999.
- AIZPURUA, Jexux - AIZPURUA, Jon: *Barandiaran*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XII-8 D.A.; 1999-XII-22).
- ALBERDI, Mikel: *Zumalakarregi*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-X-9; 1999-XII-8 D.A.).
- AMONARRIZ, Kike: *Txorakikeriak 2. Umore.erre.zitala*, Argia, Lasarte-Oria, 1999 (1999-XI-26).
- AMURIZA, Xabier: *Enaz banaz*. Bilbao, Bizkalko Bertsozale Elkarte - AEK - Bertsolari Liburuak, 1999 (1999-IX-15; 1999-XI-23).
- ANDRINUA, Marcel: *Jesusekin topo*. Euba, Ibaizabal, 1999.
- ARANALDE, Joxe Mari: *Bertso kontuak*. Olartzun, Sendoa, 1999.

- ARANALDE, Joxe Mari: *Bihotzak dion hura*. Olartzun, Sendoa, 1999.
- ARANBARRI, Inigo: *Gure mendea*, Argia, Lasarte-Oria, 1999 (1999-XI-19; 2000-I-8 *Begia* gehigarrian).
- AROZENA, Eugenio: *Nemesio Etxaniz teatrozaleon gogoan*. Azpeltia, Azpeltiko Udala, 1999 (1999-XI-11).
- ARRUTI, Joseba: *Churchill*. Donostia, Elkarlanean, 1999. (1999-XI-20; 1999-XII-8 D.A.).
- ASKOREN ARTEAN: *Atxaga Baionan*. Alegia, Hiria - Egan, 1999; apalatzalea: Gillermo Etxeberria (1999-XI-23; 1999-XII-7 D.A.).
- ASKOREN ARTEAN: *Balioak, ezkon-arauak, hizkuntzak, sexualitatea, familia... gizarte desberdinetan*. Donostia, Galak, 1999.
- ASKOREN ARTEAN: *Biziaren sorrera eta eboluzioa (teoria berriak)*, Galak, 1999.
- ASKOREN ARTEAN (Jose Luis Ugarte, Tere Madinabeitia, Jesus Ugalde): *Brinkola gogoan*, Eusko Ikaskuntza - Legazpiko Udala, Legazpi, 1999.
- ASKOREN ARTEAN: *Elgoibar dantzan*. Elgoibar, Haritz Dantza Taldea - Danobat - Elgoibarko Udala, 1999 (1999-XII-23).
- ASKOREN ARTEAN: *Errenazimentuko artearen berrikusketa*. Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1999.
- ASKOREN ARTEAN: *Emakumea eta feminismoa*. Donostia, Galak, 1999.
- ASKOREN ARTEAN: *Europear herri antzerkia*. Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1999.
- ASKOREN ARTEAN: *Euskal Herria digitala 1.0.*. Donostia, Galak, 1999.
- ASKOREN ARTEAN: *Euskalkien lekua literaturan*. Bilbao, Mendebalde Kultur Elkarte, 1999 (1999-VI-3).
- ASKOREN ARTEAN: *Gabriel Arestiri omenaldia. Bilbok bere seme prestuari*. Bilbao, Bidebarrieta Kulturgunea, 1999 (1999-V-25).
- ASKOREN ARTEAN (Joseba Aurkenerena, Covadonga Garcia, Jon Zelala): *Haur hizkera*. Bilbao, Gero-Mensajero, 1999.
- ASKOREN ARTEAN (Aitor Elduaen, Josu Iztueta, Ramon Olasagasti): *Hiru pauso, hiru norabide: Trilogia Eskandinavian*. Tolosa, Le-

- txukale Liburuak, 1999 (1999-XII-3 *Mundu mira* gehigarrian; 1999-XII-9 *Agenda* sailean).
- ASKOREN ARTEAN (Joseba Aurkenerena, Covadonga Garcia, Jon Zelala): *Irainka. Euskal Irainen bilduma*. Bilbao, Gero-Mensajero, 1999.
- ASKOREN ARTEAN: *Jose Otxoa Arin (1672-1743)*. Lazkao, Maizpide, 1999.
- ASKOREN ARTEAN: *Klaseak, erlijioak, generoa eta adina, gerra... gizarte desberdinetan*. Donostia, Galak, 1999.
- ASKOREN ARTEAN: *Krabelinen herriminha*. Irun, Alberdania, 1999; apallatzalea: Garikoltz Berasaluze (1999-III-30; 1999-VI-22).
- ASKOREN ARTEAN: *XX. mendeko gertaera nagusiak*. Donostia, Galak, 1999.
- ASKOREN ARTEAN: *Zientzia, teknologia eta gizartea*. Donostia, Galak, 1999.
- ASKOREN ARTEAN: 1936. *Gerra Zibila Euskal Herrian*. Andoain, Aralar, 1999 (1999-XI-6; 1999-XII-16).
- ATXA, Jesus: *Historia txiki baten harian. Jaso Ikastola*. Iruñea, Pamplena - Nafarroako Ikastolen Elkarte, 1999 (1999-X-9 *Gizartea* sailean; 1999-X-16 *Nafarroa Oinez 99* gehigarrian).
- AURKENERENA; Joseba: *Euskal sinesmen zaharrak*. Bilbao, Gero-Mensajero, 1999.
- AZKARGORTA, Xabier: *Futbolsofia*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-XI-30; 2000-I-7).
- AZKORBEBEITIA, Aitzpea: *Joseba Sarrionandia: irakurketa proposamen bat*. Bilbao, Labayru Ikastegia - Zornotzako Udala, 1999 (1999-VI-14).
- AZURMENDI, Joxe: *Euskal Herria krisian*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XII-17).
- BARANDIARAN, Alberto: *Iruñeko Udalaren literatur lehiaketak (1882-1928)*. Iruñea, Pamiela, 1999 (1999-VI-1).
- BEGIRISTAIN, Xanti: *Barreak eta haserreak*. Tafalla, Txalaparta, 1999 (1999-VI-3; 1999-VI-10).
- BIKILA (Joxe Iriarte): *Borrokaren gorrian*. Tafalla, Txalaparta, 1999 (1999-IX-17 *Politika* sailean).

- CALLEJA, Seve - IRUSTA, Antton: *Ipuinen tailerra*. Bilbao, Labayru Ikastegia, 1999.
- DEL TESO, Begoña: *Hiltzen nauzu goxoki*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-XI-6).
- DIAZ NOCI, Javier - MESO, Koldo: *Komunikabideen ereduak*. Leloa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 1999.
- ELIAS, Imanol: *Azkoitia historian zehar*. Azkoitia, Azkoitiko Udala, 1999.
- ERIZE, Xabier: *Euskaldunak eta erdaldunak Nafarroako euskararen historian*. Iruñea, Nafarroako Gobernua, 1999.
- ERKOREKA, Josu - SALMERON, Gorka: *Itsas arrantza*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1999 (1999-II-24 *Gizartea* sailean).
- GARCIA URIBE, Iñaki: *Gorbeia gurutzearen kondaira*. Bilbao, Bizkaiko Foru Aldundia, 1999 (1999-XII-3 *Mundu mira* gehigarrian).
- GOIKOETXEA, Iñaki: *Frantzisko Xabierkoa*. Bilbao, Gero-Mensajero, 1999.
- HARANBURU ALTUNA, Luis: *Seme. Alegia, Hiria*, 1999 (1999-XI-23; 1999-XII-7 D.A.).
- IBARRA, Iñigo: *Bertsotan leitzeraz. Hiztegiak*. Iruñea, Nafarroako Bertsotze Elkarte - Nafarroako Gobernua, 1999 (1999-XII-17).
- IBARRA, Orreaga - GALLEGÓ, Patxi: *Nafarroan zehar euskararen ibilbidea*. Legutio - Iruñea, Infomart - Nafarroako Gobernua, 1999 (1999-XI-24 *Gizartea* sailean).
- INTXAUSTI, Joseba: *Euskal historialariak eta frantziskotarrak*. Arantzazu, Franciscalia Vasconica, 1999.
- ITURBE, Arantxa: *Ai, amal*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-XI-5).
- ITZAINA, Mixel: *Mixel Labéguerie. Kantu berrizaille eta politika gizona*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-X-23).
- IZAGIRRE, Koldo: *Bidaiaren irakurketa eta irakurketaren bidaia*. Bilbao, BBK Fundazioa, 1999 (1999-V-6).
- IZAGIRRE, Koldo: *'Merry Christmas Panama', esan zuen heriotzak*. Andoain, Euskaldunon Egunkaria, 1999 (1999-XI-4; 1999-XI-28 *Igandeko KZ* gehigarrian; 1999-XII-2 *Politika* sailean; 1999-XII-3 D.A.).

- IZETA, Mariano: *Batzango kontuak*. Iruñea, Labayru Ikastegia - Nafarroako Gobernua, 1999 (1999-VII-24).
- LAMARCA, Iñigo: *Gay nauzu*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-III-30).
- LASARTE, Manuel: *Uztapide gogoan*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-VII-7).
- LATXAGA (Jose Maria San Sebastian): *Euskal sena*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-X-19; 1999-XI-19).
- LEKUONA, Juan Mari: *Olartzungo kantutegia. Bertako herri memoria-tik*. Olartzun, Olartzungo Udala, 1999 (1999-VIII-18).
- LEKUONA, Julen: *Hautsi ez dadin katea*. Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte, Donostia, 1999 (1999-VII-24).
- LERTXUNDI, Anjel: *Gogoa zubi*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-XII-2).
- LOPE ORTIZ, Agurtzane: *Manex Erdozaintzi olerkaria*, Balona, Eusko Ikaskuntza, 1999 (1999-IV-6).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Merabearen biluzia*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XI-13).
- MENNA, Filliberto: *Arte modernoaren ildo analitikoa* (*itz: Maite Lope-tegi). Leloa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 1999.
- MUJIKA, Luis Mari: *Bideko prosak: Nafarroa*. Alegia, Hiria, 1999 (1999-XI-23; 1999-XII-7 D.A.).
- MURGIL TALDEA: *Animaliak sakratuak direnean*. Donostia, Gaiak, 1999.
- MURUA URIA, Imanol: *Geronimo*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-V-12).
- OLAZIREGI, Mari Jose: *Intimismoaz haraindi: emakumezkoek idatzitako euskal literatura*. Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1999.
- OTAEGI, Lourdes: *Bernardo Atxaga. Egilearen hitza*. Bilbao, Labayru Ikastegia - BBK Fundazioa, 1999 (1999-X-29).
- OTAEGI, Lourdes: *Joseba Sarrionandia. Marinel zaharraren patua zuen idazlea*. Bilbao, Labayru Ikastegia - Fundazioa, 1999.
- ZUBIRI, Juan Jose - PERURENA, Patziku: *Golzueta eta Aranoko hizkerak*. Iruñea, Nafarroako Gobernua - Aranoko Udala - Golzuetako Udala, 1999 (1999-III-3 Gizartea sallean).
- PRESO-EKIN ELKARTASUN KIDEAK: *Elkartasun taupadak*. Orereta-Erreterria, Ardi Beltza, 1999 (1999-XII-4 Politika sallean).

- RIUS, Felipe: *Zinema japoniarra*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-III-24).
- ROMERO, Edu: *Postalerako luzexko*. Legutio, Infomart, 1999 (1999-XI-12 *Mundu mira* gehigarrian).
- SAIZARBITORIA, Ramon: *Euskararen alde (eta kontra)*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-XI-28; 1999-XII-2).
- SANCHEZ ARANAZ, Fernando: *Zidorzaletasunaren eskuliburua*. Legutio, Infomart, 1999 (1999-IV-4).
- SATRUSTEGI, Jose Maria: *Sakanerri barrena. Historia, herri jakintza eta ohiturak*. Iruñea, Bierrik -Nafarroako Gobernua, 1999.
- SISTIAGUE, Martine: *ELB, Ipar Euskal Herriko laborarien oihartzuna* (*Itz.: Eneko Bidegain. Balona, Gatuzain, 1999 (1999-XI-7 *Ekonomia* sailean)).
- SUDUPE, Jon: *Euskaldunak, liberalak eta komunitatezaleak*. Bilbao, Euskaltzaindia - BBK Fundazioa, 1999 (1999-VI-19).
- URZELAI, Pello: *Su-etenaren apustua*. Andoain, Euskaldunon Egunkaria, 1999 (1999-XI-4; 1999-XI-7 *Igandeko K2* gehigarrian; 1999-XI-12 *Politika* sailean; 1999-XI-19 *Politika* sailean; 1999-XII-3 D.A.).
- VELEZ DE MENDIZABAL, Josemari: *Mende laurdenean*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 1999 (1999-VI-15).
- ZAVALA, Antonio: *Auspoaren auspoa III*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-VII-7).
- ZAVALA, Antonio: *Oiñez eta jakin miñez II*, Sendoa, Olartzin, 1999 (1999-VII-7).
- ZUAZO, Koldo: *Arabarrak euskararen herrian*. Gasteiz, Arabera - Araba Euskaraz 99, 1999 (1999-VI-9 *Gizartea* sailean).
- ZUAZO, Koldo: *Deba ibarreko euskeria*. Oñati, Gertu, 1999 (1999-XII-19).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Santa Maria Katedral Zaharra, berri*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 1999.
- ZULAIKA, Esther: *Ioanes Leizarragaren aditza*. Bilbao, Deustuko Unibertsitatea, 1999.

5. Antzerkia

- CILLERO GOIRIASTUENA, Javi: *Uztailaren 4a, Renon*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 1999 (1999-I-24; 2000-I-30).
- DEL OLMO, Juan Karlos: *Jon gurea, Parisen hatzana*. Bilbao, Euskaltzaindia - BBK Fundazioa, 1999 (1999-VI-19).
- GEREÑO, Xabier: *Bizitzaren gorabeherak*. Bilbao, Xabier Gereño, 1999 (1999-XII-7 D.A.).
- GEREÑO, Xabier: *Enpresari baten buruhaustekak*. Bilbao, Xabier Gereño, 1999 (1999-XII-7 D.A.).
- GEREÑO, Xabier: *Mark eta Mary*. Bilbao, Xabier Gereño, 1999 (1999-XII-7 D.A.).
- GEREÑO, Xabier: *Teatroa 25*. Bilbao, Xabier Gereño, 1999 (1999-XII-7 D.A.).
- GEREÑO, Xabier: *Teatroa 26*. Bilbao, Xabier Gereño, 1999 (1999-XII-7 D.A.).
- GEREÑO, Xabier: *Teatroa 27*. Bilbao, Xabier Gereño, 1999 (1999-XII-7 D.A.).
- GEREÑO, Xabier: *Teatroa 28*. Bilbao, Xabier Gereño, 1999 (1999-XII-7 D.A.).

6. Haur eta gazte literatura

6.1 Narratiba

- AÑORGA, Pello: *Pottoko tripontzia*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- ARANGUREN, Jorge: *Ibalko dama* (*itz.: Felipe Juaristi). Donostia, Erein, 1999. (1999-XI-12; 1999-XII-3 D.A.).
- ARETZAGA, Teresa: *Beste jostuntxoak* (*itz.: Juan Ramon Madariaga). Bilbao, Edebe-Giltza, 1999.
- ARNAL, Txabi: *Marixa poetisa*. Euba, Ibalzabal, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- ARRATIBEL, Joxe: *Sorginen urrezko maindirea*. Donostia, Erein, 1999 (1999-IV-20).

- ATXAGA, Bernardo: *Bambulo III. Ternuako penak*. Donostia, Erein, 1999 (1999-XII-3 D.A.; 1999-XII-21).
- AZKUE, Eduarne; *Loteria-billetea*. Bilbao, Desclée de Brouwer, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- BERASALUZE, Garikoitz: *Bobbyren hauspoa*. Euba, Ibalzabal, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- CALLEJA, Seve: *Marratzu arkume bat* (*Itz.: Lurdes Auzmendi). Bilbao, Desclée de Brouwer, 1999.
- CALLEJA, Seve: *Musikaren plaza* (*Itz.: Jon Suarez). Bilbao, Gero-Mensajero, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- DUESO, Antton: *Marimuki* (*Itz.: Miel Anjel Elustondo). Euba, Ibalzabal, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- DUESO, Jose: *Paskalin kulero-zikin* (*Itz.: Miel Anjel Elustondo). Donostia, Roger, 1999.
- ENBEITA, Jon: *Enbeitatarrak I*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-XII-8 D.A.).
- ENBEITA, Jon: *Enbeitatarrak II*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-XII-8 D.A.).
- EGAÑA, Andoni: *Basarri*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-XII-8 D.A.).
- EGAÑA, Arrate: *Printzesa puzkertia*. Arrigorriaga, SM, 1999 (1999-III-13; 1999-III-17).
- ELORTZA, Igor: *Margolana*. Bilbao, Zubia-Alfaguara, 1999 (1999-XI-4; 1999-XII-3 D.A.).
- ESNAL, Pello: *Otsogorritxo*. Euba, Ibalzabal, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- ESNAL, Pello: *Salomondarrak*. Euba, Ibalzabal, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- ETXEBARRIA, Juan Manuel: *Eguberri eta Gabon ipuinak*. Euba, Ibalzabal, 1999.
- ETXEZARRETA, Jesus Mari: *Urruzuno*. Olartzun, Sendoa, 1999.
- GARCIA VIANA, Txema: *Bi ipuin harrigarri*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-IX-28; 1999-XII-3 D.A.).
- GARROTE, Andoni: *Iraganeko garaletan* (*Itz.: Eduarne Azkue). Bilbao, Desclée de Brouwer, 1999.

- GORRINDO, Karlos: *Hodei artean kulunka*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-XI-17; 1999-XII-3 D.A.).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Hamabi galdera pianoari*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-XI-17; 1999-XII-3 D.A.).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Helena eta arrastiria*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Jonasen pena*. Bilbao, Aizkorri, 1999 (1999-XI-19; 1999-XII-3 D.A.).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Leo Ferguson*. Donostia, Erein, 1999 (1999-XI-12; 1999-XII-3 D.A.).
- IRAOLA, Rufino: *Patxi Errota, Artxanberri eta Jainkoa*. Olartzun, Sendoa, 1999.
- IRUSTA, Antton: *Han-hemengo ipuinak*. Euba, Ibaizabal, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- ISASI, Angel: *Sagarraren zetarra* (*Itz.: Mari Eli Ituarte). Bilbao, Gero-Mensajero, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- IZAGIRRE, Koldo: *Fernandoren heriotza amezketarra*. Andoain, Bertsolari Liburuak, 1999 (1999-XII-5 D.A.).
- JUARISTI, Felipe: *Animalien inauteria*. Donostia, Erein, 1999 (1999-XI-12).
- KAZABON, Antton: *Kazkazuri*. Olartzun, Sendoa, 1999.
- KAZABON, Antton: *Xenpelar*. Olartzun, Sendoa (1999-XII-8 D.A.).
- LARTATEGI, Josu: *Balea*. Bilbao, Aizkorri, 1999 (1999-XI-19).
- LARTATEGI, Josu: *Deabruaren ipuinak*. Bilbao, Aizkorri, 1999 (1999-XI-19).
- LARTATEGI, Josu: *Galtzagorria*. Bilbao, Aizkorri, 1999 (1999-XI-19).
- LARTATEGI, Josu: *Istorio zibernetikoak*. Bilbao, Desclée de Brouwer, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- LARTATEGI, Josu: *Museoko hiltzailea*. Bilbao, Aizkorri, 1999 (1999-XI-19).
- LERTXUNDI, Anjel: *Nire kuleroak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- LINAZASORO, Karlos: *Hamabi titare*. Bilbao, Aizkorri, 1999 (1999-XI-19; 1999-XII D.A.).

- LIMAZASORO, Karlos: *Oihan ttiki baina txukun batean*. Bilbao, Aizkorri, 1999 (1999-XI-19; 1999-XII-3 D.A.).
- MAKOME, Inongo VI: *Afrikako animalien batzarra* (*Itz.: Iñaki Aristondo). Bilbao, Gero-Mensajero, 1999.
- MENDIBIL, Gontzal: *Olentzaro. Yureken ametsa*. Igorre, Keinu, 1999 (1999-XII-24).
- MENDIZABAL, Mikel: *Lasarte*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-).
- MINTEGI LARRAZA, Migel Anjel: *Coca-Cola Erdi Aroan*. Euba, Ibaizabal, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- MORILLO, Fernando: *Bila nazatela*. Euba, Ibaizabal, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- MUGERTZA, Juan Luis: *Lehengo aldia*. Bilbao, Desclée de Brouwer, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- ORMAZABAL, Joxan: *Txorria zezenaren adar gainean*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- OTXOA, Julla: *Ilargi amandarearen ipuinak* (*Itz.: Mari Eli Ituarte). Bilbao, Gero-Mensajero, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- PANTERAGORRI, Clousseau: *Zazpikotea museoan*. Bilbao, Desclée de Brouwer, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- PEÑAGARIKANO, Anjel Mari: *Billintx*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-XII-8 D.A.).
- SAGASTIZABAL, Joxean: *Gerturik daukagu odola*. Iruñea, Pamiela, 1999 (1999-XII-2; 1999-XII-3 D.A.).
- SANTISTEBAN, Karlos: *Behin batean*. Bilbao, Aizkorri, 1999 (1999-XI-19; 1999-XII-3 D.A.).
- SANTISTEBAN, Karlos: *Eguzkia puxtarrian*. Euba, Ibaizabal, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- SANTISTEBAN, Karlos: *Kolorezko ihesa*. Bilbao, Gero-Mensajero, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- SUAREZ, Jon: *Ortzadarraren kantua*. Bilbao, Aizkorri, 1999 (1999-XI-19; 1999-XII-3 D.A.).
- ZABALA, Juan Luis: *Harri barruko bihotz-borrokak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-VI-12).
- ZUBELDIA, Iñaki: *Bizitzaren oihanean galdurik*. Euba, Ibaizabal, 1999 (1999-XII-3 D.A.).

ZUBELDIA, Iñaki: *Pako belearen bihurrikeriak*. Euba, Ibaizabal, 1999 (1999-XII-3 D.A.).

ZUBIZARRETA, Patxi: *Elur beltza*. Donostia, Erein, 1999 (1999-IV-20; 1999-V-5).

ZUBIZARRETA, Patxi: *Usoa, hegan etorritako neska*. Donostia, Erein, 1999 (1999-IV-20; 1999-V-5).

6.2. Poesia

AÑORGA, Pello: *Zupankapaloak*, Añorga-Mitxelena, Olartzun, 1999 (1999-XII-3 D.A.).

EGIA, Lutxo: *Kalezuloko animalien itzalak*. Iruñea, Pamplena, 1999 (1999-X-2; 1999-XI-3; 1999-XII-3 D.A.).

IGERABIDE, Juan Kruz: *Botoi bat bezala*. Bilbao, Anaya-Haritz, 1999 (1999-XII-3 D.A.).

6.3. Antzerkia

DIAZ ESARTE, Xabier: *Mito, mito eta kittol*. Donostia, Erein, 1999 (1999-XII-3 D.A.).

GOENAGA, Aitzpea: *Antzezten... teketen ten!*. Donostia, Erein, 1999 (1999-XII-3 D.A.).

7. Literatur aldizkariak

Bazka, 1. zenbakia. Zarautz, Estrata Liburuak, 1999 (1999-XII-7 D.A.).

Behinola, 1. zenbakia. Donostia, Galtzagorri, 1999 (1999-XI-24; 1999-XII-7 D.A.).

Beterriko Liburua, 3 eta 4. zenbakiak. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 1999.

Egan, 1999ko 1-2. zenbakiak. Donostia, Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte, 1999 (1999-VII-24).

Egan, 1999ko 3-4. zenbakiak. Donostia, Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte, 1999 (1999-XII-7 D.A.; 1999-XII-14).

- Enselukarrear*, 14. zenbakia. Bilbao, Deustuko Unibertsitatea, 1999 (1999-XII-15).
- Ereinkaria*, 4. zenbakia. Donostia, Erein, 1999.
- Hamaika litera*, 1. zenbakia. Elgoibar, Urruzuno Literatur Taldea, 1999 (1999-III-25, *Barkatu, ama gehigarrian*).
- Hegats*, 21-22. zenbakiak. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 1999.
- Hegats*, 23-24. zenbakiak. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 1999 (1999-XII-7 D.A.).
- Hegats*, 25-26. zenbakiak. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 1999 (1999-X-21; 1999-XII-7 D.A.).
- Ilatz & Mintz*, 26. zenbakia. Bilbao, Labayru Ikastegia, 1999.
- Ilatz & Mintz*, 27. zenbakia. Bilbao, Labayru Ikastegia, 1999.
- Ilatz & Mintz*, 28. zenbakia. Bilbao, Labayru Ikastegia, 1999.
- Jakin*, 110. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 1999 (1999-III-7).
- Jakin*, 111. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 1999.
- Jakin*, 112. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 1999 (1999-VII-4).
- Jakin*, 113. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 1999 (1999-X-3).
- Jakin*, 114. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 1999 (1999-XI-6).
- Jakin*, 115. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 1999 (2000-I-16).
- Karmel*, 225. zenbakia. Markina, Euskalerriko Karmeldarrak, 1999.
- Karmel*, 226. zenbakia. Markina, Euskalerriko Karmeldarrak, 1999.
- Karmel*, 226. zenbakia. Markina, Euskalerriko Karmeldarrak, 1999.
- Karmel*, 227. zenbakia. Markina, Euskalerriko Karmeldarrak, 1999 (1999-X-19).
- Karmel*, 228. zenbakia. Markina, Euskalerriko Karmeldarrak, 1999 (1999-XII-7 D.A.).
- Txalaparta, hitzak eta ideiak*, 2. zenbakia. Tafalla, Txalaparta, 1999.
- Txalaparta, hitzak eta ideiak*, 3. zenbakia. Tafalla, Txalaparta, 1999.
- Txalaparta, hitzak eta ideiak*, 4. zenbakia. Tafalla, Txalaparta, 1999.
- Txalaparta, hitzak eta ideiak*, 5. zenbakia. Tafalla, Txalaparta, 1999 (1999-XII-29).
- Maiatz*, 32. zenbakia. Balona, Maiatz, 1999 (1999-XI-25; 1999-XII-7 D.A.).

- Ostielal*, 13. zenbakia. Ordizia, Paperzaleak elkarte, 1999 (1999-IV-8; 1999-IV-15 *Barkatu, ama gehigarrian*).
- Ostielal*, 14. zenbakia. Ordizia, Paperzaleak elkarte, 1999 (1999-VII-7).
- Ostielal*, 15. zenbakia. Ordizia, Paperzaleak elkarte, 1999 (1999-X-13; 1999-XII-7 D.A.).
- Ostielal*, 16. zenbakia. Ordizia, Paperzaleak elkarte, 1999 (2000-I-11; 2000-I-20 *Barkatu, ama gehigarrian*).
- Putz*, 1. zenbakia. Arrasate, Apocalifting Elkarte, 1999 (1999-XII-7 D.A.; 2000-I-20 *Barkatu, ama gehigarrian*).
- Vladimir*, 11, 12 eta 13. zenbakiak. Zarautz, Vladimir Brigadak, 1999 (1999-III-25 *Barkatu, ama gehigarrian*; 2000-I-6 *Barkatu, ama gehigarrian*).
- Zubizabal*, 1. zenbakia. Zarautz, Olerti Etxea, 1999 (1999-VII-9 *Iritzia sailean*).
- Zubizabal*, 2. zenbakia. Zarautz, Olerti Etxea, 1999.

8. Testu zahar, berrargitalpen, bilduma eta antologiak

- AÑORGA, Pello: *Pottoko*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- AÑORGA, Pello: *Pottokoren usainak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- ARANA, Jose Inazio: *Egunaria*. Donostia, Euskaltzaindia, 1999; apallatzalea: Patxi Altuna (2000-II-23; 2000-II-25).
- ARISTI, Pako: *Miren, Garbiñe eta sorgin baten komeriak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- ARRADOY, P. (Pierre Narbaltz): *Kattalinen gogoetak*. Donostia, Elkarlanean, 1999; apallatzalea: Piarres Charritton (1999-IV-6).
- AXULAR: *Antologia*. Euba, Ibaizabal -Kriselu, 1999; apallatzalea: Patxi Salaberri.
- CAMPION, Arturo: *Erraondoko ttuntuneroak*. Iruñea, Mintzoa, 1999.
- CANO, Harkaitz: *Bizkarrean tatuaturiko mapak*. Donostia, Elkarlanean, 1999.

- ELEXPURU, Juan Martin: *Euskal lizunkerien antologia*. Tafalla, Txalaparta, 1999 (1999-XI-27; 2000-I-25 *Agenda* sailean).
- ETXAIDE, Yon: *Joanak Joan*. Donostia, Erein, 1999.
- ETXAIDE, Yon: *Usoa Alostorreko*. Donostia, Erein, 1999 (1999-XI-12; 1999-XII-3 D.A.).
- ETXANIZ ERLE, Xabier: *Patxiki*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- ETXEBERRIA, Hasier: *Arrainak ura baino*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XII-1).
- HIRIART, J.: *Aberriaren poemak*. Alegia, Hiria, 1999 (1999-XI-23; 1999-XII-7 D.A.).
- HIRIART, J.: *Amodiozko poemak*. Alegia, Hiria, 1999 (1999-XI-23; 1999-XII-7 D.A.).
- HIRIART, J.: *Euskal poema ederrenak*. Alegia, Hiria, 1999 (1999-XI-23; 1999-XII-7 D.A.).
- IBIÑAGABEITIA, Andima: *Andimaren idazlan hautatuak*. Donostia, Elkarlanean, 1999; apailatzalea: Pako Sodupe (1999-V-26).
- JAUTARKOL: *Jautarkolen sorta mardula*. Errearteria, Errearteriako Udala, 1999; apailatzalea: Elixabete Perez Gaztelu (1999-IX-18).
- LAFON, René: *Vasconiana*. Bilbao, Euskaltzaindia - Euskalerriko Adiskideen Elkarte, 1999; apailatzalleak: Jean Haritschelhar, Piarres Charritton (1999-II-26 *Gizartea* sailean).
- LANDA, Mariasun: *Alex*. Donostia, Erein, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- LANDA, Mariasun: *Iholdi*. Donostia, Erein, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- LANDA, Mariasun: *Izeba txikia*. Donostia, Erein, 1999 (1999-XII-3 D.A.).
- LARZABAL, Piarres: *Nere mendixkatik*. Apez bat ETAKo gudariez mintzo. Tafalla, Txalaparta, 1999.
- LARZABAL, Piarres: *Oroitzapenak*. Balona, Elkarlanean, 1999; apailatzalea: Piarres Charritton (1999-III-26).
- LAZKAO TXIKI: *Gertaerak eta txisteak*. Oartzun, Sendoa, 1999.
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Joxemeren Ohelikopteroa*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XII-3 D.A.).

- MINTEGI, Laura: *Bai... baina ez*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-X-21).
- MINTEGI, Laura: *Ilusioaren ordaina*. Donostia, Erein, 1999 (1999-III-25).
- MOGEL, Juan Antonio: *Antologia*. Euba, Ibaizabal - Kriselu, 1999; apallatzailea: Miren Caminos.
- MUJIKA IRAOLA, Inazio: *Azukrea belazeetan*. Donostia, Erein, 1999.
- PERURENA, Patziku: *Euskarak sorgindutako numeroak*. Donostia, Erein, 1999.
- SAINT-PIERRE, Jean: *14eko Gerla Handia*. Donostia, Euskal Editoreen Elkarte, 1999; apallatzailea: Piarres Charriton (99-II-19).
- SAIZARBITORIA, Ramon: *Antologia*. Euba, Ibaizabal - Kriselu, 1999; apallatzailea: Mari Jose Olaziregi.
- TAPIA PERURENA, Alexander: *Olerki-lanak*. Iruñea, Pamiela, 1999; apallatzailea: Joxemiel Bidador (1999-VI-1).
- URKIZU, Patri: *Zuberoako irri-teatroa: Astolasterrak*. Balgorri, Izpegi, 1999 (1999-IV-4).

9. Bertso liburuak

- AGIRRE, Joxean - MURUA, Jexux: *Joxe Agirre. Mozketaren maisua*. Andoain, Bertsolari Liburuak, 1999 (1999-XII-8 D.A).
- ALDALUR, Justina: *Ama Birjinaren bizitza*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-X-19).
- ASKOREN ARTEAN: *Bapatean 98*. Donostia, Bertsozale Elkarte, 1999.
- ASKOREN ARTEAN: *Euskal Herriko Eskolarteko XI. Bertsolari Txapelketa*. Donostia, Ikastolen Elkarte, 1999.
- ASKOREN ARTEAN: *Ezkontza galdutako bertsoak (II)*. Olartzun, Sendoa, 1999; apallatzailea: Antonio Zavala.
- ASKOREN ARTEAN: *Gipuzkoako Eskolarteko 19. Bertsolari Txapelketa*. Donostia, Ikastolen Elkarte, 1999.
- ETXEARRIA, Juan Manuel: *Zeberioko kantak*. Olartzun, Sendoa, 1999.

10. Disko-liburuak

SARRIONANDIA, Joseba: *Hau da ene ondasun guztia*. Tafalla - Irun, Txalaparta - Eran Ozenki, 1999 (1999-X-22; 1999-XIII-1).

11. Komiki eta marrazki liburuak

ALVAREZ RABO: *Anal-fabetoak* (*Itz.: anonimoa). Gasteiz, Ezten Kultur Elkarte, 1999 (2000-I-4).

ETXEBELTZ (Beñat Amestoi): *Etxebeltzkeriak (1975-1999)*. Balona, Gatzuzain, 1999 (1999-XII-17).

GARAI, Hibal - TELLERIA, Jose Ignacio: *Soo Bitxo*. Oñati, Hies Ekimena, 1999 (1999-VI-3 *Barkatu, ama gehigarrian*).

MATTIN (Iñaki Martiarena): *Moko eta Karmele*. Donostia, Irutxulo, 1999 (1999-IV-22 *Barkatu, ama gehigarrian*; 1999-IV-29; 1999-XII-17).

12. Internet bidez zabaldutakoak

ASKOREN ARTEAN: *Dana lanbrotute ikustot*. Zarautz, Susa, 1999; www.susa-literatura.com (1999-XI-6 *Begia* gehigarrian).

DIAZ NOCI, Javier: *Euskal kazetaritzaren historia*. Bilbao, Eusko Ikaskuntzaren Mediateka, 1999; www.eusko-ikaskuntza.org (99-I-27 *Gizartea* salleko *Jakina* gehigarrian).

PERUARENA, Mikel: *Poemak*. Zarautz, Susa, 1999; www.susa-literatura.com (1999-XI-6 *Begia* gehigarrian).

Lehen eranskina: *Euskal Liburuak 1998* zerrendari gehitzekoak

Poesia:

OLASO, Xabier: *Datak eta postdatak*. Donostia, Bermingham.

Saiakera, kazetaritza eta beste

- ALTONAGA, Kepa: *Folin markesa: marraskilloak eta euskaldunak uharte galduan*. Usurbil, Elhuyar, 1998.
- ARANA, Anuntxi: *Orozko haraneko kondaira mitikoak*. Leioa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 1998.
- ASKOREN ARTEAN (Juan Mari Beltran, Josu Walliño, Juan Luis Blanco): *Euskal Herriko soinu tresnak*. Usurbil, Elhuyar, 1998.
- DUESO, Jose: *Lamiak eta sorginak* (*Itz.: askoren artean). Donostia, Roger, 1998.
- ERIZE, Xabier: *Nafarroako euskararen historia soziolinguistikoa*. Iruñea, Nafarroako Gobernu, 1998.
- OLASAGASTI, Ramon: *Sei arrasto Eskandinavian*. Legutio, Infomart, 1998 (1999-IV-4).
- PEILLEN, Txomin: *Herri-sendakuntza eta sendagingoa Zuberoan*. Ataun, Joxe Miel Barandiaran Fundazioa, 1998 (1999-IV-9).
- URKIZU, Patri: *Zuberoako irri-teatroa: Astolasterrak*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 1998.

Antzerkia

- GEREÑO: Xabier: *Donato aholkularia*. Bilbao, Xabier Gereño, 1998.
- GEREÑO: Xabier: *Elurra ez da kaltegarria*. Bilbao, Xabier Gereño, 1998.
- GEREÑO: Xabier: *Greba aireportuan*. Bilbao, Xabier Gereño, 1998.
- GEREÑO: Xabier: *Herriko jaietan*. Bilbao, Xabier Gereño, 1998.
- GEREÑO: Xabier: *Teatroa 21 b*. Bilbao, Xabier Gereño, 1998.
- GEREÑO: Xabier: *Teatroa 22 b*. Bilbao, Xabier Gereño, 1998.
- GEREÑO: Xabier: *Teatroa 23*. Bilbao, Xabier Gereño, 1998.
- GEREÑO: Xabier: *Teatroa 24*. Bilbao, Xabier Gereño, 1998.

Aldizkariak

Beterriko Liburua, 1 eta 2. zenbakiak. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 1998.

Ereinkaria, 3. zenbakia. Donostia, Erein, 1998.

Jakin aldizkaria, 104, 105, 106, 107, 108 eta 109 zenbakiak. Donostia, Jakinzaleak, 1998.

Txalaparta, hitzak eta ideiak, 1. zenbakia. Tafalla, Txalaparta, 1998.

Bertso liburuak

ASKOREN ARTEAN: *Bapatean* 97. Donostia, Bertsozale Elkartea, 1998.

ASKOREN ARTEAN: *Euskal Herriko Eskolarteko Bertsolari X. Txapelketa*. Donostia, Ikastolen Elkartea, 1998.

ASKOREN ARTEAN: *Gipuzkoako Eskolarteko 18. Bertsolari Txapelketa*. Donostia, Ikastolen Elkartea, 1998.

Disko-liburuak

TAPIA, Joseba - IZAGIRRE, Koldo: *Apoaren edertasuna*. Soraluze, Gaztelupeko hotsak, 1998.

**Bigarren eranskina: Egunkaria-ko Liluratura saileko
eta Begia gehigarriko kritikak 1999an zehar**

ALONSO, Jon: *Camembert helburu, Toulouse-Lautrec mende bat geroago*. Zarautz, Susa, 1998 (1999-I-30, Jose Jabier Fernandez).

ARANBARRI, Iñigo: *Harrien lauhazka*. Zarautz, Susa, 1998 (1999-III-27, Jose Jabier Fernandez).

ARISTI, Pako: *Urregilearen orduak*. Donostia, Erein, 1998 (1999-II-13, Jose Jabier Fernandez).

ARRETXE, Jon: *Oroituz*. Donostia, Elkarlanean, 1998 (1999-III-20, Jose Jabier Fernandez).

- ASKOREN ARTEAN: *Euskal idazleen ipuin erotikoak*. Tafalla, Txalaparta, 1998 (1999-IV-17, sinadura gabe).
- ASKOREN ARTEAN: *Gabriel Aresti Sariak. Bilbao Hiria ipuinak*. Bilbao, Bilbaoko Udala, 1999 (1999-XI-6, Jose Jabier Fernandez).
- ASKOREN ARTEAN: *Tene Lehiaketa 1999*. Donostia, Debako Udala - Elkarlanean, 1999 (1999-XII-4, Jose Jabier Fernandez).
- AZURMENDI, Joxe: *Teknikaren meditazioa*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 1998 (1999-V-8, Markos Zaplain).
- BALZAC, Honoré de: *Goriot Zaharra*. Euba, Ibaizabal, 1996; itzultzailea: Periko Diez de Ultzurrun (1999-X-23, Markos Zaplain).
- BELMONTE, Joxe: *Amodio zoroak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-VI-19, Jose Jabier Fernandez).
- BORGES, Jorge Luis: *Ipuin hautatuak*. Euba, Ibaizabal, 1998; itzultzailea: Juan Garzia (1999-V-22, Jon Eugi).
- CILLERO, Javi: *Hollywood eta biok*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-VII-3, Josu Zuberogoitia).
- EGAÑA, Andoni: *Pausoa noiz luzatu*. Irun, Alberdania, 1998 (1999-II-27, Jose Jabier Fernandez).
- ELEXPURU, Juan Martin: *Krabelina beltza*. Tafalla, Txalaparta, 1999 (1999-X-2, Jose Jabier Fernandez).
- ELOSEGI, Amaia - MUGERTZA, Esther: *Txirringaren aienean. Yurkiatik Myanmar-era*. Tafalla, Txalaparta, 1998 (1999-III-6, Antxon Gomez).
- ERZILLA, Manu: *Ez*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-VIII-31, Jose Jabier Fernandez Altuna).
- ETXEBERRIA, Hasier: *Arrainak ura baino*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 1999 (1999-X-16, Jose Jabier Fernandez).
- GARMENDIA, Mikel: *Azoreak eta baporeak*. Bilbao, Zubia-Alfaguara, 1998 (1999-II-20, Xabier Etxaniz Erle).
- HIGHSMITH, Patricia: *Ripley trebea*. Iruñea, Igela, 1999; itzultzailea: Asun Garikano (1999-XI-27, Markos Zaplain).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Hautsa eta maitemina*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-V-1, Jose Jabier Fernandez).
- IZAGIRRE, Koldo: *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-VI-5, Markos Zaplain).

- IZAGIRRE, Koldo: *Euskararen historia txikia Donostian*. Zarautz, Susa, 1999 (1999-IX-25, Jose Jabier Fernandez).
- JUARISTI, Felipe: *Animalien inauteria*. Donostia, Erein, 1999 (1999-XI-20, Patxi Ezkiaga).
- LANDA, Mariasun: *Katuak bakar-bakarrik sentitzen direnean*. Bilbao, Anaya-Haritz, 1997 (1999-I-23, Xabier Etxaniz Erle).
- LANDART, Daniel: *Anaiaren azken hitzak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-VI-12, Txus Arrieta).
- LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm: *Metafisikako diskurtsoa*. Donostia, Jakin-zaleak, 1997; itzultzaileak: Fernando Mendizabal, Joxe Azurmen-di (1999-III-13, Markos Zaplain).
- LERTXUNDI, Anjel: *Lehorreko koaderno*. Irun, Alberdania, 1998 (1999-IV-10, Jose Jabier Fernandez).
- MARTINEZ LIZARDUIKOA, Alfontso: *Euskal zibilizazioa (gure herriaren sustraien bila)*. Donostia, Gaiak, 1998 (1999-II-6, Antxon Gomez).
- MUGURUZA, Jabier: *Laura kanpoan da*. Donostia, Erein, 1999 (1999-X-10, Markos Zaplain).
- MUJIKA IRAOLA, Inazio: *Gerezi denbora*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-XII-11 Amagola Iban).
- MURUA URIA, Imanol: *Geronimo*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-X-30, Jose Jabier Fernandez).
- MURUA URIA, Imanol: *Palestina zauritua*. Zarautz, Susa, 1998 (1999-I-16, Jose Jabier Fernandez).
- SCIASCIA, Leonardo: *Hontzaren eguna*. Euba, Ibalzabal, 1991; itzultzailea: Koldo Biguri (1999-VII-10, Jon Alonso).
- SENEKA: *Bizitzaren laburtasunaz*. Bilbao, Pentsamenduaren Klasi-koak, 1993; itzultzailea: Imanol Unzurrunzaga (1999-XII-18, Markos Zaplain).
- STEVENSON, Robert Louis: *Ballantraeko premia*. Iruñea, Igela, 1999; itzultzailea: Xabier Olarra (1999-IX-18, Jon Alonso).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *Hontzaren orduak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-VI-26, Jose Jabier Fernandez).
- TXILLARDEGI: *Putzu*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-VII-17, Markos Zaplain).

- URKIXO, Joanes: *Thule*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-V-15).
- VELEZ DE MENDIZABAL, Josemari: *Samurai berria*, Elkarlanean, 1998 (1999-IV-24, Jose Jabier Fernandez).
- ZABALA, Juan Luis: *Harri barruko bihotz-borrokak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-VII-24, Xabier Etxaniz Erle).
- ZUAZO, Koldo: *Arabarrak euskararen herrian*. Gastelz, Arabera - Araba Euskaraz 99, 1999 (1999-XI-13, Antxon Gomez).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Atlas sentimental*. Irun, Alberdania 1998 (1999-I-9, Xabier Etxaniz Erle).
- ZWEIG, Stefan: *Xake nobela*. Irun, Alberdania, 1999; Itzultzailea: Xabier Mendiguren Bereziartu (1999-V-29, Jon Alonso).

Hirugarren eranskina: Egunkaria-ko Liluratura saileko eta Begia gehigarriko erreseina laburrak 1999an zehar

- ALBERDI, Mikel: *Zumalakarregi*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-X-16).
- ALDALUR, Justina: *Ama Birjinaren bizitza*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-X-23).
- ALONSO, Jon: *Camembert helburu, Toulouse-Lautrec mende bat geroago*, Zarautz, 1998 (1999-I-9).
- ALONSO ERAUSKIN, Manuel: *Dragoi dantzariak*. Euba, Ibalzabal, 1998 (1999-II-27).
- ANDUAGA, Aitor: *Zientziaren hiztegia*. Donostia, Galak, 1999 (1999-X-2).
- ARANALDE, Joxe Mari: *Bertso kontuak*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-XI-13).
- ARANBARRI, Inigo: *Harrien lauhazka*. Zarautz, Susa, 1998 (1999-I-23).
- ARANBURU, Fernando: *Adrellu lapurra*. Arrigorriaga, SM, 1999; Itzultzailea: Gerardo Markuleta (1999-V-29).
- ARREGI DIAZ DE HEREDIA, Rikardo: *Kartografia*. Irun, Alberdania, 1998 (1999-I-16).
- ASKOREN ARTEAN: *Bapatean 98*. Donostia, Bertsozale Elkarte, 1999 (1999-IX-25).

- ASKOREN ARTEAN: *Biziaren sorrera eta eboluzioa (teoria berriak)*. Donostia, Galak, 1999 (1999-VI-26).
- ASKOREN ARTEAN (Jose Luis Ugarte, Tere Madinabeitia, Jesus Ugalde): *Brinkola gogoan*. Legazpi, Eusko Ikaskuntza - Legazpiko Udala, 1999 (1999-IX-25).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskalkien lekua literaturan*. Bilbao, Mendebalde Kultur Elkarte, 1999 (1999-VI-12).
- ASKOREN ARTEAN: *Gabriel Arestiri omenaldia. Bilbok bere seme prestuari*. Bilbao, Bidebarrieta Kulturgunea, 1999 (1999-VI-12).
- ASKOREN ARTEAN: *Hatsaren poema, Olerki bilduma 1999*. Senpere, Halsa elkarte, 1999; apailatzalea: Auxtin Zamora (1999-IV-10).
- ASKOREN ARTEAN: *Hogelgarren mendeko gertaera nagusiak*. Donostia, Galak, 1999 (1999-V-22; 1999-XII-11).
- ASKOREN ARTEAN: *Irudien bidezko nire hiztegia*. Donostia, Tarttalo, 1999; itzultzailea: Joxean Eloseggi (1999-VI-12).
- ASKOREN ARTEAN: *Jose Otxoa Arin (1672-1743)*. Lazkao, Maizpide, 1999 (1999-V-8).
- ASKOREN ARTEAN: *Krabelinen herriminha*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-IV-10).
- ASKOREN ARTEAN: *Lenarriak III*. Iruñea, Nafarroako Gobernua, 1999 (1999-X-2).
- ASKOREN ARTEAN: *Tene Lehiaketa 1999*. Donostia, Debako Udala - Elkarlanean, 1999 (1999-V-29).
- ASKOREN ARTEAN: *9808 narrazioak*. Andoain, Euskaldunon Egunkaria, 1998 (1999-II-13).
- ATXAGA, Mikel: *Gerra aurreko eta ondoko euskalgintza*. Bilbao, Sabino Arana Fundazioa, 1998 (1999-II-20).
- AURKENERENA, Joseba: *Euskal sinesmen zaharrak*. Bilbao, Gero-Mensajero, 1999 (1999-XI-20).
- AZKORBEBEITIA, Aitzpea: *Joseba Sarrionandia: irakurketa proposamen bat*. Bilbao, Labayru Ikastegia -Zornotzako Udala, 1999 (1999-VI-5).
- BARANDIARAN, Bizente: *Tratabideak*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-X-30).

- BEGINISTAIN, Xanti: *Barreak eta haserreak*. Tafalla, Txalaparta, 1999 (1999-VI-19).
- BELMONTE, Joxe: *Amodio zoroak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-III-20).
- BERGER, Peter L.: *Soziologiarako gonbitea. Ikusmolde humanistiko bat*. Leloa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 1998; Itzultzailea: Julian Maia (1999-I-9).
- BIKILA (Joxe Iriarte): *Borrokaren gorrian*. Tafalla, Txalaparta (1999-X-2).
- BORGES, Jorge Luis: *Ipuin hautatuak*. Euba, Ibalzabal, 1998; Itzultzailea: Juan Garzia (1999-I-23).
- CALLEJA, Seve: *Musikaren plaza*. Bilbao, Gero-Mensajero, 1999; Itzultzailea: Jon Suarez (1999-XII-18).
- CASALDERREY, Fina: *Bi malko makinarengatik*. Donostia, Elkarlanean, 1999; Itzultzailea: Andres Urrutia (1999-VII-17).
- CILLERO, Javi: *Hollywood eta biok*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-VI-26).
- ENBEITA, Jon: *Enbeitatarrak I*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-X-2).
- DEFOE, Daniel: *Singleton kapitainaren ibilerak*. Bilbao, Gero-Mensajero, 1999; Itzultzailea: Kris Glass (1999-VII-24).
- DEL OLMO, Juan Karlos: *Jon gurea, Parisen hatzana*. Bilbao, Euskaltzaindia - BBK Fundazioa, 1999 (1999-IX-18).
- DEL TESO, Begoña: *Hiltzen nauzu goxoki*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-XII-4).
- DUESO, Antton: *Paskalin kulero-zikin*. Donostia, Roger, 1999; Itzultzailea: Miel Anjel Elustondo (1999-VII-31).
- ELEXPURU, Juan Martin: *Krabelina beltza*. Tafalla, Txalaparta, 1998 (1999-I-23).
- ELOSEGI, Amaia - MUGERTZA, Esther: *Txirringaren aienean. Yurkiatik Myanmar-era*. Tafalla, Txalaparta, 1998 (1999-II-13).
- ERRASTI, Mariano: *Eguzkilore*. Arantzazu, Frantziskotar argitaletxea, 1999 (1999-X-2).
- ERZILLA, Manu: *Ez*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-VI-5).
- ETXEBARRIA, Juan Manuel: *Zeberiko kantak*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-VII-24).

- ETXEBERRIA, Hasier: *Arrainak ura baino*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 1999 (1999-V-15).
- ETXEBERRIA GARRO, Martin: *Katiluaren ipurdia*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-XI-6).
- ETXEZARRETA, Jesus Mari: *Urruzuno*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-VII-4).
- GARCIA VIANA, Txema: *Bi ipuin harrigarri*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-X-9).
- GAZTELUMENDI, Jon: *Haizea mindu gabe*. Zarautz, Susa, 1999 (1999-V-29).
- Hamaika litera* aldizkaria, 1. zenbakia. Elgoibar, Urruzuno Literatur Taldea, 1999 (1999-II-20).
- Hegats* aldizkaria, 21-22. zenbakiak. Donostia, Euskal Idazleen Elkartea, 1998 (1999-II-27).
- HIRIGARAY, Pantxo: *Beherearta*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 1998 (1999-II-20).
- IBIÑAGABEITIA, Andima: *Andimaren idazlan hautatuak*. Donostia, Elkarlanean, 1999; apallatzailea: Pako Sodupe (1999-VI-5).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Hamabi galdera pianoari*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-XI-27).
- IRIGOIEN, Ana: *Frida Kahlo*. Donostia, Elkarlanean, 1998 (1999-I-16).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Hautsa eta maitemina*. Donostia, Elkarlanean, 1998 (1999-II-6).
- ITURBE, Arantxa: *Ai, ama!*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-XI-20).
- ITURRIAGA, Unai: *Berandu da gelditzeko*. Zarautz, Susa, 1999 (1999-IV-23).
- IZAGIRRE, Koldo: *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-IV-22).
- IZAGIRRE, Koldo: *Fernandoren heriotza amezketarra*. Andoain, Bertsolari Liburuak, 1999 (1999-XII-18).
- Jakin* aldizkaria, 110. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 1999 (1999-III-20).
- Jakin* aldizkaria, 111. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 1999 (1999-V-1).

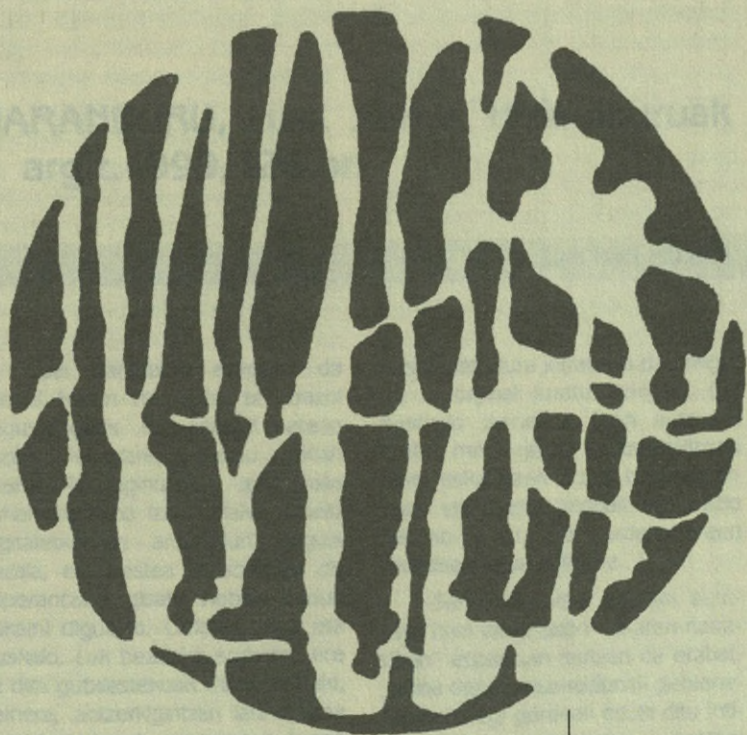
- Jakin aldizkaria, 113. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 1999.
- Jakin aldizkaria, 112. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 1999 (1999-VII-3).
- Jakin aldizkaria, 114. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 1999 (1999-XI-13).
- Jakin aldizkaria, 115. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 1999.
- JAUTARKOL: *Jautarkolen sorta mardula*. Erreterria, Erreterriako Udala, 1999 (1999-IX-18).
- JOYCE, James: *Dublindarrak*. Irun, Alberdania, 1999; Itzultzailea: Irene Aldasoro (1999-X-16).
- KADARE, Ismail: *H dosierra*. Euba, Ibaizabal, 1998; Itzultzailea: Juan Mari Arzallus, Antton Olano (1999-II-6).
- KALTZADA, Pili: *Ur-tximeletak*. Donostia, Erein, 1999 (1999-III-27).
- Karmel aldizkaria, 225. zenbakia. Markina, Euskalerriko Karmeldarrak, 1999 (1999-IV-17).
- Karmel aldizkaria, 226. zenbakia. Markina, Euskalerriko Karmeldarrak, 1999 (1999-VI-26).
- KAZABON, Antton: *Izar baten gainean*. Bilbao, Desclée de Brouwer, 1998 (1999-V-22).
- KAZABON, Antton: *Kazkazuri*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-III-27).
- KEMAL, Yasar: *Zupa ezak sugea*. Tafalla, Txalaparta, 1999; Itzultzailea: Xabier Aranburu (1999-III-20).
- LAMARCA, Inigo: *Gay nauzu*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-IV-10).
- LARTATEGI, Josu: *Deabruaren ipuinak*. Bilbao, Alzkorri, 1999 (1999-XII-11).
- LARTATEGI, Josu: *Misterioa Pirinioetan*. Bilbao, Alzkorri, 1998 (1999-III-13).
- LARZABAL, Piarres: *Nire mendixkatik. Apez bat ETako gudariez mintzo*. Tafalla, Txalaparta, 1999 (1999-XI-27).
- LASARTE, Manuel: *Uztapide gogoan*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-VII-10).
- LATXAGA (Jose Maria San Sebastian): *Euskal sena*, Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-X-16).

- LAZKAO TXIKI: *Gertaerak eta txistek*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-V-1).
- LEKUONA, Juan Mari: *Olartzungo kantutegia. Bertako herri memoria-tik*. Olartzun, Olartzungo Udala, 1999 (1999-IX-25).
- LERTXUNDI, Anjel: *Gogoazubi*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-XII-11).
- LINAZASORO, Karlos: *Gret*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 1998 (1999-III-13).
- Maiatz aldizkaria*, 31. zenbakia. Balona, Malatz, 1998 (1999-I-30).
- MARKULETA, Gerardo - ZALDUA, Iban: *Ipuin euskaldunak*. Donostia, Erein, 1999 (1999-IV-24).
- MARX, Karl - ENGLÉS, Friedrich: *Alderdi Komunistaren Manifestua*. Donostia, Jakinzaleak, 1997; itzultzailea: Xabier Kintana (1999-II-6).
- MATTIN (Iñaki Martiarena): *Moko eta Karmele*. Donostia, Irutxulo, 1999 (1999-V-8).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Merabearen biluzia*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-XI-20).
- MENNA, Filberto: *Arte modernoaren ildo analitikoa*. Leloa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 1999; itzultzailea: Maite Lopetegui (1999-VII-24).
- MINTEGI, Laura: *Ilusioaren ordaina*. Donostia, Erein, 1999 (1999-III-27).
- MOGEL, Juan Antonio: *Antologia*. Euba, Ibaizabal - Kriselu, 1999; apallatzalea: Miren Caminos (1999-III-6).
- MONTOIA, Xabier: *Hezurrik gabeko hilak*. Zarautz, Susa, 1999 (1999-XI-6).
- MUJIKA IRAOLA, Inazio: *Gerezi denbora*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-XI-13).
- MUJIKA, Luis Mari: *Bideko prosak: Nafarroa*. Alegia, Hiria, 1999 (1999-XII-18).
- MURUA URÍA, Imanol: *Geronimo*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-V-15).
- OLAZIREGI, Mari Jose: *Euskal gazteen irakurzaletasuna. Azterketa soziologikoa*. Bergara, Bergarako Udala, 1998 (1999-III-6).

- ORMAZABAL, Joxantonio: *Txoko txiki txukuna*. Donostia, Elkarlanean, 1998 (1999-I-9).
- OSER, Fritz - ALTHOF, Wolfgang: *Autodeterminazioa. Morala*. Leioa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 1998; Itzultzailea: Koldo Morales (1999-III-13).
- Ostiaialdizkaria, 13. zenbakia. Ordizia, Paperzaleak elkarte, 1999 (1999-IV-17).
- OTAEGLI, Lourdes: *Bernardo Atxaga. Egilearen hitza*. Bilbao, Labayru Ikastegia - BBK Fundazioa, 1999 (1999-XI-27).
- OTAMENDI, Jose Luis: *Euri kontuak*. Zarautz, Susa, 1999 (1999-X-30).
- PADRON, Jose Luis: *Ibaia euri-erasotan bezala*. Bilbao, Euskaltzaindia - BBK Fundazioa, 1999 (1999-VII-10).
- PEÑAGARIKANO, Anjel Mari: *Billintx*. Oiartzun, Sendoa, 1999 (1999-XI-6).
- SARAMAGO, Jose: *Lisboako Setioaren Historia*. Euba, Ibalzabal, 1999; Itzultzailea: Jon Alonso (1999-X-30).
- REKALDE, Paddy: *Whiskey koloreko gauak*. Tafalla, Txalaparta, 1999 (1999-XII-4).
- RIUS, Felipe: *Bi argazki eta hainbat polaroid*. Iruñea, Pamiela, 1999 (1999-XII-4).
- RIUS, Felipe: *Zinema japoniarra*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-V-1).
- Txalaparta, hitzak eta ideiak*, 2. zenbakia. Tafalla, Txalaparta, 1999 (1999-IV-17).
- SCHILLER, Friedrich von: *Gillen Tell* (itz: Ismael Roman). Bilbao, Gero-Mensajero, 1999 (1999-VII-31).
- SUDUPE, Jon: *Euskaldunak, liberalak eta komunitatezaleak*. Bilbao, Euskaltzaindia - BBK Fundazioa, 1999 (1999-VII-17).
- THOMAS, Dylan: *Artistakume baten erretratua*. Irun, Alberdania, 1999 (1999-X-23).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *Hontzaren orduak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-III-6).
- VELEZ DE MENDIZABAL, Josemari: *Mende laurdenean*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 1999 (1999-VII-4).

- ZABALA, Juan Luis: *Harri barruko bihotz-borrokak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (1999-VI-19).
- ZAVALA, Antonio: *Auspoaren auspoa III*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-VII-17).
- ZAVALA, Antonio: *Oñez eta jakin miñez II*. Olartzun, Sendoa, 1999 (1999-VII-31).
- ZUAZO, Koldo: *Arabarrak euskararen herrian*. Gastelz, Arabera - Araba Euskaraz 99, 1999 (1999-VII-10).
- ZUBELDIA, Iñaki: *Pako belearen bihurrikeriak*. Euba, Ibaizabal, 1999 (1999-IX-18).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Midasen eraztuna*. Donostia, Erein, 1998 (1999-II-13).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Santa Maria Katedral Zaharra, berri*. Gastelz, Arabako Foru Aldundia, 1999 (1999-VI-19).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Usoa, hegan etorritako neska*. Donostia, Erein, 1999 (1999-V-22).

KRITIKAK ETA
ERRESEINAK

KRITIKAK ETA
ERRESEINAK

HARANBURU, Luis. *Seme*, Hiria-liburuak argit. 1999, 126 or.

Luis Mari MUJICA

Luis Haranburu ezaguna da euskal letren munduan bi arrazoi nagusientzat. Bat aspaldi batean euskal kulturaren eremu erkian euskal liburugintzaren sustatzale suharrenetakoa izan delako *Kriselu* argitaletxearen arduradun nagusi bezala, eta bestea *Itsasoak ez du esperantzarik* gisako nobela ondua eskaini digulako. *Caritate*, *Zera* eta *Auskalo*, *Luk* bezalako sorketak ere ez dira gutxilesteak. Nork ez daki, gainera, antzerkigintzan lan oparoa egin duela berak, gehienetan drama historikoari loturiko zertzeladetan. *Kriselu* argitaletxeanen fondoan hiru-hun liburu baino gehiago kontatzen dira, eta bere ardurapean eginiko argitarazioak 70/80 hamarkadan oparoenetzat hartu behar dira. Haranbururen *Itsasoak ez du esperantzarik* eleberriak argitarazio ugari ukan ditu, eta urrats bat egin du gure narratiban jenerazio baten irakurbide bilakatuz.

Berrikitan, urte batzuk sukaldaritzari loturiko bibliografia eta argitarazioel atxikita egon ondoren,

euskal literatura jorratzera datorkigu. Iaz bi orjinal luzatu zizkigun. Bat *Bestiario* izenekoa (non autoreak euskal mitologiaren kontestualizazio bitxia eskaintzen digun, besteen artean, eta beste zenbait elaborazio literario berri ere, ordenadoreen munduari lotua adibidez...).

Seme deituriko orjinala autoreari hain laket zalon "Ni-aren narratiben" esparruan sartzen da erabat. Jakina denez, euskaldunak gehienetan hertsiegi gordeak eduki ditu intimitatearen zertzeladak, besteel eskaintzeko... Euskaldunak gaur arte aski ahalkea -lotsa- azaldu du gauza intimoetara, barnekoietara itzurtzeko, eta bere segetu zenbait kanpora azaltzerakoan izua sortu ohi zala. Gure produkzio poetiko askoren (eta, batez ere, bertsolaritza tradizionalaren akats nagusienetakoa) exteriorismoa izan da, hots, norberaren baitako sentimenduak azaldu ordez, inguruko mundura atentzioa eramatea ironia, txantxa eta anekdotaren bitartez.

Haranbururen *Seme* liburuak

zeharo sartzen da *Mi-aren narratiba* horretan, ezen eta bertan 1999eko udaldekoko kronologia aski zehatza eskaintzen digu, politika eta gizarte giroa ez ezik, intimitatean aldeak barreiatuz aita batek semeari adieraz diezaizkiokeen konfesioetara naturaltasunez lerratuz Uda bateko kontakizun-esparru laburrak aski ematen dio idazleari biografiko gertatzen den pasarte sotil eta bituts asko isurtzeko.

Liburuko gai zenbait ukitu aurretik esan behar dugu Haranbururen idazkerak bere aspaldiko (eta eleberrietako, bereziki) soltasun espresiboa eskaintzen digula, hots, artifizio -eta koropilo lexikal handirik gabeko- prosa solte, lau eta xua-bea; inolako alerde literariorik egiteko ardurarik ez digu azaltzen. Hainbeste harrokeria lexikal alfer egiten den une honetan lautasan hori eskertzekoa da. Bere espresara delikatuia, sotila gertatzen da, harkaitz artean saltari doan ur higikorren antzekoa, nolabait. Komeni da gure literaturan espermentalismo lexikal batzuetatik alde egitea, zeren eleberrri batzuen andana (han eta hemen fosil ihartu diren hitz lokalizatara lerratua) hiztegi-arazo etengabekoa gertatzen zaigu, maiz.

Seme liburuaren orrietan konfesio anitz dago. Noski, seme bati luzaturiko aitorkizunak, batzuetan zuzenagoak dira, besteetan, berriz, erdisugerente eta bihurriagoak. Bertako orriek euskaldunoi intimateak ematen diguna gaingiditzen dute. Lotsa hori alboratzean, bestalde, Haranburuk egungo egoera politikoari

loturikoak ere ez ditu bazterrera uzten. Hor ere, bere jarrera pertsonal berezia -abertzaletasunaren esparruan kritikaz eta halako desoseguz kokatzen dena- ez da segetuetan geratzen.

Alpatzekoak Ilrateke liburuan zehar Ipar Ameriketara joaniko semeari jalgitzen dizkionak. Despedida adierazgarria, liburuan zehar behin eta berriz oroitua. Ia inork -edo oso eskas- askatzen diren solas delikatuak -trazo huts bezala- semeari fedearen inguruko auziak ere. Gero Ondarreta aldean ikusiriko neskatarren pasadizoak aukera ematen dio semeari sexualitatea eta amodioari buruz gauza ongi pentsatuak, sugerenteak, gehienetan ezkutukoak, jalgitzeko. Toke horrek honako errematea du neskatarri eskaintzen dion atalean: "Badakit ez dudala sekula berrikusiko Ondarretako neska eta pentsatzen hasia naiz gainera mirari bat ez ote den izan, baina nire buruhezurrean gordeko dut betikoz argi izplaren antzera nire ilunabarra argitu zuen mirakulua" (37 or.). Idazleak barruko oldeak bilustu ditu hondartza ondoko neskatarrean. Lehenago esana zion semeari "zahartzean ezkutatu egiten gara, besteentzat ezkutatu eta orduan geure baitara igorri besterik ez dugu egiten gauzen eta pertsonen alde berriak aurkitzeko eta gauza guztiel bere alde ona bilatzeko" (ibidem).

Osaba Joxe hil zeneko estanpak ere unkiagarriak dira, poesiaz onduak (tristuraren gaingiditze delikatu osatuak). Autoreak belaualdi batetik bestera emaniko alde animi-

koak aitortzen dizkio semeari... Aitak -familia handiagoko partaideak izanik, eta eremu errural baten altzoan hezia- osaba baten galtzeak zer suposa dezaken konfesatzen dio. "Nire kulpaz ez duzu ezagutu" esaten dio aitak, "eta pena da, zeren gizon zoragarria zen osaba Jose" (39 or.) .Eta aukera ematen dio beste osaba baten heriotzaren albiste ere emateko -nolabait, gizar-te modernoak pertsonaia zaharrel, ahaide okultoel egiten die zokoratzea gairiditu guraz-. "Bainan hori ez da guztia, duela hamazazpi egun osaba Gregorio ere hil zen. Orduan ez nizun ezer esan balna gaur bien gogoramena buruan dudalarik ezinbestean esan behar nizun zerbait". Sekretuak desarilkatzeko modu polita, delikatu... Lehenik bere burua saltzen du idazleak osaba Gregorior deus esan ez diolako semeari, balna gizon harekiko makurrera afektiboa -noizbaitean- husten (agian, lehen aldiz) ahalegintzen da... Osaba Joxeren esparrura berretorritz, zelako despedida polita kanposantukoa sotiltalsun apalez aspaldiko zertzeladak gogoratuz (adibidez, idazleari txikitant osabak konpondu zion pilota hura oroituz...). "Aitzoko bidean dagoen kanposantuan eman diote lurra. Hara agertu nahi izan dut eta benetan hunkigarria egin zait osabaren agurra. Bere lurrari atxikirik gelditu da. Bakean. Lasai. Ondo. Milkutxaren gainera lurra jautikitzean, hartzaroan osabak konpondu zidan pelota baten ukimena esnaurtu dut..." Alegiko "esnaurtu" hitz lokalista horretan kondentsatu bide du autoreak osabarekiko oroimenaren

zama emozional guztia. Eta berriro konfesioa latza semeari osaba hori buruz gutxitan hitz egin (eta, orobat, bere heriotzaren berri bere garalan) ez emateagatik. "Pena dut osaba Joan delako, eta damu naitz zuri eza-gutzeraz ez emateagatik..." (41).

Autobiografikoa egiten den liburu honetan -semeari zuzenduriko solasetan- adierazgarriak, orobat, idazleak gure abertzaletasunaz, Euskal Herriaren jardueraz, euskaltzaletasunaz eta mugako beste arazo askotaz mintzatzeko moduak. Haranbururen posizioa dialektikoa gertatzen da, maiz, egungo eta ohizko euskaltzaletasunaren esparruan. Autorearentzat garbi dago ez direla gauza bera abertzalea eta euskaltzalea. Berarentzat abertzalea "aberria beste gauza eta balore guztien gainetik maite duena, hots, aberria beste gauza guztien gainetik jarri duena da" (57). Atari hori jarrita, bere dialektika abertzaletasunaren baitan kritikoa -aniztasunaren aldetik esanguratsua-bilakutzen da. Orriak hedatzen dira han eta hemengo auzietara. "Lizarrako kontuekin bat ez datorrena ez omen da euskaldun ona eta are gutiago abertzale" (ibidem...). Dialektika asko, bada, hori horietan ez ohiko bidetatik abertzaleen ortura zuzendua -beti bere semeari eskainitako intimitatezko orrietan-. Hain zuen, gure herrian zein ausartzen da naturaltasun honekin gauza hauetaz mintzaten -euskararen erreinuan nagusiki-? Baita ere identitate arazoak ukitzen ditu. Bere iritziak hersten ditu "abertzale" kontzeptu zenbaiten aitzinean, eta bere burua, batzue-

tan, osoro ez dela *ortodoxo* adierazteko ez du ahalke edo lotsarik. Orrialde askotan hedatzen dira antzeko gogoeta dialektikoak. Hemen garrantzitsuena, gure ustetan, idazleak hartu duen parada eta ausardia da, maiz alboratzen baitira horrelakoak euskararen esparruan... Maiz, alde egin ohi da dialektika horren inguruan ibiltzetik abertzaleen partetik. Gure ustetan "*Mi-aren narratiba*" generoan ongi ahokatzten dira honelakoak ere... Galdera anitz dago orri hauetan itaunketa huts bezala emana ere. . "Zenbait euskaldunok patologia baten modura bizi dugu geure herritasuna eta euskaldun izatearen zirkunstantzia, normala den gauza bizidrama bilakatu dugu eta geure giza agerpen guztiak mugatzen dizkigu. Zure kasuan *-semeari esaten dio-* izaera mormaltasunez daramazu; zuen jenerazioak eman dio herri honi behar duen patxara eta oreka". (74). Bikaina azken lerro hori, horretarako ariketa demokratiko asko egin behar delako... Dena den, Haranburuk, batzuetan, present izan behar luke euskal abertzaletasunaren antipodetan (edo eta frontean...) paraturiko patriotismo arrotz zenbaiten oreka-eza (eta errespetu -falta identitate umileko herriekiko; maiz, ohartugabeki

multzo kultural ahaltsu baten sokan lorturikoak demokrata bezala itzurtzen -ta eskaintzen-dira, eta hori ere gure ingurune apalean kontutuan eduki behar da.

Badago orri hauetan zer pentsa eta zer ausnartu. Ez dut uste autorearen jarretetan gure egitate kulturaletik inoiz mesprezu eta irainik dagoenik. Beti ere, euskaltzaleatasuna abertzaleatasunaren aurretik egonen da Haranbururentzat, berak gure kultura praktikatzten eta maitatzen baitu -beste kritiko askok ez bezala- (baina, noiz-noiz, ez gaitezke inozo ere izan euskaltzaleatasunaren defentsa *aberri* baten baitan egiten delako...). Arazoa *aberri* hori hertsiki eta kamutsegia ote den galderan datza.

Haranburuk ausardia -eta naturaltasun apartekoa- ukan du gal guzti hauek *Mi-aren narratibak* deituriko generora ekarritzeko. *Seme* izeneko liburukia, gure iritzian, oso egoki kokatzen da egungo euskal literaturan, ez formaren aldetik soilik, baita bertako galen aldetik ere; autorearen beti kantxara euskara lau, fresko -eta delikatu-hurbiltzen da. Euskaraz eginiko kulturaren ere goian alparaturiko dialektika sartzea aurrerapausua da, eta ongi etorria izan bedi.

ASKOEN ARTEAN. *Geografía simbólica. Cultura de los espacios.* Edit. Ostoa 1999, 192 or.

Luis Mari MUJICA

Ostoa argialetxeak liburuak egin ohi dituen ardura grafiko eta trebetasunez -eta Enrike Aelrbe historigilearen gidaritzapean- paisajeari buruz arlo askoetako adituek egini-ko gogoeta formal berezia eskaintzen zaigun argazkiz ongi hornituriko liburuki mardul honetan. Liburuak badu eranskina den beste argitalpen albokidea -*Guía de los lugares simbólicos* deitua-, non Euskal Herriko habitat eta egitate geografikoaren adierazpen ongi aukeratuak luzatzen diren, lehen ataleko gogoeta estetikoel eta filosofikoel praxi gafikoa luzatuz; ber- tan, beraz, aintzin aztarnategi arkeo- logiko, eraikuntza arkitektoniko eta toki paisajistiko berezien bilduma aparta. Testigutza gafiko guztiak testu egokiz esplikatuta daude, eta, batzuetan, gure *Soneto beroak* poema liburutik harturiko hamalaukoak ahokatzen dira, tokian tokiko paisaje eta harri landu apartekoel atentzio estetikoa egotziz.

E.Alerbek azertua eduki du in-

gune eta paisajeen kulturari sakon- du nahi horretan. Liburuaren gogo- eta guztia gunea edo espazioaren, paisajearen, gizonaren ingurugue- nan Jiraka dabil, aspaldiko Imagina- rioak giza geruzan atunduriko adie- razpenen sustraiak eta argibideak erakutsi guraz. Ezin ukatu Ostoa argialetxeak, eta lehenago urteetan *Etorrek*, eraikuntza Imaginarioak ongi zaindu dituela bere liburuketan, eta bere azpi filosofia euskaldunok biz- i garen *Lurraren* eskaparate egoki bi- lakatzea izan dela. Gure espazioaren interiorizazio-prozesua ematen da, birlanketa estetiko sakona egiten, euskaldunak berea duen egoltzaren aldarreak ukituz. Gune fisikoa, azken batean, interiorizazio baten bitartez gune animikoan sartzen laguntzen da liburu honetan, eta kanpoan ikusi edo behatua pertsonalizatzeko -inti- mo egiteko- lidoak jartzen ditu. Gi- zona ez da bizi, soilik, mundu fisi- koan, gune sinbolikoarekin ere zer- kusia du. Bere mintzoa, mitoak, ar- tea, eraikuntza eta erlijioa ere gu-

nearen parte dira; inguruko errealtatean sinboloen mamitzea zelan gertatu den ikusten laguntzea helburu egokia da. Cassirer-en ildo filosofikoak jarraituz, Alerbek gizonaren alderdi imajinarioa, hots, *amimal sinboliko* delakoa azaldu nahi digu liburukian artikulua sugerenteen bilduma bat aurkeztuz. Giza pertzepzioaren joera abstraitzanteak ematen zaizkigu bertan, batzuetan peto edo soilago -arkeologiarekin loturiko aztametan bezala-; bestetan, berriz, sotilago arkitektura landuan bezala. Beraz, abstrakzioak ez ezik, gizonaren praxi sinbolikoari ematen zala garrantzia bertan, euskal gizonak bere habitat integralean bizituriko formel buruzko sintesia eskaintzen..

Hemen, noski, beste argitalpenetan normalki eman ez daitekeen pedagogia erabiltzen da, hots, pedagogia grafikoa -txukun eta arduraz zaindua-, non abstrakzioz esanà grafikora itzurtzen den, hitzari forma historikoen ikuspena erantsiz, hots, gogoeta sinbolo egiztatueta kontrastatuz. Liburuki hauen argitarazioetan pedagogia hori behar bezala onestea beharrezkoa da. Imajina batek mila hitz abstraktuk baino ahalbide noetiko nagusiagoa du, maiz, eta ildo horretatik ikusi behar dira liburukiaren (eta alboko *Guía de los lugares simbólicos* delakoaren) orriak.

Liburuan -hornidura grafiko oparoaz gain- esparru anitzetako gogoeta estetikoak ditu arlo askotako adituen artikulua gihartsuen eskutik.

Lehenik Miren Askasibarren

eskutik euskal paisajearen idealizazio-ildoak aztertzen dira. Paisajea faktore askoen bilduma espresiboa litzateke, eta, besteen artean, bila-kaera natural baterena, non geografia zehatz bat garatzen etorri den. Gizonak bere presentziaren urratsak han-hemen utzi ditu gune fisikoan, eta kulturaren proiektzioa aintzina eta orainaren artean egiaztatzen da erlazio bereziak finkatuz. Paisajea behatzea, beraz, gunearen interpretazioa izan daiteke, jabetze estetikoaren balioztapena. Inguruan ikusirikoaren interpretazioetatik sortzen dira sinbolo-sareak, eta behatuaren ikonoak.

Pablo Aresok izadia eta izadiarekiko fenomenoak sakontzean gizonaren presentziak gune fisikoan eginiko aldaerak aztertzen ditu, eta, bereziki, izaera estetiko horituriko dimentsio sinboliko oro. Paisajea giza kondairaren eszenategia ere bada, bere baitan gizonaren urratsak sakonak eta koherentek izan direlako. Hor kokatzen dira ondare arkeologiko diren aintzina historiak (leizeetako bizitza, ehizea, mendiari loturiko kartografia eta artzantzaren sallean sortzen den kultura (sarobeak, txabolak, larreak) eta estratetako ekintzak ere. Azken honekin lotzen dira bidegurutzeak, galtzadak eta errepedeen beste azal-pide guztiak.

Luis Mari Mujikak gizonak inguruneari atxikitako izendegia arakatzen du. Euskal kontestuko delituran toponimiak giza anatomiatik jasoriko adierazpenak irakurlearen oharmenera erakartzen ditu. Ku-

rioski, gizonak bere solnaren deskribapenean erabiltzen dituen izen gehienek (hala nola, *buruak*, *lepoak*, *sahietsak*, *sabelak*, *oinek*...) bere ordaina dute euskal toponimoetan. Baita ere aztertzen dira botanika eta toponimairren arteko erlazioak, eta, orobat, oronimia eta animall-izenen arteko saredurak (adibidez, *Usobelartza*, *Usategieta*, *Belate*, *Urdaneta*, *Otsate*, *Otsazulo*, *Aketegi* tokizene-tan). Giza lanbideek ere badute bere islada toposari atxikitako izenetan, mitologiatik harturikoak ahanzli gabe. Mitologiaren kasuan, dena den, gogoeta zehatzagoa egiten zailgu J.A. Quijjeraren artikuluan, non mitologiaren adierazpen sinbolikoak paisajearen zerikusietan ahokutzen diren.

Bestalde, geografia sinbolikoan hitzarekin, hots, ahozko eta idatzia den literaturan emaniko oro M. Etxeberría, J. Kortazar eta J. C. Ige-rabideren eskutik mamitzen da. Etxeberríak euskal ipuin zaharren munduko sinbologia du aztergai, testuen heziketa alderdia nabarmen utziz. J. Kortazarrek erlatoen gune sinbolikoak ditu aztergai, tradizioko testu zenbaitetara lerrakuntza kriti-koa erakarritz. Igerabidek tokia testu literarioen zama poetikoan jartzen du, sinbologia berezian kokatuz. A. Leroxundik gauza bera egiten du, bai-na *itsasoari loturiko* sareduretan. Li-teratura orokorrean -eta euskaldu- nean bereziki-itsasoarekin lotzen den oro aztertzen hedatzen da idaz-lea.

E. Aierbek, bere aldetik, Ildo In-terpretatiboak aurkezten ditu J.M.

Lekuonaren *Mimodramak eta Iko-noak* poema ezagunaren inguruan. Izadia eta paisajearen elementuetan barneratzen da Aierbe trebeki, poe-mak sugerituriko Imajinarioen azal-penak eginez. Beherago, autore be-rak erretratua eta geografi-gunearen erlazioak sakontzen ditu, sinboloen esanahiekiko hurbilketa bat osatuz.

E. Kortadik pasajea, grabazio-gintza, pintura barrokoa, espresio-nismoa eta beste azalpen piktorri-koen sintesia ezartzen du. Ez dira falta, bestalde, sinbologia eta doinu-aren arteko erlazioak arakutzen dituz-ten gogoetak. Esnaolak, zehazki, musikaren alderdi nabarrak aztertzen ditu poetizazio akustikoaren aldeak garatuz. Azkenik, alpagarri geogra-fia, arkitektura eta errito sakratuen arteko saredurak. Bi azalpenetan jartzen da azentua, *santutegi* eta *kanposantuetan*. Santutegiak adie-razpen arkitektoniko berezien bilgu-ne dira batetik, eta jende-andana hadien bilpuntu bestetik. Espazio sakratua erlijio berezi bati atxikitako zerbait da zehazki. Kanposantuak ere toki sinbolikoak dira, eta, batez ere, aintzinate prehistorikoarekin lo-turiko kromietx eta trikuharriak, zel-netan gizonak transzendentzia imaji-natuarekin eginiko atxikimenduak azaltzen dituen. Alde horretatik, libu-ruan sugerigarri gertatzen dira M. Et-chehandyren kontzeptualizazioak, batez ere, hilarri eta zeinu kosmi-koei buruzko sinbologiaz ari denean.

Ikusten denez *Ostoa* argitale-txeak eskaini digun liburu mardul honetan Irakurleari hurbileko gunea-ri buruz abstrakzio eta gogoeta es-

tetikoak egiteko pautak ematen dira, alderdi oso nabar eta aberatsak ukituz. Liburuan grafia eta hitza biziki uztarturik aurkitzen dira, ikusi edo kontenplatuak ideien mailan proiektzio sakona ukan dezan.

E.Aierbek gidaturiko artikuluen bilduma, dudarik gabe, Euskal Herriko espazio sinbolikoaren gogoeta integral bilakatzen da, eta eskertzekoa da.

ETXEBERRIA, Hasier. *Arrainak ura baino.* Kutxa gizarte ekintza, 1999, 140 or.

Luis Mari MUJICA

Hasier Etxeberria idazle ezaguna da, jadanik, euskal literaturaren esparruan, eta bere sorketa literarioak Islada izan du kazetaritzan eta telebistako saloetan ere (*Zopa Haundi, Fahrenheit, Ez dago larrosarik* eta antzekoak alpagarri...). *Arrainak ura baino* sorketak 1998ko IRUN HIRIA saria jaso zuen eleberraren saillean. Gaur egun eleberririk kontzeptua oso lasaka hartzen da maiz, nobelaren esparruan edozein jalgitze literario (fabulazio eta deskripzio esperimentalistarekin lotua...) eskaintzen delarik. Euskal alorrean badira berrikitan eleberririk bezala nekez alpa daitezkeenak. Esperimentalismo narratibo batzuen aurrean kritikagoak izan beharrean gaude. Eleberririk -ez hainbeste alde formaletik, baina bai sareduaren aldetik- eskakizun gehiago egin behar zaio, bestela edozein orri-pilaketa eleberririk gerta daiteke. Posmodernismoak -eta forma ez ohizkoen ausardiak- bete behar minimo batzuk eskaintu behar lituzke. Hain zuzen, hau adieraztean Etxeberriaren eleberririk derrigo-

rrizkoa -edo taluzkoa- deritzogun saredu hori ongi garatu duela espresatu nahi dugu. Beraz, hemengo eleberririk maitemindu baten trama psikologikoaren mamitzea dela esan genuke, hau da, gertakizun psikologirik batzuen alitzinean islaturirik fabulazirik koherente eta ongi eraman bat. Azkue ginekologoaren -eta protagonistaren- autoestimuek eskatzen dio eleberririk honetako istorioa harikatzea, hots, Hansen aurrean (Rita emazteak...) sentitzen duen deserosotasun psikologirik endekagarri gaunditzea. Hori da eleberririk azpiko hildo nagusia, protagonista ekintza deitoragarriak egitera bultzaten badu ere. Gainera, tramak euskal kosntestualizazioa du, hau da, egungo euskal egitate sozialean hainbesteko oihartzun ukan duen terrorismoarena arrastoa. Hemen indarkeriaren fazeta bat eskaintzen zaigu, baina modu tentso orjinallean (Ironiaz eta umorez) garatua.

Tramaren muina protagonistak bere burua Rita emaztearen gu-

txiespen eta eskapatze aldartetatik salbatzeko fubulatze-korapilo bezala adierazten zaigu. Eleberrian zama psikologikoa nagusia da, nahiz erremateak ondorio latzak ukan, guztia ekintza odoltsu eta krudel batean askatzen baita -ertz batetik-. Bestetik, protagonista bere buruarekin lasai eta laket geratzen da; urteetarako kartzelan dagoen Hansi emaztea kentzeaz gain, Ritarekiko atxikimendu psikologikoaren inferentziak ongi markatzea lortzen da. *Arrainak ura baino* eleberria pertsona baten nortasun-faktoreak bortizteko trama bezala ulertzen da, Azkue ginekologoak bere auto-estimua eskaturikoaren erremate karamilatsua luzatzen digulako modu aski garatuan. Rita Zabaleta -Hans Lauer terrorista sonatuaren emaztearekin- maitamintzeak medikuari mundu berria sortu dio, baina lorpenaren prezioa galtza da, Ritaren lehen senarrak itzal handia baitzuen emaztearengan. Eleberri guztia Ritaren estimua Azkue medikuarekiko (lehen senarraren goi gradora) nola jaso isladatze frenetikoan datza.

Dudarik gaebe, eleberri baten trama ongi eramateko fabulazio-sareak menderatu behar dira. Ez da aski erlato-pilaketa bat egitea, ne-xoa behar da. Alde formal horren aldetik eleberri hau ongi eralkia dago, sare nagusia ez-ezik, errematera doan ildo arduraz eramaten asmatzen duelako -nahiz batzuetan tentsioak gainbeherak ukan-.

Bertan azaltzen den idazkera xumea da, hiztegiaren barrokismo-

rik gabekoa, eta ballapide literarioetan -deskribapen fisiko batzuen kasuan ere- autoreak pasartea konparazioz amaitzeko joera nabarmentzekoa da. Titulua bera konparazio batetik hartua dago, hots, *Itsoan laño dago* kantu ezagunaren bertso batetik, alegia *arrainak ura baino... delakotik*. Teknika bera atzematen dugu "haur nekatuek bezala egin nuen lo, *nola harri koskorrak bere lekuan*" (128) dioenean. Beste hainbeste bizitzaren transzendenzia-mota bat adierazterakoan: "Gauza guztien gainetik bizi naiz barez harrez geroztik, erabateko borbiltasunean, *nola izarra ekialdean*" (133). Hemen *izarra* dena, beste batean *sagua* izanen da, eta, orobat, *zapoa* edo *eulia*. Ikusten da, irudiak, metaforak, konparazioak eta beste ballapide literarioak itzurtzekoan materiale aski herrikolak -eta ez oso distante eta kontzeptualak- erabiltzen dituela. Alpatzeko da, era berean, perpausak egiteko era aski malgu eta luzea azaltzen duela, emankorra, nahiz ez iritsi halako luzadura erosoetara. Honetan, berhabada, ez da hain modernoa gure eleberria, ezen eta Umbral edo Cela baten prosa irakurtzean, adibidez, idazkera ahozko espresaren oso hurbilekoa dela konturatzen gara, bai puntuazioa, bai perpasuaren hedadura, eta baita idelmultzoen molde erabat askea ikusita ere.

Argudioari dagokionez, gogoratzekoak dira Azkue ginekologoaren aldarteak, lehenengo pertsona kartzela bateko gelatik idatziak. Emakumearen alderdi psikologikoa

ongi garatuta daude Ritaren erreakzio nabarretan; emetasun edo feminitate xume baten mesedetan zarkadura eta mintzo gordinegiak alboratzen ditu autoreak. Hans terroristaren patu txarra nabarmen bere burua ziegan egotera gaitzetsia ikustean (eta ondorioz erremate penagarri bezala bere buruaz beste egiten duenean...). Pertsonalen trazo narratiboetan sorpresa dago (nahiz eta ez behar adineko mugimenduz...); gizabanakoen kontrasteak, joerak eta erremateak lido txukunean ematen dira. Batez ere, Ritaren barne burruka -eta Azkue doktorearen estimu-arazoak direla-Madrilgo Burtsako eralkuntza erraldola suntsitzeko erabakia hartzerakoan askatzen dira sare guztiak.

Lehen esan dugunez, eleberri hau, batez ere, aire psikologikoz mamitzen da, eta auto-estimuzko behar pertsonal baten askapen da. ETaren eta euskal eremuko kontestualizazioak bizitasuna damailo erlatoari, kanpoko guztia arazo psikologiko baten tramaren saretik eralkiz ("Zerbait egin beharra neukan baina, zer egin, ordea?..", "Kezka horretxi lrtzenbiderik aurkitu ezinda egon nintzen ondorengo hiru hilabetee-

tan. Ez atzera eta ez aurrera, inolako erabakirik ezin hartu ibilli nintzen, putzuan geratutako izkira bezala" (hemen ere golan alpaturiko konparazioen tankerako zerbait (norberaren balta= *putzuko izkira*, besteetan *harria*, *sagua*, *eulla* edo *zapoa* delarik).

Eleberriaren alderdi laxoen artean, beharbada, orri batzuetako estiloaren nagitasuna apunta daiteke. Eleberri modernoan, autore batzuegan, oso argia da pasarteak ebaki edo zesuratzeke joera (horrela sorpresa-ahalmena areagotuz... Ikus, adibidez, Fr. Umbral baten estilo erabat zuzen eta txokantea, nahiz nexoa beti ez ongi zaindu). Jokaera etentzaille horrek freskotasuna ematen dio testuari, ha-hemen. Eleberri hau, alde horretatik, klasikoa da, fabulatze-ildoetan orekatuagoa, beti ere idazkeraren sorpresari baino gehiago nexoari garrantzia ematen zaiola.

Laburbilduz, esan dezakegu *Arrainak ura baino* eleberria gomen-dagarria egiten dela Irakurketarako, eta gizonaren baitan -hemen maitaminduaren barnean- ukan daitezkeen auitoestimuarazoak era orjinallean askatzeko parada dela.

Lourdes Oñederra, *Eta emakumeari sugeak esan zion*, Donostia, Erein

ZER ESAN OTE ZION SUGEAK EMAKUMEARI?

Mari Jose OLAZIREGI

Mendebaldeko testurik izugarrienetakoari egindako erreferentziak ematen dio hasiera nobela honi. Sagarra janez gero, Jainkoa bezalakoak izango zirela, jakituria guztiaren jabe, agindu omen zion sugeak Evari. Ezin horrelako promesa bati ezetz esan eta ondorioak ezagunak zalzkigu: zigorra eta errua. Eta... emakumezkoaren kasuan, gl-zonekiko menpekotasunean bizitzera kondenatuta egotea. Pasarte gutxi izango dira alpatutakoa bezain iradokitzaileak eta horregatik, nobela honen irudi-sorburu egoki ere bihurtzen da. Baina horretan geratzen da kontua, Biblia ez baita nobela honen abiapuntu tematikoa.

Oñederraren nobela honek gl-zonezkoen eta emakumezkoen arteko amildegiaz, bakardadeaz, bilaketa oren alferrikakotasunaz edo gure bizitzari zentzua ematen dioten istorio nahiz kontsignen hutsaltasunaz hitz egiten digu. Literatur lan on guztietan bezala, gure oso barrukoak diren bizikizun eta ezinego-

nak testuratu dizkigu narratzaileak. 100 metro nobelaren epilogo ezagunak edo *Ere, Oh Euzkadil* nahiz *Egunkaria*-n argitara emandako lanek egilearen lehenengo nobela hau interesgarria izango zela agintzen bazlguen, nire Irakurle-Igurikimenak bete egin direla esanez jarraitu beharko nuke. Azkenaldian irakurri dudan nobelarik sendo eta erakargarriena iruditu zait, artifizio literario gutxiakoa, baina aldi berean, forma literarioaren aldetik, trinkoa.

Hogeita hamabost urteko protagonistak, Teresak, W-ra (Vlenara) egiten duen bidaiak fisikoa bihurtzen da emakumezko honen barne-bidaiak irudikatzen aitzakia narratiboa. Hasieratik bertatik alpatzen zalzkigun irudi eta erreferentzietan (*The four seasons*-en (1986) gizakiaren adin desberdinak margotu zituen Jaspers Johns margolaria, A. Vivaldi edo F. De André-ren kanta), badakigu heriotza izan ezean, beste helmugarik ez duen bidaiak baten aurrean gaudela. Baina hori bakarrik

ez, urtaroen kronologia-ziklikoari eusten dion nobela honetan, hasierako atalean jakinarazten zaizkigu Is-torloaren klabe guztiak, baita amaiera bera ere: Teresak 10 urte darama ezkontuta ("urte gehiegi aspertuta egoteko") eta bere nekea arindu nahian egindako bidala honen ostean, nekatuago eta bakardade handiagoz geratuko da (17).

Eta Vienan gaudenez, mende hasieran Habsburgotarren dekadentzia bizirik izan zuen hirian, ulergarria da L. Wittgenstein alpatzea. Bera izan zen adierazpide artistiko desberdinetan hedatuz zihoazen aire berritzaileak hizkuntzaren filosofiaren eremura eramane zituena. Txikitako Teresari Alegiako hiletetan izan zuen lehenengo ezusteak hizkuntzak errealtatearekin duen etena erakutsi bazion, heldutasuneko Teresak badaki etengabe traizio egiten dioten hitz horietan (maitasuna, adiskidetasuna, ilusioak,...) babes aurkitzera kondenatuta dagoela. Horregatik, Becketten pertsonalen antzera, "kontatu, esan, hitz egin" (133) beste irtenbiderik ez du, nahiz eta, badakien, hitzok, txikitatik bermatuta ilusioak, guztiz *susmagarriak* direla (*L'Ere du soupçon* delitu zion beste hark gure aro garaikidea-ri).

Modu honetan, elementu horiekin guzkiekin antolatuz doan nobela honek, generoen arteko mugekin, paragrafoen kokapen eta antolaketaekin, jolasten du. Kontua ez da bakarrik pertsonaia nagusiaren baitan gertatzen den bilakaera testuratzeari, aldaketa hori deskri-

batzeko behar diren ohiko tresna narratiboak iraultzea ere bai. Hauen artean, bigarren pertsonaren erabilerak edo nobelaren kronologia linealaren iraultzea alpatu beharko genituzke. Teresa da nobelaren gune nagusia eta pertsonaia batetik bestera etengabe mugituz doan narrazio-fokoa ere, harengana eramaten gaitu beti. Pertsonalen bizirikizun ezkutuenak testuratzuz, sentsualtasun handiz marrazten dira usain (perfumearen limoi usala), mugimendu (eskuena), ikusmen (durallexak) edo ukimenek eragindako zirrarak.

Mendeetan zehar koadro nahiz liburuaren ilustrazioetan emakumeak irudikatu diren moduan, Teresak leihotik begira ematen ditu orduak, etxearen edo orolimenen babesean gordirik. Alferrikakoa zale nobelako pertsonaia maskulinoel harengana hurbiltzen ahalegintzea, urruti, oso urruti baitago. Eta horixe da, hain justu, nobela honen gune tematikoa osatzen duen funtsezko kontua: emakumezkoen eta gizonezkoen arteko urruntasuna, bizitzeko eta sentitzeko modu desberdintasuna, ezinulertu erabatekoa. Teresaren senar aitua intelljenteak, bihotzean daraman Luisek, Imanol gazte erakargarri hark,... Genoako hotelean lehenengoz dardarazi zuenak,... ez dute, inondik ere, ulertu-maitatu-asebete. Hasieran datorren *Dire Straits-en* kantan dion moduan ("when we make love you used to cry"), zerbaitegatik egiten dute negar emakumezkoek amodioa egiten dutenean. Seguraski, Teresak dion bezala, gizonezkoen maitasuna

elastikoa dela pentsatzen dutelako, ulertezinak, uklezinak direla somatzen dutelako. Mola adierazi kontua *Belle de jour* edo *Le denier métro* (122) filmeetako protagonistak hain ongi irudikatu ziguna oroituko gabe. Amodioa, sexua, ilusioak,... eta ziurra den gauza bakarra: heriotza. Osagai horiek guztiak ditu li-

buru honek,... eta protagonistaren erabaki ausarta amaieran, guztia-ekin eten eta berriro hasiera bultzatzen duena.

Edozein alderitatik begiratuta ere, nobela hunkigarria idatzitako digu Oñederrak. Niri dagokidanez, bigarrenaren zain geratzen naiz.

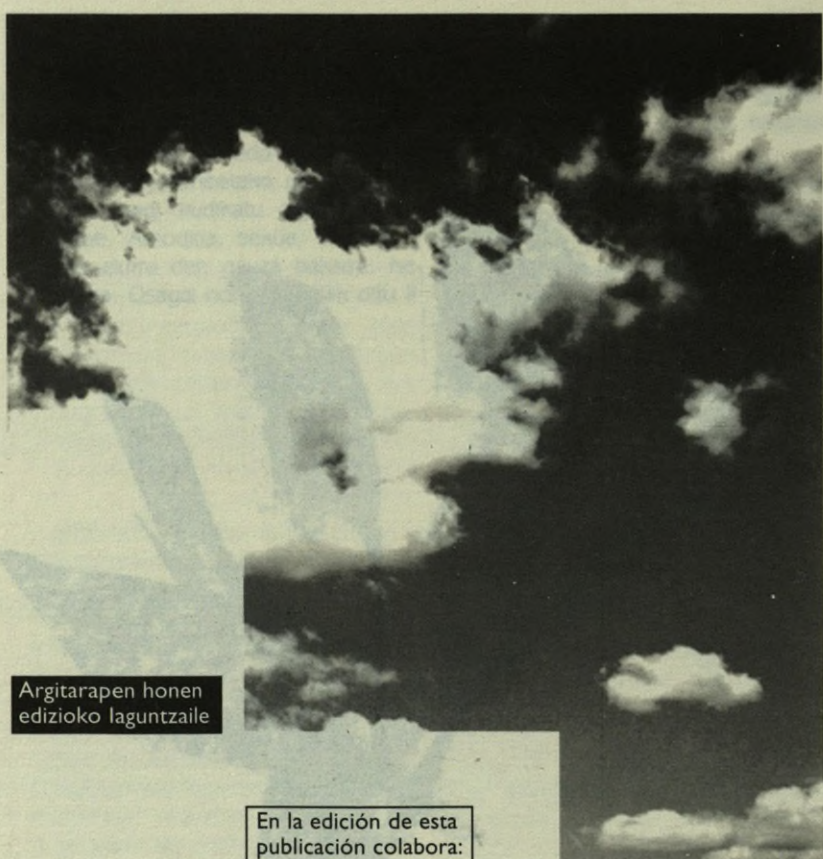

Juncea

Juncea

Juncea

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
HERBARIUM
JAN 19 1954
JUNCEA
JUNCEA

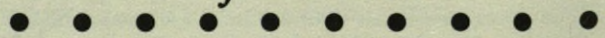

Argitarapen honen
edizioko laguntzaile

En la edición de esta
publicación colabora:

fundazioa
fundación

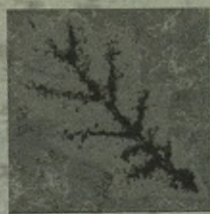
Elhuyar

ZIENTZIA ETA TEKNIKA

hilabetekaria

Zientziaz eta
Teknikaz
goza dezazun

ZIENTZIA

NATURA
eta
INGURUGIROA

TEKNOLOGIA

OSASUNA

egin zaitez harpidedun

- Urtebeteko harpidetza
5.750 pta.
(230 libera)
- Bi urteko harpidetza
10.500 pta.
(420 libera)
- Hiru urteko harpidetza
16.000 pta.
(640 libera)

**Harpidedun bazara
% 20ko beherapena
izango duzu Elhuyarreko
produktuetan. Gainera,
etxean jasoko dituzu.**

Izena _____
 Helbidea _____
 Hiria _____ P.K. _____
 IFZ/ENA zk. _____ Tel. _____

Ordainketa:
 Banku edo Aurrezki Kutxa _____
 Kontu korrantea/libreta* _____
 Entitatea _____ Sukurtsala _____ K.D. _____ Kontu-zenbakia _____

* Zenbaki guztiak ipini arren.

Bidali: Asteasuain poligonoa, 14. pabilioia.
 Txikiardi auzoa. 20170 USURBIL (Gipuzkoa)
 Tel. (943) 363040 (943) 363041; Fax-zk. (943) 363144
 E-mail: elhuya01@sarenet.es

EGAN

1995-1

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

EDUKIAK

- 1.- Azterketa literarioak
- 2.- Sorkuntza: poesia, antzerkia, kontakizunak
- 3.- Ahozko tradizioa
- 4.- Itzulpenak. Autore unibertsalen itzulpenak
- 5.- Adabakiak: Euskara eta literatur inguruko berrien komentarioak.
- 6.- Kritikak eta erreseinak: euskal eta erdal liburuak

Harpidetu zaitez:	Urteko harpidetza:	2.500 pezta.
	Atzerrian:	2.800 pezta.
	Dendan ale bakoitza:	2.000 pezta.
	Ale atzeratuak:	2.500 pezta.

Informazio gehiago nahi baduzu, eskatu konpromisorik gabe.

Gure helbidea: EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea

Peña y Goñi, 5. 2gn. ezk.

Postakutxatilla 3.263 - 20080 - DONOSTIA

!

HARPIDETZAREN TXARTELA

Izen deiturak _____

Helbidea _____

Herria _____ Posta-kodea _____ tel. _____

Banku edo Kutxa _____

Kontu zkia.: _____

Egunkaria

azala
eta mamia.

Egunkaria Harpidetza Txartela

Izen/deiturak

Helbidea

Posta kodea Herria

Telefonoa

Euskaldunon Egunkaria.
Gudarien Etorbidea z/g. 20140 Andoain

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

Luis Haranburu, <i>Seme</i> (Luis Mari Mujika)	301
Askoen Artea, <i>Geografía simbólica. Cultura de los espacios</i> (Luis Mari Mujika)	305
Hasier Etxeberria, <i>Arrainak ura baino</i> (Luis Mari Mujika)	309
Lourdes Oñederra, <i>Eta emakumeari sugeak esan zion</i> (Mari Jose Olaziregi)	312

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

Urteko harpidetza	2.500 pta.
Atzerrian	2.800 pta.
Dendan ale bakoltza	1.800 pta.
Ale atzeratuak	2.500 pta.

BOLETIN

De la Real Sociedad Bascongada
de los Amigos del País

Suscripción anual	3.000 ptas.
Número suelto	2.000 ptas.
Número atrasado	2.200 ptas.

**EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA**

Idazkaritza: Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, Gipuzkoako Salla
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA